

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Bc. David Trojan

Tobiáš z Benešova

Biskup – Hospodář – Politik

Tobiáš z Benešova (Tobias of Benešov)

Bishop – Manciple – Politician

Praha 2021

Vedoucí práce: prof. PhDr. Josef Žemlička, DrSc.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze ve výroční den posvěcení katedrály sv. Víta (12. května) léta Páně 2021

David Trojan

Věrohodné je to slovo: Kdo chce být biskupem, touží po krásném úkolu.
Nuže, biskup má být bezúhonný, jen jednou ženatý, střídavý, rozvážený, řádný, pohostinný, schopný
učit,
ne pijan, ne rváč, nýbrž vlídný, smířlivý, nezištný.
Nemá být nově pokřtěný, aby nezpyšněl a nepropadl odsouzení ďáblu.
Musí mít také dobrou pověst u těch, kdo jsou mimo církev, aby neupadl do pomluv a ďáblových
nástrah.
(1 Tim 3, 1-3 a 6-7)*

Na prvním místě patří můj dík vedoucímu předkládané práce, prof. PhDr. Josefu Žemličkovi, DrSc., za podnětné poznámky a postřehy, za ochotu, trpělivost a podporu i v době koronavirové. Za mnohdy podnětné diskuse jsem vděčen i všem svým kolegům.

Děkuji Prokopovi za ochotu při opatřování potřebné literatury.

Děkuji rovněž své rodině a Kristině za podporu a trpělivost.

Soli Deo gratia!

Práce využila databázi *Czech Medieval Sources online*, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (www.lindat.cz) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2018101).

---

* Podle ekumenického překladu (1985). Vynechány verše 4 a 5, neboť skrze povinnost celibátu pro biskupa neplatí (Má dobře vést svou rodinu a mít děti poslušné a počestné; nedovede-li někdo vést svou rodinu, jak se bude starat o Boží církev?). Moderní překlad Bible21 namísto *biskup* překládá řecké *ἐπίσκοπον* a latinské *episcopus* širším pojmem *správce*; dále RAHNER, K. – VORGRIMLER, H., *Teologický slovník*, Praha 1996, s. 35-37.

Abstrakt

Krátce po sobě ztratily Čechy krále a svatovojtěšský stolec biskupa; Tobiáš z Benešova (biskupem 1278–1296) tak na biskupský stolec po Janu III. z Dražic nastoupil za stěží záviděnlivých podmínek braniborské správy Čech. Přesto (či snad proto) se mu podařilo posunout reformu pražské diecéze nejen v záležitostech duchovní správy Čech, ale rovněž uspořádat majetkové a hospodářské záležitosti jednotlivých biskupských distriktů. Jejich poznání slouží především soubor více než dvou set formulářových kusů známý jako Formulář Tobiáše z Bechyně, ale rovněž celá řada dalších přímých a nepřímých dokladů. Tento oddíl tedy zahrnuje jednak hospodářské dějiny v užším smyslu, ale také poznatky dějin osídlení, archeologie a dalších příbuzných oborů.

Jak název naznačuje, míním Tobiášovu osobnost nahlížet zejména ze tří podstatných hledisek – jednak jako správce diecéze a svatovojtěšského stolce zodpovědného za stav jemu podřízeného a svěřeného kléru, jednak jako odpovědného správce rozsáhlé majetkové domény a konečně jako politicky činnou osobu. Přičemž pozice biskupa jako hlavy místní církve se nutně odvíjela od jeho politického kapitálu především na domácí půdě, finančního zajištění a schopnosti prosadit své zájmy a pozice. Vzhledem k zaměření práce bude kladen důraz primárně na první dvě perspektivy.

Klíčová slova: středověk – Čechy – pražské biskupství – církevní správa – majetky pražského biskupství – Tobiáš z Benešova (z Bechyně) – Václav II. – kolonizace – Formulář Tobiáše z Bechyně

Abstract

The Bohemian kingdom lost its ruler and shortly after that the throne of St. Adalbert lost its bishop; Tobias of Benešov (bishop 1278–1296, known as Tobias of Bechyně) succeeded Jan III. in hardly enviable conditions under the regency of Ota's V. of Brandenburg. Despite that (or maybe thanks to that) he succeeded in continuing the reform of the Diocese of Prague not only in the ecclesiastical management, but also in settling the individual bishopric's districts' issues of property and economic. A set of more than 200 formularies, also known as The Formulary of Tobias of Bechyně, as well as further first-hand or indirect sources, allow us to recognize those issues. This section comprises of an economic history in a narrower sense and also the history of settlement, archaeology and other related branches.

As the name suggests, I intend to view Tobias' personality mainly from three essential points of view – firstly as an administrator of the diocese who is responsible for the condition of his subordinate and entrusted clergy, secondly as a responsible administrator of a large property domain and finally as a politically active person. The position of the bishop as the head of the local church necessarily depended on his political assets – especially in the kingdom – financial security and the ability to assert his interests and positions. Due to the focus of the work, the emphasis will be put primarily on the first two perspectives.

Key words: Middle Ages – Bohemia – Diocese of Prague – Ecclesiastical management – Prague bishopric's properties – Tobias of Benešov – Wenceslas II. – Colonisation – Formulary of Tobias of Bechyně

Úvodem	1
Úvaha nad prameny a literaturou	2
1. BISKUP	6
1.1 Stav diecéze, církevní <i>potestas</i> a emancipace.....	6
1.2 Biskup Tobiáš ve vztazích a kontextu společnosti své doby.....	7
1.3 Spirituální správa diecéze	21
1.4 Biskupská kancelář a soudnictví	30
2. HOSPODÁŘ	34
2.1 Přehled dřívějšího vývoje biskupského majetku	34
2.2 <i>Rex quasdam villas confert</i> . Zisky a ztráty	41
2.3 <i>Melioratio terre episcopalis</i>	50
2.4 <i>Ut villa sit locus forensis</i> . Dvory, městečka a správa.	61
2.5 <i>Iura et iniuria</i> . Privilegia, právo a bezpráví.....	74
2.6 Desátky a další výnosy	77
2.7 Moravské zboží pražského biskupa	80
2.8 Spirituální záležitosti biskupských statků	84
2.9 Shrnutí	86
3. POLITIK.....	90
3.1 Šlechtic	90
3.2 <i>Patriæ liberator et vindex</i>	93
3.3 Králův biskup a biskupův král?	95
3.4 Dvořan a jeho dvůr	100
3.5 <i>Ne rerum gestarum memoria deperdiret</i>	107
Závěry	114
Seznam zkratk.....	116
Soupis pramenů a literatury	117
Prameny	117
Literatura	120

Úvodem

Když na den svatého Rufa 1278 zemřel nejprve železný a zlatý král a v říjnu téhož roku i jeho pražský biskup Jan III. (1258–1278), bylo již současníkům jasné, že obě tato úmrtí, ačkoli královo pochopitelně výrazněji, značně ovlivní další směřování země; sedmiletý následník trůnu se jistě vlády ujmout nemohl. Počáteční léta Tobiášova episkopátu tedy vyplnilo tzv. braniborské správcovství, po krátkém období relativního klidu po návratu mladého Václava II. znovu vystřídané *domácí válkou* na konci osmé dekády 13. století. Specifická situace, do níž byl biskup svým zvolením a konsekrací postaven, značným způsobem ovlivnila jednotlivé aspekty jeho působení ve všech sférách jeho vlivu.

Předkládaná práce tedy sestává ze tří oddílů korespondujících se správní – soudní – sakrální a dále temporální (feudální) rolí biskupa. Prvá část, tedy *Biskup*, připomíná ony okruhy bezprostředně vyplývající z duchovní podstaty jeho úřadu; jejich prosazení ovšem záviselo na pozici biskupa a obecněji církve – ačkoli její zájmy byly nezřídka roztříštěny – v zemi. Emancipaci církve ovšem nelze omezit jen na osobu biskupa samotného; je ale namístě se vedle duchovní povahy biskupova úřadu rovněž věnovat pozornost temporální stránce episkopátu, a sice biskupovi – v zemi po králi druhému nejmocnějšímu feudálovi. Tomu je věnována rozsahem nejširší druhý oddíl, *Hospodář*, ve kterém se snažím sledovat základní tendence feudálního rozměru pražského biskupství; vzhledem k možnostem studia středověkých hospodářských dějin, stavu pramenné materie a nutnosti sledovat tyto aspekty v delším trvání je věnována pozornost nejen poměrně úzce vymezenému episkopátu Tobiáše z Benešova.¹ Hmotné příjmy jsou totiž, bez ohledu na jejich povahu, další podmínkou efektivního zřízení a zajištění hierarchické diecézní správy v jejích vyšších patrech (tj. arcijáhenství a biskupský dvůr). Z formulovaných okruhů, ale rovněž z řady křížových odkazů v textu tedy vyplývá, že usilují o biograficky vytčenou studii stavu biskupství (nikoli ovšem v širokém, teritoriálním významu *diecéze*), spíše než o klasické chronologické vyprávění Tobiášova životního příběhu.

Ačkoli je tedy třetí oddíl *Politik* věnován primárně Tobiášově osobě, nelze tuto charakteristiku jakkoli oddělit. Těžko by totiž bez biskupské mitry mohl zaujmout takovou pozici v rámci soudobé společnosti, a zároveň jeho šlechtický původ a zázemí stejně jako kvality ryze osobní byly podstatným, nikoli ovšem jediným aspektem jeho úspěšné správy diecéze.

---

¹ Komplexnímu zasazení biskupských hospodářských aktivit a možností brání vedle značně specifické povahy pramenů a jejich často částečné nebo úplné absence především dosud poměrně malá pozornost tématu věnovaná. Připomínaná torzovitost pramenné materie vyžaduje se v této věci obracet do o něco bohatšího 14. století. Základem takových úvah budiž odlišný náhled církve a šlechty (obecněji laiků) na právo jako nástroj, resp. cíl vlastního jednání a dále fakt, že povaha církevního majetku jako nedílné součásti příslušné instituce byla poněkud odlišná od jakkoli rozsáhlého a sebelépe organizovaného šlechtického dominia.

Úvaha nad prameny a literaturou

Specifická společenská role a pozice diecézního biskupa vychází zejména z plnosti jeho svěcení (*konsekrace*) přijímaného zpravidla z rukou metropolitů, nebo jeho zmocněnců (případně papežské kurie); předáním symbolických předmětů (pastýřské berly, prstenu a evangeliáře; později ještě mitry a rukavic), ceremoniálním pomazáním a zásvětnými modlitbami se zvolený kněz stával nejen hlavou diecézního duchovenstva, ale rovněž součástí katolického episkopátu v nejširším smyslu slova. Z podstaty univerzality svého úřadu byl oprávněn, ba spíše povinován čerpat z *thesauri ecclesiae* a prostředkovat jeho milosti sobě svěřeným ovečkám. Z toho rovněž plyne trojjedinost biskupova úřadu, symbolizovaná též stolcem (katedrou) na patričním místě v katedrále, a sice povolání učitele, kněze (*alter Christus*) a pastýře po Kristově vzoru.

Právě tato sakrální funkce je společným pojítkem všech katolických biskupů, a to napříč dějinami i kontinenty, a vyplývá ze samé podstaty konsekrace. Ryze teoreticky by si tedy měli být všichni držitelé tohoto úřadu svým postavením rovni, čehož bylo možno dosáhnout snad v samých počátcích dějin církve; všestranný vliv prostředí, z něhož ten který biskup vycházel, pochopitelně takový ideál ohýbalo do často velmi bizarních tvarů. Tyto vnější vlivy tak není možno opomenout. Proto tedy vedle ryze duchovních *rerum sacrarum*, tedy udílení svěcení, jiných svátostí a odpustků a též šířeji správy diecéze, musí být připomenuty rovněž roviny ryze světské – zejména politická činnost biskupa, vycházející nejen z jeho úřadu, ale rovněž osobních kvalit, a dále často neprávem opomíjený okruh otázek hospodářského zajištění biskupa, jeho dvora a diecézní správy. K pochopení nutného provázání všech tří rovin není třeba se hlásit ke jakémukoli materialisticky laděnému nahlížení dějin a světa, zkrátka bez alespoň základního hmotného zajištění biskupa a obecně církve by nebylo lze realizovat sakrální roli a zároveň absence nejvyššího svěcení by jakkoli movitého biskupa degradovala do pozice pouhého feudála. Proto byla předkládaná práce rozčleněna do tří základních oddílů Biskup, Hospodář a Politik, jak jsme již naznačili, je třeba je chápat jako trojjediné.²

Každý z těchto zorných úhlů si žádá do jisté míry specifické metodické přístupy a odlišné prameny, mnohé ovšem mají podstatnou výpovědní hodnotu ve více ohledech. Fakt, že druhá polovina 13. století neoplývá přemírou pramenné materie přináší vedle řady spolehlivěji nezodpověditelných otázek též podstatnou výhodu, a totiž, že jejich drtivá většina je dostupná ve více méně spolehlivých edicích. Pro Tobiášův episkopát připomeňme především český diplomatář, v současnosti *in extenso* dovedený do roku 1283 a pro období do května 1297 D. Havlem předzpracovaný ve formě *Katalogu listin a listů k VII. dílu českého diplomatáře I.* (KLL I); tam, kde jmenované nestačí, bylo užito starší registové edice J. Emlera *Regesta diplomatica nec non epistolaria regni Bohemiae*, a sice druhého a méně čtvrtého dílu. V mnoha případech je Emlerův latinský regist užitečnější než prozatímní regist Havlův, proto na řadě míst cituji jen jej, případně konkordanci s KLL I v závorce; na řadě míst naopak.³

Vedle těchto obecných edic je k postižení Tobiášova episkopátu podstatná především biskupská kancelářská sbírka, která svou podobu získala kolem roku 1290, ačkoli obsahuje rovněž o málo mladší, ale i podstatně starší kusy. Poněkud problematický je fakt, že formulář vedle nejpočetnějších kusů Tobiášových obsahuje rovněž řadu starších kusů Jana III. a dále plné znění jedné listiny biskupa Mikuláše (jeho jméno je ovšem zaměněno za Tobiáše); tudíž je obtížné celou řadu

² Úřad biskupa zařazuje do historického a společenského kontextu českých zemí HLEDÍKOVÁ, Z., *Biskup*, in: NODL, M. – ŠMAHEL, F. (edd.), *Člověk českého středověku*, Praha 2002, s. 139-165.

³ Typicky Václavova konfirmace staršího privilegia moravského markraběte Přemysla z r. 1233 citovaná podle Katalogu (KLL I, č. 336, s. 129) a naopak podle RBM zejména prameny hospodářské povahy.

formulářových kusů prohlásit za s jistotou Tobiášovy. Diplomatičnou analýzou listin Jana III. a Tobiáše se nově zabýval L. Führer, přičemž v otázce J. B. Novákem vydaného *Formuláře Tobiáše z Bechyně* dospívá k závěru, že podstatnou část kusů *in spiritualibus* hlásících se k Tobiášovi je opravdu s jeho kanceláří možno spojit; a to jednak s přihlédnutím ke složité textové tradici jím analyzovaných kusů a originálních listin a dále vzhledem ke kariéře biskupského notáře Petra Perlíka, působícího v biskupské kanceláři Jana III. , ale po krátké přestávce (shodně zhruba se *zlými lety*) i Tobiáše. To do jisté míry koriguje závěry S. Duškové, ačkoli nezbavuje nutně obezřetnosti. Naopak otázky hospodářského charakteru, snad s výjimkou některých emfyteutických vysazení, lze Tobiášovi připsat jistě, a to především na základě z jiných pramenů patrných skutečností. Jejich podstatná část se totiž váže jednak k prokuracím pro legáta Jana Tuskulského a dále k plenění biskupových statků mezi lety 1287–1290.⁴

Některé Novákem vydané formulářové kusy je nutno užívat velmi obezřetně, a to především co do důvěryhodnosti jím určených lokalit. Původní rukopisy je totiž nezřídka označují jedinou literou a, jak na příkladě jedné konfirmační listiny ukázal L. Führer,⁵ Novákovo určení nemusí být vždy přesné. To ale platí zejména pro *formuláře in spiritualibus*, kde není pro poznání takových správních mechanismů zásadní, ke které lokalitě se váží. Tím ovšem nemá být rezignováno na kritické čtení jednotlivých kusů. S přihlédnutím k povaze sbírky a jejímu vzniku je ovšem nutno rezignovat na snahu o kvantifikaci jednotlivých, zejména spirituálních aktů, tedy tak, jak se o to na základě *Cancellaria Johannis de Dražic* pokouší Z. Hledíková.⁶

Bohatou pramennou materii Tobiášova formuláře, dochovaného v řadě rukopisů,⁷ se s rozdílným úspěchem pokoušeli vytěžit mnozí badatelé, ze starších připomeňme zejména M. Vystyda a V. Hrubého reagující svými pracemi přímo na vydání Novákovy edice; mladší bádání – vyjma zmíněného okruhu kolem českého diplomatáře – jich užívá spíše tematicky.⁸

Rovněž by měly být připomenuty edice zachycující jednotlivá provinciální a diecézní statuta, jedná se především o značně antikvované řady *Concillia Germaniae* a *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio* pocházející ze závěru 18. století; tam, kde je to možné, užívám novějších edic, především příslušných *Urkundebücher*. Pro pražské prostředí je zpracovala Z. Hledíková a J. V. Polc, pro olomouckou P. Krafl. V případě konstitucí IV. lateránského koncilu odkazují na jejich dostupný český překlad A. Pumprové a R. Psíka.

Zejména pro otázky hospodářské je užíváno dalších, poměrně specifických pramenů – jednak je to zlomek Tobiášova urbáře (1283–1284) a dále hospodářská agenda pražského arcibiskupství z druhé poloviny 14. století, jejíž retrogresivní analýzou lze dospět též k řadě závěrů pro Tobiášovu hospodářskou činnost. V této oblasti se nezřídka ani výsledků archeologických a stavebně-historických průzkumů, analýzy indikačních skic stabilního katastru a dalších možností, jež nabízí studium dějin osídlení.

---

⁴ FÜHRER, L., *Listina pražských biskupů v pozdním 13. století. Diplomatičká analýza a její metody v době transformace*, disertační práce, FF MUNI, 2019, s. 235-244; DUŠKOVÁ, S., *Formulář Tobiáše z Bechyně v světle listin pražských biskupů*, in: SPFFBU řada C 14, 1965, č. 12, s. 53-71.

⁵ FTB, č. 26, s. 23-24; FÜHRER, *Listina*, s. 237-238.

⁶ HLEDÍKOVÁ, Z., *Biskup Jan IV. z Dražic*, Praha 1991, např. s. 136-137.

⁷ Vedle základní edice J. B. Nováka (podle innsbruckého, mnichovského, wilherinského a dvou pražských kapitulních rukopisů) je dále podstatný především *Nově nalezený zlomek biskupa Tobiáše z Bechyně* (NFTB) a dále spíše již pro diplomatičkou analýzu zlomky vydané J. Dobiášem a I. Hlaváčkem a konečně dosud nezpřístupněný zlomek z vídeňské národní knihovny.

⁸ Pro přehlednost této úvahy zde rezignuji na citaci všech připomínaných prací, jejich přehled je uveden v seznamu pramenných edic a literatury.

Stranou nezůstávají ani prameny narativní – počáteční léta Tobiášova episkopátu popisují *Zlá léta po smrti krále Otakara*, některé okamžiky a souvislosti zachycuje *Zbraslavská kronika*, příhodné poznámky lze najít též u Františka Pražského a Přibíka Pulkavy. Náhledu jednotlivých kronikářů na postavu biskupa Tobiáše je věnována rovněž samostatná kapitola (3.5).

Jak tedy patrně, dostupné prameny umožňují sledovat biskupa Tobiáše z několika perspektiv; nejedná se ovšem o monografii v klasickém slova smyslu – o takové postižení se poměrně přehledně pokusil J. Kadlec, na jehož práci zde v mnohém navazují. Jak již bylo řečeno, jde mi především o postižení jednotlivých tematických okruhů a otázek osvětlujících stav a fungování diecéze v závěru 13. století; z nich pak v poměrně jasných konturách vyplývá charakteristika biskupa samotného. Opět s odvoláním na stav pramenů bylo v řadě případů užito metody několika sond, na jejichž základě pak bylo přikročeno k opatrnému zobecnění; v případě některých otázek biskupova dvora bylo rovněž učiněno jistých prosopografických pokusů. Poněkud více prostoru je věnováno hospodářské charakteristice, především proto, že dosud nebyla uspokojivě pojednána. Předkládaná studie je zároveň jakýmsi odrazovým můstkem k navazujícímu studiu pražského biskupství v souřadnicích 13. století, jenž zamýšlím v rámci doktorského studia.

Obraťme ještě pozornost k základnímu historiografickému přehledu. Zatímco olomouckému biskupství a jeho vývoji ve 13. století, zejména s ohledem na postavu Bruna ze Schauenburku (biskupem 1245/1247–1281), byla již věnována poměrně patřičná pozornost,⁹ o stolci sv. Vojtěcha to platí v menší míře. Studie pražskému biskupství věnované se pro tuto dobu omezily spíše na parciální sondy věnované některým klíčovým okamžikům, tématům a osobám z biskupova okruhu; a to snad s výjimkou biskupa Ondřeje a Kadlecovy studie *Bischof Tobias und die Prager Diözese in seiner Regierungszeit*, publikované v řezenském *Festschriftu* k tisícímu výročí biskupa Wolfganga a založení pražské diecéze. Tomu odpovídá rovněž obsah studie, která v některých otázkách spíše poskytuje německojazyčnému čtenáři základní přehled, jinde autor přistupuje k hlubší analýze. Tobiášovu předchůdci Janu III. se nedávno ve své diplomové práci věnovala G. Dykastová, především v otázkách biskupského majetku by si ovšem zasloužila hlubších korektur. Výjimkou toto torzovité zpracování jen potvrzující je paleograficko-diplomatická analýza biskupských listin a formulářů, do jisté míry sledující rovněž otázky spirituální správy diecéze. Výsledky studií J. Šebánka, S. Duškové, R. Nového a Z. Hledíkové, vznikající často v kontextu přípravy jednotlivých dílů Českého diplomatáře, nedávno pro biskupskou kancelář od jejího zformování v závěru episkopátu Mikuláše z Újezda až po sklonek století s přesahy do předavignonské fáze episkopátu Jana IV. doplnil a aktualizoval L. Führer; z jeho postřehů vycházím jak v drobné kapitole věnované Tobiášově kanceláři – autor rozboru jeho listin věnoval svou diplomovou práci – tak k nim přihlížím na příslušných místech celé studie.

Řada témat biskupa Tobiáše se rovněž dotýkajících je poměrně neosobních, a tedy je není možno vztáhnout přímo k jednotlivým monograficky pojednávaným osobám; připomeňme alespoň studium formování farní sítě a její správní soustavy, tedy arcijáhenství a venkovských děkanátů, pro starší období ještě biskupskou kolonizaci. Jen velmi letmo podala Z. Hledíková obecný nástin vztahů mezi kurií, mohučským metropolitou a pražským biskupem; hlouběji se pokusil jednotlivé oblasti popsat K. Krofta. Velmi užitečnou je monografie R. Antonína a D. Janiše zabývající se zejména vlivem a prosazením reformních požadavků IV. lateránského koncilu v pražské a olomoucké diecézi v průběhu 13. a 14. století; velmi podnětná je zde právě onen synchronní výklad pro obě diecéze nabízející

---

⁹ V současné době (duben 2021) se jeho osobě nově věnuje D. Sychra v rámci doktorského studia na Ostravské univerzitě.

poměrně dobrou možnost srovnání. Snad s výjimkou kauzy biskupa Ondřeje autoři téma nahlízejí průřezově po jednotlivých tematických celcích.

Ze starších pramenně solidně zpracovaných studií připomeňme alespoň příslušné svazky *Českých dějin* V. Novotného, pro Tobiášův episkopát tedy již *První knihu* J. Šusty z téže série, a dále práce Z. Fialy, V. Chaloupeckého a F. Hrubého. Poměrně antikvované jsou již příručky církevních dějin J. Kadlece a B. Zlámala. Podstatným fenoménům předhusitských církevních dějin věnovala pozornost Z. Hledíková, připomeňme zde alespoň studie ke kapitulám, synodám a biografii Jana IV. z Dražic.

Naopak politické působení biskupa Tobiáše bylo připomenuto poměrně obšírně, ať již souhrnně J. Kadlecem, nebo v rámci jednotlivých *václavovských biografii* L. Jana, J. Žemličky a méně K. Charvátové či starší práci Šustově a podobně obecněji koncipovaném třetím dílu *Velkých dějin zemí Koruny české* (V. Vaníček). Zejména publikace J. Žemličky jsou navíc bohatým bibliografickým přehledem. Závěrem ještě zmiňme práci J. Dobiáše *Dějiny královského města Pelhřimova I*, která pozoruhodně propojuje regionální dějiny Pelhřimovska – které v předhusitské době náleželo zčásti řečickému (arci)biskupskému distriktu, zčásti drobným feudálům – s *velkými* dějinami Čech, zejména ovšem pražských biskupů.

Další, úžeji specializovanou literaturu připomínám a komentuji v příslušných pasážích textu samotného.

1. BISKUP

1.1 Stav diecéze, církevní *potestas* a emancipace

Krátce před konáním druhého lyonského koncilu (1274) byl olomoucký biskup Bruno papežem Řehořem X. pověřen, aby sestavil jakousi vizitační správu o stavu středoevropské církve (*in regno Alemanie et partibus convicinis*); neboť v zimních měsících roku 1273 neměl dostatek času ani možností jakoukoli rozsáhlejší vizitaci vykonat, opíral se jednak o starší autopsy, zprávy, které se k němu dostávaly, rovněž o fungování pražské diecéze, kterou ve zmiňované relaci na několika místech explicitně připomíná, a konečně nepřiznaně i vlastního olomouckého biskupství. Ačkoli je tato koncilním otcům určená relace značně povrchní a obecná, nastiňuje zřejmě věrně stav a obtíže pražského biskupství na sklonku dlouhého episkopátu Jana III., a tedy, vzhledem k jakési toporné stabilitě až konzervativnosti církevně-správních poměrů, rovněž situaci, v níž na pražský biskupský stolec usedl Tobiáš. K tomu ovšem nutno připočíst i počínající partikularizaci království po Moravském poli, tedy situaci *zlých let*.

Připomeňme tedy ve stručnosti jednotlivé okruhy, které Bruno podroboval kritice – pomíjím záležitosti politické – a které rovněž předznamenávají základní okruhy Tobiášova reformního působení. O obtížném vymáhání řady těchto zásad kanonického práva průkazně svědčí synodální statuta biskupa Jana IV. z června 1308, která se k jejich vymáhání znovu, ovšem nikoli naposledy vrací. Sedmý paragraf biskupovy relace připomíná zejména nezdravý poměr farního kléru a mendikantů, usazujících se ve městech. Bruno se proti jejich působení ostře vymezuje, viní je především z krácení příjmů farního duchovenstva a ostatních klášterů, neboť se jak bratři Kazatelé, tak minorité těší mezi obecným lidem (zejména městy) přílišné popularitě pro krátkost svých mší, přitažlivá kázání a příliš bohaté nadání odpustky a krátí tak jejich příjmy. „*Užitky z péče o duše (cura animarum – D.T.) přijímají, odmítají ovšem nést tíhu jejich obtíží.*“ Obdobně se připomínají otázky pohřbů a testamentů; tedy biskup brání *svůj*, tj. zejména farní klérus. Dalším okruhem je otázka patronátního práva, jež si uzurpují světští vlastníci a opomíjejí – s výjimkou panovníka – prezentovat své faráře biskupovi. Na to ostatně naráží rovněž František Pražský; jeho povzdech se ovšem zdá být poněkud přehnaný. Závěrem explicitně připomíná neschopnost pražského biskupa provést v této oblasti dostatečné reformní kroky. Dále je ještě vhodné zmínit potulné kleriky a kněze, kteří bez obročí shánějí obživu krádežemi a jinými delikty a dostávají se do konfliktu mezi jurisdikcí církevní (biskupovou) a světskou; otázky synodální praxe a kanonického práva. Zohledníme-li ještě nutnost organizace a systematizace spirituální správy, její prosazení a obecně skomírající proces emancipace pražského biskupství na panovnické moci, lze tak povšechně charakterizovat stav diecéze *in spiritualibus*.¹⁰

Zatímco se druhý lyonský koncil věnoval především záležitostem církevně-politickým (lyonský desátek na podporu kruciáty a pokus o obnovu jednoty církve; vedle toho záležitosti mendikantů) a nepříliš odlišně i předcházející první lyonský koncil (1245), byl pro rozvoj a emancipaci (nejen)

---

¹⁰ CDB V/2, č. 719, s. 369-376; HLEDÍKOVÁ, Z. – POLC, J. V., *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, Praha 2002, s. 96-99; ANTONÍN, R., *Mendikanti a české země za vlády posledních Přemyslovců*, in: ČMM 138, 2019, č. 1, s. 3-50; ČERNUŠÁK, R. T., *Vztah diecézního kléru a dominikánů v českých zemích ve středověku (do r. 1419)*, in: *Studia theologica* I, 1999, s. 50-53; ŽEMLIČKA, J., *Návrat českých pánů k pohanství? Ke zprávě Františka Pražského o křivdách na farním kléru*, in: NODL, M. – ŠMAHEL, F. (edd.), *Pohané a křesťané : christianizace českých zemí ve středověku*, Praha 2019, s. 31-44. K druhému lyonskému koncilu obecně BURKHARD, R., *Das Zweite Konzil von Lyon (1274)*, Paderborn 1990; ke vzniku a recepci lyonských statut UNGER, S., *Generali concilio inhærentes statuimus. Die Rezeption des Vierten Lateranum und des zweiten Lugdunense in der Statuten der Erzbischofe von Köln und Mainz bis zum Jahr 1310*, Mainz 2004, s. 101-131.

středoevropské církve a spirituality 13. století zásadní čtrnáctý ekumenický koncil, konaný v listopadu 1215 v římském Lateránu. Dalekosáhlý vliv a význam pro vývoj pražského biskupství, jehož hlava, biskup Ondřej, byl přímým účastníkem jednání, ukazuje již pouhý výčet celkem sedmi desítek dekretů;¹¹ ostatně biskupova striktně reformní snaha vyústila na přelomu 10./20. let v konflikt mezi králem, biskupem a ostatními českými preláty. Tato značně decentralizovaná a dezintegrovaná *ecclesia* pochopitelně většinu vytčených reformních podnětů absorbovala velmi pozvolna a s četnými úkroky stranou, řadu takových zdůrazňuje rovněž Brunova relace, kvalitativní posun emancipačního procesu je ovšem v době Tobiášovy volby patrný; dalších met se pak podařilo dosáhnout i jemu.¹²

Zatímco ve vztahu biskupa a krále pozorujeme v průběhu 13. století značný vývoj směrem ke svrchovanosti *in spiritualibus*, poměr biskupa ke katedrální kapitule se měnil spíše na základě personálního obsazení obou institucí. Především v generaci Tobiášových současníků – ať ještě jako kanovníka, tak i biskupa – stále častěji figurují kanovníci profilující se spíše než šlechtickým původem vzděláním, širším rozhledem a zjevně i schopnostmi.¹³ Tím ovšem jejich šlechtické zázemí nevylučují – mnohdy je jeho ohlas patrný především po stránce majetkové, ale zdůrazňují ony jiné kvality. Takoví kanovníci byli rovněž mnohem lépe vybaveni k tomu, aby vedle obsazování arcijáhenských beneficí (a hromadění prebend) plnili nejrůznější úlohy v rámci diecézní správy; zatím šlo sice o jednorázová pověření a delegace nejčastěji soudních pravomocí, ale dlouhá cesta formování jednotlivých úřadů jako samostatně, standardizovaně, odborně a písemně fungujících institucí byla takto kolem poloviny 13. století nastoupena.¹⁴ Hospodářské okolnosti vztahu biskupa a kapituly budou připomenuty později.

Biskupská kancelář jako více méně fungující, ačkoli nesamostatná instituce vznikla již za biskupa Mikuláše z Riesenburka (Újezda), zřejmě krátce před polovinou století, a korpus dochovaných originálů listin jeho nástupců Jana III. a Tobiáše je srovnatelný (65:62), spirituální správu diecéze druhého jmenovaného ovšem podstatně lépe nastiňuje řada formulářových kusů. Nelze tudíž s jistotou veškeré úspěchy, o nichž poprvé slyšíme v souvislosti s Tobiášem, jemu připisovat. V následujících kapitolách se ale pokusme sledovat Tobiáše nejprve jako hlavu diecéze.¹⁵

1.2 Biskup Tobiáš ve vztazích a kontextu společnosti své doby

„Když biskup Jan sešel cestou všelikého těla, byl probošt pražský Tobiáš, muž pocházející z urozeného rodu, věku zákonitého (kanonicky alespoň 35 let – D.T.), zvolen ve jménu svaté a nedílné Trojice z milosti Boží příznivým a svorným souhlasem kanovníků dne 15. listopadu [1278] biskupem stolce pražského, ač se velmi zdráhal. On ještě v úřadě proboštském přijímal nejen duchovní kostela

¹¹ Před závorkou vytkněme alespoň mravní nápravu kléru (dekrety 14-17, 29-31), povinnost minimálně každoroční zpověď a přijímání (21), vztah světské a duchovní moci (24-26), farní klérus a jeho důstojné zajištění (32, 45-46, 53-56), církevní tresty a záležitosti manželství (47-52), svatokupectví a simonii (29, 31, 62-66) a vztah k Židům (67-70). Srv. KONSTITUCE IV. LATERÁNU, s. 353-400.

¹² Nově ANTONÍN, R. A KOL, *Čtvrtý lateránský koncil a české země ve 13. a 14. století*, Praha 2020; Tamtéž, s. 47-58 a 72-82 základní úvahy k vývoji pozice pražského biskupa, téma by si ovšem zasloužilo hlubší zpracování.

¹³ Připomeňme alespoň děkana Víta, soupevníka spíše ještě biskupova strýce, a především v následující „generaci“ Petra Angelova, Jindřicha z Isernie, mistry Petra a Velislava, doktora kanonického práva Rapotu (kap. 3.4, s.106, pozn. 420) a konečně scholastika mistra Řehoře, pozdějšího pražského biskupa (PODLAHA, *Series*, s. 11-20; ŽEMLIČKA, J., *Děkan Vít, hodnostář a dobrodinec pražské kapituly*, in: HLAVÁČEK, I. – HRDINA, J. – KALVODA, J. – DOLEŽALOVÁ, E. (eds.), *Facta probant homines : sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Dr. Zdeňky Hledíkové*, Praha 1998, s. 549-569).

¹⁴ Z. Hledíková (HLEDÍKOVÁ, Z., *Arnošt z Pardubic*, Praha 2008, s. 186-189) hovoří v souvislosti s centrálními arcibiskupskými úřady (oficiál, generální vikáři a korektor kléru) o jejich *novověké povaze* na základě této charakteristiky.

¹⁵ FÜHRER, *Listina*, passim.

nebo města pražského, nýbrž i ty, kteří přicházeli z kteréhokoli kraje světa, s ochotnou štědrostí z lásky ke Kristu a opatroval jim z citu štědrosti potřeby k živobytí.“¹⁶

Shromáždění kanovníci tedy zřejmě bez zásadnějších průtahů a jistě i pragmaticky zvolili nástupce svatého Vojtěcha ze svých řad; právo kanonické volby bylo ostatně – nezdědka povýtce teoreticky – garantováno. Vedle zmíněných kvalit – tj. širokého šlechtického zázemí, schopností a obliby mezi spolubratry – mohli volitelé rovněž očekávat zachování církevně-politické linie zesnulého, vždyť právě hodnost probošta jako jedinou obsazoval přímo biskup a lze tak předpokládat podstatnou názorovou shodu. Noticku o velkém zdráhání pak chápeme spíše jako literární topoi, ačkoli stav přebírané diecéze jistě nebyl ideální – obdobně se měl zdráhat přijmout biskupské povinnosti i olomoucký Dětřich. O Tobiášově připomínané oblibě mezi klérem pražského kostela snad svědčí rovněž závěť jeho vikáře Šalamouna z roku 1275, jenž mu odkazuje svůj oděv a bohoslužebná roucha.¹⁷

S odvoláním na *velký nepokoj a zmatek v království* a přílišnou vzdálenost metropole značně asymetrické arcidiecéze bylo k mohučskému arcibiskupu Werneru II. von Eppstein (1260–1284) vysláno zástupné poselstvo v čele s pražským děkanem a budoucím biskupem mistrem Řehořem, ačkoli by tuto cestu měl za účelem vysvěcení podstoupit zvolenec sám. Tamtéž připomínané prozkoumání vhodnosti kandidáta zřejmě netrvalo příliš dlouho,¹⁸ neboť ještě před Vánoci byli kanovníci přinášející zmocnění k vysvěcení přivítáni na Hradě. Jindy běžná účast panovníka tentokrát nepřicházela v úvahu, neboť zemský správce Ota v Tobiášovi velmi snadno rozpoznal budoucího oponenta, a tak se k němu i zachoval. V téže době je rovněž pravděpodobné zveřejnění biskupské volby. Den před slavností Zjevení Páně roku 1279 se Tobiáš s doprovodem vypravil dojednat svěcení s Brunem Olomouckým. Ten následně (18. ledna) volbu potvrdil, letopisec klade důraz na její kanonicitu, aby případně nemohla být nikým zpochybněna. K samotnému biskupskému svěcení pak došlo netradičně v dominikánském konventu a kostele Panny Marie v Brně, jehož prostory byly k takové ceremonii příhodné; ostatně v tamní kapitulní síni tradičně zasedala moravská zemská reprezentace a rovněž zde pobýval při svých moravských cestách panovník. Je zřejmé, že Morava byla zvolena jako klidnější část království, ale svou roli sehrála i přítomnost dalších světitelů – sekovského biskupa Wernharda a basilejského Jindřicha.¹⁹

¹⁶ *Zlá léta*, FRB II, s. 336; citováno podle *Druhé pokračování*, s. 153.

¹⁷ Průběh kanonické konkláve se na základě popisu volby arcibiskupa Arnošta pokusil popsat V. V. Tomek, jeho domněnku, že takto byli voleni biskupové od počátku 13. století nelze potvrdit, ovšem některé jednotliviny (listina o volbě pro metropolitu) alespoň rámcově podobnosti se shromážděním volitelů v katedrální kapli sv. Ducha lze předpokládat (TOMEK, V. V., *Dějepis I*, s. 357). Obdobně pro olomouckou volbu biskupa Dětřicha (CDB VI/1, č. 136, s. 184–187; KOMÁROVÁ, M., *Olomoucký biskup Dětřich a jeho dvůr*, DP FF MUNI, Brno 2011, s. 17–18). Zásahy do kanonické volby jsou patrné jak ze strany papeže, tak českého krále. KROFTA, *Kurie IV*, s. 8–13, nově a v širším kontextu ANTONÍN, *Čtvrtý lateránský koncil*, s. 72–79. O postoupení práva volby biskupa v roce 1207 uvažuje SOMMER, P., *Druhá vlna christianizace české společnosti*, in: SOMMER, P. – TŘEŠTÍK, D. – ŽEMLIČKA, J. (eds.), *Přemyslovci: Budování českého státu*, Praha 2009, s. 398–418, zde s. 415–416. – V souvislosti s jeho rodovým zázemím se sluší připomenout rozvíjenou úvahu F. Dvorského o (ne)možnosti Tobiášovy volby v případě, že by jeho bratr Milota byl zrádcem způsobivším pád krále Otakara (DVORSKÝ, F., *O starožitném panském rodě Benešoviců, Část I: O Benešovcích – vyjímaje rod pánů z Kravař*, Praha 1907, s. 95). – K Dětřichovi CDB VI/1, č. 136, s. 184–187; k závěti RBM II, č. 956, s. 398–399 a podobně *Zlá léta*, FRB II, s. 336.

¹⁸ To ovšem nebylo samozřejmostí – viz okolnosti volby a aprobační biskupa Pelhřima, tedy spor mohučského metropolity a kurie. – Přibližnou představu o ohlášení volby mohučskému arcibiskupu lze nabýt na základě listiny olomouckého zvolence Dětřicha z března 1281 (CDB VI/1, č. 136, s. 184–187). Důraz jaký letopisec klade na kanonicitu volby je v dobovém kontextu pochopitelný, nikoli ovšem ojedinělý.

¹⁹ *Zlá léta*, FRB II, s. 336–338. – Wernhard z Marsbachu, sekovským biskupem 1268–1283, spolu s Brunem Olomouckým byl Wernhard politicky aktivním straníkem Přemysla Otakara II., mj. jej hájil na II. lyonském koncilu (POSCH, F., *Wernhard von Marsbach (1268–1283)*, in: AMON, K., *Die Bischöfe von Graz-Seckau*, Graz 1969, s. 40–51). Minorita Jindřich Knoderer (z Isny), basilejský biskup 1275–1286 a následně mohučský metropolit (1286–

Letopisec připomíná honosný doprovod biskupa-elektu, složený jednak z předních duchovních pražské a vyšehradské kapituly a dalších biskupových kaplanů a dále osob světských, všech ozdobených biskupovým rodovým erbem, tj. zavínutou střelou. Je pravděpodobné, že se k němu na Moravě připojila řada příbuzných, L. Jan v této souvislosti hovoří přímo o *demonstraci rodového bohatství, síly a významu*. Neboť byl dosud pouhým jáhnem, vysvětil jej nejprve Wernhard na kněze a následujícího dne, v neděli *Reminiscere* [26. února], přijal biskupské svěcení a odznaky své hodnosti. Dále se připomínají *skvostné hody jeho narození*, což obnášelo jistě světské radosti, ale vzhledem k přítomnosti mnoha duchovních rovněž nelze opomenout stránku náboženskou, včetně udílení odpustků. Vždyť *nenarodí-li se kdo z vody a z Ducha, nemůže vejít do království Božího* (J 3,5); Tobiáš přijetím svátostného kněžství znovu obnovil své křestní závazky, a tedy tento *den jeho narození* měl být každoročně připomínán – ačkoli to bylo spíše zbožné přání, letopisec připomíná o dva roky později připomínku výročního dne vysvěcení, při níž biskup věnoval katedrále 220 librovou svíci a vystrojil hostinu. Jak bylo ovšem připomenuto, až do března 1281 nebyl novopečenému biskupovi umožněn přístup do areálu Pražského hradu, a tedy primici sloužil v nedalekém chrámě na hoře Sion; tam zřejmě sloužil liturgii ve významné svátky, než mohl obnovit liturgický provoz v katedrále.²⁰

Tobiášovy vztahy s olomouckým kolegou byly, jak se ukazuje, přinejmenším korektní – to odráží rovněž postoj jeho nejbližších moravských příbuzných, zejména bratra Miloty z Dědic. S Brunovým nástupcem, biskupem Dětřichem, udržoval Tobiáš obdobný kontakt – společně sankcionovali zemský mír, udíleli a vzájemně potvrzovali desátky a bok po boku se rovněž několikrát objevují na královském dvoře a na würzburském koncilu; Milota a někteří jiní příbuzní se s ním, alespoň v 80. letech, dostávají do poměrně častých sporů. Zdá se, že ony pramenily rovněž z jeho správcovství moravských biskupových statků (Kojetína), ale mezi oběma biskupy se zřejmě zásadněji neprojevil.²¹

Oba ve správě země aktivní biskupové, tj. Tobiáš a stárnoucí Bruno se na Moravě pravděpodobně potkali ještě jednou, a sice v únoru 1280, kdy byl pražský biskup osobně přítomen narovnání o hranici mezi biskupovým Kojetínem a hradištskou vsí Bezměrov. Při této příležitosti v Tobiášově doprovodu figuruje, stejně jako v rámci již zmíněných poselstev do Mohuče a na Moravu, olomoucký probošt Aleš (Alexius), jmenovaný též v těchto případech nejasně i jako pražský kanovník. Aleš byl, jak se z jeho pohybu zdá, jakýmsi olomouckým vyslancem u pražského biskupského dvora; po smrti (naposledy jistě svědčí 15. července 1281)²² jej mohl v této neformální pozici nahradit pražský a posléze olomoucký kanovník Wernher, ačkoli není jisté, zda oba kanonikáty držel současně, anebo jeden po druhém. Alespoň v prvním případě je role prostředníka a vzájemného informátora celkem

---

1288) působil naopak jako straník a důvěrník římského krále, snad též působil jako jakýsi diplomatický prostředník mezi ním a olomouckým biskupem, proto by se také krátce pohyboval na Moravě. Shrnuje a starší úvahy o jeho správcovství jižní Moravy vyvrací JAN, L., *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*, Brno 2000, s. 221-225. – K brněnským dominikánům SUCHÁNEK, P. – ŠEFERISOVÁ-LOUDOVÁ, M. – KROUPA, J., *Kláštery ve městě I. (jižní část)*, in: KROUPA, J. (ed.), *Dějiny Brna 7*, Brno 2015, s. 310-317.

²⁰ *Zlá léta*, FRB II, s. 337-341. K dataci Tobiášova svěcení JAN, *Vznik*, s. 229, pozn. 86. Ke vztahu Tobiáše a braniborské správy viz Politik, kap. 3.2.

²¹ JAN, L., *Milota z Dědic. Zpráva o věrné službě a mýtu o zradě*, in: Campana codex civitas : Miroslav Flodr octogenario, Brno 2009, s. 248-265, zde s. 259-261; NOVOTNÝ, D. – ŠKVRŇÁK, J., *Původ olomouckého biskupa Dětřicha aneb příklad středověkého nepotismu*, in: *Jižní Morava* 53, 2017, sv. 56, s. 232-236, zde s. 235.

²² K Alexiově kariéře RBM II, rejstřík, s. 1240 a *Zlá léta*, FRB II, s. 336-338; je navíc velmi pravděpodobné, že on byl oním olomouckým arcijáhnem, který 16. července 1283 odvedl lyonský desátek za olomouckou diecézi, Z. Sviták dovozuje, že mohl být jedním ze subkolektorů (STEINHERZ, S., *Die Einhebung des Lyonger Zehnten im Erzbisthum Salzburg (1282–1285)*, in: *MIÖG* 14, 1893, s. 1-86, zde s. 80, č. 43; SVITÁK, Z., *Vybírání lyonských poplatků v Čechách a na Moravě v 80. letech 13. století*, in: *ČMM* 116, 1997, č. 1, s. 67-77, zde s. 73-74).

zřejmá; Aleš se jistě musel těšit důvěře pražské kapituly, jinak by nebyl vyslán jako jeden z předních členů delegace do Mohuče. Není ovšem dosud zřejmé, zda šlo spíše o výjimku, nebo již fungující praxi.²³

Není zcela jasné, kde olomoucký zvolenec Dětrich přijal z Tobiášových rukou biskupské svěcení, jeho datum pak J. Šebánek položil mezi 26. března a 11. května 1281; pražský biskup měl ovšem v Olomouci – podle soupisu indulgencí mohučských dominikánů – tomuto konventu udělit odpustkové privilegium 13. července 1281, den předtím rovněž sekovský biskup Wernhard a konečně 15. července i olomoucký Dětrich. Ten je rovněž toho dne poprvé připomínán jako biskup, když potvrzuje jakousi volební kapitulaci tamní kapitule. S přihlédnutím k poslední jmenované listině se zdá, že k vysvěcení došlo pravděpodobně v Olomouci krátce před 15. červencem 1281, tomu by vyhovovala i přítomnost sekavského biskupa, jehož působení na Moravě je ovšem složitější. Nezdá se být totiž pravděpodobné, že by Tobiáš na Moravu zajížděl dvakrát krátce po sobě v neklidné době; navíc, pokud by v červenci Dětricha nesvětil, není patrný jakýkoli jiný důvod k takovému pobytu. Mohučským metropolitou Tobiášovi svěřený úkol vyplýval z podobné situace, ve které svěcení přijímal o tři roky dříve pražský biskup; podobně jako v jeho případě volbu a nastolení komplikovalo vojenské obsazení olomouckého hradu s biskupskou katedrálou. Vzájemné udílení biskupského svěcení mezi pražským a olomouckým biskupem ovšem nebylo nijak výjimečné.²⁴

Podobně mlhavý je rovněž vztah pražského biskupa a mohučské metropole, resp. kurie. Pozice papežského stolce v době Tobiášova episkopátu byla podkopávána častým střídáním pontifiků,²⁵ jejich slabostí a často i neschopností vymanit se z područí jednotlivých italských vládců, možnost uplatňovat vliv kurie byl tak značně omezený. To ovšem lze, mimo ryze politické záležitosti, považovat pro papežské zásahy v rámci pražské provincie za obecnější jev; hlubší vliv kuriálního centralismu je patrný zejména v souvislosti s papežskými provizemi a exspektancemi od závěru 20. let 14. století, tedy po návratu Jana IV. z Avignonu, za pontifikátu Jana XXII.²⁶

Ačkoli existuje jen poměrně málo listin, resp. zřejmých deperdit, dokládajících tyto vztahy, lze se na jejich příkladech pokusit o alespoň rámcové postižení jednotlivých zájmových oblastí. V první řadě jde o fiskální záležitosti – v Tobiášově případě o výběr lyonského desátku, resp. zrušení klatby nad diecézí vyhlášené a její osvobození od placení pro přetrvávající špatný stav (1286) a značně komplikovaný výběr prokurace k výživě papežského legáta Jana Tuskulského. V prvním případě byla klatba vyhlášena nad celou diecézí, v případě prokurace přímo nad biskupem, měla ovšem rovněž dopad na celou diecézi. Spíše formálně se v létě 1290 obrací papež Mikuláš IV. na českého krále (23. července) a oba jeho biskupy (1. srpna), aby byli nápomocni jeho legátu Beneventovi, biskupu gubbijskému při cestě na dvůr Ladislava IV. Kumána; ten ale byl v době sepsání všech listin již necelý

²³ CDB VI/1, č. 90, s. 143-145; JAN, *Vznik zemského soudu*, s. 235. Ke hraničnímu sporu Hospodář, kap. 2.7, s. 83, k Wernherovi PODLAHA, *Series*, s. 18.

²⁴ CDB VI/1, č. 146, s. 194-195 (kapitulace) a č. 147, s. 195-196 (in margine odpustkové privilegium); KOMÁROVÁ, *Olomoucký biskup Dětrich*, s. 18-21; ŠEBÁNEK, J., *Studie o kanceláři Dětricha, biskupa olomouckého (1281–1302)*, in: ČMM 50, 1926, s. 171-275, zde s. 266-267.

²⁵ Tobiáš jako biskup zažil celkově šest Petrových náměstků, z nichž kromě posledního, Bonifáce VIII., nešlo o příliš silné osobnosti, zejména co se týká aktivit vůči zaalpským zemím. Viz přehledně HERBERS, K., *Geschichte des Papsttums im Mittelalter*, Darmstadt 2012, passim.

²⁶ HLEDÍKOVÁ, Z., *Pronikání kuriálního centralismu do českých zemí (na dokladech provizních listin do roku 1342)*, přetisk in: TÁŽ, *Svět české středověké církve*, Praha 2010, s. 401-440, zde s. 406-407 a 418-420. Stručný přehled o povaze kuriálních listin do Čech podal již PALACKÝ, F., *Literarische Reise nach Italien im Jahre 1837 zur Aufsuchung von Quellen der böhmischen und mährischen Geschichte*, Prag 1838, pro Tobiášovu dobu s. 47-49, téma by si zasloužilo důkladnou revizi, základní kvantitativní, ale i kvalitativní přehled ovšem podá. Faktograficky též příslušné pasáže rozsáhlé studie K. Krofity *Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské*, vycházející na stránkách ČČH v letech 1904–1908.

měsíc po smrti. Stejným způsobem se pontifik snažil zajistit zdárný průběh mise i u arcibiskupů salzburského, hnězdenského a jejich sufragánů, dále obdobné listy adresoval řadě uherských magnátů a polských knížat. Ryze symbolická role tohoto aktu je tedy zřejmá – zvláště vzhledem k úmrtí uherského krále; podivně působí rozdílná data zlistinění, což napovídá právě symbolické rovině aktu – papež rovněž žádá o duchovní ochranu, tj. o modlitby za zdar jednání. To ovšem neznamená, že by v podobných případech pražský biskup opravdu nemohl být papežskému legátu nápomocen.²⁷

Velmi podstatnou kapitolou komunikace mezi kurií a pražským biskupem je oblast manželského práva (především dispensace) a papeži, resp. jeho penitenciáři náležející absoluce nejtěžších hříchů. Ačkoli nejde přímo o vztah biskupa a papeže, ale biskup tu figuruje spíše jako prostředník mezi žadatelem a kurií, případně jako exekutor kuriálního nálezu, bude vhodné tyto záležitosti připomenout.

Příbuzenství jako nejběžnější překážka uzavření sňatku bylo konečně definováno dekrety IV. lateránského koncilu, ty zapovídají uzavření manželství mezi osobami příbuznými do čtvrtého stupně. Ani takový sňatek ovšem nebyl zcela vyloučen, bylo ale třeba opatřit papežský dispens; jeho (ne)udělení bylo poměrně běžnou součástí kuriální politiky. Oba doložené případy, které z papežského pověření prověřoval biskup Tobiáš, vyšly ovšem z prostředí šlechtického, kde podobné postranní úmysly lze spíše vyloučit – papež *fraternitati tuæ* biskupovi nařizuje, aby důkladně svazek prozkoumal a, aby se předešlo veřejnému pohoršení a zatracení jejich duší, dispens jim udělil. V obou případech rovněž jde o již uzavřené a naplněné sňatky, což je pro závěr 13. století ještě typické.²⁸

Oba papežské mandáty formulářového charakteru pocházejí z úzkého rozmezí let 1290–1291, je tedy zřejmé, že je zachycena pouze jistá část takových žádostí.²⁹ Komunikaci biskupa, resp. jeho kanceláře a papežského penitenciáře zachycuje opět torzovitě řada formulářových kusů; jde o poměrně ukázkové příklady. První se týká jakéhosi laika Martina, jenž zabil svou ženu; Tobiáš jej proto *cum literis nostris* posílá do Říma pro získání absoluce. Zdá se pravděpodobné, že se faráři s obdobnými hříchy běžně nesetkávali, jak totiž připomíná jiný formulář, lhostejno zda vážící se k těžké kauze, tepelský farář musel být biskupem o takovém postupu na vlastní žádost informován. Podobně se provinil také Sláva, *conversus ordinis templariorum*, a sice zabitím řádového komendátora; dosáhl následně zrušení své exkomunikace a biskup mu na jejím základě měl uložit příhodné pokání. Současně Tobiáš informoval řádového preceptora, aby byl ke Slávovi shovívavý, neboť ten přijal těžké pokání a kaje se. Rovněž jakýsi kněz H., jenž zabil jiného kněze a byl u kurie očištěn, se dostavil nazpět k biskupovi a vyžádal si na něm potvrzení o absoluci spojené s biskupovou žádostí věřícím – snad patronům jeho původního působiště – aby jej podporou uchránili před žebrotou. Je tedy patrné, že

---

²⁷ KLL I, č. 178, s. 74-75; příslušné formulářové kusy FTB. K oběma záležitostem podrobněji kapitola Hospodář, kap. 2.6, tam i další literatura. SVITÁK, Z., *Vybírání lyonských poplatků*, s. 67-77. – KLL I, č. 493-495, s. 196-197. Gubbijský biskup byl legátem jistě zkušeným, papežovým jménem rovnal rovněž spory mezi Alfonsem X. a Filipem III. Smělým; ostatně nešlo o první legaci do Uher kvůli kumánskému pohanství. BEREND, N., *At the Gate of Christendom: Jews, Muslims and 'Pagans' in Medieval Hungary, c. 1000–c. 1300*, London 2001, s. 174-175. Listiny Mikuláše IV. přehledně LANGLOIS, E. (ed.), *Les registres de Nicolas IV., Recueil des bulles de ce pape, Partie 5*, Paris 1891, č. 4318-4323, s. 633 a č. 4339-4343, s. 634.

²⁸ RBM II, č. 1510 a 1537, s. 650 a 662; KONSTITUCE IV. LATERÁNU, čl. 50.4, s. 385-386. NODL, M., *Pronikání kanonického práva do českého prostředí, jeho recepce nařízeními církve a rezistence laického prostředí vůči kanonickým předpisům*, in: KRAFL, P. (ed.), *Sacri canones servandi sunt*, Praha 2008, s. 651-659; obecněji ANTONÍN A KOL., *Čtvrtý lateránský koncil*, s. 226-242, zde především s. 235-240.

²⁹ Což ovšem nelze jakkoli vztahovat na obecný stav v diecézi, neboť až do druhé poloviny 14. století jsou v českých zemích papežské dispense záležitostí výhradně panovnického a šlechtického prostředí, jak vzhledem k mělčí rodové paměti a menší šanci takového sňatku, tak také jistě mnohem slabšímu povědomí o kanonické neplatnosti takového sňatku. Viz pozn. 28.

zdaleka nejběžnějším proviněním, jenž si žádalo papežskou absoluci, je vražda, resp. zabití (*homicidium*); systematizace těchto hříchů rezervovaných biskupu či papeži se fixuje v přímé návaznosti na povinnost každoroční zpovědi a přijetí Eucharistie stanovenou IV. lateránským koncilem.³⁰

Marginální jsou v tomto ohledu papežské odpustkové listiny a privilegia, na místě je rovněž připomenout vidimace starších privilegií. Kontakt biskupa Tobiáše se svatým stolcem tak byl jen velmi omezený, a to ještě spíše na kontakt biskupa s papežským správním aparátem – kurií. Zásadní vliv na biskupa, jeho aparát a rovněž celou diecézi ovšem měly jednotlivé všeobecné koncily, jak je ovšem patrné, zásady IV. lateránského koncilu (1215) se v českých zemích prosazovaly jen velmi pozvolna. Do přímého kontaktu s papežskou mocí se dostával především český panovník jako politická figura na šachovnici římské říše.³¹

Pokud jsme konstatovali, že pro svou geografickou, ale dosud i kulturní vzdálenost a rovněž vzhledem k hierarchizaci církevní správy (Tobiáš byl „pouze“ biskup), byly vzájemné kontakty spíše omezené a k jejich rozvoji došlo ze známých důvodů až za Jana IV., v případě vazeb jednotlivých hierarchů středoevropského prostoru je také patrná obdobná *uzavřenost*, s již komentovanou výjimkou olomouckého biskupa Bruna; a to i po linii metropolita – pražský biskup.

Specifickou a velmi početnou skupinu tvoří biskupy jednotlivým kostelům a institucím udělovaná odpustková privilegia, čerpající z *thesauri ecclesiae*, nejčastěji čtyřicetidenní odpuštění *časných trestů*. Ty je možno dále dělit podle několika kritérií, zde je to příhodné dvojím způsobem – podle vydavatele a podle aktu, s nímž je jejich získání spojeno (tj. vázané k návštěvě kostela, nejčastěji ve vybraný svátek, a vázané k jeho finanční podpoře bez ohledu na jeho návštěvu). Řada klášterů, méně často i farních kostelů si zajišťovala indulgence nejen od hlavy své diecéze, ale i od jiných biskupů; ty ovšem podléhaly schválení místního biskupa – takovou konfirmační formuli zachoval Tobiášův formulář. Řadu takových listin vydal pochopitelně i Tobiáš – šlo o nejlevnější a zároveň účinný prostředek podpory jednotlivých kostelů, klášterů a velmi zřídka i jednotlivých osob. Takové podpory se z Tobiášovy strany dostalo mj. slepému jáhnovi (deset dní těžkých a dvacet dní lehkých vin), malomocným a pokřtěné Židovce. Většina známých indulgencí Tobiášem vydaných vznikla ovšem ve specifické situaci mezi 13. a 26. březnem 1287, tedy v rámci würzburského koncilu. Jedná se celkem o 16 listin, jejichž je Tobiáš spoluvydavatelem, udílejících standartní čtyřicetidenní odpustky příslušným říšským klášterům. Podobným způsobem byly obdařeny i kláštery české a moravské, pravidlem ovšem je, že k těmto listinám biskup svou pečeť nepřivěšoval, ale pouze (je otázkou, zda přímo, anebo následně) je konfirmoval, jak si to znění indulgenčních privilegií vyžadovalo. Datování v rozmezí celého trvání národního koncilu je patrně způsobeno pozdržením jednotlivých zlistinění, bývalo totiž zvykem

---

³⁰ FTB, č. 44 (totéž č. 130), 131, 134, 206 a 245, s. 40, 105, 107, 161 a 185. Přehledně s odkazy KOL. AUT. *Theologische Realenzyklopädie* 5, Berlin 1980, heslo „Beichte“ s. 411–439, zde s. 414–420. Širší rozšíření systematického shrnutí věrouky včetně krátkého výkladu o pokání (tj. tzv. *Summula* Tomáše Palmerstona) má být povinným vybavením kostela až podle provinciálních statut z r. 1349 (HLEDÍKOVÁ, *Arnošt*, s. 109), tak lze snadno chápat ono tápání tepelského plebána.

³¹ Přehledně HRDINA, J., *Papežské odpustkové listiny pro duchovenské instituce pražské a olomoucké diecéze (1197–1342)*, in: HLAVÁČEK, I. – HRDINA, J. (eds.), *Facta probant homines* : sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Dr. Zdeňky Hledíkové, Praha 1998, s. 205–220, soupis těchto listin podává autor ve své diplomové práci. Základním přehledem o vztahu českých zemí a kurie za posledních Přemyslovců je vedle již připomenuté Kroftovy hexalogie nově kapitola Z. Hledíkové v kolektivní monografii ČERNUŠÁK, T. A KOL., *Papežství a české země v tisíciletých dějinách*, Praha 2017, s. 75–99. – Diplomatické kontakty kurie a českých zemí v tomto ohledu narůstaly zejména skrze kontakt s exemptními církevními institucemi a jim udělovanými privilegii a indulgencemi. HLAVÁČEK, I., *Der diplomatische Verkehr der böhmischen Partner mit der Kurie bis zum Tode Wenzels I.*, in: *Facta probant homines*, Praha 1998, s. 165–180 a HRDINA, *Papežské odpustkové listiny*, s. 214–217.

držet jakýsi *Ablastag*, podle staršího zvyku nejčastěji čtvrtý nebo závěrečný den synody. Počet prelátů, udělujících to které privilegium zřejmě závisel i na jejich časových možnostech.³²

Koncil (jinde též synoda) *německého kléru* byl svolán papežským legátem *de latere* tuskulským kardinálem-biskupem Janem do Würzburku na březen roku 1287, přičemž podstatným tématem, rezonujícím ještě další dva roky nejen mezi českým klérem, bylo vymáhání prokurací a zejména subsidií pro římskou jízdu Rudolfa Habsburského. Ten v téže době uskutečnil v tomtéž biskupském městě dvorský sjezd. Vedle této politické roviny byly ovšem řešeny i záležitosti duchovní povahy – vedle znovuotevření otázky podpory Svaté země to bylo především vyhlášení legátských statut o 42 (45) člancích v úterý po neděli *Lætare* (18. března). Ačkoli se žádný jejich exemplář v českém ani moravském prostředí nedochoval, je velmi pravděpodobné, že si takový opis, opatřený legátovou pečetí, Tobiáš (i Dětřich) obstaral – povinně totiž měl být k dispozici v každém katedrálním kostele a měla být každoročně předčítána (kánon XLI), pravděpodobně při příležitosti konání diecézní synody. Počátky synodní praxe v pražské diecézi jsou ostatně spojovány právě s Tobiášem, snad ale ještě před jeho návštěvou würzburkové synody – k tomu v následující kapitole.³³

Legátská statuta se věnují zejména třem základním okruhům, vycházejícím jak ze širokého záběru konstitucí IV. lateránského a II. lyonského koncilu, tak také z povšechné reflexe stavu církve v Říši; přičemž příliš nepřekvapí absence palčivého tématu, které obšírně před desetiletím (1273) připomněl biskup Bruno, a sice vztahů farního kléru a *starých řádů* s mendikanty vzhledem k exemtní povaze obou žebravých řádů – to ale neznamená, že by byly opomenuty co do obdržených privilegií, spíše naopak. Prvým sledovaným okruhem je tedy zajištění církve *in temporalibus* – zajištění vybavení a příjmů kostela, jeho ochrana – dále otázka mravů a kvalit kléru, a konečně okrajově pojednané záležitosti církevního práva a soudnictví. Jde tedy o záležitosti praktického rázu. Neboť se legát Jan Boccamazza pohyboval takřka výhradně na území Říše, a to zejména její západnější části, nemohl pochopitelně mít příliš povědomí o stavu církve za jejími východními hranicemi, nota bene tyto poznatky do statut zapracovat. Ačkoli pražská diecéze v otázkách reformy, ale i správní struktury poněkud zaostávala, jednotlivé články jistě byla s to uvádět v praxi. Takovým příkladem snad může být Tobiášovo synodální zapovězení inkastelace kostelů a hřbitovů, nebo dispensace kleriků nesídlících z jistých důvodů při svých kostelích. Hledání kauzality ovšem výrazně znesnadňuje vágní datace drtivé většiny biskupových formulářů. Ačkoli v Tobiášově případě pobyt v předjarním Würzburku jistě

---

³² Mj. schválení odpustků jiných biskupů kostelu ve Vysoké a pražskému kostelu FTB, č. 8 s. 6 a č. 19, s. 16-17 a další formuláře, někdy se k nim i vlastními čtyřiceti dny připojuje (FTB, č. 179, s. 141). Tobiášovy odpustky jednotlivým osobám FTB, č. 150, s. 120-121, č. 170, s. 135, č. 228, s. 173-174, podobné nacházíme i v kancelářské produkci Jana IV., viz *Cancellaria Johannis de Dražic*, č. 11. Würzburkové odpustky pro české a moravské instituce a odpustky biskupa Tobiáše KLL I, č. 241, s. 98, č. 243-263, s. 99-104, č. 266-269, s. 105-106, č. 271-275, s. 106-109 (v plném znění *Concilia Germaniæ III*, s. 735nn). K odpustkové praxi PAULUS, N., *Geschichte des Ablasses im Mittelalter vom Ursprung bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts, Band I*, Darmstadt 2000², s. 76-78 (synodní tradice) a Tamtéž, Band II, s. 47-56.

³³ K politické stránce ŽEMLIČKA, J., *Do tří korun: Poslední rozmach Přemyslovců*, Praha 2017, s. 140-141 s odkazy na další literaturu, k sepětí obou rozměrů VON GAISBERG-SCHÖCKINGEN, G., *Das Konzil und der Reichstag zu Würzburg im Jahre 1287, ihr Verlauf und ihre Bedeutung*, Marburg 1928, zvl. s. 48-90. Legátská statuta viz Příloha, v plném znění *Synodicon Herbipolense*, HIMMELSTEIN, F. X. (ed.), s. 42-60; HEFELE, J. K. *Konziliengeschichte IV*, Freiburg i. B. 1890, s. 245-253; KRAFL, P., *Církevní právo v Čechách a na Moravě ve 13.–15. století*, in: TÝŽ (ed.), *Sacri canones servandi sunt*, s. 81-123, zde s. 104. Posledně jmenovaný dokládá (Tamtéž, pozn. 220) na základě jejich odezvy v nepříliš spolehlivě známých olomouckých statutech z r. 1419 jejich recepci alespoň v moravském prostředí. Naopak potenciální přímý ohlas v Tobiášově synodní praxi bude probrán v následující kapitole. – *Německým klérem* je míněn klérus Říše (včetně českého království), Dánska, Švédska, Polska, Pomoří (včetně kaminské diecéze), Livonska, Kašubská a Rusi; přítomné hierarchie jmenuje *Synodicon Herbipolense*, s. 45, drtivá většina zastupovala pochopitelně Říši.

neznamenal zlom srovnatelný např. s přítomností Jana IV. ve Vienne (1311–1312), neměl by být přehlížen, případně zmiňován pouze v politickém kontextu úvah o římské korunovaci krále Rudolfa.³⁴

Biskupova zahraničního pobytu zneužili někteří Závišovi straníci a kolem Velikonoc bylo znovu rozdmýcháno latentní napětí mezi oběma stranami. Tobiášova přítomnost na v září 1292 konané provinciální synodě v Aschaffenburgu je značně nepravděpodobná, neboť již 13. října potvrzoval u Sieradzi, že Vladislav Lokýtek se poddal králi Václavu. Patrný je ovšem její vliv, především v oblasti patronátního práva.³⁵

Tobiášův do jisté míry prázdný vztah k Mohuči nechtěně připomíná rovněž to, že, jak bylo zmíněno, jej nesvětil metropolita sám, ale tuto povinnost delegoval na Bruna Olomouckého – taková situace ale byla (nejen) pro pražskou diecézi ve 13. století typická – Jindřich Břetislav byl v roce 1182 posledním v Mohuči vysvěceným pražským biskupem. Vzájemný styk dále dokládají tři nijak zásadní listiny, resp. formuláře. Tobiáš tak v průběhu roku 1281 svoluje na základě mandátu papeže a svého metropolity, aby poslové špitálu sv. Antonína mohli v zemi sbírat almužnu, dárcům uděluje odpustky a konečně snímá klatbu a interdikt z míst, kam bratři přijdou. O dekádu později, v prosinci 1291, pak zaručuje mohučskému arcibiskupu Gerhardu II. vyplacení částky za účast na Václavově plánované, leč neuskutečněné korunovaci. Poslední, formulářově dochovanou listinou se Tobiáš ospravedlňuje mezi květnem 1286 a březnem 1288 Jindřichovi Mohučskému, že nechtěl jakkoli uškodit cisterciákům z plíseňského Grünhainu, když vyzval věřící své diecéze, aby ve svátky českých patronů navštěvovali a podporovali raději pražský kostel. Tradice poutí, směřujících k tamnímu kostelu, nadanému odpustky a vybavenému řadou relikvií, především z krušnohorského příhraničí je doložena již v polovině století, souvislost obou zmíněných kostelů je ovšem značně nejasná. Svou roli snad mohli hrát klášterní poddaní z vesnic okolo Kadaně, náležejících pražské diecézi.³⁶

Pokud tedy shrneme přímý vliv papeže a metropolity, lze říci, že – snad vyjma důsledné, byť příliš neúspěšné snahy o vymáhání lyonského desátku a legátských prokurací – byl značně omezený a marginální. Podobně to platí i pro styky se sousedními biskupy, vyjma olomouckých, s nimiž je pojila především příslušnost k jedinému království.³⁷ Snad o to pestřejší je mozaika duchovních, ale i

³⁴ Statuta viz Příloha II, v plném znění *Synodicon Herbipolense*, HIMMELSTEIN, F. X. (ed.), s. 42-60; FTB, č. 80, s. 69 a č. 167, s. 133; HLEDÍKOVÁ – POLC, *Pražské synody a koncily*, s. 15 a 95. K Janově legaci podrobně MALECZEK, W., *Die Urkunden des päpstlichen Legaten Johannes Boccamazza, Kardinalbischofs von Tusculum, aus den Jahren 1286 und 1287*, in: *Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde* 59, 2013, s. 35-132, zde s. 35-74.

³⁵ Viz Politik, kap. 3.3 a FTB, č. 29, s. 26-27; KLL I, č. 678, s. 266-267. K Aschaffenburgské synodě přehledně HANNAPPEL, M., *Die in Aschaffenburg tagenden Mainzer Provinzialsynoden*, in: *Aschaffenburger Jahrbuch für Geschichte, Landeskunde und Kunst des Untermaingebietes* 4, 1957, č. 1, s. 439-461, recepci v českém prostředí se nově věnoval FÜHRER, L., *Prezentační právo a jeho projevy v pražské diecézi ve druhé polovině 13. století*, DP MUNI 2011, passim; statuta viz *Concilia Germaniæ IV*, s. 7-16 (přehled viz Příloha); o biskupově přítomnosti při synodě hovoří FÜHRER, *Listina*, s. 216, odkazuje ovšem jen na povšechná pojednání; jde spíše o nechtěný omyl, neboť o témže nehovoří ani v citované diplomové práci.

³⁶ Nástup Daniela Milíka je značně problematický. Od biskupa Ondřeje až po Mikuláše byli svěceni přímo v Římě, Jana III. a Tobiáše světil Bruno, o svěcení biskupa Řehoře není zpráv, ovšem lze předpokládat podobný postup. Biskupa Jana IV. (1301) světil zřejmě v Praze přítomný Petr z Aspeltu, toho času basilejský biskup. – KLL I, č. 611, s. 237; FTB, č. 175, s. 139 a č. 270, s. 209-211; ke Grünhainu CHARVÁTOVÁ, K., *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420, díl III*, Praha 2018, s. 264-282.

³⁷ In margine budiž připomenuta ještě *litera credencie* vilémovského opata Jaroslava jakožto Tobiášova plnomocného posla k cařihradskému patriarchovi (*J. in vestre paternitatis presencia proposuerit oraculo vive vocis, fidei credulam dignemini adhibere*). Kapitulní rukopis J patriarchu označuje literou G., kterou by bylo s velkou opatrností možné připsat patriarchovi Jiřímu II. Kyperskému (Georgios II. Kyprios, patriarchou 1283–1289), původně přívrženci, později (po r. 1282) ovšem ostrému oponentovi pokusu o lyonskou unii, literárně velmi činnému. Bližší možné souvislosti – v úvahu připadá snad otázka proklamované křížové výpravy nebo unie

politických a hospodářských kontaktů v rámci diecéze samotné. V této kapitole bude ještě připomenut nástin Tobiášových vztahů s některými kláštery.³⁸

Procházejíce Tobiášovu formulářovou sbírku můžeme jistě konstatovat, že biskupův poměr k řeholním institucím v zemi byl, až na drobné výjimky spíše temporálního rázu, kladný až vřelý; vždyť založení *domum religiosam* v obecně znějícím kusu označuje za *rozhodnutí zbožné a příhodné*. Sám byl také několika fundacím – nejčastěji královským – přítomen a nadal je především duchovními dary, tj. odpustkovými privilegii. Relativně dobře je známé založení kláštera a špitálu augustiniánů-eremitů v bezprostřední blízkosti biskupova malostranského dvora z královny iniciativy v červnu 1285. Vzhledem k značně zaplněnému prostoru pražského podhradí byli bratři uvedeni ke staršímu farnímu kostelíku sv. Tomáše, jež spolu s přilehlými nemovitostmi drželi břevnovští benediktini. Tobiáš tak nejen souhlasil se vznikající fundací, ale rovněž musel schválit majetkový převod, o němž se jistě jednalo již v první polovině roku; jako jistou náhradu z biskupovy strany lze považovat únorovou confirmaci staršího privilegia, hlásícího se až ke svatému Vojtěchovi, o osvobození lidí tohoto kláštera od odvádění desátků. Eremité byli rovněž nadáni běžným množstvím odpustků – brzy po založení je, s Tobiášovým souhlasem a snad i rozhojněním, udělil olomoucký Dětřich, o šest let později je dvěma privilegii doplnil sám pražský biskup. Obdobně též biskup potvrdil o tři roky později královskou fundaci (*domus religiosa et ecclesia*) téhož řádu v Domažlicích a zároveň jej přijal v ochranu – „*kdo by totiž na poustevníky zaútočil, vzbudil by nad sebou hněv boží a svatých Víta, Václava a Vojtěcha, mučedníků a patronů katedrálního kostela.*“ Až do roku 1298 totiž podléhali eremité jurisdikci diecézního biskupa, který tak měl osobně nebo skrze pověřence vykonávat každoroční vizitaci jejich komunit.³⁹

V případě domažlické confirmace biskup zdůrazňuje zachování farních práv tamního kostela – spory o farní přímus a krácení farních příjmů medikantskými domy, těšícími se jako *novum* značné oblibě, nebyly v závěru století ojedinělé, jak ostatně připomíná i svrchu zmíněná Brunova relace koncilním otcům (1273). Výrazem jisté náklonnosti či blízkosti bratřím řádu sv. Augustina je biskupova žádost v červenci 1287 u Mohuče shromážděné provinciální kapitule, aby do svých modliteb zahrnuli také královský pár a jej se vším klérem a jemu poddaným lidem – obdobně žádá též provinciální kapitulou OFM v Sandeči (Stary Sandecz). Ačkoli pocházejí nejstarší doklady o tamním generálním studiu

---

– bude třeba ještě důkladněji zvážit; opat Jaroslav je v pramenech zmiňován v průběhu 80. let téměř každoročně, s výjimkou let 1283, 1286 a 1287, což ovšem jeho cestu v zásadě nevylučuje. V říjnu 1282 a listopadu 1284 s ním Tobiáš navíc vstupuje do přímého kontaktu – v prvním případě jde o směnu zboží, v druhém o confirmaci faráře a nadání kostela. Je ale rovněž možné, že jde, stejně jako v řadě jiných případů, o písařské slohové cvičení. FTB, č. 195, s. 154. Srv. SOMMER, T. – ŠRÁMEK, J., *Benediktinské opatství ve Vilémově*, České Budějovice 2015, s. 99-100 a 370, pozn. 1224; PAPADAKIS, A., *Crisis in Byzantium: The Filioque Controversy in the Patriarchate of Gregory II of Cyprus (1283-1289)*, New York 1983. Pokud je mi známo, nebylo na tento kus v literatuře dosud důkladněji upozorněno – KADLEC, J., *Bischof Tobias und die Prager Diözese während seiner Regierungszeit (1278-1296)*, in: *Beiträge zur Geschichte des Bistums Regensburg* 6, 1972, s. 119-172., zde s. 169 jej jednou větou připomíná jako protislužbu biskupově péči o kláštery v zemi.

³⁸ Výklad o kláštřech zevrubně podal již KADLEC, *Bischof Tobias*, s. 168-171; z něj vycházím a doplňuji. V následujících odstavcích na něj již znovu neodkazuji. Vztah pražského biskupa, kapitul a řeholních domů v rámci diecéze by zasloužil podrobnější pozornost, dosud byla věnována vždy jen jednotlivým institucím, případně biskupům. O podobné se pokusila E. Svobodová v případě Roberta Angličana, jehož cisterciácká příslušnost vztah výrazně ovlivnila (SVOBODOVÁ, E., *Olomoucký biskup Robert a církevní řády na Moravě*, DP FF UPOL, 2010).

³⁹ FTB, č. 174, s. 138 a č. 223, s. 171; RBM II, č. 1234, s. 634 (KLL I, č. 97, s. 51); KADLEC, J., *Das Augustinerkloster Sankt Thomas in Prag vom Gründungsjahr 1285 bis zu Hussitenkriegen: Mit Edition seines Urkundenbuches*, Würzburg 1985, s. 11-14; k Domažlicím FTB, č. 132, s. 105-106 (nově, podle jiného rkp. KADLEC, *Das Augustinerkloster*, č. 6, s. 131). O rok mladší darovací listina břevnovského opata a Tobiášův souhlas s ní je spíše odrazem řešení do jisté míry sporné královny fundace, neboť Václav II. zboží břevnovského kláštera daroval na základě svých zakladatelských práv, tedy poněkud sporně. Jak připomíná L. Führer, nebyl by to jediný případ (FÜHRER, *Listina*, s. 178-179, pozn. 658, tam odkazy na další pasáže, Tamtéž, s. 177-185 k textové analýze listiny).

až ze 40. let 14. století, zdá se pravděpodobné, že brzy poté, co se bratři nedaleko malostranské hradby zabydleli, stával se klášter podstatným střediskem kultury a vzdělanosti v rámci pražského souměstí. Nezapomínejme, že byl spolu s johanitskou komendou na kraji mostu blízkým sousedem biskupovy rezidence.⁴⁰

Založení kláštera ve Zbraslavi, vrcholného králova podniku, se biskup účastnil jako správce diecéze, ale především naposledy vznesl své nároky na zbraslavské zboží, které biskupství odňal Václavův otec a zřídil tam lovecký dvorec. Tobiášovy nároky zmiňuje i Ota Durynský připomínaje, že „*aby nebyla podnícena mezi kostelem Pražským a naším založením pro budoucnost stížnost, přikážeme (král – D.T.) kostelu Pražskému jiné statky*“. Ačkoli tyto náhrady biskup obdržel, zdá se, že poměr obou stran nebyl bez poskvrny, neboť jinak velmi sdílná Zbraslavská kronika jej po této události již nepřipomíná – tak lze soudit i při vědomí, že kronika byla sepsána až po Tobiášově smrti, o které se rovněž nezmiňuje.⁴¹

Vztahy mezi biskupem a jednotlivými institucemi se ovšem realizovaly ve více rovinách, často též vzhledem ke specifickým jednotlivých řeholí. Jedná se o biskupův bezprostřední vliv a zásahy do vnitřních záležitostí kláštera, dále obecnější souhlasy a postupování pravomocí a konečně jejich především hospodářskou podporu, realizovanou nejčastěji již zmíněnými indulgencemi. Poměrně běžné vidím starších klášterních privilegií orientaci klášterů na biskupa jen potvrzují; ostatně biskup, resp. jeho kancelář disponovala *autentickou pečetí* již od doby Jindřicha Břetislava.⁴²

Zásahy do vnitřních záležitostí kláštera připadaly v úvahu (a byly zároveň biskupovou povinností) zejména u benediktinů, méně pak cisterciáků a premonstrátů. Biskup byl povinen dohlížet na disciplínu benediktinských mnichů skrze pravidelné vizitace, rovněž tak mu náleželo právo volby a benedikce opata. Tobiáš právo opatské volby v jednom případě – zřejmě Ostrova – přenesl *sicut petistis* na samotnou komunitu (1289), zvoleného opata ovšem i nadále světil biskup. Cisterciáci a premonstráti se biskupské jurisdikci řadou papežských privilegií podstatně vzdělili – v českém prostředí je podstatná především samostatnost vnitřní správy (resp. její vazba na řádovou hierarchii) a osvobození klášterních poddaných od farního přímusu, zachována zůstala povinnost biskupské benedikce (u cisterciáků neomezena jen na biskupa diecézního) a souhlas při nakládání s majetkem. Takových souhlasů s nákupem, prodejem, zástavou a směnou je doložena celá řada, a to v případě všech tří řádů. Obdobné vztahy pojily biskupa i s jejich ženskými odnožemi – zde se sluší připomenout Tobiášův souhlas a snad i prostředkování doživotního pronájmu skupiny vsí svatojiřských benediktinek jeho bratranci bechyňskému purkrabí Tobiáši z Kamenice.⁴³

---

⁴⁰ FTB, č. 14, s. 11 a č. 174, s. 138 (oba kusy datuje Novák nedlouho po příchodu královny do země v létě 1287); KADLEC, *Das Augustinerkloster*, č. 6, s. 131; ANTONÍN, *Mendikanti*, s. 46-48; k relaci podrobněji kap. 1.1 výše, k rezidenci kap. 3.4, s. 103-105.

⁴¹ RBM IV, č. 1888, s. 745-746; *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, FRB IV, s. 46-52, český překlad podle *Zbraslavská kronika*, HEŘMANSKÝ, F.– MERTLÍK, R., (edd.), s. 81-85. Bohatou literaturu ke zbraslavské fundaci shrnuje CHARVÁTOVÁ, K., *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420, díl II*, Praha 2014, s. 202-208; JAN, L., *Václav II.: Král na stříbrném trůně*, Praha 2015, s. 168-175. K náhradě kap. 2.2, s. 42-44 (RBM II, č. -1692, s. 726-727), k biskupově podílu dále kap. 3.3, s. 99-100, k obrazu biskupa Tobiáše v kronikách kap. 3.5, s. 108-109.

⁴² Typickým příkladem je podpora výstavby cisterckého kláštera ve Vyšším Brodě, k jehož podpoře biskup vyzval, šedým mnichům udělil odpustky a potvrdil odpustky jiných arcibiskupů a biskupů (RBM II, č. 1608, s. 691). K autentické pečetí FÜHRER, *Listina*, s. 174-175; z Tobiášova episkopátu mj. FTB, č. 232, s. 176-177.

⁴³ FTB, č. 225, s. 172, č. 227, s. 173 (Tobiáš povolává tepelského premonstrátského elekta k posvěcení), č. 229, s. 174 a č. 260-261, s. 199-201 (NFTB, č. 6-7, s. 28-30). K benediktinům *Regula Benedicti*, čl. 62,9, 64,4 a 65, 3; k reformovaným řádům SCHIMMELPFENNIG, B., *Zisterzienser, Papsttum und Episkopat im Mittelalter*, in: *Die Zisterzienser. Ordensleben zwischen Ideal und Wirklichkeit*, Bonn 1980, s. 69-85, zde s. 70-78. Přehled biskupových souhlasů podal KADLEC, *Bischof Tobias*, s. 168-169, pozn. 141; dále viz FÜHRER, *Listina*, passim.

Na počátku Tobiášovy biskupské kariéry hrála zřejmě podstatnou roli premonstrátská Hora Sion, kde sloužil svou primici a snad i další mše. Tamní opat z něj také jménem papežského legáta v říjnu 1287 sňal klatbu pro nezaplacenou prokuraci. Jindy byl postoloprtský opat jmenován rozhodcem v jakési kauze ústeckého faráře. To jsou ovšem případy spíše osobních kvalit jednotlivých prelátů – ostatně biskup v téže kauze faráři radí, aby se spíše obrátil do Prahy, kde je k dispozici více zkušených právníků a rovněž bude možné zde najít *procuratorem ydoneum*.⁴⁴

Podstatná je též role biskupa – obránce a zastánce klášterních práv, nejčastěji majetkových. Tak se (zřejmě v r. 1286) obrací na krále, že Beneš z Kostomlat, Závišův přívrženec, poplenil zderazský klášter a dále mj. zakazuje kterémusi opatu, aby byly pustošitelům klášterního zboží udělovány svátosti (křty a svátost umírajících). Násilí páchané na církevních statcích, ale i osobách připomíná především letopisec *Zlých let*, ale ani závěr 80. let nebyl nijak klidnější. V této době byl rovněž zničen klášter magdalenitek na Havelském Městě, biskup proto žádá svého řezenského kolegu o povolení výběru příspěvků na jeho rekonstrukci na území jeho diecéze, neboť *nostra dyocesis per guerras et alias multiplices oppressiones (...) destructa est*. Podobné sbírky, nezřídka spojené i s odpustky dárcům, vyhlášené a nebo povolené biskupem k obnově či podpoře klášterů a špitálů byly ve středověké společnosti, zvláště pokud připočteme i almužny ve městech působícím mendikantům, běžné; prameny zachycují pouhý zlomek. Sám biskup mezi lety 1287–1289 vyhlásil sbírku na obnovení pražského katedrálního chóru, připojil spolu s dalšími biskupy hojně odpustky a zakázal po dobu jejího trvání jiné sbírky v diecézi. Snad pro jejich charitativní zaměření ovšem následně povolil rytířům sv. Lazara a johanitům takové sbírky i přes zákaz konat; obdobně působí i biskupovo dřívější (1281) povolení sbírky pro kterýsi špitál sv. Antonína, ačkoli v tomto případě šlo pouze o vyslyšení rozkazu papeže a metropolitů. Ostatně biskup ze své pravomoci pověřuje klatovského plebána, aby z odkazu tamního měšťana založil špitál pro chudé a nemocné. Udílení almužen chudým Tobiáš podpořil rovněž řadou individuálních odpustkových privilegií.⁴⁵

Biskupova zastání se dostalo rovněž pomuckým cisterciákům, neboť někteří faráři (pravděpodobně světských patronů) měli svým věřícím bránit v návštěvách a pohřbívání (spojeného s odkazy) tamního kláštera. Obdobně nařídil (pražskému) arcijáhnovi, aby přinutil k nápravě ty, kteří zadržovali jakékoli odkazy pražským dominikánům u sv. Klimenta. Mosteckým minoritům měl podle Tobiášova mandátu k řádnému vykonání testamentů, tj. přiznání odkázaného majetku, dopomoci hrozbou a případně vykonáním řádných církevních trestů tamní plebán. Proklamovaná spolupráce mendikantů a faráře-biskupova pověření je jen jedním z palety vztahů diecézního kléru a papeži podřízených, eximovaných mendikantů.⁴⁶

Snahou o spolupráci je řada biskupových formulářů, jimiž žádá dominikány a minority, aby odepřeli pohřeb exkomunikovanému pustošiteli církevních statků – zřejmě Zdislavu ze Šternberka – a totéž nařizuje diecéznímu kléru, a sice pod trestem klatby. Ostatně bratři kazatelé byli nedlouho předtím žádáni, aby jej přiměli k náhradě škod. Užití rozdílných sloves *žádáme (rogamus et requirimus)* a *nařizujeme (mandamus)* příznačně vystihuje rozdílné vztahy k oběma skupinám, tj. světský klérus (a výše zmíněné, biskupovi více či méně podléhající řádové domy) a *fratres predicatorum et minores et alios exemptos*, vůči kterým měl biskup jen značně omezené pravomoci.⁴⁷

⁴⁴ K nemožnosti sloužil v katedrále kap. 1.2, s. 9, k prokuraci kap. 2.6 (FTB, č. 59, s. 53), k ústeckému sporu FTB, č. 128, s. 103.

⁴⁵ FTB, č. 58, s. 52, č. 88, s. 74, č. 152, s. 122, č. 166, s. 132, č. 254, s. 195, č. 270-271, s. 211-212; Das St. Pauler Formular, č. 31, s. 46-47; *Zlá léta*, passim.

⁴⁶ FTB, č. 123, s. 100, č. 127, s. 102-103, č. 171, s. 135 a č. 222, s. 170-171.

⁴⁷ FTB, č. 119-122, s. 97-99.

Již bylo připomenuto, že spory mezi faráři a mendikanty, usazenými ve městech, se dotýkaly zejména praktických otázek – farního přímusu a s tím spojených ztrát, které tito bratři působili farním kostelům. Nuance teologických sporů a otázek by běžného faráře těžko zaměstnávaly. Zdá se, že Tobiáš, podobně jako drtivá většina jeho současníků, přistupoval spíše ke každému sporu zvlášť a zohledňoval místní situaci. V nejmenovaném městě zakázal věřícím zpovídat se tamním minoritům bez povolení jejich faráře, *prout sanctorum patrum statuta et iura canonica hoc decernunt*. Žitavským minoritům byly naopak veškeré bohoslužebné úkony (jmenovitě kázat, zpovídat, sloužit mše a vše ostatní, co vede ke spáse duší) povoleny, je dokonce možné, že je biskup mínil blíže neurčeným způsobem využít v rámci lokální farní správy – snad pro nedostatek kněží. Tomu by totiž odpovídalo určení formuláře *decanis, plebanis et viceplebanis* tamního formujícího se děkanátu.⁴⁸

Svá práva pak biskup delegoval na příhodné osoby, nejčastěji členy kapitul, ovšem jakéhosi pražského dominikána jako svého zástupce zplnomocnil ke zpovídání a rozhřešení dále neurčených osob. A podobně oprávnil kladského komendátora johanitů rozhřešovat a snímat klatbu z osob, které nejsou kvůli absoliaci posílány ke kurii, tj. zejména starých, nemocných a chudých – kladská výspa pražské diecéze byla centru značně vzdálenou, podobné autority by bylo lze předpokládat případně i v jiných odlehlých částech země. Vzhledem k širokému rozptylu datací jednotlivých kusů (většinou 1279–1290?) není žel jasný vztah k následujícímu formuláři, jímž biskup naopak tamního komendátora volá k zodpovědnosti, že si neoprávněně přisvojuje biskupova práva absoluce a udílení odpustků. Texty lze postavit oběma způsoby, a sice tak, že udělení takového oprávnění by bylo výsledkem jakéhosi kompromisu, vzešlého z jednání na základě druhého listu, anebo zda biskup právo udělil a posléze jej z jakýchsi důvodů (snad přisvojení práv vydávat indulgence) odvolal. Je možné, že tak biskup mínil vyrovnat situaci, kdy na základě druhého lyonského koncilu a confirmace těchto zásad ještě Janem III. taková práva obdrželi dominikáni, jejichž klášter v regionu ovšem chyběl; toto právo kázat, zpovídat a udělovat pokání a vybírat almužnu potvrdil v prvním roce svého episkopátu i Tobiáš. O řeholnicích ve farní správě a o inkorporaci far bude řeč v následující kapitole.⁴⁹

Posledním připomínaným okruhem jsou záležitosti hospodářského charakteru; nelze je ovšem od předchozích striktně oddělit. Významným, ale zdá se ojedinělým, je Tobiášovo potvrzení staršího (snad Vojtěchova) privilegia břevnovských benediktinů o vynětí všech klášterních lidí z placení desátku. Mnohem častější formou podpory bylo již připomenuté udílení odpustků (nejčastěji čtyřicetidenních), v některých případech přímo vázaných na almužnu. Jejich kvantifikaci a důkladnějšímu rozboru ovšem brání značná torzovitost dochování. Podobně lze chápat i inkorporace farních beneficí jako formu zajištění farní správy a zároveň výživy mnicha-faráře. Doložit lze na druhou stranu také spory hospodářské povahy – tam, kde byly ohroženy biskupovy osobní zájmy. V roce 1280 byl Tobiáš osobně přítomen řešení sporu o hranice mezi biskupským Kojetínem a vsí hradištského kláštera. Po roce 1283 vedl Tobiáš spor s křižovníky o stavbu jezu na Vltavě, který měl ohrožovat jeho mlýny, přiléhající k malostranskému biskupskému dvoru; ustoupit je donutila až vyhlášená biskupova klatba. Podobným způsobem – hrozbou, anebo vyhlášením klatby – se biskup rovněž domáhal zaplacení vymáhaných desátků, nebo částky na prokuraci, a to ve zřejmě shodě s kanonickými předpisy. Třiapadesátá konstituce IV. lateránského koncilu totiž dovoluje při vymáhání desátku užívat i církevních trestů; o prokuracích se ovšem praví (čl. 33), že nemají být přílišnou zátěží a že „*ti, kdo vykonávají vizitaci, ať si nehledí svého, ale toho, co je Ježíše Krista, (...) aby přinášeli ovoce, které nepomíjí.*“ Jednání papežova legáta *de latere* Jana Tuskulského se zdá být poněkud v rozporu. Takový způsob vymáhání dlužných

⁴⁸ FTB, č. 103, s. 87 a č. 205, s. 160.

⁴⁹ FTB, č. 34-35, s. 32-33, č. 133, s. 106, č. 153, s. 122-123 a č. 197, s. 156-157. K dataci Tamtéž, s. XXXII-XXXIII. Ke kapitule níže.

částek byl ovšem poměrně běžný – Tobiášův formulář připomíná domáhání se poplatku na prokurace, jakési kontribuce, desátky i příjem ze svěcení kostela, a to jak od řeholního, tak rovněž světského kléru.⁵⁰

V souvislosti s Tobiášovým svěcením, resp. návratem do Prahy a strahovské primici (1279) jsou poprvé výslovně připomenuty pražské bekyně. Nadcházející léta nestability a násilí je jistě nepodpořily a je pravděpodobné, že došlo k přechodnému úpadku takové formy zbožnosti tváří v tvář *zlým letům*.⁵¹

Zatímco o zmíněném vztahu v *rovině institucí* jsme zpraveni poměrně obšírně, jeho osobní vztah a náklonnost jsou pochopitelně velkou neznámou. Minoritský klášter v Benešově, který mj. jako rodovou nekropoli založil jeho strýc, Tobiášova agenda vůbec nepřipomíná a nezdá se ani, že by jej výrazněji podporoval. V ryze osobní rovině se pohybuje ještě biskupova žádost pražským johanitům, aby jejich spolubratři v Akkonu mezi sebe přijali biskupova služebníka Eliáše, který navštívil za účelem pokání Boží hrob, a byli mu nápomocni k návratu do Čech.⁵²

Konečně závěrem budiž připomenuty vztahy biskupa a jemu nejbližších institucí, tj. kapitul. Zatímco kapituly mimo jeho přímý vliv – tj. královské fundace – s ním byly spojeny opět spíše formálně, navíc byly často nadány papežskými exemptními privilegii – typickým příkladem je kapitula vyšehradská. Biskup a *jeho* kapitula vůči ní figurovala nejčastěji v roli svědka nebo rozhodce; řada katedrálních kanovníků ovšem držela i některý kanonikát vyšehradský, případně staroboleslavský nebo mělnický, kde bylo tamní proboštství přímo spojeno s jedním z kanonikátů pražských. Mělnická kapitula navíc byla za Tobiášova souhlasu na počátku 90. let – snad v souvislosti s plánovanou, leč neuskutečněnou korunovací v roce 1292 – přenesena ke kapli Všech Svatých na Pražském hradě. Šlo ovšem o translaci neúspěšnou, neboť již roku 1300 byla nazpět nad vltavským soutokem.⁵³

Katedrální kapitula byla s biskupem, diecézní správou a jeho dvorem provázána velmi úzce, ostatně biskup byl, resp. měl být volen z jejích řad, Tobiáše nevyjímaje. V druhé polovině 13. století již konsolidovaná kapitula (co do počtu a vymezení působnosti jednotlivých hodnostářů) často vystupovala jako samostatná instituce vedle anebo proti biskupovi – doloženy jsou zejména spory ve věcech hospodářských, přičemž kapitulní a biskupský majetek byl za Jana III. jistě oddělen a kapitula se snažila dosáhnout podobných privilegií jako kláštery, tj. osvobození od biskupského desátku a soudní exempcí. Emancipaci kapituly v prvním desetiletí Tobiášova episkopátu dokládá též fakt, že zatímco za Jana III. o imunity pro kanovníky a jejich poddané žádá biskup, velké privilegium z roku 1289 si již vyžádala kapitula jménem děkana, probošta a celého sboru. Nakládání s majetkem bylo ovšem oboustranně omezeno vzájemným souhlasem – nepřízeň doby vystihuje plná moc, již kapitula biskupovi vystavila mezi lety 1279–1283 ke směně a prodeji odlehlých a osamocených drobných zboží ohrožených stálým porušováním zemského míru, což by jinak musela akt po aktu potvrzovat. Někteří kanovníci byli rovněž zajištěni prebendami kapitul pod biskupskou kolací, nebo beneficií jichž byl biskup patronátním pánem. Poněkud volněji ke kapitule náležela též svatováclavská kaple se svými imunitami

⁵⁰ KLL I, č. 97, s. 51 (RBM II, č. 1234 s chybnou datací); CDB VI/1, č. 90, s. 143-145; odpustky mj. FTB, č. 178-179, s. 141; FTB, č. 49-52, s. 44-47. K vymáhání hrozbou interdiktů FTB, č. 71-76, s. 62-67, č. 159, s. 127. KONSTITUCE IV. LATERÁNU, čl. 33, s. 376 a čl. 53, s. 387-388. K prokuraci podrobněji kap. 2.6.

⁵¹ *Zlá léta*, FRB II, s. 336; HOLINKA, R., *Sektářství v Čechách před revolucí husitskou*, Bratislava 1929, s. 88-93.

⁵² FTB, č. 183, s. 144. K minoritům v Benešově podrobněji kap. 3.1, s. 91-92, pozn. 362.

⁵³ RBM II, č. 1180, s. 507 a č. 1189, s. 515. Ke královské kapli JAN, *Václav II.*, s. 404-411, zejména s. 407-409 (jde takřka o přetisk Janovy starší studie *Nezdařený pokus Václava II. o přenesení mělnické kapituly ke královské kapli Všech Svatých*, in: SPFFBU řada C 50, 2003, s. 65-74). Kapli Všech Svatých biskup nadto podpořil potvrzením a udělením odpustků ve vyjmenované sváteční dny a vyzval věřící k její návštěvě. Na druhou stranu ale mohl z její strany pociťovat určitou konkurenci příjmům své katedrály, ačkoli to z pramenů přímo nevyplývá. FTB, č. 19-20, s. 16-18.

a majetkem; řadu liturgických předmětů a knih měl kostelu darovat i biskup Tobiáš *ke cti svatých mučedníků Víta, Václava a Vojtěcha* poté, co byla zřejmě značná část pokladu zcizena Braniborskými. Pražské kanovníky biskup často pověřoval jednotlivými správními a soudními úkony – byli jmenováni rozhodci ve sporných kauzách, biskupovým jménem vyhlášovali a snímali klatbu a jiné výnosy; někteří též jako arcijáhni působili v rámci diecézní správy. Někteří kanovníci působili v diecézní správě rovněž jako faráři, ačkoli beneficium drželi spíše pro výživu a drželi své vikáře; od počátku 14. století byly některé fary přivtělovány jako prebendy k jednotlivým kanovnickým místům.⁵⁴

Mimo panovníkem zakládaných kapitul a pražské katedrální kapituly byly z biskupského rozhodnutí a jeho majetkem fundovány kapituly u sv. Jiljí na Starém Městě (založena ve 20./30. letech), v Týně nad Vltavou (založena před r. 1251) a kapitula v Sadské, jejíž založení je úzce spjato s knížecím dvorcem, došlo ovšem ke změně kolace, a to před rokem 1282; biskup Tobiáš tedy držel kolace tří kapitul a využíval je jak k zajištění ve správě diecéze působících osob, tak i k mimořádně delegovaným úkolům. V tomto ohledu významnou byla především kapitula svatojilská, která byla rovněž jedním z mála biskupových opěrných bodů na staroměstském břehu. Její kanonikáty byly – pokud tak vzhledem k torzovitým dokladům lze soudit – poměrně často obsazovány arcijáhny nebo jinými osobami vznikajícího biskupova správního aparátu. Podobně ovšem držel týnské proboštství doktor dekretů Rapota, pohybující se v okolí biskupů Tobiáše, Řehoře i Jana IV. ve významných pozicích. Svatojilští kanovníci, nejčastěji probošt a děkan, vystupují v řadě biskupových formulářů jako exekutoři a rozhodci především pro pražské kauzy; v některých případech spolu s pražskými kanovníky – nejčastější je dvojice katedrální kanovník a svatojilský děkan, což do značné míry vypovídá o spíše pomocném postavení těchto tří kapitul. Zatímco Tobiášovo biskupské soudnictví dosud ještě fungovalo na principu jednotlivých delegací, zdá se, že ve sporných otázkách týkajících se Pražanů (tj. jak tamního kléru, tak i laiků), a to jak pachatelů, tak poškozených figuroval velmi často jilský děkan, mnohdy spolu ještě s jiným kanovníkem, jako rozhodce. Nezdá se ovšem, že by bylo možno takovou kontinuitu sledovat v průběhu 14. století, tedy v době, kdy docházelo k definitivnímu utvoření diecézního správního aparátu, nezávislého na biskupových delegacích.⁵⁵

Biskup se rovněž snažil zaopatřit některé osoby ve svém okolí jakými *kvaziprovizemi*, tedy žádostmi kapitulám mimo jeho kolaci, aby přijali jmenovanou osobu k uprázdněné prebendě. Doložit lze jednu takovou žádost boleslavské kapitule a jeden zřejmě univerzální formulář. Takový příslib prebendy v Sadské (*prebendalis beneficii expectatione*) získal již od Jana III. pozdější olomoucký biskup Petr II., *defectus in natalibus* – syn pražského kanovníka podjáhna Anděla. Tobiáš jej ale legitimoval na základě svědeckého prohlášení, že byl zplozen z legálního manželství předtím, než se Anděl stal duchovním a prebendu mu udělil. Je ale patrné, že praxe provizí a expektancí k jednotlivým beneficiím se prosadila od druhé čtvrtiny 14. století, a to především ze strany římského pontifika, který masovou produkcí milostí podobného charakteru sanoval avignonský fiskus. V případě pražského biskupa se

---

⁵⁴ HLEDÍKOVÁ, Z., *Pražská metropolitní kapitula, její samospráva a postavení do doby husitské*, in: SH 19, 1972, s. 5-48, zde s. 6-13 s odkazy na příslušné prameny. K hospodářské stránce FTB, č. 267, s. 207 a dále kap. 2.2 a 2.3. K zajištění kanovníků mj. příbramská a řečická fara (kap. 2.2, s. 69-70). *Zlá léta*, FRB II, s. 341, 344-345 a 367-368. K exekuci biskupových rozhodnutí příkladně FTB, č. 15-16, s. 12-14 a č. 54, s. 48-49. Přehledně k jednotlivým osobám PODLAHA, *Series*, s. 15-19.

⁵⁵ Ke kanonikátům určeným k výživě arcijáhna viz Hospodář, kap. 2.6; k Rapotovi PODLAHA, *Series*, č. 162, s. 18-19 a Politik, kap. 3.4. FTB, č. 40, s. 37, č. 43, s. 39 a č. 48, s. 44. Obecně HLEDÍKOVÁ, Z., *Kapituly s biskupskou kolací v Čechách do doby husitské a jejich místo v církevní správě*, in: VEHR, L. (ed.), *In memoriam Zdeňka Fialy: z pomocných věd historických*, Praha 1978, s. 41-60; KUBÍČKOVÁ-ČÁDOVÁ, B., *K počátkům pražského oficialátu*, in: *Sborník příspěvků k dějinám královského hlavního města Prahy* 5, 1932, s. 391-479, passim.

ovšem zdá, že vydání takové listiny nebylo finančně podmíněno; počátek církevní kariéry zmíněného Petra byl podnícen královou žádostí; ostatně v jeho kanceláři též působil.⁵⁶

Takové zapojení kanovníků, arcijáhnů a dalších duchovních z biskupova okolí, podobně jako volba biskupa z řad kanovníků pražské kapituly a kontinuita doložitelných úřadů spirituální správy – mj. angažmá mistra Rapoty v kanceláři biskupů Tobiáše (poprvé 1295) a Řehoře – umožňovalo poměrně efektivní fungování biskupské spirituální správy. Ta tedy, nikoli výhradně za Tobiášova episkopátu, nebyla správou *biskupovou*, ale opravdu *biskupskou*. Nejasné náběhy k takovému chápání biskupství jako určitým způsobem nadosobní instituce je snad možné spatřovat v průběhu 13. století, s jistým zpožděním vůči panovnické moci; tyto úvahy bude ještě vhodné důkladněji prověřit.⁵⁷

1.3 Spirituální správa diecéze

Přijetím biskupského svěcení se Tobiáš stal rovněž *de iure* spolunositelem univerzálního biskupského úřadu, tedy v průběhu dějin vymezeného souhrnu oprávnění a úkolů, k jejichž naplnění se tímto aktem zavázal a které ve své podstatě znamenají úkol jediný, totiž vedení svěřeného lidu, obecněji celého lidstva, ke Kristu. Z této univerzality pak plyne možnost (a povinnost) čerpat z onoho Kristem a světci v čele s Matkou Boží nashromážděného *thesauru ecclesiae*, a to zejména udílením rozhřešení, absolucí a odpustků a dále z plnosti svého svěcení přímo i delegovaně prostředkovat Boží milost skrze sedmero svátostí. Vedle této sakrální role ovšem sídelní biskup přijímal rovněž roli pastýře, tedy jurisdikční a správní pravomoc; bez nich by totiž ona svátostná role byla sama o sobě značně omezena, nehledě na věčné spory s mocí světskou.⁵⁸

Nárůst počtu farností, a tedy i poměrně strmě rostoucí počet farního kléru – pomineme nyní rovněž rostoucí počet nezajištěných chudých kleriků – od konce první poloviny 13. století pochopitelně vyžadoval preciznější a hustší hierarchickou síť spirituální správy diecéze. Starší, řídká a na původní hradská centra vázaná síť arcijáhnů se příkladně ve světle vizitačních statut z roku 1244 zdá nedostatečná, neboť ani neznají jména a počet, natož disciplínu sobě podléhajících farářů. Jako takový mezistupeň mezi jednotlivými faráři a arcijáhny, často – alespoň v době Tobiášově – mnohoobročníky, vznikl zřejmě v průběhu 70. let úřad děkana, který zastával vždy některý schopnější farář ustavujícího se obvodu. Početnější, ačkoli stále ještě nedostatečná svědeckví o jejich úkolech a působení dokládá zejména Tobiášův formulář. Je ovšem patrné, že se obsah děkanských officí, stejně jako děkanáty samotné, formoval postupně; spolehlivě nedořešena zůstává otázka podílu biskupa a arcijáhnů.⁵⁹

---

⁵⁶ FTB, č. 215, s. 167 a č. 226, s. 172; RBM IV, č. 1867, s. 740-741. HLEDÍKOVÁ, Z., *Počátky avignonského papežství a české země*, Praha 2013, s. 176-183.

⁵⁷ K mistru Rapotovi a biskupské kanceláři především FÜHRER, *Listina*, s. 158-161; k obecnějším úvahám srv. ANTONÍN A KOL., *Čtvrtý lateránský koncil*, zejména s. 72-82. Taková kontinuita je patrná, vzhledem k dochovaným pramenům, zejména ve fungování a personálním obsazení biskupské kanceláře, kde je za Tobiáše již často patrné užívání starších listin a formulářů, resp. kancelářských pomůcek (L. Führer předpokládá vedle FTB jistě alespoň jednu starší sbírku) jako vzorů, a to i vzhledem k osobě notáře Petra, působícího v kanceláři biskupa Jana III. a následně s přestávkou (z blíže neurčené příčiny) minimálně do roku 1286. Ten by mohl být rovněž autorem oné starší pomůcky. Tobiášův notář T 1, tedy ten, který přichází do úřadu s biskupovým nástupem, ovšem představuje jistou diskontinuitu diplomatických vzorů; jejich důsledné prosazení je patrné až od konce 80. let a v rámci kontinuity mistra Rapoty. FÜHRER, *Listina*, s. 201-207, 233, 254-255 a 269-275.

⁵⁸ Srv. HLEDÍKOVÁ, *Biskup*, s. 140-141.

⁵⁹ PRAŽÁK, J., *Pražská vizitační statuta z roku 1244*, in: Studie o rukopisech 14, 1975, s. 149-163, zde čl. 2, s. 161; HLEDÍKOVÁ, Z., *Venkovské děkanáty ve středověkých Čechách*, in: SOUKUP, L. (ed.), *Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc., k 65. narozeninám*, Praha 1995, s. 112-123. Adjektivum *venkovský* odlišuje tyto děkany od děkanů kapitulních.

Tobiášův formulář zachycuje celkem 17 dokladů, kdy jsou jednotliví děkani Tobiášem delegováni k jednotlivým případům, nejčastěji (11 případů) souvisejících s biskupovou vrchní trestní pravomocí. Neklidné době odpovídající skupinou případů jsou záležitosti spojené s vyhlášením kanonickoprávních trestů nad škůdci církevních osob nebo zboží, případně zákazu pohřbu takových osob. Taková disproporce vůči jiným oblastem delegované správy je pravděpodobně dána zmíněnou nestabilitou 80. let. Mimo to totiž sledujeme děkana při řešení řady jiných místních záležitostí. Na žádost zřejmě vysokomýtské městské obce Tobiáš pověřil tamního děkana, aby vystoupil *ad corrigendos excessus et maliciam perversorum* farářů a kleriků jeho obvodu (*decanatus*) a případně užil příslušných církevních trestů (exkomunikace). Podobně nařizuje kouřimskému děkanovi, aby se ujal faráře, který měl zabít jakéhosi chlapce a patroni jeho kostela mu brání v jeho držení. A konečně stejným způsobem Tobiáš nařizuje na podzim 1288 *decano et plebano in Glatovia*, aby jej zastoupil při založení tamního špitálu. Vedle zmíněných záležitostí právních ukládal biskup svým děkanům vybírat příslušné poplatky, a to jak běžné, tedy desátky a *kathedratikum*, tak i mimořádné, tj. sbírku na prokurace a lyonský desátek. Podobně ale pověřoval i jednotlivého faráře *in tota provincia* (tj. v děkanátu), nebo arcijáhna. Jiné formuláře připomínají již hierarchickou vazbu arcijáhen – děkan, tj. arcijáhen nařizuje *decano suo* zaplatit příslušný obnos (mj. na prokuraci).⁶⁰

Ačkoli lze se Z. Hledíkovou konstatovat, že „*tyto doklady ukazují na děkanátní strukturu, resp. její představitele, jako na již pravidelně fungující*“, je třeba podotknout, že bez výjimky hovoří o biskupových pověření k jednotlivým úkonům; podobná pověření, ovšem v značně menší míře adresoval Tobiáš i arcijáhnům – určení přesnější chronologie brání nedatovatelnost drtivé většiny kusů. Zdá se tedy, a to potvrzují i mnohé formulářové kusy, že k jasnému vymezení hierarchických stupňů biskup – arcijáhen – děkani – faráři došlo zřejmě v průběhu Tobiášova episkopátu, případně nedlouho poté; a to zřejmě s ohledem na jednotlivé osoby, zastávající to které děkanské officium, resp. arcijáhenské beneficium. Vazbu na jednotlivé vážené faráře, a nikoli přímou organizační reformu shora, byť biskupův podnět nelze vyloučit, podporuje, jak Hledíková dále připomíná, nastíněné nejednoznačné vymezení rolí – zejména v otázce organizace výběru desátků a jiných poplatků.⁶¹

Udržení i jen rámcově jednotné sakrální roviny a disciplíny kléru, stejně jako alespoň teoretická možnost čelit světské moci vyžadovalo vzájemnou komunikaci mezi faráři dané, zřejmě přirozeně se vymezující spádové oblasti, tj. děkanátu, a to včetně společných shromáždění. Takové konvokace kléru jsou poprvé doloženy až k r. 1303; obsahem takových jednání snad byly i otázky trestání případných nedbalostí – to ostatně již v 70. letech připomíná jeden z formulářů královny Kunhuty. Ten připomíná děkana, který měl potrestat jakéhosi faráře, a to bez výslovného biskupova mandátu. Plné zařazení děkanů do rozvinutého správního aparátu spadá pak do poloviny 14. století v souvislosti s jeho reformou, prováděnou Arnoštem z Pardubic. Vizitaci kléru a nápravu jeho prohřešků rovněž vykonával arcijáhen, který podle formuláře užíval děkana jako svého prostředníka k jejímu oznámení. Takové vizitace, vyžadované po arcijáhnovi *iuxta sacrorum canonum statuta*, jsou doložené častěji, a jim byly děkanské konvokace zřejmě podřízeny, když totiž boleslavský arcijáhen Mikuláš roku 1303 uvolnil

⁶⁰ Po řadě FTB, č. 53, s. 48, č. 55, s. 49, č. 72, s. 63-64, č. 74, s. 75, č. 90-93, s. 76-78, č. 120, s. 98, č. 122, s. 99, č. 186, s. 146-147 (církevní tresty), č. 86-87, s. 72-74 (mýtský děkan), č. 158, s. 126 (farář-vrah), č. 166, s. 132-133 (Klatovy), č. 64, s. 58, č. 78, s. 67-68, č. 104, s. 87-88, č. 107, s. 89-90 (poplatky), č. 66, s. 59-60 (arcijáhen děkanovi); HLEDÍKOVÁ, *Venkovské děkanáty*, s. 117-118.

⁶¹ FTB, č. 159, s. 127 (pověření arcijáhnům); HLEDÍKOVÁ, *Venkovské děkanáty*, s. 118-119. O poměrně progresivním formování vymezených pravomocí svědčí rovněž patrná proměna biskupské kanceláře ve vztahu k farám jako nejnižší, samostatně fungující složce kurátní správy. Za Jana IV. lze totiž pozorovat, že kontakt ústředí s faráři se omezuje především na nejrůznější abnormality, pochopitelně vyjma konfirmací k beneficiím (HLEDÍKOVÁ, *Biskup Jan IV.*, s. 35).

kostel v Řepíně z povinné účasti na shromážděních a od vizitací, vyjma těch, k nimž takové právo nemá, jmenuje explicitně shromáždění svolaná buď jím, nebo podřízeným mělnickým děkanem. Shrneme-li tedy otázku ve stručnosti připomenuté správní hierarchie, pak platí, že se překrývá – jak mezi arcijáhny, tak zřejmě mezi děkany – činnost vyplývající jak z pozice samé, tak přímo delegovaná biskupem pro jednotlivé případy. Domnívám se, že posílení první skupiny souvisí s neklidnými 80. lety, kdy byla pochopitelně biskupova působnost v těchto správních záležitostech omezena.⁶²

Pokud považujeme shromáždění a vizitace farářů – lhostejno, zda pod vedením arcijáhna či děkana – za prostředek disciplinace kléru, a především prosazení reformního programu církve, pak totéž platí o synodách svolávaných z vůle biskupa. První, značně torzovité doklady synodální praxe se váží k již zmíněnému neklidu v průběhu 80. let; bylo by lákavé jejich konání spojovat s Tobiášovou rolí, jakou zastával v království v době interregna – Z. Hledíková uvažuje o církevní paralele k zemským sněmům, případně o roce 1284 jako o snaze zachovat si vliv i přes strmou kariéru Závíše z Falkenštejna. Zatímco v moravském prostředí byla taková praxe alespoň se blížící kanonickým předpisům poměrně běžnou již za episkopátu Konráda z Friedberka (1243) a především Bruna ze Schauenburka (P. Krafl je označuje za *protosynody*), pro pražskou diecézi je konání diecézních synod před Tobiášovým nástupem značně nepravděpodobné; pravidelnost Tobiášových synod rovněž lze sotva předpokládat.⁶³

V několika rukopisech z poměrně širokého rozmezí konce 13. a pokročilého 15. století se v rubrikách ke svátku Zvěstování Panny Marie dochoval záznam o synodálním ustanovení jeho posunu v případě kolize s velikonočním triduem. Z. Hledíková předpokládá, že snad šlo o synodu konanou mezi lety 1284–1285, což by odpovídalo i výše připomenuté domněnce. Je ovšem zřejmé, že tento, spíše náhodně dochovaný, útržek statut byl v kontextu nutné stabilizace diecézní správy spíše marginální. Podobným způsobem dochovaná noticka v Tobiášově formulářovém kusu odkazuje na blíže neurčený synodní zákaz (*synodalis prohibitio*) sloužit mši u přenosného oltáře – výjimku z této záповědi dostali zřizovatelé (křížovníci) špitálu v Ústí spolu s odpustky a jejich konfirmací pro ty, kdo přispějí k jeho výstavbě. Je pravděpodobné, že ona dvouletá výjimka se váže právě k době, v níž má být vybudována a vysvěcena provizorní svatyně; je možné, že podobných bylo uděleno více. Není naopak jasné, zda takové ustanovení spojovat se synodou diecézní, nebo jinou; bylo by možné jej spojit se snahou protežovat farní klérus proti mendikantům a jiným, biskupovi nepodléhajícím duchovním.⁶⁴

Obecný mandát jakémusi arcijáhnovi sděluje, že synoda, která se měla podle zvyku (*more solito*) slavit po svatém Vítu, je kvůli nepokoji v zemi odložena a zároveň se připomíná, že při té příležitosti měly být biskupovi odevzdány desátky, které ale mají být v termínu odevzdány. Arcijáhen toto má oznámit řeholníkům, kapitulám i farnímu kléru, kteří by byli povinni se zúčastnit. Zdánlivě marginální poznámka *more solito* je jedinou mně známou zmínkou o jakési pravidelnosti, která by snad

⁶² RBM II, č. 2816, s. 1233; Über Formelbücher I, č. 73, s. 294-295 (k tomu HLEDÍKOVÁ, *Venkovské děkanáty*, s. 117, pozn. 21); FTB, č. 79, s. 68; RBM IV, s. 761-762, č. 1935. Srv. HLEDÍKOVÁ, *Venkovské děkanáty*, passim; na případ Řepína upozornil FÜHRER, *Listina*, s. 213-214.

⁶³ HLEDÍKOVÁ, Z. – POLC, J. V., *Pražské synody a koncily*, s. 13-16; KRAFL, P., *Synody a statuta olomoucké diecéze období středověku*, Praha 2014, s. 128-135; KONSTITUCE IV. LATERÁNU, čl. 6.3, s. 362. – Synodální aktivita Jana III. je velmi nepravděpodobná především vzhledem k absolutní absenci jakýchkoli i nepřímých svědectví, ale ani jiné okolnosti, včetně absence takové povinnosti ve statutech vídeňské říšské synody 1267, jíž se Jan osobně zúčastnil (MANSI, G. D. (ed.), *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, Tom. 23, Venetiis 1779, p. 1168-1178). Bedou Dudíkem nalezená a Chaloupeckým Janu III. připsaná synodní statuta byla prokazatelně řadou autorů posunuta až do 10. let 14. století (HLEDÍKOVÁ – POLC, *Pražské synody*, s. 18-19). Takový předstih (resp. menší opoždění vůči kanonickoprávním požadavkům) Olomouce vůči Praze nelze přisuzovat jen působení reformě nakloněných biskupů s širokým rozhledem, ale i obecněji rozdílnému klimatu, včetně lenního systému správy biskupského zboží.

⁶⁴ HLEDÍKOVÁ – POLC, *Pražské synody a koncily*, s. 15-17 a 95-96 (edice); FTB, č. 167, s. 133.

mohla odkazovat ke starší tradici. Svatovítský termín připomíná též výhrůžka veřejným vyhlášením klatby na následující synodě (tj. zřejmě 1289) jakémusi arcijáhnovi pro nezaplacení pěti hřiven, zřejmě na prokuraci. Jiná podobná výhrůžka ovšem vyhlášení na synodě nepřipomíná, zřejmě byla sestavena v delším horizontu před plánovaným shromážděním kléru (zde krátce před 25. červencem). Svátek sv. Víta (15. června), resp. jeho oktáv je pak statisticky nejčastějším datem konání diecézních, příp. provinciálních synod ve 14. století.⁶⁵

Posledním odkazem na synodní ustanovení je vyhlášení interdiktu nad kostely Hroznaty z Úžic, neboť poplenil biskupský Chýnov a proti nařízení biskupovy synody a jiným kanonickým sankcím (*contra sinodalem constitutionem nostram et alias canonicas sanctiones*) inkasteloval své kostely. Připomeňme, že svůj kostel v Kojetíně, ale i řadu dalších Tobiáš v prvních letech svého episkopátu sám nechal opevnit; podobný článek proti opevňování kostelů se poprvé objevuje ve würzburgských statutech (1278), což připomínají i ony výše zmíněné *jiné sankce*. Pravděpodobné by tedy bylo takovou synodu položit do roku 1288, kdy byl konflikt se Závišovci opět rozdmýchán.⁶⁶

Pokud v rámci Tobiášových synod byly sestaveny nějaká propracovanější statuta, o čemž lze pochybovat, téměř jistě vycházely ze svých, na území diecéze platných provinciálních mohučských vzorů, jak ukazuje i výše připomenutá záležitost opevňování kostelů. Zmíněné olomoucké *protosynody* byly spíše shromážděním soudního charakteru, Tobiášovy synody se zřejmě pohybovaly na pomezí; skutečná synodální statuta jsou pro pražskou diecézi doložena k roku 1308, v olomoucké poněkud překvapivě až o dekádu později. Obecně platí, že obsah všech těchto připomenutých statut, ale i statut mladších je svým způsobem vyjádřením reformního úsilí církve, vycházejícího v Tobiášově době především z konstitucí IV. lateránu, ale i obou navazujících lyonských koncilů.⁶⁷

Farní síť, jejíž formování a zahušťování probíhalo až do poloviny 14. století, tvořila ovšem základní prvek celé *cura animarum*, bez níž by výše zmíněné správní struktury postrádaly smysl. Možnosti poznání tohoto procesu jsou značně omezené – zvláště tam, kde nejsou k dispozici relevantní archeologické a stavebně-historické poznatky; vřdyť značná část venkovských kostelů v Čechách je poprvé písemně doložena až v roce 1352 v rejstřících papežského desátku.⁶⁸ Obecně ovšem lze říci, že Tobiášova činnost v této oblasti spočívala především v součinnosti při zakládání nových far, resp. udílení farních práv dříve filiálním kostelům, limitaci sporných hranic farností, souhlasu při nakládání s patronátem a v neposlední řadě také v emisi indulgenčních privilegií a alespoň *de iure* v ochraně kostelního nadání. Zatím ponechme stranou samotné personální obsazování těchto beneficí.

Přestože známe jen několik takových, sice poměrně důvěryhodně doložených případů,⁶⁹ pokusme se na jejich základě dospět k určitému zobecnění. Až příliš ideálním příkladem, jistě poněkud výjimečným, je listina krále Václava z prosince 1293, kterou potvrzuje, že biskup Tobiáš na jeho prosbu

⁶⁵ FTB, č. 73, s. 64, č. 75, s. 65-66 a č. 151, s. 121; nezdá se, že by v posledním případě šlo pouze o písařské cvičení. K termínům synod KRAFL, *Synody a statuta*, s. 116-117.

⁶⁶ FTB, č. 89, s. 75 (= HLEDÍKOVÁ – POLC, *Synody a statuta*, s. 95) a č. 172, s. 136-137; *Hamburgisches Urkundenbuch I*, č. 830, s. 683-697, zde čl. XXVIII, s. 691. Formulář o Tobiášově inkastelaci kojetínského kostela odkazuje zřejmě na situaci ante 1287, což by odpovídalo chronologii. Chronologii trojročí 1288–1290 přesvědčivě shrnul VYSTYD, M., *Zbislav Zajíc z Třebouně a konec Záviše z Falkenštejna: Příspěvek ke kritice Štýrské rýmované kroniky a formuláře biskupa Tobiáše z Bechyně*, in: ČČH 20, 1914, č. 2, s. 165-187.

⁶⁷ Srv. HLEDÍKOVÁ – POLC, *Synody a statuta*, s. 13-17.

⁶⁸ TOMEK, W. W. (ed.), *Registra decimarum papalium čili Registra desátků papežských z diecéze Pražské*, Praha 1873. Fakt, že neexistuje korelace mezi výší desátku a stářím kostela, jak dovozovali mnozí starší autoři, nedávno přesvědčivě vyvrátil VANĚK, V., *Rejstříky papežských desátků a možnosti jejich využití*, in: ČČH 100, 2000, č. 3, s. 497–521.

⁶⁹ Důvěryhodností a vznikem originálů Tobiášových listin a v souvislosti s tím i některých formulářů se důkladně zabýval FÜHRER, *Listina*, především s. 123-255.

vyňal původně filiální kostely v Kuřívodech, (Dolní) Krupé a Chlumu z příslušnosti k bezděžské faře a udělil jim farní práva; a to se souhlasem tamního faráře, králova kaplana Alberta. V listině se praví, že k tomuto rozdělení rozsáhlé farnosti, zahrnující takřka celou původně lesní vilikaci, došlo z důvodu lepšího zajištění duchovní péče – „*ecclesie melius per veros et legitimos plebanos, quam per vicarios gubernetur*“ – zásadnější jistě byly vlastnické poměry. Zatímco totiž bezděžský svatojilský kostel náležel králi, okrajové části Bezdězka patřily Hynkovi z Dubé, jemuž také připadla patronátní práva k novým farám, ale rovněž povinnosti tyto kostely a jejich faráře dostatečně zajistit. Ani svatojilský plebán nepřišel zkrátka – náhradou mu král udělil a z jurisdikce královského rychtáře v Doksech vyňal ves Zbiny. Biskup tedy, jak je patrné, mohl kostely z původní farnosti vyčlenit na základě souhlasu patronů a případně i faráře – to ovšem přicházelo v úvahu jen tehdy, pokud tento měl možnost se důsledněji bránit. Takové vyčlenění mohl původní farář, zejména v případě dostatečné náhrady, přijímat s povděkem, neboť se mj. zbavil povinnosti zajistit liturgický provoz v často značně vzdálených filiálkách, k čemuž měl podle XVI. kánonu würzburgských statut zajistit a sám biskupovi prezentovat – jak z formuláře vyplývá – vhodného vikáře. Opačným příkladem je Tobiášova listina ze srpna 1295, kterou přifařuje s jeho souhlasem založený kostel v Krtech na Podbořansku blízkému kostelu v Blatnu. Stavebníkem zde byli pražští křižovníci, držitelé i staršího kostela, a tedy šlo pouze o jejich dohodu s biskupem, podmíněnou jistě dostatečným zajištěním nového kostela. Podobně žádal biskupa o svolení se založením nového kostela ke cti Panny Marie v Bavorově Bavor ze Strakonic. Kusé formulářové sdělení bližší okolnosti nezná; víme jen, že k založení (tj. položení jeho základů) byl zmocněn bechyňský děkan a že bavorovský chrám nepoškodil práva kteréhokoli *sousedního* kostela (*vicine ecclesie*). Tam ale jistě, vzhledem k rozsahu tamní rodové držby, nedrželi páni ze Strakonic patronátní právo, a tudíž muselo dojít k jisté dohodě a vyrovnání.⁷⁰

Při nakládání s patronátními právy a kostelním zbožím si počínali poměrně činorodě vyšebrodští cisterciáci, tedy tamní opat Otto II., Tobiášův současník. Vedle řady následně připomenutých donací by bylo podstatné zmínit především biskupovu listinu z listopadu 1290 o „přefaření“ poddaných boršovských farníků ke kostelu v nedalekém (Kamenném) Újezdě, neboť prvý kostel zamýšleli mniši proměnit v hospodářský dvůr (*grangii*). Biskup tedy *ipso facto* souhlasil se zrušením boršovského kostela, který byl klášteru před několika měsíci darován. Jde o případ nezdařilý a ojedinělý, o to zajímavější.⁷¹

Četnější jsou potom doklady biskupových souhlasů s převody patronátních práv. Pokud šlo o prostý převod práv ke kostelu, často spolu s celou vsí nebo jejich skupinou, pak biskupova confirmace takovou změnu kanonicko-právně legalizovala a zároveň potvrzovala z pozice nejvyšší autority diecéze – je patrné, že řada šlechticů si s tímto právním pozadím hlavu příliš nelámala a s kostely, resp. se souborem patronátních práv nakládala poměrně volně. Vzhledem ke známému vztahu církve

---

⁷⁰ RBM II, č. 1634, s. 701 (= KLL I, č. 760 a 761, s. 297-298); FTB, č. 3, s. 3; k obecnějšímu kontextu ŽEMLIČKA, J., *Bezdězsko: "královské území" Přemysla Otakara II.*, in: ČSČH 28, 1980, č. 5, s. 726-751. RBM II, č. 2750, s. 1201 (= KLL I, č. 884, s. 346); k listině FÜHRER, *Listina*, s. 291-292. FTB, č. 169 a 241, s. 134 a 183; SVOBODA, M., *Páni ze Strakonic: vládci Prácheňska a dobrodinci johanitů*, Praha 2010, s. 207-211. K povinnostem vůči kaplím HIMMELSTEIN, (ed.), *Synodicon Herbipolense*, čl. XVI, s. 52. – O někdy značné vzdálenosti farního a filiálních kostelů svědčí FTB, č. 148, s. 117-118, který připomíná confirmaci donace patronátních práv kostela v Řevnicích (*ecclesia matricis*) a *duarum ipsius ecclesie filiarum* ve Václavících a Živohošti, jež jsou od sebe vzdušnou čarou vzdáleny 30, resp. 20 kilometrů; taková situace byla ostatně poměrně neudržitelná, před r. 1352 se obě filiálky osamostatnily (RDP, s. 40).

⁷¹ KLL I, č. 521, s. 206 a pozn. 72; obecnější kontext CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu II*, s. 42-65.

k písemné kultuře a archivaci nepřekvapí, že z Tobiášovy doby známe výhradně konfirmace pro kláštery.⁷²

Vlastnictví patronálních práv přinášelo jisté mocenské a hospodářské výhody kterýmkoli patronům, specifickou roli ovšem plní v případě klášterních patronátů. Značná část těchto kostelů byla spravována světskými kněžími (*plebanus* nebo *rector ecclesie*), kteří byli představiteli klášterů prezentováni a biskupem konfirmováni, což je ostatně i příklad výše zmíněných vyšebrodských kostelů a kláštery tak neměly významnějšího podílu na tamních spirituáliích (Novotného *inkorporace non pleno iure*). Zbývající a podstatně menší část tvoří kostely, jejichž poměr ke patronovi byl užší, vesměs lze hovořit o jejich inkorporaci (Novotného *inkorporace pleno iure a plenissimo iure*), ačkoli samotné *incorporamus* v pramenech konce 13. století ještě není příliš častým. Aschaffenburgská statuta v této věci připomínají, že kostely pod řádovým patronátem nemají být spravovány příslušníky toho kterého řeholního domu, ale mají k nim být biskupovi prezentováni věční vikáři z řad světského kléru (tj. jemu podléhající), jenž mají navíc být dostatečně zajištěni. Jak ovšem ukazuje řada příkladů, v případě obou skupin bylo toto pravidlo i s biskupovým souhlasem porušováno. Kompromisní přístup dokládá mj. konfirmace patronátů ve Stodůlkách (templáři), kdy mohl být obsazován buď světským anebo řádovým knězem, případně biskupovo svolení hradištským cisterciákům, aby mohli usadit své bratry při faře v Jablonném. Ovšem pod podmínkou, že budou mít při sobě rovněž světského kněze, odpovědného biskupu a jeho arcijáhnovi, který bude odpovědný za udílení svátostí, jmenovitě Eucharistie.⁷³

Zatímco tedy *inkorporace non pleno iure* znamenala pro klášter pouze temporální práva ke kostelu, v závěru 13. století méně častá *inkorporace pleno iure* klášteru přinášela vedle toho i úřad správce, tj. jmenovat věčného vikáře, jehož pak biskup jen stvrzoval. *Inkorporace plenissimo iure* pak znamenala úplnou nezávislost na biskupovi. Nejstarší doklady inkorporací sledujeme u Jana III., Tobiáš na jeho činnost navázal v této věci poměrně kontinuálně, a to včetně stylizace inkorporačních listin. Jakýsi mezistupeň představuje biskupovo svolení kladrubským mnichům, aby ze svých řad osazovali touškovskou faru a zajistili tak výživu některého spolubratra po dobu nouze; formulář se věrohodně hlásí do roku 1288. Snad k témuž případu se hlásí i další formulář, jenž dovoluje mnichům při kostele zřídit *cellam monasticam* pro libovolný počet mnichů, kteří by tedy působili v rámci duchovní správy a z farních příjmů by byli vyživováni; takové nakládání s kostelem pak potvrzuje i agenda Jana IV.⁷⁴

Je tedy patrné, že biskup skrze přivtělení jednotlivých kostelů na ně zatím zásadním způsobem neztrácel přímý vliv, pojistil ovšem jejich řádné fungování. Mnohé, za Tobiáše zatím neplnoprávné inkorporace se postupně plněji prosadily. Bylo by snad příliš idealistické domnívat se, že se svých práv vzdával z čistého altruismu, řada situací – za všechny ona zmíněná touškovská fara – to přinejmenším nevyvrací.

Mezi výnosy jednotlivých synod a koncilů v průběhu celého 13. století se stále opakuje otázka kanonicky platné instalace faráře k jeho beneficiu; ostatně nářky nad nedodržováním povinnosti biskupovy konfirmace (a to nikoli formální) prezentovaného kněze zaznívají rovněž z diplomatických i narativních pramenů. Známa a dostatečně rozebraná je v tomto ohledu Františkem Pražským zachycená historka o českých pánech vyhrožujících návratem k pohanství, než aby přistoupili na

⁷² KLL I, č. 473-474, s. 187-188 a č. 691, s. 271. Poněkud komplikovanější spor, kde jde jak o poměr ke kostelu, tak zejména o jmenování faráře, který dosud nepřijal kněžské svěcení a nebyl potvrzen biskupem, připomíná listina ze samého závěru episkopátu Jana III. (červen 1278; CDB V/II, č. 874, s. 610-611).

⁷³ NOVOTNÝ, V., *České dějiny I/3., Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. : (1197-1253)*, Praha 1928, s. 522-523. K pojmu *inkorporace* naposledy s reflexí starší literatury FÜHRER, *Prezentační právo*, s. 12-17, 69-78. – *Concilia Germaniæ* IV, čl. VIII, s. 10; RBM II, č. 1597, s. 686-687; FTB, č. 142, s. 112.

⁷⁴ FTB, č. 140-141, s. 110-111; Cancellaria Johannis de Dražic, č. 7, s. 43-44; FÜHRER, *Prezentační právo*, passim, k Touškovu Tamtéž, s. 272-276.

biskupovy požadavky ohledně prezentace a postavení farářů. L. Führer ukazuje, že v průběhu Tobiášova episkopátu dochází k uniformizaci biskupových konfirmačních listin, což přičítá úspěšnému prosazování standardizovaného kanonicko-právního postupu při instalaci farářů, ale též střídníků a věčných vikářů. Vzhledem k tomu, že značná část dochovaných konfirmačních listin – ať už v originální nebo formulářové podobě – se vztahuje ke kostelům pod patronátem krále nebo duchovních institucí, je namístě dotazovat se, jakým způsobem se ke kanonické povinnosti prezentace faráře skrze biskupa stavěli světší patroni, jichž podle o půlstoletí mladších konfirmačních knih bylo, pomineme-li krále, přes 60 %, přičemž podobný, ne-li vyšší počet platí i pro Tobiášův episkopát.⁷⁵

Tobiášova formulářová sbírka obsahuje několik biskupových mandátů, naznačujících možné řešení. Biskup jedním znovu vyzývá jakéhosi šlechtice, aby navrátil faráři kostel, který mu odňal, sic bude potrestán církevní censurou. V dalším ze stejného důvodu arcijáhen M. vyhlašuje klatbu, snad nad tímtež šlechticem. A dále biskup potvrzuje řadu starších konfirmací, neboť petenti tyto listiny z rozličných důvodů pozbyli. Zdá se tedy pravděpodobným – což potvrzuje L. Führer – že jednou z příčin, proč o prezentaci na světských patronátech víme mnohem méně, je fakt, že šlo o komunikaci pomocí mandátů, jež nebylo třeba déle archivovat, a dále přístupem jednotlivých stran k písemnostem. Je ovšem patrné, že soužití faráře a jeho patrona nebylo vždy ideální, přičemž důvody lze hledat na obou stranách. Ze strany patrona to byla především poměrně běžná snaha participovat na kostelních příjmech, resp. je krátit, v extrémním případě již zmíněné odnětí fary – které ovšem mohlo být podloženo pádným argumentem; tak mj. jakýsi šlechtic v kouřimském děkanátu měl (*penitus non obstante*) odejmout faru knězi podezřelému ze zabití jakéhosi chlapce. Konečně známe i nečetné doklady násilí páchaného na farním kléru. Ze strany faráře šlo především o nejružnější mravní poklesky, nejen v tomto ohledu je zajímavá Tobiášova formulářová odpověď měšťanům jakéhosi města (snad Mostu) žádajícím výměnu faráře. Biskup jim nařizuje, aby nejprve předložili své stížnosti na současného a ubezpečuje je, že se jimi bude zabývat. Podobně Tobiáš nařizuje vysokomýtskému děkanu, aby vystoupil proti hříšnému životu tamního kněžstva, zakázal jim nosit zbraně a neposlušné exkomunikoval, a to opět na základě žádosti mýtské obce.⁷⁶

Ačkoli je třeba zmíněnou Františkovu historku vnímat spíše jako jakousi alegorii, je jasné, že kanonická podoba nastolování farářů se mezi šlechtickými patrony dosud neprosadila. Sporné případy na této úrovni jsou ostatně patrné i o století později, již ovšem snáze poznatelné díky evidenci v konfirmačních knihách, resp. soudních aktech pražské konzistoře. Jistě se tedy Tobiáš respektování svých práv snažil prosadit, narážel ovšem na podstatné mocenské mantinely. Čtyřicátý pátý kánon IV. lateránského koncilu a na jeho základě pak konkrétněji statuta jednotlivých provinciálních synod připomínají, že si patroni kostelů nemají bezdůvodně otálet s obsazením uprázdněné fary a obohacovat se tak na její úkor. Würzburgská statuta tuto dobu určují na jeden měsíc s tím, že pokud do

---

⁷⁵ František Pražský, FRB SN I, s. 42-43; HLEDÍKOVÁ, Z., Svět české středověké církve, Praha 2010, s. 30; FÜHRER, Listina, s. 233-234; ŽEMLIČKA, *Návrat*, passim.

⁷⁶ FTB, č. 126, s. 102, č. 207-212, s. 161-165. Ve formuláři č. 211 se hovoří o ztracených *litteras confirmacionis, institutionis et donacionis*, tedy snad o jakémisi farním *protoarchivu*. – FTB, č. 84 a 158, s. 71 a 126. – FTB, č. 83, s. 70. Formulář spojil s Mostem J. B. Novák na základě formulace rukopisu Kap J, spíše dohadem je pak jeho tvrzení, že tamní měšťané byli „*opposičního smýšlení*“, jak dokládá na základě dalších formulářových kusů. Formulář navíc dokládá pokus městské obce přisvojit si podací právo tamního kostela, jež náleželo králi. FTB, č. 86-87, s. 72-74. – Tobiášovy *litteræ ad beneficia* podrobně rozebral FÜHRER, Listina, s. 223-251 a TÝŽ, *Prezentační právo*, passim a TÝŽ, *Litteræ ad beneficia ecclesiastica: sonda do fungování biskupské kanceláře na konci 13. století*, in: SHB 60, 2013, č. 1-2, s. 41-63.

té doby k prezentaci nedojde, patron svého práva pozbude a má být exkomunikován. To umožňovalo biskupovi nepatrný manévrovací prostor.⁷⁷

Výše připomenuté delikty (zabití, nošení zbraně) se sice v řadách kléru zdají být spíše ojedinělé, stále se opakující volání po mravní obrodě kléru odhalují především méně závažné, zato mnohem častější prohřešky. Jde zejména o neochotu dostat slibu zdrženlivosti, nestřídmost, opilství a marnivost a s tím spojené zanedbávání liturgických povinností a vymáhání poplatků za svátostné úkony. Prosazení jakékoli obrody tam, kde šlechtičtí patroni upírali biskupovi prezentaci farářů, bylo značně obtížné, ne-li nemožné. J. Žemlička s poukazem na relaci biskupa Bruna hovoří o jistém sociálním přetlaku, pramenícím z neschopnosti pojmout rostoucí počet kleriků (především nižšího svěcení) do svých struktur. Mnozí takoví bezprizorní klerici jistě obrazu duchovního stavu v Čechách nepřispívali. Není důvod předpokládat, že by se chování duchovenstva v pozdním 13. století příliš lišilo od stavu, v jakém jej zachytil pro pražské arcijáhenství na přelomu 70./80. let 14. století Pavel z Janovic.⁷⁸

Tobiášův formulář v této souvislosti nepříliš překvapivě připomíná povinnost rezidence, explicitně vyžadovanou ve XII. článku vídeňských statut (1267) a opakovanou i ve statutech Tobiášovy doby. Biskup takto dovoloval pobývat mimo faru nejčastěji v případě studia a mnohoobročníkům působícím při jiné dignitě. To je případ neustupovského faráře Petra, jenž byl zároveň kaplanem vyšehradského probošta a biskup jej od povinnosti sídlit při venkovské faře na rok (a snad opakovaně) dispensoval pod podmínkou, že zajistí za sebe vhodného vikáře. Specifické a v praxi nepříliš časté je svolení k návštěvě hrobu sv. Jakuba jakémusi knězi Jo. a konečně odpuštění rezidenční povinnosti jakémusi faráři S. po dobu nepokojů v zemi (*propter capitales inimicias et metum*), přičemž v obou případech má být pro zachování duchovní péče držen střídník. O spolehlivosti takových najímaných kleriků lze spíše pochybovat, ačkoli pro řadu z nich, jak ukazují mladší konfirmační knihy, bylo střídnictví nebo kaplanství vítanou příležitostí k započatí kariéry v diecézní správě. Opis části mohučských statut v Tobiášově formuláři nařizující farářům, aby nekrátili farní důchody, a především aby důstojně zajistili své vikáře dostatečně připomíná běžný nešvar.⁷⁹

Náprava „běžných“ mravních poklesků farářů spadala v první řadě do pravomoci děkanů a arcijáhnů, a tedy byla řešena velmi často mimo jakákoli písemná pořízení, případně skrze mandáty. Proto je poznání mravní kondice farářů pražské diecéze v této době značně nejisté. Lkajíce ovšem nad hříšností kléru neopomíjeme též obdobně obtížně poznatelnou druhou stranu mince, totiž rozvíjející se laickou zbožnost, biskupem v řadě případů podporovanou. Ostatně pražské bekyně přítomné Tobiášově primici jsme již připomněli.⁸⁰

S prohlubující se christianizací společnosti, ale též úsilím církve o upevnění své pozice souvisí důraz kladený na zachování pravověří – s herezí se v Čechách druhé poloviny 13. století biskup zřejmě

⁷⁷ *Synodicon Herbipolense*, s. 51; obecně FÜHRER, *Prezentační právo*, s. 21-27.

⁷⁸ ANTONÍN, *Čtvrtý lateránský koncil*, s. 253-261. Antonín se staví opatrně k přímému promítání stavu diecézního kléru do vizitačních statut, jak ovšem sám dále podotýká, jejich vazba k realitě je více než pravděpodobná. Podobně je třeba chápat i další takové zprávy, včetně již zmíněné Brunovy relace. – ŽEMLIČKA, J., *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*, Praha 2011, s. 315-317; *Protocollum visitationis archidiaconatus Pragensis annis 1379–1382 per Paulum de Janowicz archidiaconum Pragensem factæ*, HLAVÁČEK, I. – HLEDÍKOVÁ, Z. (edd.), Pragae 1973; k jeho analýze alespoň ŠMAHEL, F., *Ženy na okraji předhusitské společnosti: konkubíny vesnických farářů*, in: TÝŽ, *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002, s. 72-85.

⁷⁹ FTB, č. 13, s. 10, č. 80-82, s. 69-70 (série tří výzev k návratu na faru), č. 138, s. 109, č. 217-218, s. 168-169; *Sacrorum conciliorum*, Tom. 23, čl. XII, p. 1174. – FTB, č. 204, s. 159-160. Formulář s opisem statut identifikoval FÜHRER, *Prezentační právo*, s. 26-27 a připomíná též fakt, že starší synodální usnesení byla dále přejímána, typicky ve směru z provinciálních do diecézních statut. Proto uvažuje, že by mohlo jít o další důkaz Tobiášovy synodální činnosti. – Pochybnou pověst vikářů zmiňuje též mandát vysokomýtskému děkanu FTB, č. 86, s. 72-73.

⁸⁰ K laické zbožnosti alespoň s odkazy na další literaturu ANTONÍN, *Čtvrtý lateránský koncil*, s. 262-273.

potýkat nemusel – ale také otázka zázračných míst a poutí (nejen k nim). K jakémusi takovému zázraku mělo za biskupa Tobiáše dojít někde v okolí Prahy nad hrobem nejmenované osoby, jeho vyšetření a případně potvrzení jeho pravosti bylo nařízeno arcijáhnům. Ti také měli poutě na toto místo zatím zapovědět a hájit biskupova práva s případným zázrakem spojená. Tobiáš si tedy vyhradil právo zázraky a na ně navázanou (především lidovou) zbožnost kanonicky potvrzovat, resp. vyvracet ve snaze mj. o zachování *pravé a neposkvrněné víry*, aby nedocházelo ke svádění jemu svěřených oveček na scesti.⁸¹

Požadavky na prezentované faráře se s železnou pravidelností opakují téměř v každých provinciálních statutech a příliš se neliší. Vyjděme proto z poměrně sdílných statut würzburgských. Základní podmínkou pro udělení kurátního benefícia bylo dostatečné stáří (25 let), dále měl být klerik k takovému úkolu schopný, což znamená především elementární vzdělání. Že takových kvalit faráři dosahovali, ukazuje též jejich pozice ve vztahu ke svému patronovi, kdy pro něj často zajišťovali nejrůznější služby vyžadující alespoň základní gramotnost. A konečně připomeňme podmínku, že farářské místo musí získat bez jakékoli předešlé simonitní úmluvy. Pokud tedy mělo dosazení nového faráře proběhnout kanonicky, bylo třeba, aby patron v kanonické lhůtě prezentoval (snad osobně, skrze prostředníka nebo jakýmsi prezentačním listem) biskupovi svého kandidáta a ten jej následně k beneficiu potvrdil. V některých případech se hovoří rovněž o tom, že kandidáta shledal vhodným; to odkazuje na jakousi formu přezkoušení klerika v dikci zmíněných statut. Konečně byl pak veřejně proklamován a k beneficiu uveden, přičemž z biskupské kanceláře získal konfirmační listinu.⁸²

Svou sakrální funkci biskup vykonával vedle běžných liturgických obřadů, udílení odpustků a absolucí především svěcením chrámů a diecézního kléru. Letopisec připomíná a snad příliš nepřehání, že když Tobiáš poprvé udílel v pražské katedrále svěcení, bylo adeptů takové množství, že biskup obřady ten den sotva dokončil. Není to příliš s podivem, neboť od smrti biskupa Jana, tedy přes dva roky se žádné svěcení nekonalo. Při této příležitosti byl též vysvěcen na kněze pražský děkan mistr Řehoř, budoucí Tobiášův nástupce; ostatně Tobiáš sám přijal nejvyšší stupeň svěcení až den před biskupskou konsekrací. Takové odkládání vyšších svěcení, ve výjimečných případech povolené dispenzí, bylo běžnou záležitostí. Udílení postupně čtyř stupňů svěcení bylo jednou ze základních spirituálních povinností biskupa a probíhalo zřejmě poměrně často, a tedy uniklo zájmu kronikářů.⁸³

Zda bylo běžnou součástí svěcení rovněž udělení jakéhosi osvědčení, není pro závěr 13. století zcela jisté, zdá se to ovšem poměrně pravděpodobné; Tobiášův formulář několik takových zachytil. Jeden z nich připomíná svěcení klerika Jakuba podjáhnem, a to na přímluvu a prezentaci již zmíněného bezdězského faráře a králova kaplana Alberta. Lze totiž předpokládat snahu, aby před přijetím nejnižšího stupně svěcení, které zavazovalo k celibátnímu životu a umožňovalo působení v diecézní správě, měl klerik zajištěné uplatnění, aby tak nedocházelo ke svěcení *nadbytečných* duchovních, kteří by pak obtížně hledali obživu. Na takové případy upozorňuje již zmíněný Brunův pamětní spis druhému

---

⁸¹ FTB, č. 196, s. 155; jiné zázraky spojené s Tobiášovou osobou jmenují *Zlá léta* (viz kap. 3.5); PATSCHOVSKY, A., *Bludiště pravé víry: Sektáři, kacíři a reformátoři ve středověkých Čechách*, Praha 2018, s. 33-35.

⁸² Ke statutům viz Příloha. Jednotlivá statuta analyzoval v této otázce FÜHRER, *Prezentační právo*, s. 89-91, na s. 81-91 pak obecně rekonstruuje průběh prezentace, konfirmace a uvedení k beneficiu.

⁸³ *Zlá léta*, FRB II, s. 341 (8. března 1281) – oba české překlady zavádějícím způsobem hovoří o *svěcení na kněžství*, ačkoli latinský originál jen připomíná, že Tobiáš *celebravit ordines*, tj. udílel svěcení různých stupňů. – Přípravu a průběh svěcení shrnuje obecně DOLEŽALOVÁ, E., *Svěcenci pražské diecéze 1395–1416*, Praha 2010, s. 29-35 a TÁŽ, *Teorie a praxe svěcení kleriků v předhusitských Čechách*, in: *Církevní správa a její písemnosti na přelomu středověku a novověku*, Praha 2003, s. 171-181.

lyonskému koncilu. Pokud byl kněz vysvěcen v jiné diecézi, než kde hodlal působit, musel si pro takový případ opatřit biskupské svolení.⁸⁴

Mimořádné postavení mezi kostely patřilo pražské svatovítské katedrále, tedy románské Svytlahněvově bazilice. Byla místem uložení ostatků zemských světců a ochránců, chrámem, kde probíhaly královské korunovace, pohřby a jiné ceremonie a rovněž připomenutá svěcení kleriků. Konečně byla též místem posledního odpočinku většiny pražských biskupů, kteří tak spočinuli bok po boku svému svatému předchůdci a patronovi; do společného hrobu pak byli na Karlův popud jejich ostatky přeneseny kanovníkem Benešem z Weitmile roku 1374. Tobiáš tedy svému kostelu, *jehož je ženichem a pánem*, věnoval patřičnou pozornost.⁸⁵

Letopisec *Zlých let* připomíná jakýsi zvyk biskupů, jehož se měl Tobiáš podržet, darovat ve výroční den konsekrace katedrále dvousetlibrovou voskovici (*cereum episcopalem*). Tentýž autor velmi sugestivně líčí vylopuení katedrální pokladnice a řady jiných kostelů a později též obecně všech duchovních institucí. Tobiáš mohl proti takové přesile jen obtížně vystoupit, navíc nelze vyloučit, že na církevním zboží se obohacovali i mnozí domácí šlechtici. Konečně když líčí zemi radující se z návratu mladého krále, velebí Tobiášovu péči o vybavení katedrály bohoslužebnými rouchy a knihami – v kapitulu knihovně byly identifikovány dva takové kusy, a sice tzv. Agenda Tobiášova z roku 1294 a o rok starší evangelistář.⁸⁶

Pro zajištění údržby a opravy některých částí (zmiňován je chór) katedrály vyhlásil biskup brzy po návratu z Würzburgu (1287–1289) diecézní sbírku, finanční povinností vůči ní byla vázána rovněž kapitula.⁸⁷

1.4 Biskupská kancelář a soudnictví

V předchozí kapitole byla připomenuta role biskupa – správce diecéze, zodpovědného za sobě svěřené stádo hříšníků, včetně jeho nápravy. Snaha o prosazení církevní jurisdikce vůči duchovním a ve specifických případech i laickým osobám byla prubířským kamenem prosazování církevní reformy v intencích IV. lateránského koncilu, a zároveň jakýmsi měřítkem její úspěšnosti. Jde tedy o dva, do jisté míry se prolínající okruhy, a sice prosazení *privilegia fori*, tj. výhradní jurisdikce nad osobami duchovního stavu, a nároky v trestních záležitostech, kde se překrývá kategorie *hříchů* s delikty náležejícími původně světskému postihu, tedy typicky otázky manželství a sexuálních deliktů obecně.⁸⁸

Otázkou mravů kléru a jeho disciplíny jsme se již zabývali v souvislosti s vznikající správní strukturou arcijáhensství a děkanátů. V druhé polovině 13. století náležela arcijáhňům do jisté míry autonomní soudní pravomoc k nápravě méně závažných poklesků, mísící se ovšem s na tyto osoby

⁸⁴ FTB, č. 4, s. 3 (20. září 1286), č. 101, s. 86 (obecná podjáhenská *formata*), č. 102, s. 86 (svolení), č. 220, s. 169 (obecná *forma super ordines presbytero*)

⁸⁵ Přehledně s rozšiřující literaturou KUTHAN, J. – ROYT, J., *Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha: svatyně českých patronů a králů*, Praha 2011, s. 39-51; BRAVERMANNOVÁ, M., *Hroby pražských biskupů v katedrále sv. Víta na Pražském hradě: Předběžné sdělení*, in: AH 29, 2004, s. 599-613. – Epiteton pro pražský kostel podle *Zlá léta*, FRB II, s. 367.

⁸⁶ *Zlá léta*, FRB II, s. 341, 343-346, 367-368. K Tobiášově agendě NEJEDLÝ, Z., *Dějiny husitského zpěvu, Díl I. Zpěv předhusitský*, Praha 1954, s. 61-62; PODLAHA, *Soupis rukopisů, Díl I*, č. 99, s. 60 (evangelistář z r. 1293) a Tamtéž, *díl II*, č. 1671, s. 573 (AMK, rkp. P III).

⁸⁷ FTB, č. 152, s. 122 a č. 271, s. 211; MAŘÍKOVÁ, M., *Finance v životě pražské metropolitní kapituly: hmotné zabezpečení kanovníků optikou účetních rejstříků z let 1358-1418*, Praha 2018, s. 27-29.

⁸⁸ Tematiku církevního soudnictví 13. století z teoretické i praktické stránky naposledy shrnul D. Janiš v ANTONÍN A KOL., *Čtvrtý lateránský koncil*, s. 108-118 a 187-207. – Typickým ozvukem *iuris fori* je Tobiášův (v jiném rukopise již Janův) mandát krajskému soudci, jemuž biskup zapovídá s odkazem na právo zemské i křesťanské (tj. kanonické) soudit n. opata a obecně volat ke svému soudu kteréhokoli duchovního. FTB, č. 237, s. 180.

delegovanými úkoly. Pozice děkanů v rámci tohoto systému není pro Tobiášův episkopát dostatečně zřejmá; zdá se ovšem pravděpodobné, že zahrnovala především úkoly na ně svrchu – biskupem nebo arcijáhnem – delegované. Ostatně právě tyto delegace, tedy systém z kuriální praxe vycházejících biskupských *iudices delegati*, tvořily páteř biskupova soudnictví. Biskupův formulář zná řadu takových případů, kdy biskup k rozhodnutí sporu delegoval nejčastěji dva kanovníky z řad pražské, vyšehradské nebo svatojilské kapituly, případně arcijáhna, resp. děkana nebo opata. Přitom ovšem odkazuje na to – minimálně v již zmíněném případě ústeckého faráře – že na pražském biskupově dvoře má jeho pře větší šanci uspět, neboť je tam k dispozici dostatek právníků; taková situace se ovšem zdá býti spíše výjimečnou, navíc podstata onoho *negotium* není jasná. Řadu sporů rovněž rozsuzoval biskup sám.⁸⁹

Tobiášův formulář spíše než případy nápravy mravních poklesků zmiňuje především spory ve finančních záležitostech – ať už mezi dvěma osobami duchovního stavu (arcijáhen a biskupův kaplan) nebo klerikem a laiky (nejmenovaný farář viněn ze zpronevěry peněz pražských měšťanů; spor o masný krám mezi rychtářem a farářem, resp. dominikány). V obou případech byl viník předvolán před biskupa nebo kanovníky. Poněkud specifická je žádost jakéhosi faráře Alexandra, jenž biskupa žádá o podporu na cestu (*quia totaliter sum depauperatus*), neboť byl k němu předvolán ve věci účasti na jakémisi přepadení v jeho farní vsi a zabití jednoho z útočníků.⁹⁰

Ačkoli se první, velmi řídké zmínky o biskupském oficialátu, tedy samostatného úřadu biskupského soudu, váží k episkopátu biskupa Řehoře, je zřejmé, že se systematicky prosadil až za jeho nástupce Jana IV., krátce před jeho odjezdem do Avignonu. Spojovat tedy počátky oficialátu s Tobiášem by bylo předčasné, navíc až do konce 10. let 14. století je náplň i fungování těchto oficiálů téměř shodné se staršími *iudices delegati*.⁹¹

Jak bylo zmíněno, biskup vedle jurisdikce nad duchovenstvem prosazoval svůj vliv rovněž směrem k šestému přikázání, tedy k manželskému právu a sexuálním deliktům, a to včetně konkubinátu a manželských svazků kleriků, které kanonické právo považuje za neplatné. Zde lze rovněž předpokládat podstatný podíl případů řešených na úrovni arcijáhnů, případně děkanů. Vedle již zmíněných dispenzů pro příbuznost manželů zachovala biskupova formulářová sbírka dva poměrně ukázkové příklady. Jakási vdova si zřejmě biskupovi stěžuje, že měšťan N. znásilnil její dceru a porušil tak její panenství, a žádá o církevní azyl. V druhém případě biskup pověřuje arcijáhna, aby nepřipustil porušení legitimního, již tělesně konzumovaného manželství skrze to, že by manželka, dcera jakéhosi zlatníka, byla dána jinému. Rozlišit reálnou biskupovu moc a spíše teoretické požadavky, případně snahu najít u biskupa zastání, jenž ovšem nedošlo reálného naplnění, je vzhledem k nedostatku svědectví takřka nemožné.⁹²

---

⁸⁹ FTB, č. 40, s. 37, č. 42, s. 38, č. 128, s. 103 a č. 154, s. 123. ANTONÍN A KOL., *Čtvrtý lateránský koncil*, s. 193-200; DOLEŽALOVÁ, E., *Arcijáhenství*, in: PÁNEK, J. (ed.), *Akademická encyklopedie českých dějin I*, Praha 2009, s. 75-76; FÜHRER, *Listina*, s. 170-171.

⁹⁰ FTB, č. 25, s. 22-23, č. 43, s. 39 a č. 54, s. 48-49; RBM II, č. 1679, s. 721-722; CDB VI/1, č. 159, s. 208-209 (spor kněze a chotěšovského probošta).

⁹¹ Dále viz kap. 3.4, s. 106; KUBÍČKOVÁ-ČÁDOVÁ, *K počátkům*, s. 391-412.– M. Boháček opatrně shledává působení pražských oficiálů již v 60./70. letech 13. století, což je ovšem nepravděpodobné; činí tak zejména na základě pouhé analogie s olomouckou diecézí, kde jacísi *officiales* působili za biskupa Bruna. Jejich funkce byla ovšem spíše pomocná a navíc byla ve správních záležitostech olomoucké diecéze ve 13. století o něco napřed. ELBEL, P., *Oficialát v olomoucké diecézi ve středověku (od počátků v 50. letech 13. století do 50. let 15. století)*, in: KRAFL, P. (ed.), *Sacri canones servandi sunt*, Praha 2008, s. 324-343, zde s. 324-327; BOHÁČEK, M., *Das römische Recht in der Praxis der Kirchengerichte der böhmischen Länder im 13. Jahrhundert*, in: *Studia Gratiana* 11, 1967, s. 273-304, zde s. 288-289.

⁹² FTB, č. 114, s. 93-94 a č. 137, s. 108-109; ANTONÍN A KOL., *Čtvrtý lateránský koncil*, s. 226-242; NODL, *Pronikání kanonického práva*, s. 651-659.

Exkomunikaci jako nejvyšší možný trest udílený biskupovou mocí upravují konstituce IV. lateránského koncilu a navazujících provinciálních statut; ačkoli se značná část Tobiášových formulářových kusů nějakým způsobem k exkomunikaci vztahuje, nezdá se, že by jí biskup příliš plýtl. Podstatná část pohrůzek nebo již vyhlášení církevních trestů se totiž vztahuje k plnění církevních statků v závěru 80. let, případně k vymáhání dávek na prokuraci.⁹³

Biskupovy pravomoci připomínají ještě další dvě kauzy týkající se kostelů. První se váže k výstavbě kostela na jakémsi zboží královna služebníka, jenž měl být vystaven neoprávněně, tedy zřejmě bez biskupova souhlasu. Tobiáš ve formuláři Gutě sděluje, že takový soud náleží do rukou biskupových (*iudicium spirituale*). Druhý případ připomíná otázku sporů o patronátní právo, běžnější zřejmě až ve 14. století v souvislosti s drobením statků nižší šlechty. Více než dekádu trvající svár o patronátní právo ke kostelu v Kynšperku nad Ohří byl ovšem vyvolán královskou donací (1286) kostela pražskému špitálu křižovníků, resp. její Tobiášovou confirmací (1288). K držbě práv se ovšem hlásil též valdsaský klášter odvolávaje se na jeho již šedesátiletou držbu, tamní opat si na základě toho vymohl na králi uznání svých nároků; spor se ovšem táhl. Poměrně překvapí absence Tobiášovy aktivity, spor rozhodl až jeho nástupce přiřčením patronátu křižovníkům roku 1298.⁹⁴

Hrozby exkomunikací – snad s výjimkou plenění biskupského majetku – vztahující se často k poměrně malým dluhům nebo přečinům lze chápat spíše než jako reálnou snahu tyto peníze získat jako úsilí o nastolení a udržení pořádku a platební kázně (desátku aj.) v rámci diecéze. Tobiášovy listiny rovněž zřejmě poprvé obsahují kanonickou formuli exkomunikace.⁹⁵

Závěrem stručně připomeňme fungování Tobiášovy kanceláře, a to zejména s ohledem na biskupovu spirituální i temporální správu a jeho působení v souřadnicích pozdního 13. století.⁹⁶

Počátky biskupské kanceláře lze s jistotou položit na závěr episkopátu biskupa Mikuláše, její etablování se v druhé polovině 13. století souvisí především s postupným prosazením biskupských nároků na skutečnou diecézní správu, a tedy i nárůst správní agendy. To se odráží ve značném nárůstu listin *de auctoritate ordinaria* nezapírajících vzor v listinné produkci papežské kurie (*litteræ cum serico*), zatímco počet biskupských *litterarum de temporalibus* zůstává, vyjma formulářových kusů, po celé století velmi konzistentní. Přebírání kuriálních vzorů a obecně užívání listin *de auctoritate* odpovídá vlivu a požadavkům kanonického práva; vždyť písemné řízení při soudech vyžadují dekrety IV. lateránského koncilu. Takové úkoly kladly rovněž větší požadavky na vzdělání, schopnosti a rozhled biskupových notářů; řada dosáhla univerzitního gradu, jiní studovali jen na pražské katedrální škole.⁹⁷

Je patrné, že již notář Jana III. Petr sestavil a užíval jakousi pomocnou kancelářskou knihu, která se pak promítla známějšího Tobiášova formuláře, a to včetně doslovného převzetí některých kusů. Petrův kancelářský styl tedy podstatně ovlivnil rovněž podobu listin biskupa Tobiáše. Proto je nutné, jak již bylo naznačeno, některé kusy i s obsahem připsat již Janovi, nehledě na několik confirmací jeho listin (privilegií a confirmačních listin). Srovnání Janovy a Tobiášovy kanceláře potvrzuje značnou kontinuitu, a to jak v počtu listin celkově i v jednotlivých kategoriích (vyjma Tobiášovy emise 16 würzburských indulgenčních privilegií), tak i v osobách notářů.

⁹³ KONSTITUCE IV. LATERÁNU, čl. 47-49, s. 382-385

⁹⁴ FTB, č. 236, s. 179-180 – je snad možné uvažovat o lokalizaci tohoto kostela do královny Lysé, kterou *iure theutonico* vysadila svému služebníku Rudlinovi v březnu 1291 a v prosinci téhož roku prezentovala faráře (RBM II, č. 1534, s. 661 a č. 1558, s. 669). – Ke sporu o kynšperskou faru podrobně FÜHRER, *Listina*, s. 187-189.

⁹⁵ KUBÍČKOVÁ-ČADOVÁ, *K počátkům*, s. 470.

⁹⁶ K historiografii viz úvodní pasáž pojednání o pramenech. K Tobiášově kanceláři a paleograficko-diplomatickému rozboru biskupských písemností včetně srovnání s kancelářím Jana III. a Řehoře naposledy již zmíněná disertační práce L. Führera, ze které v následujících odstavcích vycházím.

⁹⁷ FÜHRER, *Listina*, s. 114-124.

L. Führer identifikoval celkem 25 písařských rukou, z nichž celou řadu lze, ať už zároveň, nebo postupně, zachytit rovněž mj. v kanceláři krále Václava II., vyšehradské kapituly a olomouckého biskupa; někteří písaři byli zároveň notáři, jindy byl notář jen diktátorem listiny. Pro období *zlých let* byl identifikován jeden notář-písař a jeden další písař; po uklidnění se do kanceláře vrátil již zmíněný Petr Perlík, jehož styl je patrný až do roku 1288, ovšem za spoluúčasti ještě jiného notáře. V závěru 80. let (snad 1287/1288) jej vystřídal jiný notář, totožný zřejmě s písařem T 12, působící v kanceláři až do roku 1295; rovněž autor přípisů v Tobiášově formuláři (ca 1290). Jeho úsilím byla rovněž sestavena biskupova formulářová sbírka, patrně kolem roku 1290. Z ní pak čerpal i poslední Tobiášův notář, mistr Rapota, jenž ovšem působil v biskupových službách již dříve, nejpozději v roce 1287, kdy byl pověřen odvedením prokurace papežskému legátu Janu Tuskulskému. Rapota zůstal biskupskému dvoru věrný i po Tobiášově smrti, ať už jako notář, arcijáhen nebo jeden z prvních oficiálů Jana IV. Především v případech konfirmačních listin se vyvinul poměrně jednotný formulář, jenž byl sice jednotlivými notáři do jisté míry přizpůsobován, své rysy si ovšem zachoval, a to i v listinách Tobiášových nástupců. V 90. letech se pak v Tobiášových listinách střídá větší množství písařů, z nichž ovšem jen některé lze podle spojitosti s biskupovou kanceláří, jiné považuje L. Führer velmi opatrně za příjemecké; analýzu komplikuje, jak již bylo řečeno, množství písařských rukou a závislost na formulářovém znění.⁹⁸

Organizace biskupovy kanceláře tedy byla poměrně jednoduchá; v jejím čele působil biskupův notář, disponující pečeti a zodpovědný za emitované listiny. Zejména v 90. letech byl již kancelářský personál podílející se na konečném čistopisu listiny početnější, tedy notář působil spíše jen jako diktátor, případně pouze na práci kanceláře dohlížel. Pokročilejší institucionalizaci Tobiášovy kanceláře nasvědčuje rovněž fakt, že drtivá většina jeho listin – zachovaných ať už v originále, nebo ve formulářové podobě s datací a lokalizací – se hlásí do Prahy. To neznámá, že by se biskup, mj. na rozdíl od svého předchůdce Jana, méně pohyboval po Čechách, ale odkazuje spíše na fungování kanceláře. Z tohoto důvodu je bezpředmětné sestavovat na jejich základě biskupův itinerář.⁹⁹

---

⁹⁸ FÜHRER, *Listina*, passim.

⁹⁹ FÜHRER, *Listina*, s. 310-314. K Tobiášovým pečetím Přílohy III, obr. 3; obecně NOVÝ, R., *Pečeti pražských a olomouckých biskupů*, SAP 10, 1960, č. 1, s. 181-214. K itineráři Jana III. DYKASTOVÁ, *Jan III.*, s. 108-125; k Tobiášově mobilitě ještě kap. 2.5, s. 75, pozn. 294.

2. HOSPODÁŘ

Prosazení dispozičních práv církevních institucí podle římsko-kanonických zásad, tedy hospodářská (pozemková) emancipace klášterů, kapitul, jednotlivých kostelů ale rovněž pražského biskupství sledujeme v průběhu celého 13. století, souběžně s emancipací politickou, správní a soudní. Fakt, že panovník (velmoži-fundátoři přichází v úvahu v případě klášterů) považoval majetek pražského biskupa do jisté míry spíše za *věčnou zápůjčku* i dlouho po jednání na Šacké hoře (1221), připomíná ještě přístup Přemysla Otakara II. vůči *jeho* biskupu Janovi; Tobiáš díky své pozici, ale bezesporu také díky Václavově větší náklonnosti k církvi svá práva realizoval úspěšněji. Finanční zajištění vojtěšského stolce pochopitelně značným způsobem ovlivnilo jeho fungování v jiných oblastech.

S odkazem na předešlé je vhodné ještě rozlišit v souvislosti s biskupskou ekonomikou rovněž pojmy *vlastnictví* a *držba*, ačkoli v kontextu pražské diecéze a jejího majetkového zázemí tato diference nehraje tak zásadní roli jako mj. v sousední olomoucké, kde majetkoprávní uspořádání postavené na lenním systému bylo základem biskupského hospodaření.¹⁰⁰

2.1 Přehled dřívějšího vývoje biskupského majetku

Základní přehled rozložení majetkové držby pražského biskupství podal Zdeněk Boháč a po něm analyticky Jaroslav Láník v přehledových článkách, přičemž zejména první dále odkazuje na relevantní starší literaturu, především Tomkův *Dějepis města Prahy*, Chaloupeckého biografii Jana IV. z Dražic a řadu dalších regionálních studií k jednotlivým teritoriálním celkům.¹⁰¹ Předtím, než bude možno přistoupit k analýze Tobiášova hospodaření, je třeba seznámit se s majetkovým zajištěním pražského biskupa, jeho zevrubným vývojem a fungováním v době *předtobiášovské*.

Vedle pramenů diplomatické povahy je vhodné rovněž retrogresivně přihlédnout k arcibiskupské kancelářské agendě z druhé poloviny 14. století (tj. zejména Účet pokladníka pražského arcibiskupství z let 1382–1383, neúplný berní rejstřík arcibiskupského zboží z r. 1379 a rovněž neúplný urbář z 90. let). Pramenem pocházejícím přímo z Tobiášovy kanceláře je zlomek biskupského urbáře z let 1283–1284 obsahující sice údaje jen k běcharskému, štěpánovskému a úvod k řečickému okrsku (tedy k městečku samotnému); jeho existence je ale kromě jiného dokladem pokročilé hospodářské správy držných statků. Okrajovou, nikoli však bezvýznamnou roli hrají, jak bude ukázáno, narativní prameny.¹⁰²

Nejpozději na počátku 13. století docházelo ke zřejmě povlovnému formování jednotlivých správně-hospodářských celků, označovaných v pramenech (od 13. století) jako *praedium*, *circuitus*, *villicio* nebo později *districtus*. Patrné je strategické rozložení těchto distriktů¹⁰³ při páteřních

¹⁰⁰ ŽEMLIČKA, J., *Počátky Čech královských: 1198-1253 : proměna státu a společnosti*, Praha 2002, s. 112-114. Podrobně k tomu zejména VANĚČEK, *Právní postavení, Díl I a II*, passim. Tuto nutnost připomíná rovněž formulářové *possessiones et bona*, vázané ke kapitulní plné moci biskupovi (viz níže s. 47; FTB č. 267, s. 207).

¹⁰¹ BOHÁČ, Z., *Pozemková držba pražského arcibiskupství v době předhusitské*, in: HG 18, 1979, s. 165–203; LÁNÍK, J., *Vývoj pozemkové držby pražského arcibiskupství od 10. do 14. století*, in: HG 20, 1982, s. 113–123. Druhý z autorů pokládá závažné otázky a bystré postřehy k okolnostem a povaze nejstarších biskupských statků, některé dále klademe analogicky i pro Tobiášův episkopát; TOMEK, *Dějepis města Prahy II*, Praha 1871, s. 33-41.

¹⁰² Na rozdíl mj. od sousední olomoucké diecéze není k dispozici žádný, byť jen neúplný soupis majetkové základny biskupství; odhlédněme od rozdílných cest jeho vzniku. Srv. CDB I, č. 115, s. 116-123, zde 118-122 a dále WIHODA, M., *Morava v době knížecí*, Praha 2010, s. 183-186.

¹⁰³ Označení *distrikt* nebo *okrsek* je zde chápáno ekvivalentně pro všechny předřečené pojmy. Jednotlivých latinských pojmů, resp. jejich českých překladů (především *újezd* a *vilikace*) je užíváno příznakově na příslušných místech. K tomu dále kap. 2. 4, s. 70-72.

komunikacích jednak v rámci země (centrum – periferie), jednak při spojnicích Prahy a sousedních zemí; vedle toho však narážíme na řadu izolovaných lokalit. Zdá se, že ony celky měly jednak zásobami zajišťovat pobyt biskupa na těchto statcích při pohybu po diecézi,¹⁰⁴ jednak zásobovat pražský biskupský dvůr.

Základem zajištění svatovojtěšského stolce měl být církevní (biskupský) desátek, podle Kosmy stanovený již Dětmarem na dvě kopy obilí od každého, kdo užíval alespoň popluží, dále upravovaný a jistě ve 12. století převáděný z řady důvodů na finanční ekvivalent. Ideál byl pochopitelně více či méně vzdálen realitě. Vztah biskupa a jeho kapituly bude pojednán až dále, a to až pro dobu Tobiášovu.¹⁰⁵ Od konce 11. století se také průběžně objevují zmínky o nemovitostech náležejících pražskému biskupovi, jeho původ je však zřejmě starší,¹⁰⁶ přičemž to je zejména případ statků v rámci tzv. starého sídelního území. Tak předpokládáme biskupské držení vsí, či spíše vsí okolo Žerčic u Mladé Boleslavi, kde r. 1070 biskup Gebhart posvětil *ecclesiam suam in nova curte*. K tomuto distriktu rozkládajícímu se pod hřebenem Chlumu v pásu poměrně úrodných půd staré sídelní ekumeny náležela ve 13., resp. 14. století řada lokalit; Žerčice jsou jako centrum uváděny v obou případech. Jak navíc zlomek Tobiášova urbáře naznačuje, půda jednotlivých vsí rozdrobeného distriktu byla dělena podle řady plošných měr (*hereditas, area, terra, výjimečně i laneus*) typických pro starší (vnitřní) kolonizaci; zdá se tedy, že patřily k jednomu z nejstarších biskupských majetků.¹⁰⁷

Jen o málo později, roku 1110 slyšíme o biskupském dvoře ve vsi Rokycany (*ad curtem episcopi in villa Rokican*), kde byly řešeny spory mezi příslušníky vládnoucího rodu. Dvůr tak musel být na pobyt *Bohemi maiores natu* dostatečně připraven, a tedy zajištěn dostatečným zázemím; o jeho přesnějším rozsahu jsou zprávy až pro pozdní 14. století. Je známo, že r. 1177 směnil biskup Fridrich *circuitus iuxta Rokican* s jakýmsi knížecím družiníkem (miles) Přibyslavem za původně biskupskou ves *Lazi iure hereditario*, ztotožňovanou editorem s Lazci u Horšovského Týna.¹⁰⁸ Mezi Prahou a Rokycany biskupovi náležely do r. 1295 vsi Zdice, Bavoryně, Černín zcizené Václavem II. při obnově Berouna a osady *Narwaczowe a Bezdekov* v (širším) okolí města přičtené mu již jeho otcem zřejmě v 60. letech.¹⁰⁹

---

¹⁰⁴ Ilustrativně HLAVÁČEK, I., *Poznámky k itinerářům a mobilitě pražských a olomouckých biskupů konce 13. století*, in: Od knížat ke králům : sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, Praha 2007 s. 209-218.

¹⁰⁵ KOSMAS, MGH SS rer. Germ. NS II, s. 76; s další literaturou SOMMER, P. *Druhá vlna*, s. 408-409. Tato kapitola má stručně nastínit vývoj biskupského nemovitého majetku, nikoli polemizovat o jeho počátcích a povaze.

¹⁰⁶ Biskup Šebíř podmínil, podle Kosmova podání, oddělení (obnovu) moravské, resp. později olomoucké diecéze vedle podržení Podivína (kap. 2.7) a ročního platu 100 hřiven z knížecí komory také ziskem dvanácti nejlepších českých vesnic (*XII villas, que sunt in omni Bohemia potiores*; KOSMAS, MGH SS rer. Germ. NS II, s. 112); obecněji ŽEMLIČKA, J., *Güterausstattung der ältesten Benediktinerklöster in Böhmen*, in: CMP 4, 2005, s. 289–301.

¹⁰⁷ KOSMAS, MGH SS rer. Germ. NS II, s. 121-122; DRC, s. 2, 98-101. – ŽEMLIČKA, J., *Království v pohybu*, Praha 2014, s. 130.

¹⁰⁸ Po řadě KOSMAS, MGH SS rer. Germ. NS II, s. 202-203; obecně NOVOTNÝ, V. *České dějiny I./2., Od Břetislava I. do Přemysla I.*, s. 470-476. – K rozsahu rokycanského újezdu ve 14. století DRC, s. 107; LE I, č. 86, s. 44; RBM VII, č. 1475, s. 888. Poslední dvě zmínky se váží k nadání rokycanské augustiniánské kanonie, a tedy vynětí části újezda Arnoštem z Pardubic; k tomu podrobněji ROKYCKÝ, F. S., *O bývalém dvorci biskupském a tvrzi v Rokycanech*, in: Časopis přátel starožitností československých XLVI, 1938, s. 185-191; TÝŽ, *Z hospodářské činnosti posledního probůsta rokycanského*, in: Časopis pro dějiny venkova 13, 1926, s. 145-151. – CDB I, č. 280, s. 246-247. Onen *circuitus* má zřejmě co do činění s dnešní osadou Kamenný Újezd u Rokycan, jež byla r. 1368 darována nově založené kanonii. Tak i JIREČEK, H., *Antiquæ Bohemiæ usque ad editum sæculi XII. Topographia historica*, Praha – Vídeň 1894, s. 156.

¹⁰⁹ RBM II, č. 1692, s. 726-727. J. V. Šimák (ŠIMÁK, J. V., *Pronikání Němců do Čech kolonizací ve 13. a 14. století*, Praha 1938, s. 383) uvažuje obě drobné lokality na místě dnešního Berouna, případně lze uvažovat o dn. Horním Bezděkově u Unhoště (SEDLÁČEK, *Místopisný slovník*, s. 22, vzdálený ale téměř 20 km, tak i ŽEMLIČKA, *Království*, s. 269), Rváčov zaniklý (ROUBÍK, *Soupis*, s. 22). Jindřich Tomas naopak vzhledem k existenci obou lokalit v blízkosti Roudnice (PROFOUS, *Místní jména I*, s. 66, č. 21 a V – *Dodatky*, s. 266) dovozuje, že píšák zaměnil Roudnici za

Další majetky na Horšovsku náležely biskupovi jistě v 80. letech 12. století, známe dvůr (dvorec) Mašovice, k němuž náležela mimo jiné ves Mračnice, kterou v rozmezí let 1184–1192 prodal biskup Jindřich *fideli nostro* Mechtfridovi ze Slavčevsi tak, že pražskému kostelu vyhradil právo odúmrti.¹¹⁰ Důvod prodeje není příliš jasný, snad šlo o finanční nouzi – srovnání zaslouží i předřečená směna rokycanského újezdu. Zdá se ale, že v Mašovicích samotných vedle biskupa měl své drobné, ale svobodné zboží (*duo aratra*) jakýsi Křišťan, kteréžto daroval kladrubskému klášteru.¹¹¹ Není vyloučeno, že podobné, jakkoli nejisté klientské vazby (mj. *milites episcopi* – viz rokycanský újezd) je možno sledovat (zejména v rámci svědečných řad mladších biskupských listin) i v řadě dalších případů, jak o tom bude pojednáno dále. Zmíněnému prodeji vsi vedle několika arcijáhnů a dalších osob ze specifického okruhu knížete-biskupa svědčil rovněž *Oscita villicus domini episcopi in Gorsow*. Horšov, sídlo arcijáhna, byl tak zřejmě centrem biskupských statků spravovaných oním vilikem Oscitou; podobné správce lze zřejmě hledat i v případech jiných distriktů.¹¹² Centrum distriktu se přesunulo do blízkého Týna (Horšovského) zřejmě v polovině 13. století,¹¹³ kdy zde byl na místě staršího dvorce s románskou kaplí vybudován kamenný hrad, a to pro vhodnější polohu Týna při brodu zemské stezky (řezenské) přes Radbuzu. Kolem biskupského hradu se soustředila mj. za Jana III. z Dražic stavební huť působící v širším okolí.¹¹⁴

Roudnické biskupské majetky (*curia nostra*) jsou poprvé písemně doloženy k r. 1184, kdy biskup Jindřich směňuje jisté vsi za jiné čtyři po Čechách rozptýlené s Jiřím z Milevska, fundátorem

---

Beroun (*Werona civitas*). Potom by se Přemysl Otakar II. podílel na zajištění městečka více, než by bylo obvyklé; není pak ale příliš jasné, proč by král biskupovi nahrazoval majetky, které náležely jemu poddanému městečku. Hypotéze opatrně odpovídá zmínka ve *Zlých letech*, FRB II, s. 346 o obsazení hradu *pana biskupa v Roudnici a města*. Na druhou stranu ale text Václavovy reivindikace hovoří výslovně o *duas villas citra civitatem seu locum nostrum forensem dictum Werona* a dále, když vypočítává vsi, které zcizil on sám – jde spolehlivě o berounské vsi – jmenuje je jako dané *predicte civitati*, což Tomasovu hypotézu zpochybňuje. Z těchto důvodů se rovněž přikláním ke hledání obou míst v blízkosti Berouna. K Roudnici dále kap. 2.4, s. 67. Srov. TOMAS, J., *Počátky města Roudnice nad Labem*, in: Vlastivědný sborník Litoměřicko 6, 1969, s. 5-15, přetištěno in: KLÁPŠTĚ, J., - KOTYZA, O. (edd.), *Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu. (Výbor studií)*, Litoměřice 1999, s. 335-338, zde s. 337-338. – KALHOUS, D., *Berounská sídelní komora v raném a vrcholném středověku (před r. 1419)*, in: MHB 18, 2015, č. 2, s. 7-68, zejména s. 22-23 se k problému nevyjadřuje.

¹¹⁰ CDB I, č. 335, s. 305-306. – To bylo rovněž realizováno; sporé pramenné zmínky o lokalitě ji přímo jako součást týneckého panství spolu se vsí Mašovice jmenují nejpozději r. 1539 (PROFOUS, *Místní jména, Díl III*, s. 143), ex silencio lze předpokládat, že byla součástí týneckého zboží již před r. 1379 (EMLER, J. (ed.), *Ein Bernaregister des Pilsner Kreises vom Jahre 1379*, Praha 1876, passim)

¹¹¹ CDB I, č. 390, s. 401 a č. 405, s. 425-438. K oběma listinám z hlediska majetkového KUBŮ, E., *Pozemková držba kláštera kladrubského v době předhusitské (do r. 1420)*, in: HG 18, 1979, s. 205-232

¹¹² CDB I, č. 335, s. 305-306. – Rozsah horšovskotýnského distriktu je patrný především z berního rejstříku plzeňského kraje z r. 1379; Srov. BOHÁČ, *Pozemková držba*, 174-175. Z tohoto přehledu je patrná podstatně kompaktnější majetková enkláva distriktu související s povahou osídlení regionu.

¹¹³ V závěru 12. a na počátku 13. století vystupuje v pramenech vedle horšovského arcijáhna také arcijáhen týnský, v některých případech oba v jediné listině. Ztotožnění týnského jáhna s bechyňským (podle biskupského Týna n. Vltavou) se v kontextu listiny CDB II, č. 331, s. 337-340 zdá možné, ve svědečné řadě výše uvedeného prodeje (CDB I, č. 335, s. 305-306) naopak bok po boku vystupují *Engelbertus Bechinensis archidiaconus* a *Christophorus Tinensis archidiaconus*. Obě arcijáhenství (totiž horšovské a bechyňské/týnské) jsou jediná vázaná ke středisku biskupských majetků, a nikoli starým hradským velkofarnostem; ojediněle je na přelomu 12./13. stol. zmíněn arcijáhen rokycanský, roudnický a žerčický. K tomu s další literaturou ŽEMLIČKA, J., *Čechy v době knížecí*, Praha 2007, s. 248-250 a dále MACÁK, A., *Počátky Horšovského Týna*, in: Časopis Společnosti přátel starožitností 61, 1953, s. 43-47.

¹¹⁴ DURDÍK, T., *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 2000, s. 167-169; KUTHAN, J., *Česká architektura v době posledních Přemyslovců*, Vimperk 1994, s. 300.

tamního premonstrátského kláštera za účelem jeho založení.¹¹⁵ Tohoto roudnického zázemí zřejmě mohl užívat tamní arcijáhen, ojedinele doložený mezi lety 1175–1178; tamní zboží bylo v letech 1294 a 1295 rozmnoženo koupí, resp. náhradou a Jan IV. z Dražic Roudnici povýšil na svou mimopražskou rezidenci. Ostatně městečko na Labi s augustiniánskou kanonií se později těšilo přízni arcibiskupů.¹¹⁶

Podstatnou hospodářskou základnu tvořily tři scelenější okrsky v bezprostředním okolí rezidenčního města. K r. 1132 je připomínán pobyt biskupa Menharta v Chuchli; vzhledem k podrobnostem zmiňovaného zázraku je pravděpodobné, že zde existoval biskupský dvůr. Obojí Chuchle je spolu s blízkými Záběhlicemi a Zbraslaví doložena v biskupových rukách k r. 1268, kdy vsi spolu s řadou dalších směnuje s králem. Ještě detailněji rozsah původní držby popisuje potvrzení této směny králem Václavem z r. 1295, které dále jmenuje vsi Žabovřesky, Lahovice, Vidim a Sadovou (poslední dvě dnes zaniklé) získané spolu se Zbraslaví nedlouho před r. 1268 od kladubského kláštera. Ty dále posloužily za základ pozemkové výbavy zbraslavského loveckého dvorce a později kláštera.¹¹⁷

Druhá skupina biskupských držav v pražském zázemí sestávala ze vsí Kyje, Hostavice a Štěrboholy, přičemž v první jmenované byl zřejmě za Jana II. vybudován pozdně románský tribunový kostel pevnostního charakteru. *Curia nostra in Kig*, k níž kostel náležel, se poprvé připomíná k r. 1289 a zřejmě se specializovala na chov biskupských koní; Štěrboholy a Hostavice jsou v biskupových rukách doloženy až ve 14. století, ale jedná se vždy o první zmínky o obou vsích. Ve Štěrboholecích byl kromě biskupského zboží také svobodný dvůr (*curia allodiale*).¹¹⁸ K vrstvě nejstarších majetků náležel zřejmě také při tzv. trstenické stezce položený Český (Biskupský) Brod, pozdější centrum značně rozdrobeného distriktu, čítajícího podle stížnosti biskupa Jana IV. na dvanáct vsí, tj. obdobně jako uvádí Účet pokladníka. Ač je Brod poprvé zmiňován až k r. 1289 (*oppido nostro forense*), vzhledem ke svatogotthardskému patrociniu tamního kostela je pravděpodobné založení biskupem Menhartem (1122–1134), ctitelem tohoto bavorského biskupa. O biskupovi se, vedle knížete, navíc uvažuje jako o fundátoru baziliky v blízkých Tismicích.¹¹⁹

---

¹¹⁵ CDB I, č. 303, s. 272–273 a CDB II, č. 126, s. 115–116; naposledy ZELENKOVÁ, P., *Premonstrátský klášter a kostel sv. Jiljí v Milevsku a jejich stavební a architektonický vývoj ve středověku*, nepublikovaná disertační práce, KTF UK 2016, s. 35–41.

¹¹⁶ CDB I, č. 285, s. 250–251; RBM II, č. 1663, s. 714 a č. 1692, s. 727; HLEDÍKOVÁ, *Biskup Jan IV.*, s. 139–146 a 148.

¹¹⁷ KANOVNÍK VYŠEHRADSKÝ, in: FRB II, s. 214; RBM II, č. 620, s. 240 a č. 1692, s. 726–727. BOHÁČ, *Pozemková držba*, s. 185, pozn. 14 dovozuje jejich získání v rozmezí let 1234 až 1268; v kontextu ŽEMLIČKA, J., *Krajina z lodí spatřená*, přetisk in: KLÁPŠTĚ, J. – WIHODA, M. (eds.), *Návraty do krajiny českého středověku*, s. 64–76.

¹¹⁸ Účet pokladníka, s. 18–19; FTB, č. 30, s. 27–28; PRIX, D. – VŠETEČKOVÁ, Z., *Středověký kostel sv. Bartoloměje v Praze 9 – Kyjích do počátku husitských válek*, in: *Umění XLI*, 1993, s. 231–261. – LE I, s. 82; AČ XXVIII, s. 268; Účet pokladníka, s. 18.

¹¹⁹ FTB, č. 30, s. 27–29; FORMELBÜCHER II, č. 6a, s. 17; Účet pokladníka, s. 20–22; HORNÍČKOVÁ, K., *Pražský biskup Meinhard a umělecký patronát ve 12. století*, in: *Čechy jsou plné kostelů: kniha k počtě Anežky Merhautové*, Praha 2010, s. 245–249; obecně dále TROJAN, D., *Vývoj středověkého osídlení Českobrodsko do roku 1437*, bakalářská práce FF UK, 2019, *passim*. – LÁNÍK, *Vývoj pozemkové držby*, s. 115 uvažuje v kontextu domnělých vojtěšských donací břevnovskému klášteru (Bříství a Vykáň) o obdobném původu českobrodského zboží. Jde však pouze o poměrně vágní hypotézu, ve světle novějšího studia téměř jistě odmítnutelnou. Podobné aluze byly hledány i v případě Chýnovska. Kriticky LUTOVSKÝ, M., *Několik poznámek k problematice slavníkovské domény*, in: *Archeologické rozhledy* 47/2, 1995, s. 239–245; LUTOVSKÝ, M. – PETRÁŇ, Z., *Slavníkovci: mýtus českého dějepisectví*, Praha 2004, s. 60–89. – Ačkoli je označení Brodu Českým poprvé doloženo až r. 1315 ve Zbraslavské kronice, bude takto biskupské *locum forense* pro přehlednost v textu označováno i anachronicky, namísto dobového pojmenování Brod nebo Biskupský Brod. PROFOUS, *Místní jména, Díl I*, s. 202–203 a *Díl V*, s. 137 (dílicí poznámka).

Na západním okraji dnešní Velké Prahy patřily biskupům vsi Dušníky a Chrástany¹²⁰, doložené až v závěru 13., resp. ve 14. stol. Formulářová zpráva o vyplenění vsí r. 1289 dokládá širokou zemědělskou produkci zajišťující zásobení biskupského dvora.¹²¹

Na rozdíl od majetkově značně nesourodého *starého sídelního území* nabízely později a méně hustě osídlené oblasti mimo toto sídelní jádro možnost kumulovat rozsáhlejší a soudržnější enklávy. Tak po více než půlstoletí trvajících sporech po odstoupení moravského Podivína olomouckému biskupovi obdržel r. 1144 od knížete náhradou biskup Ota *predium Selev et omnia, que ad ipsum pertinent*, přičemž severní část onoho újezda zřejmě předal benediktinům k zajištění kláštera; s jejich premonstrátskými nástupci vedl spory o patronát tamního kostela. Zbývající část patřila biskupům jako zboží v provincii želivské, později podle nového centra zvané provincii řečické.¹²² Oblast původního pohraničního hvozdu byla v průběhu druhé poloviny 12. a celého 13. století formována biskupem řízenou kolonizační aktivitou. Formování pozdější *prouvincia Recziczensis* probíhala postupně v několika pozvolných vlnách; tak, že lze předpokládat jeho postup do vyšších poloh, tedy směrem od Řečice k rozvodí, kde je poměrně konsolidované osídlení doloženo nejpozději k roku 1203 limitační listinou rynářské farnosti biskupa Daniela II. Vedle bohatého zajištění svatovavříneckého kostela svatými ostatky a odpustky vyčítá listina 22, resp. 23 osad (včetně Rynárce samotného) přiřazených ke kostelu se všemi právy; takto vymezená farnost je značně excentrická – obyvatelé nejbližších vsí tak byli nuceni cestou na mši překonat celkem 14-15 km. Biskup potvrdil kostelní výstavu dvěma lány, což lze spojovat s počátky vrcholně středověké transformace regionu probíhající zejména ve 13., příp. na počátku 14. století jednak založením nových lokalit, jednak četnějším uspořádáním staršího osídlení na německém právu – příkladným vzorem by v tomto případě mohlo být počínání želivských premonstrátů nebo dochovaná smlouva vyšehradské kapituly (1252) s humpoleckým magistrem mince Jindřichem o kolonizaci prostoru mezi městem a lesem *Nelecho*.¹²³

¹²⁰ Nejpozději zřejmě ve 20. letech 13. stol. vsi svatojiřského kláštera (CDB II, č. 378, s. 418-423; CDB III/1, č. 40, s. 37-41), první zmínka o biskupské držbě k r. 1289 (FTB, č. 188, s. 148-149). Soudě podle Dušníků šlo zřejmě o poměrně starou klášterní držbu; Srov. PETRÁČEK, T., *Nevolníci a svobodníci. Kníže a velkostatek*, Praha 2012, s. 64-68; okrajově též ZÁRUBA, F., *De provintia, que sunt circa castrum: in villa Tinec...*, in: *Ora et labora : vybrané kapitoly z dějin a kultury benediktinského řádu*, Praha 2013, s. 178-183. – Mezi Křivoklátem a Prahou získal biskup r. 1292 v rámci revindikací ves Železnou (RBM II, č. 1586, s. 683, Účet pokladníka, s. 18), k r. 1379 držel arcibiskup jakýsi příjem z Neratovic, ačkoli ty dříve náležely svatojiřskému klášteru (CDB II, č. 378, s. 418-423; Účet pokladníka, s. 18). Hypoteticky mohlo ke směně dojít v souvislosti s vyčleněním části majetků k zaopatření kněžských prebend při kostele (snad podobně NFTB, č. 19, s. 37). Za konzultaci děkuji Karlu Pacovskému.

¹²¹ Účet pokladníka, s. 18-19; dále FTB, č. 188, s. 148-149 (vyplenění jmenovitě Chrástán, Dušníků *et alias villas episcopatus nostri sitas apud Pragam*). Dále je zmiňován arcibiskupský dvůr ve Vokovicích k r. 1409 (PROFOUS IV, s. 601; SEDLÁČEK, *Místopisný slovník*, s. 974 jej uvádí k r. 1413), o jehož povaze není více známo; a zřejmě polovina Zbuzan (zmínka k r. 1382), přičemž druhá náležela břevnovskému klášteru (Účet pokladníka, s. 19; DRC, s. 151).

¹²² CDB I, č. 138, s. 140-143 a č. 157, s. 161-163; JARLOCH, in: FRB II, s. 489-490. K názvu mj. FTB, č. 33, s. 30-32; DRC, s. 3 a RBM IV, s. 1915, s. 753. K podivínskému sporu WIHODA, M., *Causa Podivín*, in: ČMM 117/2, 1998, s. 279-291. Řadu poznámek k těmto statkům shrnuje DOBIÁŠ, J., *Dějiny královského města Pelhřimova, Díl I.*, Pelhřimov 1927, zejména s. 146-235, s korekcemi NEČADA, V., *Topografie kostelní sítě a kléru řečického děkanátu do doby husitské*, diplomová práce DP, FF MUNI, 2020, s. 12-37.

¹²³ CDB II, č. 33, s. 30-31; CDB IV, č. 256, s. 435-437. Ke kolonizaci velmi podrobně DOBIÁŠ, *Dějiny*, s. 26-113, shrnuje s drobnými korekcemi NEČADA, *Topografie*, s. 12-17. K rynářské listině navíc DOBIÁŠ, J., *Zaniklé osady na Pelhřimovsku*, in: *Národopisný věstník Československý XIII*, 1918, s. 62-72 a s novými postřehy MARTÍNKOVÁ, L., *K tzv. rynářské listině z roku 1203 a jejím konfirmacím*, in: SHB 52, 2003, s. 17-29 (na s. 28 mapa farnosti); obecněji KLÁPŠTĚ, J., *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2012, s. 184-186, 220-222 a 240-242 a HEJHAL, P., *Počátky středověké kolonizace české části Českomoravské vrchoviny*, disertační práce FF MUNI, 2012, s. 24-78. – Z takto lokalizovaných sídlišť zřejmě v první polovině 15. stol. zaniklo sedm, zřejmě vzhledem k nepříznivým zemědělským podmínkám regionu.

V kontextu těchto poznatků se nabízí otázka, zda oblast náležela biskupovi celá, anebo pouze v té podobě, jak ji zachycují úřední prameny závěru 14. století, tj. pět vsí původní farnosti, která se ostatně v závěru 13. století rozpadla.¹²⁴ Je pravděpodobné, že základy řečického distriktu tak, jak jej známe pro závěr 14. století, byly položeny již před Tobiášovým episkopátem, ačkoli v drtivé většině případů o tom není zmínky. Vzhledem k podstatnější rozloze (Berní registra k r. 1379 uvádí 93 vsí a čtyři městečka) měl distrikt více centrálních lokalit povahy městečka – vedle Řečice ještě Vyskytná, Rychnov a Pelhřimov, o jehož genezi a rozvoji bude pojednáno dále.¹²⁵

V lesnaté oblasti širšího předpolí Českomoravského vrchoviny náležel biskupství ještě (Trhový) Štěpánov a r. 1250 od krále Václava I. náhradou získané chýnovské zboží. Štěpánov je jako biskupské zboží zřejmě poprvé explicitně zmíněn r. 1274 jako místo pobytu biskupa Jana III., zlomek Tobiášova formuláře jej (*locum forense*) již zná spolu s celým distriktem čítajícím deset lokalit. J. V. Šimák usuzuje na biskupskou držbu tohoto zboží již před r. 1126, neboť předpokládá, že tzv. *Svatavin újezd*, předpokládaný vdovský úděl královny Svatavy při řece Želivce byl negativně vymezen právě existencí štěpánovského zboží. Úvaha bystrá, ačkoli pouze hypotetická. Svůj vliv v regionu mohli rovněž prosazovat Divišovci – páni ze Šternberka, rovněž v tomto případě jde o poněkud vratkou úvahu.¹²⁶

Oproti tomu počátky biskupské držby chýnovského zboží jsou poměrně jasné; *in recompensationem quorundam bonorum* městečko biskupu udělil r. 1250 král Václav spolu s patronátem tamního kostela, potokem, mlýny, právem trhu a cla a dále se všemi svobodami, *que in uulgari apellatur kyg, mech, voda, selezo* – zřejmě tedy pozůstatky starších privilegií vážících se k chýnovskému hradeckému okrsku. K záduší tamního kostela, a tedy z hlediska vnímání patronátního práva biskupské správě, náležela řada drobných majetků. Zlistinění byla přítomna řada svědků z řad úředníků i drobné šlechty, mezi nimi na čestném místě figuruje pražský probošt Tobiáš, tedy budoucí biskup Tobiáš z Benešova. Vznik chýnovského zboží v takovém rozsahu, v jakém jej známe v závěru 14. století je nejistý, většina lokalit se poprvé v pramenech objevuje právě v souvislosti s dobovou arcibiskupskou hospodářskou agendou; zřejmě šlo o nedoložené drobné koupě v intencích arondizační hospodářské politiky.¹²⁷

Na jihu Čech by bylo lze další biskupské majetky sledovat v obvodu Týna nad Vltavou, jenž náležel biskupovi zřejmě již před počátkem 13. století soudě tak na základě předřečených zmínek o týnském arcijáhnovi. Ves samotná, zřejmě s jakýmsi dvorcem, resp. hradem poprvé vystupuje jako biskupská v prosinci 1229, kdy zde Jan II. jako papežem delegovaný soudce suspendoval kterési rakouské kleriky a pohnal je k očištění se před papežem. K téže lokalitě se zřejmě váže svěcení kněží biskupem Mikulášem z Újezda r. 1251; při této příležitosti snad také byla založena tamní malá kapitula, jejíhož probošta následně několikrát připomínají prameny. Ke zcizení řady biskupských statků *in provincia Bechinensi* došlo za Přemysla Otakara II., zřejmě v souvislosti s budováním hradu a panství v Bechyni; k odprodeji dvojího Řepče a Bečic *in villicatione Thinensi* Jindřichovi z Přiběnic přistoupil r.

¹²⁴ CDB II, č. 31, s. 28-30; kartograficky BOHÁČ, *Pozemková držba*, mapa č. 10. Na tuto otázku poprvé upozornil DOBIÁŠ, *Dějiny*, s. 30; korelaci farního obvodu a doložené pozemkové držby MARTNÍNKOVÁ, *K tzv. rynárecké listině*, s. 29.

¹²⁵ K jednotlivým lokalitám především již citované práce Josefa Dobiáše, které dosud neztratily na hodnotě. Stranou ležela ves Budíkov, kterou získal r. 1307 biskup Jan IV. v rámci směny Sepekova za panství Křivsoudov a Herálec, jehož součástí ves původně byla. Z jakého důvodu došlo k této úpravě, není příliš jisté (RBM II, č. 2028, s. 877-878).

¹²⁶ Po řadě RBM III, č. 849, s. 350; DRC, s. 2-3. – ŠIMÁK, J.V., *Pronikání*, s. 446; k vymezení újezdu TOMEK, V.V., *Újezd Svatavin na řece Sázavě. Drobnůstka ze starého místopisu českého*, in: Památky archaeologické a místopisné, roč. 1, 1855, s. 320–321 podle CDB I, č. 287, s. 251-253 a č. 406, s. 439.

¹²⁷ CDB IV, č. 183, s. 334-335 – PROFOUS, *Místní jména, Díl I-IV*, passim; BOHÁČ, *Pozemková držba*, mapa 11.

1283 se souhlasem vltavotýnského probošta biskup Tobiáš, zřejmě pro jejich značnou odloučenost od dalšího zboží (*episcopatu minus utiles*).¹²⁸

Poměrně rozsáhlé zboží (*predio*, později *circuitus*) příbramské zakoupil r. 1216 biskup Ondřej za 300 hřiven stříbra od tepelského probošta Hroznaty; k r. 1289, kdy bylo zřejmě necelé Závišovými straníky vypáleno, čítalo *locum forense* Příbram a 13 příslušných vsí. Arcibiskupský urbář a berní rejstřík pak uvádějí 49 lokalit, rozptýlených zhruba mezi Příbramí a Miroticemi. Za Arnoštova episkopátu se připomíná biskupská huť a důlní podnikání; tentýž arcibiskup pak r. 1347 směnil se Sezemou z Rožmitálu polovinu městečka a hradu Rožmitál s několika vesnicemi a dalším příslušenstvím za staré biskupské statky na úrodném Lounsku a Žatecku.¹²⁹

Většinu těchto drobných zboží (městečko Slavětín a několik vsí) získal biskup od krále r. 1268 náhradou za škody způsobené odnětím statků na Vltavotýnsku a Zbraslavsku; ves Počedělice drželo biskupství již před r. 1219, kdy je jmenována jako zástava kláštera ve Waldsassen v hodnotě 30 hřiven stříbra. Tam je také doložen biskupský dvůr, správní středisko obvodu. Biskup Tobiáš pak několik z nich nechal obnovit na německém právu s povinnostmi k tomuto dvoru; přesto se jeho nástupci tohoto konglomerátu postupně zbavovali – v průběhu 1. poloviny 14. století připadla část roudnickým augustiniánům, ves Vršovice Janu Lucemburskému v rámci směny panství Herštejn a zbytek již zmíněnému Sezemovi z rodu erbu kančí hlavy.¹³⁰

Z moravských majetků pražského biskupství jde především o zboží Kojetín, spravované biskupským purkrabím – v tomto úřadě se v 80. letech 13. století setkáváme s Tobiášovým bratrem Milotou z Dědic. Specifickou je sporná držba Podivína s právem ražby mince a přínáležejícího dvora Sekyřkostel a vsi Slivice s trhem.¹³¹

Vedle jmenovaných rozsáhlejších celků náležely biskupství některé další, velmi drobné, čítající nejčastěji jedinou ves; o jejich existenci jsme jen značně zlomkovitě informováni v případě jejich prodeje, resp. pozdějšího přivtělení k etablojícímu se distriktu.¹³² Vzhledem k rozsahu a charakteru studie budou tyto pojednány pouze pro období Tobiášova episkopátu.

Pro úplnost přehledu doplníme ještě transakce biskupa Jana IV. – tedy koupi panství Supí Hora (Kyšperk) a Herštejn a směnu Křivsoudova a Herálce, tj. zaokrouhlení majetků na Pelhřimovsku a Štěpánovsku, s Jindřichem z Rožmberka za jen krátce držené statky kolem Sepekova a hrádku Skalice na Táborsku. O roudnické fundaci a jejím nadání již byla řeč.¹³³ Posledním podstatným rozšířením tehdy již arcibiskupských statků byla koupě panství Helfenburk na Úštěcku Janem Očkem, nedaleké *locum forense* Blíževedly (*Blisebi*) patřily biskupství již r. 1291 a zřejmě i dříve.¹³⁴

¹²⁸ Po řadě CDB II, č. 331, s. 338-341; LETOPISY ČESKÉ, in: FRB II, s. 288; RBM II, č. 1692, s. 726-727 a č. 1293, s. 557; BOHÁČ, *Pozemková držba*, mapa č. 15; HLEDÍKOVÁ, Z., *Kapituly s biskupskou kolací*, s. 41-61, zde 45-51. – J. V. Šimák a po něm řada dalších autorů, včetně Boháče považují vltavotýnské zboží za jeden z prazákladů biskupské majetkové výbavy, a to na základě jakési pochybné zprávy z tamní děkanské kroniky o založení kostela Panny Marie po r. 1068. ŠIMÁK, J. V., *Pronikání*, s. 317, pozn. 2.

¹²⁹ CDB II, č. 126, s. 115-116; FTB č. 29, s. 26-27. BOHÁČ, *Pozemková držba*, s. 168-169 a mapa č. 8. Boháč mylně považuje Příbram za statek tepelského kláštera, ačkoli tento *emimus* (biskup Ondřej – D.T.) *ab eodem* (=domino Grozmate, *preposito de Teplá*, sic!), tedy z proboštova osobního majetku.

¹³⁰ Po řadě RBM II, č. 620, s. 240-241 a č. 1692, s. 727; CDB II, č. 174, s. 162-163; FTB, č. 255, s. 196; NFTB, č. 1, s. 22-23; RBM IV, č. 478, s. 192-193; RBM V, č. 238, s. 126.

¹³¹ FTB, č. 172, s. 136-137 a č. 184, s. 141-142; WIHODA, *Causa Podivin*; podrobněji kap. 2.7.

¹³² Typickým příkladem je ves Odlezly na Plasku, kterou r. 1268 prodává Tobiášův předchůdce plaskému klášteru (CDB V/2, č. 559, s. 126-128), zřejmým důvodem je, jako ostatně v celé řadě dalších případů, její hospodářská nevytěžitelnost.

¹³³ RBM II, č. 1582, s. 681 a č. 2134, s. 919-920; HLEDÍKOVÁ, *Jan IV.*, s. 142-149

¹³⁴ Transakce shrnuje BOHÁČ, *Pozemková držba*, passim. – NA Praha, Řád křižovníků s červenou hvězdou, inv. č. 99, sg. ŘKř 21 – regest KLL I, č. 624, s. 243 = neúplný regest RBM II, č. 2806, s. 1229-1230.

Podrobná analýza jednotlivých vrstev biskupského zboží, jeho konstituce a povaha (mj. držba příjmů kontra přímé vlastnictví) by zasloužila samotnou studii, jež se bude muset opírat o kontext široké škály pramenů, ale zřejmě bude stále jen více či méně pravděpodobnou hypotézou. Ohlasy těchto otázek nacházíme mj. v četných studiích věnovaných povaze biskupského a farního desátku, rané pozemkové šlechty a formování zemské obce, obnově moravského biskupství a vztahům českého panovníka a jeho biskupa.

Vedle otázek rozsahu a polohy biskupského zboží je namístě ve stručnosti připomenout ještě základní trendy jeho správy a vztahu biskupské a panovnické moci *in spiritualibus*, které podstatným způsobem ovlivnily Tobiášův episkopát. Před závorku vytkněme zejména emancipační pokusy biskupa Ondřeje vrcholící jednáními na Šacké hoře (1221), tzv. Velkým privilegiem české církvi a navazující pokusy o prosazení církevní (biskupské) *potestas*. Tyto epizody vycházejí z obecného vývoje západní církve, především tedy IV. lateránského koncilu (1215) a později obou lyonských koncilů (1245 a 1274). Ačkoli se podhoubí sporu krále a biskupa formovalo zejména v průběhu druhé poloviny 12. století, příslovečným posledním hřebíčkem se zdá být střet lateránským ideálem hnaného Ondřeje s realitou českého království a postavením církve, jejíž byl hlavou. Pražskému biskupu král na Šacké hoře potvrdil údajná starší privilegia týkající se biskupova majetku a k němu náležejících lidí a jejich soudnictví a vyhnul se ožehavým tématům, která spor vyvolal – tedy zejména kolekci papežského desátku a otázce spirituální správy diecéze (dosazování farářů); nešlo tedy o biskupovo vítězství. R. Antonín příhodně připomíná, že je spor v této fázi vhodné vnímat spíše jako spor biskupa a krále, než zápas církve a státu, jak je tradičně vnímán. Pak by totiž tzv. Velké privilegium české církve z r. 1222 sice posilovalo pozici české církve, nikoli ovšem biskupa, ale ostatní instituce (kláštery a kapituly), jejichž zájmy se tak na úkor šlechty přibližovaly zájmům královým. Ondřejovi protivná strana by tak byla rozšířena o celou řadu představitelů jednotlivých církevních institucí, které se usilovaly vymanit z biskupových kompetencí, jak ekonomického, tak správního rázu.¹³⁵

Jak bylo na více místech naznačeno, Tobiášův episkopát nabízí vzhledem k řadě příznivých (ačkoli často pouze v uvozovkách) okolností¹³⁶ škálu otázek a mnohdy obecnějších problémů týkajících se hospodářských, majetkových a správních dějin (nejen) pražského biskupství; šířeji pak vzájemného vztahu především panovníka, šlechty a církve, ačkoli nelze opomenout ani zbývající *laboratores*. Pro přehlednost se níže pokouším o jejich systematizaci a pojednání v několika kapitolách; je ale zřejmé, že jsou neoddelitelně provázány.

2.2 *Rex quasdam villas confert. Zisky a ztráty*

Vzhledem k předešlému přehledu i následujícím úvahám je vhodné se, již podrobněji, věnovat proměnám biskupského zboží v rámci Tobiášova episkopátu, nejprve tedy prostým změnám jeho rozsahu a rozložení. Prosté srovnání počtu listin *in rebus temporalibus* (dotýkajících se správy biskupského zboží) emitovaných Tobiášovými předchůdci a jím samotným nevykazuje zásadnějších rozdílů; Tobiášův zájem (a potřebu) zvýšené péče o majetkové záležitosti dokládá řada dochovaných

---

¹³⁵ ANTONÍN, R., *S kým se přel biskup Ondřej? K meandřům v právní krajině Čech na počátku 13. století na základě „známého příběhu“*, in: NODL, M. – WECOWSKI, P. (edd.), *Právní kultura středověku*, Praha 2016, s. 45-63 a v širším kontextu TÝŽ, *Čtvrtý lateránský koncil*, zejména s. 47-59 a 118-140; ŽEMLIČKA, J., *Spor Přemysla Otakara I. s pražským biskupem Ondřejem*, in: ČsČH 29, 1981, s. 704-730 a nověji striktní pohled umírněněji TÝŽ, *Počátky*, s. 112-129.

¹³⁶ Vytkněme především do té doby nestandardní – snad s výjimkou biskupů Ondřeje a Jana III. – vztah biskupa a krále, resp. biskupovo mocenské zázemí formované jednak vlastním původem, jednak okolnostmi braniborské správy království, dále domácí válku se Závišovými straníky a s tím spojené pustošení statků a konečně příznivý stav dochování pramenů K těmto okolnostem podrobněji v příslušných pasážích předkládaného textu.

formulářových listů. Na místě je ovšem otázka, jak by vypadala obdobná sbírka některého z jeho předchůdců – především Jana III. – byla-li by zachována, resp. identifikována v rámci Tobiášova formuláře. Zdá se pravděpodobné, že by ekonomickou stránku biskupského úřadu rovněž postihovala, ačkoli vzhledem k podmínkám zřejmě ne v takové míře.¹³⁷

Vzhledem k dozrívajícímu chápání biskupského (a obecně církevního) zboží jako jisté součásti královských (resp. donátorových) majetků projevujícímu se v tomto ohledu předně ve formě tzv. *práva nucené směny* – v řadě případů spíše zcizení – sledujeme v rámci Tobiášovy hospodářské politiky¹³⁸ podstatné snahy o reinvikaci takto ztracených majetků. Náhradu majetků zcizených Václavem, a především jeho otcem, resp. její potvrzení sledujeme ve třech dochovaných listinách vrozených do první poloviny 90. let, tj. do doby konsolidace království po popravě krále otčímá Závěše.¹³⁹

V srpnu 1292 tak král Tobiášovi daroval polovinu Chržína u Velvar náhradou za 2/3 vsi Železná u Unhoště s kostelem a všemi právy, zcizenou Přemyslem II., neboť ten nemohl škodu pro náhlou smrt nahradit, ačkoli to slíbil. Třetí část vsi Václav r. 1295 biskupovi potvrzuje, v jakém vztahu k předchozí transakci není jasné.¹⁴⁰

Zhruba k roku 1295 datoval J. Emler objezd (*circumitio*) několika vsí v dolním Poohří a Polabí, získaných k biskupskému stolu zřejmě náhradou za dříve zcizená zboží. Šlo o skupinu lokalit příslušejících původně zčásti ke královské mense, zčásti králem o rok dříve směněných, snad nikoli nevýhodně s vyšehradským proboštem za zbytek vsi Milčice (u Sadské). Volba regionu rovněž nebyla náhodná – biskupovo zboží kolem roudnického dvora v době braniborské správy zřejmě značně trpělo, neboť bylo snadno dostupné, a navíc položené při spojnici Prahy a askánských držav. Podobná svědečná řada se ve zlomku zachovala na jednom foliu Tobiášova urbáře, jde zřejmě opět o svědky objezdu jakýchsi lokalit mezi Roudnicí a dolním tokem Vltavy. Přítomné osoby ale lze, na rozdíl od ostatních případů, rozdělit do dvou základních skupin. Tyto permutace lze velmi dobře zasadit do níže pojednané snahy o scelování rozdrobených majetkových celků.¹⁴¹ Symbolickému aktu přihlížela – nebo alespoň formálně svědčila – řada svědků z řad drobné šlechty, obdobně jako v případě objezdu nově nabytých Bylan a Rataj; oba objezdy provádí Hynek z Dubé, dvořan a v letech 1294–1295 domažlický purkrabí, v druhém případě výslovně *nomine et mandato ipso domine regis*. Ten se vzhledem ke svému postavení pohyboval v blízkosti krále a rovněž tak i biskupa, oba pocházeli z předních šlechtických rodů a Hynek sám jako nejvyšší zemský komorník předsedal zemskému soudu, jenž přiřkl biskupovi ratajský konfiskát Heřmana z Úžic. V kontextu obdobných aktů na šlechtických i klášterních statcích je takový

¹³⁷ Srovnání (počtu) dochovaných listin předkládá FÜHRER, L., *Listina* především s. 11-17, 34-40 a 340-350.

¹³⁸ Za povšimnutí stojí v tomto ohledu neustálé biskupovy nářky směrem ke králi ohledně břemene, jež nesou biskupské statky pro konflikt se Závěšovci. Ilustrativně FTB, č. 27-30, s. 24-29. – Pravděpodobně promyšlenému pozvolnému nátlaku nasvědčuje rovněž formulace *supplicacionibus inclinati* vysvětlující některé drobné zisky potvrzené biskupu v srpnu 1295 (RBM II, č. 1692, s. 726-727). – Je ale patrné, že většina těchto dále zmíněných zisků nepatřila k příliš stabilní držbě a o jejich podstatnou část svatovojtěšský stolec přichází za Jana IV., zřejmě v době jeho avignonského pobytu (viz dále).

¹³⁹ Po řadě RBM II, č. 1586, s. 683; č. 1674, s. 719 a nejobsáhlejší č. 1692, s. 726-727.

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ Tamtéž a dále č. 2809, s. 1231; jde o vsi Záluží, Račice, Hněvice, Mnetěš, Chržín a původně vyšehradský Dobříň, Kozlovice, Černuc, Lobeč(ek) mezi Roudnicí a Kralupy n. Vlt. – Milčice byly přiřčeny k tateckému kapitulnímu dvoru a zboží (Srov. RBM II, č. 2808, s. 1230). Vedle toho kapitula snad obdržela nějakou další nedoloženou kompenzaci. K této směně též NOVÝ, R., *Nejstarší český urbář z let 1283-84*, in: ČČH 8, 1960, č. 2, s. 210-227, s. 214, který ale chybně jmenuje jakousi ves Dobříš.

počet svědků spíše nadprůměrný; zdá se, že se Tobiáš rovněž takto snažil po předchozích zkušenostech s pleněním a zcizování majetku nově nabyté zboží dostatečně pojistit.¹⁴²

Obě svědečné řady si ještě zaslouží pozornost; nejprve se vraťme k prvnímu zápisu. Z celkového počtu 27 jmenovaných svědků jich jistě 16 pocházelo z širšího regionu, resp. tam drželo majetky, 10 pak z bezprostředního sousedství objížděných vsí. Chápeme-li objezd jako určitý akt (obnovy) paměti a deklarace majetkového stavu, pak se jej posledně jmenovaní účastnili, neboť se jich to bezprostředně dotýkalo a zároveň tak měli možnost určitým způsobem se zapsat do povědomí biskupské (hospodářské) správy, ať už v regionálním, nebo celozemském měřítku. Obdobně usuzuji i v případě Rataj a Bylan. Ty zřejmě náležely ke správnímu centru v Českém Brodě, kde lze obdobnou souvislost drobné lokální šlechty a biskupské správy opatrně doložit pro 14. století, kdy někteří potomci bylanských svědků figurují jako brodští purkrabí; ostatně i Tobiáš mj. pronajal část řečického distriktu jakémusi šlechtici, aby ji ochraňoval. V případě této první skupiny se tedy motivace zdá být poměrně zřejmá. Obtížněji ji hledáme v rámci druhé skupiny svědků, tj. těch, kteří pocházeli ze vzdálenějšího okolí a v úzkém regionu jejich zájmy nelze sledovat. Snad je s tamním prostředím, resp. vykonavatelem objezdu mohly pojit příbuzenské či klientské, případně nedoložitelné ekonomické vazby, anebo se skeptičtěji k aktu, resp. jeho záznamu nejasným způsobem pouze nachomýtl. Specifickým případem je účast v regionu neusazeného Půty z Jestřebí, Hynkova syna v rámci prvního *circumitio*. Jak naložit s jinak obvyklou formulí *alii quam plures digni* je velmi nejasné. Prosopografické snahy ztěžuje fakt, že většina zmíněných osob v pramenné materii častěji nevystupuje, případně vzhledem k často stále proměnlivému užívání predikátů v řadách zemanské šlechty je takřka nemožné je dále sledovat.¹⁴³ Ačkoli některé samostatné případy¹⁴⁴ mohou nasvědčovat opaku, je pravděpodobné, že drtivá většina těchto osob byla přítomna aktu jako jisté regionální události, která přispívala nejen k budování vztahů a vzájemnému povědomí v linii biskup – přítomní, ale také uvnitř této heterogenní skupiny samotné. Zejména bylansko-ratajská svědečná řada je ale bezesporu podstatným výčtem drobné lokální šlechty širšího českobrodského (kouřimského) regionu. Postupně normovaný, ritualizovaný akt optického vymezení, a zároveň nároku k provedení transakce (tj. zde k jakéhosi uvedení do vlastnictví) se bezděčně stává námětem k širším úvahám o síti vztahů v rámci biskupských majetkových distriktů.¹⁴⁵ Závěrem těchto úvah snad jen připomeňme fakt, že příslušnost oněch svědků k *bellatores* je v celé řadě

---

¹⁴² RBM II, č. 1674, s. 719; obecně alespoň ŽEMLIČKA, *Království*, s. 295-300. – K Hynkovi z Dubé a jeho kariéře např. TÝŽ, *Do tří korun*, passim; stručný přehled podává též VÁŇA, J., *Hynek z Dubé, Dvořan Václava II.* bakalářská práce PedF UK, 2011. O ratajském konfiskátu bude pojednáno dále.

¹⁴³ TROJAN, *Vývoj středověkého osídlení*, zejména s. 59 a 64nn; FTB, č. 33, s. 30-32. – V případě mnoha vsí, zejména v rámci širšího Českobrodsko jde navíc o první zmínku o dané lokalitě; znovu jsou často zmiňovány až v 2. polovině 14. století (Tamtéž, passim). Rekonstrukci vztahů, jak bylo naznačeno, komplikuje navíc značně mezerovité povědomí o drobné zemanské držbě – aktu svědčící Jan z Kvítkova se sice psal podle tvrze nedaleko České Lípy, ačkoli držel majetky (a snad i pobýval) ve Snědovicích u Štětí. Obdobně tomu mohlo být i v dalších případech (VLK, M., *Vlkové z Kvítkova*, in: *Heraldika a genealogie* roč. 38, 1–2/2005, s. 47–54). – Toto hypotetické hledání vztahů mezi svědky a širším biskupským zázemím vychází zejména z úvah přednesených a diskutovaných v rámci kolokvia Hlína a kamení, konaného pod patronací CSS FF UK v lednu 2020.

¹⁴⁴ Především jde o bratry Zdeslava a Mikuláše z Tismic, snad předky, resp. příbuzné Hájků a později Vrbíků z Tismic, kteří drželi patronát k tamnímu kostelu Panny Marie, románské bazilice zřejmě ze 12. stol. Úvahy o jejím zakladateli směřují zřejmě ke knížeti, případně biskupovi; v tom případě by bylo lákavé oba tismické zemany vztahovat k relikvům původní nedoložené biskupské držby. To by ostatně nebylo příliš problematické, neboť o biskupských statcích na Českobrodsku se zmiňuje teprve Tobiášův formulář (FTB, č. 30, č. 39 a č. 193, s. 153) v souvislosti s pleněním statků r. 1289 a o jejich starším původu usuzujeme jen na základě nepřímých svědectví (viz výše). Srov. SEDLÁČEK, *Hrady, díl XV.*, s. 25; TROJAN, D., *Kouřimský děkanát. Jeho struktura a topografie v předhusitské době*, v tisku, Heslová příloha, s. 138-140.

¹⁴⁵ Tak rovněž ŽEMLIČKA, *Království*, s. 299.

případů spíše pravděpodobným předpokladem (zvláště v případech, kdy se k jedné vsi hlásí i šest osob¹⁴⁶) – vždyť ještě v pokročilém 15. století sledujeme na Českobrodsku zbytky původní vrstvy svobodných sedláků, resp. neurozených královských služebníků.¹⁴⁷

Vraťme se však zpět k poslední, nejobsáhlejší listině krále Václava z léta 1295, kterou shrnuje a potvrzuje náhradu zcizeného zboží.¹⁴⁸ Vedle již zmíněných ztrát vsí na Zbraslavsku, které, nuceně směněné, posloužily Přemyslu Otakarovi II. jako zázemí nově budovaného loveckého dvorce a později cisterciáckého kláštera a dále pěti vsí ve prospěch Berouna šlo o podstatnou část vltavotýnských statků přiřčených nově (r. 1268) zbudovanému královskému hradu v Bechyni. Že šlo spíše o nucenou směnu svědčí rovněž královské vyrovnání takto ztraceného zboží (10 vsí a několik dalších dvorů a jiných drobností) drobným slavětínským konfiskátem (městečko a 2 ½ vsí) a 100 hřivnami – pro srovnání, polnosti biskupské vsi Běchary sestávaly k r. 1283/4 z 22,5 lánu, přičemž každý odváděl ½ hřivny, r. 1290 již hřivnu celou. V obou případech se navíc jednalo o značně kompaktní celky, ač v prvním, alespoň podle zbraslavského kronikáře Oty, zatěžované častými pobyty královny družiny.¹⁴⁹ Podstatnou náhradou těchto ztrát, ale především později utrpených škod byla skupina vsí u Roudnice a ves Bylany na Kouřimsku, a zejména dvě, resp. tři rozsáhlejší zboží konfiskovaná Závišovým straníkům, přiřčená Tobiášovi zemským soudem v červnu 1291, resp. v případě Rataj spíše později.¹⁵⁰

Ve středním Posázaví takto připadlo biskupovi zboží konfiskované Závišovu švagru Hroznatovi z Úžic a jeho synům. Šlo jednak o větší část původně Hroznaty a jeho synů Arnošta, Jana (Jence) a Budivoje, sídlících na Hradišti¹⁵¹ a menší část Hroznatova syna Heřmana, soustředěnou kolem *oppida forense* Rataje. Poměrně rozptýlené hradištské zboží sestávalo z 13 vsí,¹⁵² mlýna v Ledečku a tří dalších nejistých lokalit, přičemž mělo nahradit na biskupském zboží spáchané škody odhadnuté na 3534 hřiven stříbra. Později bylo spojeno s onou menší částí kolem Rataj¹⁵³, jež Tobiáš získal v samostatně vedené při s předřečeným Heřmanem někdy mezi lety 1291–1295. Je otázkou, proč výše zmíněná reivindikační listina krále Václava potvrzuje pouze získání ratajského konfiskátu; zdá se, že je král, na rozdíl od oné druhé části, opravdu považoval, resp. vydával za náhradu zcizených statků (*episcopo et episcopatu in restaurum seu comutationem damus*). Nakolik tyto zisky vynahradily jmenované ztráty a škody, nelze příliš odhadovat, ačkoli formulářový kus hovoří o povolení církevního pohřbu pustošiteli biskupského zboží panu H., jehož potomci škody nahradili.¹⁵⁴ Toto solitérní zboží se však nacházelo mimo hlavní komunikační trasy, a bylo tedy v průběhu první poloviny 14. století, snad v souvislosti s Tobiášem započatou arondizační statkovou politikou, za neznámých podmínek postoupeno jednak

¹⁴⁶ To je mj. případ Podvek nedaleko Rataj n. Sázavou, kde je ovšem početný zemanský rod doložen pro téměř celé 14. století. SEDLÁČEK, *Místopisný slovník*, s. 710-711, TÝŽ, *Hrady, Díl XII*, s. 62.

¹⁴⁷ DD VII, kn. půhonné (1383–1407), č. 362, s. 137-139; ke svobodným sedlákům souhrnně TROJAN, *Vývoj středověkého osídlení*, s. 82, pozn. 274. – Obdobný akt a jeho svědky zachycuje zlomek Tobiášova formuláře. NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 223.

¹⁴⁸ RBM II, č. 1692, s. 726-727.

¹⁴⁹ Směna RBM II, č. 620, s. 240-241; DRC, s. 1 (NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 221-222); *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, FRB IV, s. 48-49. Ke Zbraslavi ŽEMLIČKA, *Krajina z lodi*, s. 71-72; obecněji TÝŽ, *Osídlení Zbraslavská od 10. do počátku 15. století*, in: Památky archeologické roč. 65, 1974, s. 419-465. – K Bechyni DURDÍK, T., *Ilustrovaná encyklopedie*, s. 54-56, tam i další literatura.

¹⁵⁰ KLL I, č. 574, s. 222-224 a RBM II, č. 1692, s. 726-727. Odsouzení Záviše a jeho bratrů a proces konfiskací probíhal již v roce 1290.

¹⁵¹ Zřejmě se jedná o Hradiště u Mrchojed. VANĚK, V., Hroznata z Úžic, in: Sázavsko 7, 2000, s. 15-21.

¹⁵² Z toho Voděrady již byly biskupovi dříve, zřejmě ale ne dlouho, zastaveny za 70 hřiven.

¹⁵³ Vedle Rataj sestávalo zboží z Mirošovic, Smilovic, poloviny Úžic a mlýna, pudy a jednoho rybáře v Ledečku se všemi příslušnostmi a právy (RBM II, č. 1692, s. 726-727).

¹⁵⁴ FTB, č. 92, s. 77-78. Obdobně upozorněme na FTB, č. 108, s. 90, jímž Tobiáš snímá klatbu z nejmenovaného pustošitele jeho statků v případě, že škody nahradí. Podobně rovněž další kusy.

pánům z Lipé,¹⁵⁵ jednak v případě odlehlejších vsí ve prospěch tamních drobných šlechticů. Možný průběh naznačuje dále pojednaný případ jihočeského Sepekova.¹⁵⁶

Velmi příkladně, po mém soudu, ilustruje postavení a roli pražských biskupů přelomu 13. a 14. století ve vztahu se šlechtickou zemskou obcí a potažmo králem případ sepekovského zboží – biskupství Václavem II. darovaného konfiskátu po bratrech ze skalické (sepekovské) větve pánů z Krumlova.¹⁵⁷ Biskup získal trhové místo Sepekov, tvrz (*loco munitio*) Skalici, 23 celých a dvě poloviny vsí a několik drobnějších dvorů a lesů se všemi příslušnými užitky, právy, svobodami a se všemi příslušnými nemovitostmi jako náhradu válečných výdajů a škod vyčíslených na 11 141 hřiven stříbra, jež mu byla přirčena výrokem zemského soudu z června 1291.¹⁵⁸ Do jaké míry mohly být biskupovy požadavky těmito zisky vyváženy ukazují odhadované hodnoty zmíněných zabavených majetků; zatímco Vítkovi ze Skalice a jeho bratřím bylo konfiskováno zboží v hodnotě 900 hřiven, v případě Hroznatovců šlo asi jen o poloviční sumu, tedy zhruba desetinu nárokované sumy.

Zatímco Tobiáš byl stejně jako jeho nástupce Řehoř (z Valdeka, 1296–1301) toto zboží vklíněné do formujícího se vítkovského jihočeského dominia vzhledem ke své pozici schopem udržet, nestabilní situace po smrti Václava II. umožnila nárokovat si jej, resp. získat nazpět.¹⁵⁹ Snad dalším krokem náhrady válečných ztrát, který krále navíc nic nestál, mělo být za *biskupem osvědčenou věrnost a stálost* udělení práva každotýdenního úterního trhu, krčmy a týchž práv, která užívají ostatní biskupská trhová místa, včetně jurisdikce eventuálních přestupků vsi Božetice v červnu 1292.¹⁶⁰ Vzhledem k nedlouhému trvání tamní biskupské držby nejsou k dispozici jakékoli zmínky o fungování onoho zboží – šlo zřejmě buďto o přímo navazující součást vltavotýnského distriktu,¹⁶¹ nebo bylo navázáno na původní správní sktrukturu kolem *loca forense* Sepekova, hrádku Skalice¹⁶² a nově též snad trhové vsi Božetic.

---

¹⁵⁵ V rukou pánů z Lipé poprvé r. 1343 (RBM IV, č. 1260, s. 501), opatrně lze prodej spojit s hospodářskou obnovou biskupských majetků Janem IV. po návratu z Avignonu, případně pravděpodobněji s rozchvácením části zboží v době faktické sedisvakance. Dobré vztahy – v osobní rovině – sledujeme ostatně mezi Jindřichem z Lipé a pražským biskupem již od r. 1306, kdy biskup Jindřichovi přenechává část právě nabytých příjmů z urbury za zásluhy o pražský kostel; v téže době byl účasten níže jmenované směny Sepekova za Herálec a Křivsoudov (RBM II, č. 2134, s. 919-920). Jindřich byl rovněž určen jedním z temporálních správců biskupství v době Janovy avignonské nepřítomnosti. HLEDÍKOVÁ, *Biskup Jan IV.*, s. 23–24 a 101-102; SOVADINA, M., *Jindřich z Lipé, I. část* In: ČMM, roč. 120/1, 2001, s. 5–37, zde 17–18. a II. část In: ČMM, roč. 122/1, 2003, s. 21–61, zde 47–48.

¹⁵⁶ Srov. SEDLÁČEK, *Hrady, Díl XV.*, příslušná hesla a TÝŽ, *Místopisný slovník*, příslušná hesla.

¹⁵⁷ Vyhnanci Vítek ze Skalice (také z Ledenic, z Krumlova), Vok, Budivoj a Henslin; r. 1306 si statky nárokoval Hynek Krušina z Lichtenburka jako věno své ženy-dcery Závíše z Falkenštejna neznámého jména. Srov. ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, s. 167-169.

¹⁵⁸ RBM II, č. 2734, s. 1195-1197.

¹⁵⁹ V lednu 1306 Václav III. potvrzuje biskupskou držbu sepekovského zboží v identickém rozsahu Janu IV. proti nárokům Hynka Krušiny (RBM II, č. 2070, s. 893-894). Jedná se de facto o konfirmaci (sumarizovaného) rozhodnutí zemského soudu z r. 1291 opatřenou stručným výkladem o pozdější držbě. O rok později (26. 7. 1307) na radu a se souhlasem kapituly jej vzhledem k nátlaku ze strany Vítkovců směnili spolu s Radimovicemi a Želčem u Tábora s Jindřichem z Rožmberka za statky Křivsoudov a Herálec (listina je uvádí jako *castrum*, resp. *munitio*) na Vysočině (RBM II, č. 2134, s. 919-920). Do kontextu obtížné snahy o prosazení vlastní biskupské pozice Jana IV. tyto skutečnosti zařazuje HLEDÍKOVÁ, *Jan IV.*, s. 22-23.

¹⁶⁰ RBM II, č. 2742, s. 1199 (15. 6. 1292).

¹⁶¹ DRC, s. 137-145; BOHÁČ, *Pozemková držba*, mapa č. 15.

¹⁶² Zmíněná směnečná listina z r. 1307 hovoří o Sepekově a všem, co k němu přísluší. Není ale příliš pravděpodobné, že by biskup nechal hrádek v neklidném regionu zpustnout. – K diskusi o skalickém hrádku GERSDORFOVÁ, Z. – HLOŽEK, J. – MENŠÍK, P. – PROCHÁZKA, M., *Příspěvek k otázce interpretace lokalit Skalice a Hradiště u Sepekova*, in: CHVOJKA, O. (ed.), *Archeologické prospekce a nedestruktivní archeologie v Jihočeském kraji, kraji Vysočina, Jihomoravském kraji a v Dolním Rakousku*, České Budějovice 2013, s. 113-122.

Vedle těchto biskupství připsaných statků král Tobiášovi potvrzuje v červenci 1292 také konfiskát psance Vícka ze Zálší, snad klienta nebo příbuzného sepekovských bratří, tedy drobnou držbu části Zálší u Sepekova a čtveřice vsí zřejmě u (Panských) Dubenek pod Javořicí. Podstatná zde není excentrická poloha oněch lokalit, ale fakt, že je Václav II. daruje *per eundem episcopum hereditario iure, non tamquam alia bona sua episcopalia (...) sed persone sue in perpetuum libere*; tedy nikoli jako předchozí konfiskáty pražskému biskupství, ale Tobiášově osobě dědičně.¹⁶³ Jakým způsobem bylo s tímto osobním majetkem po jeho smrti naloženo, stejně jako jakého byl celkového rozsahu, není jisto; ovšem prosperita rodů Benešoviců obecně je skrze Tobiášův episkopát nesporná.¹⁶⁴

O povaze biskupova osobního majetku svědčí nedatovatelný formulářový kus, jenž hovoří o části *patrimonii nostri, qui in loco forense (n.) habuimus*, která sestává z úterního trhu, patronátního práva k tamnímu kostelu, krčem, obdělaných i neobdělaných polí, luk, pastvin, lesů, křovin, vod, rybníků, mlýnů a příslušných práv. Toto dědictví věnuje Tobiáš jistým vždy jemu věrným bratřím, kteří mají v úmrtní den jeho strýce probošta Tobiáše, ostatních příbuzných a až zemře, tak také jej připomínat slavením mší, hoštěním kněží a chudých. Vzhledem k poloze rodových majetků a tomu, že jedinou identifikovatelnou osobou je *purcravius noster in Benessew*, je velmi pravděpodobné, že takto biskup udělil svůj majetek v Benešově snad některým ze svých příbuzných, či spíše klientů.¹⁶⁵ O Tobiášových lidech v Benešově, podle kterého se biskup ostatně psal a kde soustředil zásadní část své privátní majetkové základny, slyšíme opět v souvislosti s domácí válkou, kdy měli být na cestě na pražský trh přepadeni Hroznavici a odvezeni na rodové Hradiště. Je tedy patrné, že Závišovi straníci nečinili rozdílu mezi biskupským a biskupovým soukromým zbožím, o němž je poměrně překvapivě k dispozici jen velmi málo zpráv.¹⁶⁶

Zmíněné biskupovo soukromé zboží, vedle jeho spíše předpokládaného podílu na rodových statcích, nastiňuje pochopitelně otázku povahy biskupského zboží jako celku, tj. do jaké míry s ním mohl biskup volně nakládat, případně jakým způsobem byla tato dispozice omezena a dále jaký lze hledat vztah kapituly a k ní vázaných statků vůči biskupskému majetku – k oddělení statků kapituly a jednotlivých prebend došlo za jeho předchůdců, bezpečně za Jana III. V řadě nejen Tobiášových transakcí slyšíme, že se tak stalo se souhlasem probošta (správce kapitulního majetku), děkana (někdy dalších zmíněných hodnostářů) a celé kapituly.¹⁶⁷

Pozornost si v tomto ohledu zasluhuje formulářový kus (datovaný snad do rozmezí let 1279–1283), jímž pražská kapitula (jmenovitě opět probošt a děkan *totumque Pragensis ecclesie capitulum*) zplnomocňuje biskupa naložit s odlehlými a osamocenými *possessiones et bona episcopatus sui et ecclesie Pragensis* vzhledem k jejich ohrožení nakládat *per vendicionis, empcionis, permutacionis et locacionis contractus*. Důvody, proč se těchto statků zbavit, text podrobněji rozvádí, příliš ale

¹⁶³ RBM II, č. 1582, s. 681. – Podrobněji POLÁCH, J. *Páni z Krumlova, rod Záviše z Falkenštejna*, České Budějovice 2014, s. 113-14; k identifikaci vsí GERSDORFOVÁ, Z., *Páni erbu zelené růže na stříbrném poli*, disertační práce FF UK, 2019, s. 88-89, pozn. 628. – Zálší bylo později součástí rožmberského dominia, ony vsi na českomoravském pomezí jsou velmi zřídka zmiňovány jako vladyská držba. – Lákavému vztahování excesů spáchaných u Počátek jakýmiisi služebníky pasovského biskupa ve službách rakouského vévody brání předpokládaná chronologie obou kusů. FTB, č. 155, s. 124 a s. XXXII-XXXIV.

¹⁶⁴ Podotýká ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, s. 170. Dále kap. 3.1; přesnou identifikaci někdy rovněž komplikuje biskupův stejnojmenný bratranec Tobiáš/Dobeš, píšící se podle purkrabství na královské Bechyni, někdy také jako Tobiáš z Kamenice.

¹⁶⁵ FTB, č. 266, s. 204-205.

¹⁶⁶ FTB, č. 189, s. 149-150. Tento kus je jedinou zmínkou o tamních majetcích náležejících přímo biskupu. K rozsahu konopištského zboží s městečkem Benešovem srov. královo potvrzení daru posledního příslušníka rodu, pražského kanovníka Tobiáše (III.), biskupova synovce, Zdislavu ze Šternberka r. 1327 (RBM III, č. 1248, s. 486).

¹⁶⁷ Mimo níže jmenované FTB, č. 157, s. 125-126.

nepřekvapí – biskupská moc není schopna je účinně bránit *temporibus guerrarum (...) propter invasionem violentam*, ale rovněž *avaritiam vicinorum*. To vše má činit *meliora prospiciens*.¹⁶⁸ Biskup – *pater noster et dominus* (tj. kapituly) – je tedy v záležitostech hospodářských, jak se zdá, považován nikoli za suveréna, ale mnohem spíše za jakéhosi agenta biskupsko-kapitulních rozhodnutí a ačkoli oddělení kapitulního a biskupského majetku již bylo uskutečněno, k důslednému rozvolnění tohoto vztahu dochází později; ve výraznější podobě až za prvních arcibiskupů.¹⁶⁹ Kapitula se rovněž podstatně angažovala ve sporu o stavbu křížovnického jezu na Vltavě, který měl být na škodu nedalekému biskupskému mlýnu pod Ostrovem. Kapitula se staví *contra iniuriam nostre ecclesie*, a to (nařizuje *ex auctoritate a domino nostro (...) episcopo*. Svatojilský děkan prohlašuje v této záležitosti rovněž jménem probošta, děkana a celé kapituly klatbu nad jmenovanými křížovníky, neboť od stavby dosud neupustili. Když se pak křížovníci poddávají a slibují upuštění od stavby, adresují slib biskupovi a pražskému proboštu (zastupujícímu zde celou kapitulu). Zdánlivě nepřilíš významný spor tak potvrzuje předřečený vztah biskupa a jeho kapituly.¹⁷⁰

Obdobně vnímejme biskupovo připojení (spíše confirmaci odkazu) vsi Polerady (u Brandýsa n. L.) z odkazu Bohuslava z Hory k pražskému děkanství, přičemž za to má děkan ve výroční den donátorova úmrtí slovy editora *pořádat slavnostní hostinu za jeho duši*, tj. sloužit zádušní mši a pohostit chudé.¹⁷¹ Ostatně vztah pražského děkana Řehoře Zajíce z Valdeka (mj. příjemce předřečeného odkazu) a biskupa Tobiáše lze sledovat již bezprostředně po biskupově volbě, kdy byl Řehoř vyslán k metropolitovi za účelem potvrzení kapitulní volby.¹⁷²

Závěrem těchto stručných úvah o hospodářském vztahu kapituly a biskupa snad jen připomeňme, že na základě Ondřejova privilegia (1221) byl (resp. měl být) biskup volen (s rozdílným úspěchem) kapitulou a až následně potvrzován.¹⁷³

Již zmíněná plná moc pražské kapituly připomíná existenci drobných statků *particularem situm habentia in diversis provinciis*, které nejenže biskupství není s to za času války bránit a chránit, ale rovněž pro svou přílišnou vzdálenost a rozptýlenost nepřinášely žádný užitek. Ty tedy měl biskup směnou, nákupem, prodejem nebo lokací *rationabiliter et utiliter facere*. Zatímco otázce německého práva a relokací bude podrobně věnována pozornost jinde, zde zaměříme pozornost na prodeje těchto často izolovaných statků; opačně přikupování statků není, s výjimkou vsi Vodochod, části vsi Bělavy a dvou lánů v Nové Vsi,¹⁷⁴ v době Tobiášova episkopátu doloženo.

---

¹⁶⁸ HLEDÍKOVÁ, *Pražská metropolitní kapitula*, s. 8-12; FTB, č. 267, s. 207.

¹⁶⁹ HLEDÍKOVÁ, *Pražská metropolitní kapitula*, s. 9-10; MAŘÍKOVÁ, M., *Finance v životě pražské metropolitní kapituly*, Praha 2018, s. 27-32. Kompletní zhodnocení hospodářských záležitostí pražské kapituly dosud chybí. K majetkovým sporům biskupa a kapituly připomeňme alespoň postoupení výběru desátků z některých biskupských vsí na Roudnicku pražské kapitule r. 1260 biskupem Janem III. (CDB V/1, č. 209, s. 327-328).

¹⁷⁰ FTB, č. 49-52, s. 44-47.

¹⁷¹ FTB, č. 149, s. 119-120 (regest RBM II, č. 1491, s. 642). – Za zmínku rovněž stojí poměrně podrobná lokalizace Polerad *inter (...) villas provincie, que Moziryeche (...) apelatur*, tj. oblasti při středním toku Labe (snad mezi soutoky s Jizerou a Vltavou).

¹⁷² *Zlá léta*, FRB II, s. 335-336 (r. 1278) a 336 (r. 1279 – biskupovým legátem do Olomouce).

¹⁷³ Posledně ANTONÍN, *Čtvrtý lateránský koncil*, s. 47-59 a 72-83 a dále pozn. 36 výše. Problematickou ostatně byla hned volba Tobiášova nástupce, kdy se kapitula byla nucena bránit vnucení králova nevlastního bratra Jana (FRB IV, s. 368-369; CHARVÁTOVÁ, K., *Václav II.*, Praha 2007, s. 150-151). – Ve spirituálních záležitostech lze sledovat podobné tendence kapitulního potvrzení biskupova aktu – viz kapitulní prohlášení o vyhlášení biskupovy klatby FTB, č. 69, s. 61.

¹⁷⁴ Ves Vodochody u Roudnice koupil Tobiáš od templářů r. 1295; listina připomíná objezd vsi jako zemský zvyk (RBM II, č. 1688, s. 725-756 (= KLL I, č. 865, s. 339); SEDLÁČEK, *Místopisný slovník*, s. 972). – Potvrzení koupě části vsi Bělavy (dnes zaniklá viz ROUBÍK, *Soupis*, s. 121 chybně jz. namísto jv. od Keblova; PROFOUS, *Místní jména I*, s. 47) k 1. lednu 1292. Listina dokumentuje složitý vývoj – původně konfiskát po jistém Svatoslavu a jeho

Snaha o arondizaci, tj. zaokrouhlení jednotlivých distriktů a snaha o jejich co největší centralizaci ke střediskům v rámci jednotlivých regionů, je pro Tobiášův episkopát patrná v řadě zejména ve formulářové podobě doložených drobných prodejů vsí a častěji jejich částí; scelování jednotlivých distriktů ale pokračovalo v hojnější míře i za jeho nástupců. Úspěch arondizace byl odvislý především od příhodných majetkových poměrů regionu (tj. roztržitosti držby) a ochoty ke směně, což dokazuje charakter jednotlivých distriktů – roztržitěná držba v rámci staré sídelní ekumény a naopak poměrně uzavřené zboží na českomoravském pomezí.¹⁷⁵

Jediným dokladem takového prodeje mimo Tobiášův formulář je prodej tří vsí *episcopatu minus utiles* r. 1283 Jindřichu z Rožmberka za 150 hřiven k jeho příběnickému panství; tedy vsi Bečice a na protějším břehu Lužnice *due vocantur uno nomine Rzepecz* (Řepeč). Vzhledem k jejich, ač okrajové poloze *in villicatione Thinensi* šlo ale spíše o jakýsi ústupek Rožmberkovi než o arondizaci zboží, vždyť tyto vsi navazovaly bezprostředně na příběnický hradní okrsek a na vltavotýnský distrikt na straně druhé. Jindřich se v té době stává čelným představitelem svého rodu, zároveň silně kulminují jeho aktivity kolem návratu krále do Čech; Vratislav Vaníček v tomto kontextu, spíše poněkud nadsazeně, hovoří o povznesení tohoto *vítkovsko-benešovického spojenectví do úřadů*.¹⁷⁶

Jak patrně z následujícího přehledu, řada zmínek o prodeji drobných statků je spíše formulářového charakteru, a je tedy zřejmé, že obdobných transakcí probíhalo vícero. Jakési biskupské zboží ve dvou, obtížně identifikovatelných lokalitách zakoupil mezi lety 1284–1288 za 170 hřiven stříbra zvíkovský purkrabí Bohuslav, předpokládaný biskupův příbuzný.¹⁷⁷ Tři další anonymní kusy (FTB, č. 257-260, s. 198-199) odpovídají zřejmě třem kusům, jež doložil Eduard Šebesta v Nově nalezeném zlomku FTB. *Villas sparsas et inutiles* Chleby, Podělusy a *Sepyer* (?) u Týnce n. S. byly prodány někdy v širokém rozpětí let 1284–1296 Ondřejovi z Kavčí Hory, hlásícímu se k r. 1284 k Závišovým straníkům. Jakékoli úvahy o jeho bližším vztahu k biskupovi by i přes předpokládanou geografickou blízkost byly spíše zbožným přáním.¹⁷⁸

Další dva zápisy se týkají drobných odprodejů od běcharsko-žerčického distriktu a lze je tedy konfrontovat se zlomkem nejstaršího biskupského urbáře (1283–1284). První se týká prodeje čtyř dvorů ve vsi Dětenice Benešovi snad z Hruštic a jeho zeti Janovi. Urbář tamtéž jmenuje pět zemí (*terras*), které drží zřejmě jako nápravníci (*provisionares*) strážci biskupovy komory; zápis byl zřejmě na počátku 90. let mřežován – Rostislav Nový se domnívá, že v souvislosti s vypleněním, obdobně jako v dalších případech téhož distriktu. Je však pravděpodobnější, že k tomu došlo právě v souvislosti

---

příbuzných, pak v držení králova písaře Jindřicha, směnou jakémusi Zdeslavu, synu Blehovu, od toho koupí Vok z Buřenic, který ji prodává biskupovi. Při té příležitosti ji biskup nechává obejít, a sice Oldřichem z Křivsoudova, jedním z předních zemanů regionu (RBM II, č. 1561, s. 670). Ves pak zřejmě náležela nepříliš dlouhou dobu ke Štěpánovsku, neboť v arcibiskupské evidenci o ní není řeč a pro 14. století vystupuje několik zemanů téhož predikátu. – Koupě novoveských lánů na německém právu od kouřimských měšťanů FTB, č. 39, s. 36.

¹⁷⁵ Jde především o zisky Křivsoudova a Herálce Janem IV. a zbavení se řady drobných statků tímtež biskupem. Poměrně stabilizovaný stav zachycuje arcibiskupská hospodářská evidence v závěru 14. století – Srov. BOHÁČ, *Pozemková držba*, schémata jednotlivých distriktů v příloze. – Ostatně v předchozí poznámce zmíněná koupě Vodochod rovněž ukazuje snahu zaokrouhlit tamní biskupské zboží.

¹⁷⁶ RBM II, č. 1293, s. 557. Zdá se, že jde o jakýsi relikv staršího disperzního osídlení. TECL, Rudolf, *K problematice koncentrace středověkého osídlení na Tábořsku*, in: *Archaeologia historica* 5, 1980, s. 155-164, zde s. 155-156; obecně ŽEMLIČKA, *Království*, s. 202-204. – VANÍČEK, V., *Velké dějiny, Díl III.*, s. 388. Vaníček navíc tento květnový prodej (*venditionis titulo dedimus*) považuje za směnu a v poznámce 69 odkazuje mylně na pozdější listinu, jež se tohoto netýká. Obecně k situaci a Jindřichově osobě ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, zejména s. 80-85. K jejich vztahu ještě FTB, č. 96, s. 79-80.

¹⁷⁷ FTB, č. 233, s. 177-178; ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, s. 106-107 a 126-127.

¹⁷⁸ NFTB, č. 3, s. 25-26; k jeho stranictví RBM II, č. 1316 a 1317, s. 569-570. Ondřej, píšící se zřejmě podle hrádku Kavčí Hora u Líšna na Benešovsku, je považován za předka pánů z Dubé.

s tímto prodejem; nakolik je však možné mezi obě výměry klást rovnítko, není sice jednoznačné, ale velmi pravděpodobné – už vzhledem k tomu, že v jednotlivých rukopisech urbáře se řada údajů i tohoto charakteru více či méně mírně odlišuje. Rovněž to, že se dále objevují výhradně v rukou zemanské šlechty této rovnosti napovídá.¹⁷⁹

Zdánlivě méně kompatibilní jsou údaje druhého z výše zmíněných. Biskup v tomtéž širokém rozpětí let 1284–1296 prodal Zdislavu ze Zvířetic drobné majetky, které držel *ab antiquo in loco forensi* Mladá Boleslav; a sice osm podsedčích domů bez polností, poplatný mlýn a desátek z trhů. Zatímco položky a z nich plynoucí sumy se v posledních dvou případech v urbáři a formuláři neliší, urbář oproti tomu v prvním případě jmenuje pustých 11 *aree subsidum*; zřejmě tedy došlo k obnově statků, vyplněných již v době braniborského správcovství – jak ostatně ukazuje zlomek urbáře na několika místech. Prodej oněch náležitostí a zejména jeho odůvodnění vzdáleností ostatnímu zboží je ovšem značně problematické – vždyť vzdálenost žerčického centra je sotva 10 kilometrů, navíc poměrně systematická podpora trhových míst jako centrálních lokalit je pro formování Tobiášovy hospodářské politiky poměrně typická.¹⁸⁰

Všechny tyto kusy zmiňují obdobným způsobem neužitečnost těchto statků vzhledem k jejich vzdálenosti od ostatních biskupských zboží, což ale příliš neodpovídá realitě – zvláště vzhledem k existenci řady mnohem drobnějších a méně soustředěných statků. V mnoha případech se může jednat o pozůstatky nejstarších biskupských držav, které byly za ne vždy příliš jasných podmínek postoupeny tamní šlechtě. R. Nový uvažuje o zmiňované arondizaci a *pevnější územní konstituci* v souvislosti s boji o statky, odměny a postavení bezprostředně po návratu krále z braniborského zajetí; do kontextu této stabilizace pak staví i vznik urbaniálního popisu těchto držav.¹⁸¹ Obě úvahy si však do jisté míry odporují, vzhledem k tomu, že za stabilizační považuje prodeje, které se bezesporu uskutečnily až po sestavení urbáře; prvý s největší pravděpodobností až v 90. letech 13. století. Okolnosti nasvědčují spíše pozdějšímu prodeji v souvislosti s patrnou snahou o obnovu biskupského zboží po porážce Závišovy kliky.

Velmi mlhavě lze tušit držbu jakýchsi drobných statků na dnešním Ústecku při Labi; některé známe z kontextu koupě Supí Hory Janem IV., několik málo jiných pak v souvislosti s roudnickou augustiniánskou fundací. Poměrně jistým záchytným bodem je prodej biskupských statků ve Vaňově nad Labem Bohuslavu ze Vchynic. Zůstane zřejmě otázkou, do jaké míry lze důvěřovat důvodům prodeje – písař zmiňuje vedle již obligátní přílišné vzdálenosti ostatním državám rovněž neplodnost či vyčerpanost půdy (*agrorum sterilitatem*) a hrubost tamních sousedů (*malorum vicinorum pravitatem*).¹⁸² Zdá se navíc,¹⁸³ že v případě všech dosud zmiňovaných formulářových prodejů, Vaňov

---

¹⁷⁹ NFTB, č. 4, s. 26-27 a FTB, č. 258, s. 198 se velmi jemně odchylojí v záležitosti výměry těchto dvorů, což je zřejmě písařský omyl (Srov. pozn. b k NFTB, č. 4); NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 221; SEDLÁČEK, *Hrady, zámky, Díl X*, s. 311.

¹⁸⁰ NFTB, č. 5, s. 27-28; NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 221-222; NOVÝ, Rostislav, *Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách*, in: ČSČH roč. 21/1, 1973, s. 73–109.

¹⁸¹ NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 217.

¹⁸² NFTB, č. 8, s. 30-31, beze jmen a s drobnými odchylkami též FTB, č. 262, s. 201.

¹⁸³ Zatímco se totiž v případě prodeje Řepče a Bečic hovoří o *tres villas episcopatus nostris* (RBM II, č. 1293, s. 557), formulářové listy zmiňují (...) *bona in willa dicta N.* (cit. podle NFTB, č. 8, s. 30-31). Tato dělená držba je markantní především v předřečeném případě Mladé Boleslavi (NFTB, č. 5, s. 27-28 – pozn. 180), ovšem i prodávaných 36 vaňovských obdělávaných jiter, nepočítaje v to louky a křoviny, může znamenat v kontextu řady jiných biskupských vsí pouze díl, i když pomineme jejich vhodnější polohu (Srov. mj. žerčický okrsek, kde největší lokality sestávají z více než 100 jiter poplatné (orné) půdy – NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 221-222). – Podobně Tobiáš prodal *bona episcopatus in villa Slatina et tres araturas in villa Na Poli* (FTB, č. 233, s. 177-178). Vzhledem především k pojmenování druhé z nich by ona *bona in villa* mohla znamenat jednoduše drobné osady či shluky

nevyjímaje, biskup držel pouze část vsí, a tedy tito *sousedé* mohli hospodařit jak na zbývajících polnostech, tak se mohlo jednat o drobné, snad zemanské držitele pozemků v sousedních vsích, kterým mohla být biskupská držba v neklidné době snadnou kořistí. Někdy v době *zlých let* měl podle zápisu *Nota de recuperatione ville Dayow*, jenž je součástí roudnického urbáře, zeman Jan ze Sebužína se svými syny zcizit biskupskou ves Dájov nacházející se v sousedství jeho statků. I vzhledem k takto komplikovaným vztahům se zdá, že bylo jednodušší se těchto drobných statečků zbavit a usilovat se o centralizovanější a kvalitnější statkovou držbu, jak nasvědčuje rovněž douška k získaným 17 hřivnám, *quas pro alia hereditate (...) magis utili duximus convertendas*. Vzhledem k tomu, že přímých nákupů z Tobiášovy doby mnoho neznáme, prakticky šlo spíše o zefektivnění výnosů stávající držby; tomu je ostatně věnována následující podkapitola. V kontextu předřečeného pak bude nutné korigovat závěry J. Láníka, který hovoří pro 80. a 90. léta 13. století o *množství prodávaných vesnic*, což podle něj ukazuje, že *biskupství bylo v té době v krizi*. Naopak, šlo spíše o konsolidaci, arondizaci a melioraci biskupského hospodaření, která ostatně byla podpořena rovněž výše zmíněným odškodněním ze strany krále; pochopitelně šlo o postupný proces, jehož dopady v plné míře ocenili až Tobiášovi nástupci.¹⁸⁴

Směna vsí mezi vilémovským klášterem a pražským biskupem z října 1282 v obecnějším světle závěrem ukazuje problematičnost přesné rekonstrukce rozsahu především drobnějšího biskupského zboží. O kolika takovýchto izolovaných majetcích tušíme pouze v náznamech, či našemu poznání zcela unikají? To je ale do jisté míry i tento případ; víme sice, že biskup směnil majetky (explicitně *bona in M.*) v Markovicích na Čáslavsku včetně patronátu k tamnímu kostelu, který snad byl jednou z biskupských kostelních fundací, za ve Sulici nedaleko Jílového, což měla být směna oboustranně výhodná; jak bylo naloženo s touto vsí dále se lze jen domnívat. Zřejmě byla jako *málo užitečná* odprodána.¹⁸⁵

Pokusem o sumarizaci celkového známého rozsahu biskupského zboží je přehled v Příloze I.

2.3 *Melioratio terre episcopalis*

Domácí válka a obecně nestabilní situace podstatné části Tobiášova episkopátu byla paradoxně jedním z motivů a katalyzátorů proměny biskupského zboží. Ta spočívala jednak v postupné, ne vždy úspěšné snaze zaokrouhlit jednotlivé okrsky, jednak došlo k proměně řady statků od základu, tj. zakládáním nových vsí, ale především vysazením starších, často ale pleněním zpustlých vsí a městeček. Vypálené a pusté zboží nejenže biskupovi neneslo žádné příjmy, s jejichž (nejčastěji tříletým) výpadkem bylo v případě purkrechtního vysazení nutno počítat, ale jeho obyvatelé mohli dost těžko klást případný odpor, ačkoli by taková okolnost byla značně nestandardní.¹⁸⁶

---

osídlení, analogicky řadě podobných neemfyteutických osad tzv. Hirzova jihočeského újezdu – v obecně ŽEMLIČKA, *Království*, s. 169-171.

¹⁸⁴ LÁNÍK, *Vývoj pozemkové držby*, s. 118; autor v pozn. 19 odkazuje pouze na již zmíněný NFTB, č. 3-5 a 8. K Dájovu DRC, s. 8-9; zápisu se podrobně věnoval ŽEMLIČKA, J., *Roudnický záznam o "zlých létech" po smrti Přemysla Otakara II.: (osudy vsí Dájova a František Pražský)*, in: ROYT, J. – OTTOVÁ, M. – MUDRA, J. (edd.), *Regnum Bohemiae et Sacrum Romanum Imperium : sborník k počtě Jiřího Kuthana*, České Budějovice 2005, s. 89-102, zde s. 92-94.

¹⁸⁵ Tato směna představuje ideální součinnost obou církevních institucí, což rozhodně nebylo pravidlem (Srov. alespoň výše zmíněný spor o stavbu jezu s pražskými křižovníky). CDB VI/1, č. 241, s. 295-296; SOMER, T. – ŠRÁMEK, J., *Benediktinské opatství ve Vilémově*, s. 108 a 201; SEDLÁČEK, *Místopisný slovník*, s. 849 (heslo Sulice). – Tobiáš ostatně s Markovicemi kontakt neztratil – již dva roky po uskutečnění směny confirmoval prezentaci tamního faráře Čěče (RBM II, č. 1331, s. 575).

¹⁸⁶ Obecné poučení podává v příslušných pasážích KLÁPŠTĚ, *Proměna a ŽEMLIČKA, Království*.

Stopy biskupských kolonizačních aktivit je možno sledovat především ve vyšších polohách, tam, kde hustota osídlení a majetková struktura těchto biskupských zboží umožňovala rozvoj sídelních struktur spojený pochopitelně se zvýšením biskupských příjmů. Povlovný postup osidlování Pelhřimovska ještě před počátkem 13. století naznačil již Josef Dobiáš – biskupa Jindřicha Břetislava označuje přímo *kolonizátorem Řečicka*, což je ale značně nadnesené. Ostatně již zmíněná limitační listina rýnárecké farnosti (1203) je nejstarším dokladem existence *lánů* v českém prostředí, rovněž zde nacházíme dvojici později zaniklých Lhot – patrně jednu z forem adaptací německých osidlovacích forem pro české prostředí.¹⁸⁷ Stanovit ale přesný postup a zejména podíl biskupské kolonizační činnosti jak ve zmíněném regionu, tak v zemském kontextu není dost dobře možné, mj. ve srovnání s poměrně dobře sledovatelným postupem Tobiášova konsekrátora olomouckého biskupa Bruna.¹⁸⁸

Přesné určení řady podniků na Pelhřimovsku spjatých s purkrechtním převodem, resp. znovuvysazením lze pro absenci písemných pramenů zhruba spojovat jak s pleněním oblasti v druhé polovině 90. let, tak rovněž kolem r. 1317; ačkoli vzhledem k dále pojednaným formulářovým kusům se zdá prvá možnost pravděpodobnější.¹⁸⁹ Převod (arci)biskupského zboží na německé právo ale probíhal postupně po celé následující století; poslední doložená zmínka se váže až k roku 1397, kdy Olbram ze Škvorce nechal znovuvysadit arcibiskupskou Novou Ves u Českého Brodu na německém právu se svobodnou rychtou, půllánem, krčmou a třetí-nou soudních poplatků. Již biskup Tobiáš tamtéž r. 1287 zakoupil dva lány *iure theutonico* od rodiny kouřimských měšťanů.¹⁹⁰

Nahlížíme-li biskupské statky obecně, pak lze v dochované biskupově agendě sledovat několik základních okruhů vztahujících se k otázce *melioratio terre*, tedy zde biskupského zboží, přičemž tento proces jistě výrazným způsobem urychlila nejistá doba po Moravském poli. Jde v první řadě o německé právo, síť tržních městeček a jejich výsady, další imunity biskupových poddaných (zejména ze strany králových úředníků), skromné počátky hornické činnosti a potažmo dovršení kolonizační aktivity. S tím dále souvisí otázka farní sítě na biskupských statcích, jejího formování a podpory.

Prvně by však bylo vhodné alespoň stručně přehlédnout ony těžkosti *království, které vnitřně rozdělené pustne*. Nezanedbatelná skupina formulářových kusů hovoří o pustošení biskupského zboží v letech 1287 a především 1288–1290, tedy v době vrcholící domácí války.¹⁹¹ Ač v tomto ohledu není chronologie příliš podstatná, uvedme jednotlivé plenění tak, jak podle řazení Tobiášových stížností zřejmě probíhalo. V roce 1288 víme o početnějších (*continue*) nepřátelských vpádech Hynka ml. z Lichtenburka, toho času tetínského purkrabí, Dětricha Švihovce a *complices eius de Orlik*, přičemž druzí jmenovaní se téhož dopouštěli i na jaře roku následujícího. Ačkoli tedy k roku 1288 neznáme přesné cíle těchto útoků, je s přihlédnutím ke jmenovaným útočníkům pravděpodobné, že šlo zejména

---

¹⁸⁷ DOBIÁŠ, J., *Dějiny*, s. 31-114; úvahy o lhotním zřízení viz KLÁPŠTĚ, *Proměna*, s. 240-242. Některé drobnosti, zejména v oblasti národnostních otázek, je vhodné přijímat poněkud kritičtěji, ačkoli Dobiášovy regionální vývody lze spíše přijmout. Až zbytečně kriticky se k jeho práci nově staví MARTÍNKOVÁ, L., *Regionální historiografie*, in: KÁBOVÁ, H. – KOUČKÁ, I. a kol., *Josef Dobiáš (1888–1972). Život a dílo*. Praha – Pelhřimov 2019, s. 98-119, zde s. 101n, ačkoli interpretace, k nimž v souvislosti s novými pelhřimovskými dějinami (MARTÍNEK, Z., *Pelhřimov. Historie, kultura, lidé*, Praha 2014) dospívá, se od Dobiášových zásadně neliší. Jiná je ovšem záležitost otázek obecnějšího rázu (povaha Lhot, tzv. vnější a vnitřní kolonizace atp.).

¹⁸⁸ K tomu podrobně HRABOVÁ, L., *Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století*, Praha 1964, nově se tématem zabývá David Sychra v rámci své disertace na FF UO. – Ostatní biskupské distrikty, kde by bylo lze uvažovat o výraznější kolonizační činnosti (zejména Chýnovsko, Horšovotýnsko a potažmo Vltavotýnsko), na své zhodnocení dosud čekají.

¹⁸⁹ Obě možnosti uvažuje DOBIÁŠ, *Dějiny*, 120-122.

¹⁹⁰ Po řadě LE IV, č. 639, s. 463 (*de novo extirpavit, plantavit, exposuit et locavit*); FTB, č. 39, s. 36.

¹⁹¹ Z 274 kusů otištěných J. B. Novákem v FTB je deset přímou stížností na jednotlivá učiněná příkoří a dalších 20 reakcí na ně. – Mt 12,26. Tento obraz přebírá mj. i letopisec *Zlých let*.

o útok na příbramské a snad i jihočeské zboží. Biskup se obrací o pomoc ke králi, neboť, jak zmiňuje, se téhož marně domáhal u královského podkomořího, pražského purkrabího, a rovněž u pražské obce, která v řadě sporů následně vystupovala v roli nepřilíh úspěšného arbitra.¹⁹²

Následujícího roku protibiskupské aktivity Závišovy kliky zřejmě kulminovaly, ačkoli to nutně neznamená, že k jiným, než v rámci formuláře zmíněným útokům nedošlo. Ostatně o některých, spíše stranou stojících distriktech (Horšovskotýnsko¹⁹³ a překvapivě i Rokycansko) pro celé období Tobiášova episkopátu takřka neslyšíme.¹⁹⁴ Obdobně pramenné mlčení zahaluje počátky biskupských statků na Českobrodsku a již jmenovaném Horšovskotýnsku. Šlo zřejmě o natolik stabilní majetek, že nebylo třeba se o něm vyjadřovat. Vždyť, vynecháme-li dále pojednanou problematiku pleněného zboží, bývají tyto statky zpravidla připomínány v rámci jich se dotýkajících transakcí – prodej, směna, zcizení, emfiteutická lokace, zisk.

Roku 1289 tedy byly vypleněny statky na Příbramsku (*forense oppidum nostrum et XIII villas*),¹⁹⁵ Českobrodsku,¹⁹⁶ Chýnovsku,¹⁹⁷ v okolí Prahy,¹⁹⁸ na Benešovsku,¹⁹⁹ Štěpánovsku²⁰⁰ a městečka Pelhřimov a Týn se sedmi vesnicemi.²⁰¹ Vedle toho ale docházelo ke zřejmě ne tak pustošivým vpádům na (nejen) biskupské zboží – již k r. 1287 se připomínají vypálené vltavotýnské kostely a obdobně postižený kostel v Načeradci. Mimořádnou intenzitu připomíná – v obou případech jednostranně – početný soubor formulářových stížností a odhadované vyčíslení (*ex post*) spáchaných škod na více než jedenáct tisíc hřiven stříbra.²⁰²

---

¹⁹² FTB, č. 27-29, s. 24-27. Neboť pražským purkrabím byl Hroznata z Úžic, jehož synové se na biskupův úkor úspěšně obohacovali, je patrné, proč u něj biskup nemohl uspět.

¹⁹³ Až překvapivě horečnou stavební aktivitu vyvíjela na Horšovskotýnsku huť Jana III., viz KUTHAN, *Česká architektura*, s. 113-124.

¹⁹⁴ Průběh, jakožto i další okolnosti konfliktních 80. let popisuje JAN, *Václav II.*, s. 63-129 a ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, s. 99-175.

¹⁹⁵ Zde není jistá přesná chronologie, proto jednotlivá plenění uvádím v pořadí podle FTB; navíc řada vpádů nebyla jednorázovou záležitostí (mj. *continue* pustošení ze strany tetínského purkrabí Hynka, *villas nostras occupatas* na Chýnovsku atp. – FTB, č. 27, s. 24-25 a č. 186, s. 146-147). – K Příbramsku FTB, č. 29, s. 26-27: (*forense oppidum nostrum et XIII villas*) zplundrované výše jmenovaným Dětrichem Švihovcem a orlickým Zdislavem ze Šternberka a dále FTB, č. 187, s. 147-148 plen Zbislava z Třebouně (*oppidum nostrum et villas adiacentibus*). K roli jednotlivých Závišových straníků především ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, heslový rejstřík s. 543-582.

¹⁹⁶ FTB, č. 30, s. 27-28: Bratry z Altenburka uloupeno mnoho koní ze dvora v Kyjích (*curia nostra*), zpustošen dvůr v Liblicích a vypáleno *oppidum forense* (Český) Brod se dvěma vesnicemi; Liblice opět vypleněna a koně odtamtud odehnáni Ondřejem z Říčan, zetěm Hroznatovým (FTB, č. 193, s. 153).

¹⁹⁷ FTB, č. 186, s. 146-147. Nařízení chýnovskému děkanu, aby přiměl církevními tresty jakési bratry k vydání biskupských vsí Plan a Lžina, již 14 dní okupovaných a pleněných. Ono nařízení je zároveň jednou z cest, jak vymáhat nápravu, či spíše učinit přítrž záškodnickému vedení války – o tom dále.

¹⁹⁸ Vedle již zmíněných Kyjí plenil Dětrich Švihovec a Zbislav z Třebouně Chrástany a Dušníky u Rudné *et alias villas apud Pragam sitas, greges, annonam, vestes, equos, iumenta, vaccas et quidquid ibidem invenire potuit, deduxit* (FTB, č. 188, s. 148-149).

¹⁹⁹ V tomto případě šlo o Tobiášovo osobní vlastnictví – synové Hroznaty z Úžic zde přepadli, zranili a zajali biskupovy *cives et alios homines nostros de Bensow et circuitu ipsius* (FTB, č. 189, s. 149-150)

²⁰⁰ FTB, č. 193, s. 153 – Budivoj, syn pražského purkrabí Hroznaty z Úžic a lidé Zdeslava ze Šternberka plení *villas meliores, quas apud Stepanow habuimus*.

²⁰¹ FTB, č. 235, s. 178-179; popleněny a spáleny Závišovým bratrem Vítkem ze Skalice a Hroznatovými syny.

²⁰² FTB, č. 1, s. 1-2; č. 7, s. 5 a konečně č. 9, s. 7. Zatímco vltavotýnské kostely Panny Marie, sv. Krištofa a Jakuba byly zpustošeny *temporibus guerrarum*, u načeradeckého sv. Petra víme pouze o jeho spálení a třetí kus je běžná, nijak blíže nedatovatelná *littera indulgentiæ*, jež může být spojena jak se *zlými lety*, nebo s klopotným závěrem 80. let, tak s válečnými škodami souviset vůbec nemusí. K pustošení majetků jiných církevních institucí příkladně FTB, č. 31-32, s. 29-30. – RBM II, č. 2734, s. 1195-1197.

O plenění biskupských statků se zmiňuje i *Vypravování o zlých letech* – jak obecně, tak i konkrétně o Roudnici a pražském dvoře. Jak podotýká R. Nový, zdá se, že zatímco za braniborské správy trpěly zejména severně položené statky (Běcharsko–Žerčicko a Roudnicko), po r. 1284 (a spíše ještě o něco později) zboží na jihu a jihovýchodě. Poměrně podrobný výčet škod spolu s dalšími formulářovými kusy a zlomkem urbáře dokresluje pestrou mozaiku biskupova správně-hospodářského řízení.²⁰³

Vzhledem k velmi omezeným možnostem vlastní fyzické obrany statků – jistým způsobem mohlo docházet k stavebním úpravám obranného charakteru (mj. *inkastelaci*), v jediném případě víme navíc o pronájmu části zboží za účelem jeho defense, jednou rovněž slyšíme o *custodes episcopales*, snad nápravnících – byl biskup nucen obracet se k vyšší autoritě – králi (potažmo zemskému soudu) a Bohu. Církevní tresty – souhrnně klatba, interdikt nad kostely, resp. lidmi a exkomunikace – měly sice výrazný účinek posvátný, jejich praktický dopad však nelze příliš přeceňovat, ačkoli jistě hrály významnou roli; zvláště, pokud byly důsledně uplatňovány – o což byli, vedle farního kléru, jemuž to bylo nařízeno, žádání rovněž ve městech usazení mendikanti. Králi adresované kusy pak hrají na strunu chápání pražského kostela, jeho zboží a lidí jako *mater vestra* (tj. *regis* – D.T.) *sanctissima*, jíž je král *patron, tutor et dominus specialis*. Nakolik byl naznačený vztah takto reálně chápán a nakolik šlo spíše o biskupovo zbožné přání, lze sledovat z náhrad škod uskutečněných po r. 1290. V tomto kontextu také nahlédneme královu zbožnost a oddanost církvi, jak ji takřka hagiograficky líčí zbraslavský Petr Žitavský.²⁰⁴

Jak z předřčeného jasně vyplývá, měl Tobiáš, především po r. 1290, možnost osvědčit své schopnosti při obnově značně zpustlých a zpusťšených statků. Není tedy příliš divu, že, i s ohledem na bohatý pramenný materiál, byla především ve srovnání s jeho předchůdci vyzdvihována Tobiášova meliorační činnost.

Ačkoli nedisponujeme přímými doklady zavádění, resp. užívání německého práva na *předtobiášovských* biskupských statcích, je zřejmé, že nešlo o úplnou novinku, ale spíše o její masovější rozšíření jako efektivní cesty zhodnocení postupně arondizovaného zboží.²⁰⁵ Vedle několika zmínek o

---

²⁰³ *Zlá léta*, passim; NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 216 a 221-223.

²⁰⁴ FTB, č. 33, s. 31-32; NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 221 (pro Dětenice); církevní tresty připomíná řada formulářových kusů, za všechny FTB, č. 117-122, s. 95-99. O jejich (ne)účinnosti svědčí rovněž to, že biskup je nucen výhrůžky opakovat a jmenovaný pustošitel (snad Zdeslav ze Šternberka) umírá exkomunikován. FTB, č. 108, s. 90 uvádí opačný případ, a sice škůdce, z něhož je klatba na základě (příslibu) náhrady škod sňata. – O *inkastelaci kostelů* kap. 2.4, s. 66-67. – K Václavovu obrazu a (sebe)prezentaci obšírněji JAN, *Václav II.*, s. 523-550; formule podle FTB, č. 29, s. 26-27.

²⁰⁵ Přehled biskupských listin podává FÜHRER, *Listina*, s. 340-350; podle čeho ŠIMÁK, *Středověká kolonizace*, s. 861 a z něho přebírající autoři (za všechny KUČA, *Města a městečka, Díl I*, s. 61-62) soudí, že Běchary měly být r. 1270 emfyteuticky vysazeny, mi není známo. Je ale dobře možné, že Běchary spolu s Pěčicemi na Mladoboleslavsku byly opravdu na německém právu někdy před r. 1284/5 vysazeny byly, neboť jako jediné v rámci Žerčicka–Běcharska jsou jejich poplatné výměry uváděny namísto ve starších jednotkách (*jugera, terra, aratura*), zatímco polnosti výše jmenovaných vsí jsou rozměřeny v láněch (v Běcharech 22 ½, z lánů půl hřivny stříbra; v Pěčicích jediný lán pustý). NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 221-222. – Takřka zdvojnásobení lánové výměry Běchar mezi sestavením a revizí urbáře kol. r. 1290 souvisí zřejmě s nabytou pozicí *loca forense* (Tak zřejmě krátce před r. 1292, kdy král uděluje Běcharům a Blíževdlům některá práva, která mají mít jako ostatní biskupská trhová místa. NA Praha, Řád křižovníků s červenou hvězdou, inv. č. 99, sg. ŘKř 21 – KLL I, č. 624, s. 243. Regest neuvádí onu dichotomii *villa – locum forense*. Obdobně usuzuje M. Dvořák (mj. DVOŘÁK, M., *Český Brod: Stručně dějiny*, Český Brod 1992, s. 9-12; ŠIMÁK, *Středověká kolonizace*, s. 942-943 nic takového neuvádí.), že zřejmě r. 1268 byl Český Brod povýšen na město a nadán emfyteutickým právem; opora této hypotézy mi rovněž není známa. – Situace na Štěpánovsku se zdá být poněkud odlišná, poměr *starých jednotek* a lánů je značně vyrovnanější – 6:4, přičemž tam, kde venkované dělí své pozemky na lány, jich je vždy větší množství (více než 20 lánů); opačně z šesti *postaru* měřených vsí (nejčastěji terra) čtyři drží blíže neurčení lidé – snad nápravníci, obdobně ale také Javorník, který je rozměřen v lány. Zdá se tedy, že tyto poměrně velké lánové výměry jsou dílem zřejmě

purkrechtních lánech, s nimiž biskup Tobiáš nakládá,²⁰⁶ nám půjde především o četnější vysazení nejčastěji vypálených nebo jinak zrušených městeček a řidčeji vsí; tedy o vysazení jednotlivých vsí, dále jednotlivých městeček a konečně příbramského distriktu jako celku.²⁰⁷

Pokud považujeme lokaci *iure theutonico, quod purchret vulgariter appellatur*²⁰⁸ opravdu za *melioratio terre*, jak to ostatně obecnou formulí připomíná Tobiášův kancelarista – *conditionem nostram et episcopatus nostri volentes facere meliorem*²⁰⁹ – bude na tomto místě vhodné alespoň velmi stručně nastínit ony výhody a obecně charakter německého práva. Nakolik bylo toto *německé právo, lidově purkrecht* v závěru 13. století obecně, a tedy i v chápání biskupské kanceláře, potažmo vykonavatelů a příjemců tohoto práva, shodné s emfyteuzí (*iure emphyteutico*), není dostatečně zřejmé; jak ukazuje J. Žemlička, má se za to, že šlo o pozvolný průběh a průnik obou pojmů, kde emfyteuze obnáší odkazy na justiniánské zákoníky a západoevropské lenní zvyklosti a spočívá především v dlouhodobém dědičném nájmu s typickým skládáním zákupní sumy. Tento prvek Tobiášovy formuláře ojedinele obsahují,²¹⁰ rovněž vzhledem k pokročilému 13. století tedy lze ono prolínání předpokládat. Německé právo pak obnáší především jisté imunity a vymezené vzájemné vztahy (pevné platy a odvody), nové lánové rozměření vesnických nemovitostí. Značná část *proměny* jednotlivých biskupských statků je zachytitelná pouze ve svých pozdějších (celistvě až o století mladších) konturách, proto lze vztah tohoto převodu (nikoli nutně emfyteutického) především v distriktech *staré sídelní ekumeny* s Tobiášovým *melioratio* jen velmi opatrně a značně rámcově.²¹¹

---

předtobiášovského vysazení. Podrobněji bude o *villicacione Scepanowiensi* pojednáno dále. ŠIMÁK, *Středověká kolonizace*, s. 946-947 líčí štěpánovskou situaci poněkud zmateně.

²⁰⁶ FTB, č. 39, s. 36: Biskup r. 1287 zakupuje od kouřimských měšťanů 2 lány *in Nova villa episcopalis circa Brod*. Je tedy zřejmé, že před tímto datem musela být ves lokována, nebo pravděpodobněji přímo založena *iure teutonico* (a to i vzhledem k příznačnému pojmenování). – Formulářové kusy o prodeji nepotřebných vsí naopak uvádějí bez výjimky všechny statky *iure hereditario* – nakolik jde o rozdílné pojmy je poměrně nesnadné určit, domnívám se však, že rozdílné jsou – Srov. dále. Za všechny FTB, č. 257-258, 262, s. 198-199, 201; ŽEMLIČKA, *Království*, s. 121, pozn. 36. – Zmiňme ještě kumulaci odvozenin od *heres* v jediné latinské větě NFB, č. 8, s. 30-31 v trojím smyslu, a sice (1) *Bohuslao et suis heredibus pro XVII marcis vendimus* (2) *iure hereditario possidenda, quas* (3) *pro alia hereditate episcopatus (...)* *magis utili duximus convertendas*. Prvý případ bezproblémově označuje Bohuslavovy potomky, resp. nástupce, třetí dědiny, tj. zde biskupství užitečnější nemovitosti, jež měly být z prodeje uhrazeny (lhostejno, zda šlo o *starší* jednotku, či synonymum pro lán – viz GRAUS, F., *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské, Díl II*, Praha 1957, s. 134 a dále heslo „dědiny“ na s. 620) a konečně (2) dědičné/dědičné právo, které v tomto kontextu, ale dle mého soudu i v ostatních výše zmíněných případech znamená nejspíše „dědičné“, tj. Bohuslavovi i jeho dědicům.

²⁰⁷ Jde vlastně o typ B (vysazení zrušené vesnice) a C (emfyteutická lokace, jejímž příjemcem jsou přímo poddaní – tak zejména Újezd u Bíliny) Grausovy klasifikace emfyteuze, viz GRAUS, *Dějiny, Díl II*, Praha, s. 129, obecněji s. 114-158. Ačkoli je Graus v řadě interpretací zatížen, případně překonán, podává dosud nejkompletnější přehled zmínek o německém právu v českém prostoru (přehledně Tamtéž, s. 142). Vůči *emfyteutickému zcizení*, tj. vysazení církevních statků jiným feudálům (tj. šlechticům a měšťanům; Grausův typ D) se ostatně nepřímo vymezuje olomoucký biskup Dětrich (RBM II, č. 1281, s. 551-552), pro pražskou diecézi je prvá přímá zmínka o něco pozdější – Jan IV. se (jistě oprávněně) staví proti tomu, aby se církevní majetky dávaly k lokaci vladykům a měšťanům a odkazuje se přitom na Tobiášův deperditní vzor (RBM III, č. 111, s. 46-47 a č. 1767, s. 691). Janovu snahu omezit vliv šlechtických kruhů GRAUS, *Dějiny, Díl II*, s. 152 opomíjí.

²⁰⁸ K pojmům a jejich zaměnitelnosti GRAUS, *Dějiny, Díl II*, s. 126-128.

²⁰⁹ Citováno podle FTB, č. 255, s. 196-197, obdobně i řada dalších, dále citovaných lokačních formulářových kusů.

²¹⁰ FTB, č. 266, s. 205-206 (lokace Příbrami a tamních vsí): *iudex (...) duas marcas auri (...) pro emcione iuris teutunici, quod p o d a c z y e* (proložil D.T.) *nuncupatur, nostre camere tenebitur*. Potvrzení Tobiášovy emfyteutické lokace Roudnice nad Labem Janem IV. z Dražic zmiňuje poplatek (*arrha*) v hodnotě 3 hřiven stříbra, který skládali obyvatelé tamního městečka z lánů jako zákupní poplatek (RBM II, č. 1933, s. 833).

²¹¹ KLÁPŠTĚ, *Proměna*, s. 188-201 a 216-240; ŽEMLIČKA, *Království*, především s. 116-136 a TÝŽ, *Němci, německé právo a transformační změny 13. století*, in: *Archaeologia historica* 28, 2003, s. 33-46.

Na okraj těchto úvah o významu četnějších výrazů je ještě vhodné připomenout pojem *pauperes nostri*, který v několika lokačních formulářových kusech figuruje ve všeobecném významu tamních poddaných, tj. chudých právem, zaměnitelném za v listině běžnější *homines, censuales a villani*.²¹²

Vesnické vysazení explicitně připomíná jednak anonymní formulář, jednak biskupovo vysazení vsí v rámci příbramské obnovy, Onomyšli na Uhlířskojanovicku, (části) vsi Újezd u Bíliny a konečně smlouva o osazení vsí na Lounsku. Lounský měšťan Konrád řečený Enikel, podle jména zřejmě německého původu, uzavírá s biskupem zřejmě na počátku 90. let smlouvu o vysazení *iure theutonico* vsí Veltěže a Obora, součástí menšího biskupského statku zřejmě s centrálním dvorem v blízkých Počedělicích, kam rovněž byly odváděny veškeré naturální platy.²¹³ Podmínky vysazení se stereotypně opakují – Konrád obdrží svobodný lán *pro iudicio*, který může, již ale jako standardně poplatný, prodat, a dále třetinu ze soudních pokut (*in causis criminalibus seu civilibus*), přičemž dílo dokončí do příští neděle *Lætare*, tj. v průběhu jediného roku. Biskup ještě požaduje, aby se rychtář, pokud nebude smlouveno jinak, neměl žádný podíl z biskupových rybolovů, honiteb, říčních ostrůvků²¹⁴ a lesů. Vesničané pak ze zbývajících 40 lánů (24 ve Veltěži a 17 v sousední Oboře – jeden z nich je svobodný rychetní) platí ročně hřivnu stříbra (půl na sv. Jiří, půl na sv. Havla)²¹⁵ a dále přes Ohři odvádějí biskupskému dvoru v Počedělicích po třech stryších pšenice a ozimu, čtyři strychy ovsa, šest kuřat, kopy vajec, beránka (nebo 7, resp. 12 denárů) a dva sýry (nebo 4 denáry). Dále mají, bude-li to potřeba (*propter nostram ingruentem necessitatem*), poskytnout značně vágní *subsidium*, zřejmě výpomoc při jakýchkoli zemědělských pracích ve zmíněném dvoře; to je ostatně v kontextu Tobiášových formulářových kusů typické. Tento kus však připouští případné pozdější osvobození. To by odpovídalo i doloženým robotním povinnostem na jiných biskupských statcích, které ale byly jasně stanoveny – urbář připomíná nejčastěji sečení luk a žací robotu, přičemž robotní povinnosti vázané k poddanské držbě lánů v průběhu následujícího století podstatně zvýšily a fixovaly. Konečně poslední, nejen v tomto případě kladenou podmínkou, je omezení rozlohy půdy v držení jedné osoby (či spíše jednoho gruntu) na dva lány a požadavek jejich rezidence.²¹⁶

Věnujme krátce pozornost počedělickému dvoru samotnému. Poprvé je ves připomenuta k roku 1219 jako zástava v hodnotě 30 hřiven stříbra, osídlení uzavřené pohybujiícím se oháreckým meandrem je ale podstatně starší. Kdy vznikla ona biskupova *curia* není jasné; připomeňme ale nedaleké Radonice nad Ohří, kde kníže Vladislav II. daruje strahovským premonstrátům *curiam suam Radunice* (zřejmě dobytkářské specializace). Náhradou škod způsobených biskupství Přemyslem II. připadlo zřejmě k již zavedenému biskupskému hospodářství městečko Slavětín, již zmíněná ves Obora,

²¹² Mj. FTB, č. 266, s. 205-206; NFTB, č. 1, s. 23-24; LALIK, T., *Pauperes w dokumentach czeskich poczatków XIII wieku*, in: *Cultus et cognitio. Studia z dziejów srednowiecznej kultury*, Warszawa 1976, s. 323-331.

²¹³ FTB, č. 255, s. 196-197 (datace post 1284) a s drobnějšími odchylkami NFTB, č. 1, s. 23-24 (datace k 1290). HANUŠ, O. P., *Vývoj osídlení osmi vsí, které tvořily bývalé panství Vršovice v okrese lounském*, in: *Lounsko : ročenka za rok 1946*, Praha 1947, s. 20-49 se pokouší o rekonstrukci rázu tohoto vysazení na základě indikačních skic a pozemkových knih ze 16. století, alespoň rámcově poměrně úspěšně.

²¹⁴ Ohře vytvářela na svém dolním toku (výrazně od Loun) členitou a močalovitou údolní nivou s četnými meandry, slepými rameny a ostrovy – v její bezprostřední blízkosti se ostatně nachází jak Obora, tak i na druhém břehu Počedělice. Je tedy nutné předpokládat v těchto místech propojení obou břehů. MUNZAR, J. – PAŘEZ, J., *Historické povodně a jejich vliv na krajinu a sídla v dolním Poohří*, in: *Historická geografie* 29, 1997, s. 211-237.

²¹⁵ V případě biskupského zboží je patrná poměrně brzká unifikace a ustálení platebních termínů na sv. Jiří a sv. Havla – početné doklady jiných termínů ve 13. stol. a postupnou převahu předřečených dokládá GRAUS, *Dějiny, Díl II*, s. 144-145. Ačkoli ani v případě biskupských statků to neplatí vždy – brodstí měšťané odvádějí ze svých lánů 2 hřivny na svátek sv. Václava.

²¹⁶ DRC, s. 1-3, 92-150 a 313-400; Účet pokladníka, *passim*; NOVÝ, *Nejstarší urbář*, edice s. 221-223.

Vršovice a část Blšan (ostatně ještě na indikační skice jsou patrná jakási dvě jádra); Veltěž a případně nějaké neznámé drobné statky (v úvahu připadá především Smolnice)²¹⁷ ke dvoru náležely již dříve. Ostatně majetky na Lounsku byly poměrně rozdrobené a poměry nepřehledné. Je pravděpodobné, že Pochedělice samotné byly obdobně jako Obora a Veltěže a snad i další příslušející vsi vysazeny na německém právu; lokality rovněž spojuje značně excentrická poloha v rámci katastru.²¹⁸ Polohu biskupského dvora lze tušit zřejmě v blízkosti tamního kostela sv. Havla na okraji poměrně nestandardně položené čtvercové návsi, jejíž celou jednu (západní) frontu nahrazuje dnes přímo říční břeh – předpokládá se, že byla někdy před 19. stoletím zničena ke vsi postupujícím oháreckým korytem; hladina vody ostatně i v moderní době ves několikrát výrazně poničila. Indikační skica zachycuje nepravidelné seskupení domů v těsné blízkosti kostela, snad pozůstatky tvrze, doložené až ve vladyckých rukou r. 1381, ačkoli tato mohla dost dobře být součástí tamního biskupova hospodářského dvora, případně vzniknout na jeho základech. Zdá se však, že dvůr musel být schopen alespoň krátkodobého pobytu biskupa s doprovodem, neboť Tobiášův předchůdce Jan III. r. 1274 potvrzuje *apud Pochedelich* kandidáta vyšehradské kapituly k jejich farnímu obročí. Již zmíněná dominantní vsi, svatohavelský kostel je bezesporu fundací biskupskou, ačkoli datování stavby není příliš jisté – pohybuje se mezi druhou polovinou 13. a počátkem 14. století.²¹⁹

Pochedělické zboží (lze-li jej tak označovat), k němuž za Tobiáše náleželo pět a půl vsi a městečko Slavětín, tři kostely (v Pochedělicích, Smolnici a Slavětíně), poměrně dobré pozemkové vybavení organizované na německém právu a řada biskupových příjmů, které náležely přímo ke dvoru (jmenovitě rybolov, honitba, lesy, ostrovy). Dvůr obecně byl tou centrální lokalitou komunikující na jedné straně s jednotlivými vesnicemi – rychtáři a poddanými (tj. odvozy naturálních, příp. reluovaných dávek), na straně druhé, zřejmě méně častěji s biskupskou komorou a pražským dvorem, jednak v roli dodavatele potravin, případně koní (tak zejména dvory v blízkosti Prahy) a při odvodu pokut a soudních poplatků *camere nostre*, jednak v opačném směru jako recipient předpokládaných instrukcí

---

²¹⁷ RBM IV, č. 478, s. 192-194: r. 1337 směnil Jan IV. s roudnickými augustiniány tuchomyšlské panství (jim předtím darované oddělením od Supí Hory) za mj. *bona nostra* (...) *Smolnicz, Hlina, Babina, Brzeza et Zbudow inter Liuthomericz et Vsk sita*, přičemž prvá z nich je Smolnice u Loun (a nikoli n. zaniklá ves Smolnice u Úštěka, jak soudí BOHÁČ, *Pozemková držba*, s. 178), ostatní potom odpovídají popsané poloze na pravém břehu Labe (vsi Hlinná, Babiny I (zan. u Malečova), Březí a Zbudov (zan. u Malečova; poslední tři RTT I, s. 570, B 14). Smolnické polnosti sestávaly k r. 1338 podle roudnického urbáře ze 30 lánů, což lze považovat za dědictví biskupského vysazení, resp. rozměření (DRC, s. 5). K roudnickému obvěnění a urbáři NOVÝ, R., *Studie o předhusitských urbářích 1*, in: Sborník historický sv. 13, 1965, s. 5-64, zejména s. 31-38. Nelze příliš souznít s formulací, že tyto vesnice jsou „porůznu rozptýlené v okolí Roudnice“ (Tamtéž, s. 32). R. Nový vsi zmíněné v této a následující poznámce pouze konstatuje.

²¹⁸ K odstavci obecně po řadě CDB II, č. 174, s. 162-163; CDB I, č. 156, s. 157-161; indikační skica Blšan (ZAT251018410) – v širším regionu biskupství patřily r. 1333 vsi Páleč, Vrbičany a Šlapanice, a dále podstatně vzdálenější Očihovec a Libořice na Podbořansku, které ovšem biskup Jan IV. zakoupil pro svou roudnickou fundaci (*de bonis nostre persone intuitu acquisitis*; RBM III, č. 2008, s. 781-782), a tudíž nemohly být „vyčleněny ze zdejšího (tj. roudnického – D.T.) biskupského panství“, jak soudí HLEDÍKOVÁ, *Jan IV.*, s. 144. Na Slánsku biskupství patřily do výše zmíněné směny r. 1337 vsi Dolina s patronátním právem, Želečovice a Bakov, které ale pro svou vzdálenost s pochedělickým dvorem nemohly mít mnoho společného (RBM IV, č. 478, s. 192-194).

²¹⁹ RBM II, č. 888, s. 362; indikační skica Pochedělic (LIT393018430); ANDĚL, R., a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy*, Praha 1984, s. 353-354 a 355; SEDLÁČEK, *Hrady, Díl XIV*, s. 472; SKOPEC, J., *Románské a raně gotické kostely na Lounsku*, HAVRLANT, J. (red.), *Poohří 2. Památky a společnost, Žatec 2012*, 160–178. První zmínkou o kostele je typicky až záznam v RDP, s. 45 k roku 1352. Archeologicky nebyl dosud intravilán vsi studován. Sídelně-historický a archeologický kontext souhrnně podává PEKSA, V., *Středověké osídlení středního Poohří*, diplomová práce FF UK, 2017, s. 77-80.

hospodářsko-správního charakteru. Ostatně skrze toto prostředí se mohl Tobiáš dostat do kontaktu s lounským Konrádem.²²⁰

Rovněž *oppidum forense* Slavětín hrálo podstatnou roli hospodářského kalendáře biskupských poddaných, pochopitelně spolu s nedalekými královskými Lounami. Když totiž v lednu 1292 uděluje král Václav II. biskupským městečkům Běchary a Blíževedly, hovoří se o právech, (*quia*) *habet alia loca forensia episcopatus nostri*. Privilegium zmiňuje v první řadě týdenní (zde páteční) trhy, z nichž biskup pobírá poplatky *a venientibus et visitantibus* a dále udělené právo soudit všechny zločiny (*excessus vel crimina*). Obdobně povyšuje (*ut villa (...) sit locus forensis*) král v létě téhož roku jihočeské Božetice na nově nabytém sepekovském panství, zde biskup navíc drží nějaké krčmy.²²¹ Lze proto předpokládat rámcově blízkou povahu Slavětína jako střediska lokální směny, jistě ovšem agrární povahy.²²²

Toto značně koherentní zboží tak lze s trochou nadsázky pokládat za do jisté míry ideální výsledek Tobiášových aktivit na poli zušlechtění biskupského zboží;²²³ proto byl také tento počedělický exkurz zařazen zdánlivě nelogicky na toto místo. Obecnému přehledu a širšímu vřazení do souvislostí lokační podnikavé činnosti lounského Konráda Enikela a jeho i bezejmenných souputníků v biskupových službách slouží Tabulka I v příloze.

Přehled doložených a dochovaných smluv dává tušit několik poměrně podstatných rysů, které se téměř vždy opakují.²²⁴ V první řadě jde o již zmíněné *subsidium dare*, kterým jsou vesničané nově biskupovi povinováni. Jak ukázal počedělický příklad, šlo zřejmě o vágně stanovené povinnosti vypomáhat při žních, kosení a sušení sena při náležitém biskupském dvoře, přičemž se zdá, že překážkou nebyla ani jeho poměrně značná vzdálenost od vsi samotné, jak upozorňuje lokační smlouva o vysazení Onomyšle na Uhlířskojanovicku. Vzhledem k roztržitosti tamních biskupských majetků brodského distriktu, pomíneme-li velmi nepravděpodobnou dominikální držbu ve vsi samotné, přichází v úvahu hospodářský dvůr v Liblicích u Českého Brodu, vzdálený zhruba 30 km. Tomu odpovídá i o sto let mladší údaj o robotách sousedních vsí Onomyšl a Nepoměřice, které měly z každého lánu povinnost požnout 20 kup (*capecia*; v kontextu specializace tamního dvora na chov koní zřejmě kup sena)²²⁵ v Liblicích; obdobně totéž vykonávali poddaní z Oplan a Bohouňovic pro dvůr v Kyjích, což je ještě podstatně dále. Značná vzdálenost je zřejmě důvodem, proč zatímco jmenované vsi jsou vázány

²²⁰ Slavětínský kostel je fundací buďto ještě královskou, nebo již Jana III. (souhrnně LÍBAL, D., *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, Praha 2001, s. 452-453). Ačkoli jsou zmínky o jeho hodnotářích jen značně torzovité, musel být biskup Tobiášova původu a formátu jistě obklopen vedle skupiny kaplanů a kanovníků rovněž řadou světských úředníků zajišťujících provoz *in temporalibus*. O biskupském pražském centru souhrnně HLEDÍKOVÁ, Z., *Biskupské a arcibiskupské centrum ve středověké Praze*, in: PSH 27, 1994, s. 5-25, o záležitostech pražského Tobiášova dvora kap. 3.4.

²²¹ Pod pojmem *thaberna* rozumějme nejen nálevnu, případně hostinec, ale šířeji také místo směny a prodeje potravin, masa atp.

²²² Po řadě nedostatečný regist RBM II, č. 2806, s. 1229-1230=KLL I, č. 624, s. 242. Citované však vyplývá pouze z originálu NA Praha, Řád křižovníků s červenou hvězdou, inv. č. 99, sg. ŘKř 21 (on-line dostupné na monasterium.net); RBM II, č. 2742, s. 1199. Podobného charakteru zřejmě byl i blízký Pátek – KEJŘ, J., *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998, s. 206-208 a podrobněji TÝŽ, *Trhy a trhové vsi v Čechách a na Moravě*, in: *Právněhistorické studie* 28, 1987, s. 9-44, zde zejména s. 17-29; obecně ještě HOFFMANN, F., *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009, s. 48-51.

²²³ O jeho nemalé hodnotě svědčí rovněž to, že tvořilo nemalou část směnečné protihodnoty za početné statky na Rožmitálsku za Arnošta z Pardubic (RBM V, č. 238, s. 126).

²²⁴ Zde není natolik podstatná přesná lánová výměra jednotlivých smluv, která se v některých případech rukopis od rukopisu nepatrně liší – uvádím potom tu, která je editorem vřazena do samotného textu – jako je spíše třeba zaměřit se na obecnější trendy. Ačkoli, jak dokládám dále, údaje o počtu přiměřených lánů realitě dost dobře odpovídají.

²²⁵ Pouze terminologická poznámka: *metere* se vztahuje k jaři (žnout, pak kosit), *de stadio* k ozimu (žnout, ekvivalentně pro vernakulární *shone*), Srov. ŠMELHAUS, V., *Messis shon, Shonné žetí*, in: *Český lid*, 66/1, s. 42-44.

robotou v úkonech, vsi dvoru blízké (zde Český Brod, Liblice a Bylany) byly povinovány poslat určitý počet osob (ženců) v určeném termínu. Obdobné trendy lze zachytit i v ostatních regionech.²²⁶

Pouhou hypotézou hodnou hlubšího prověření je oproti tomu spojení relativně nejhlubší emfyteutické tradice (na biskupském zboží) v Nové Vsi u Českého Brodu a reluce tamních robot zachycená v arcibiskupském urbáři. Reluovaná robot, především žací, se ale v závěru 14. století (a snad i dříve) týká řady vsí napříč jednotlivými distrikty, u nichž tento vztah nelze ani doložit a často ani předpokládat.²²⁷

Povinnosti biskupských poddaných ale spočívaly především v pravidelných platech z držených lánů ve standardizované výši ½ hřivny a jejích násobků, odvisle zejména na kvalitě půdy.²²⁸ A dále naturální dávky, odváděné k příslušným dvorům, případně přímo k biskupovu dvoru na Malé Straně – o jeho bohatém zásobení svědčí i výčet kořisti, kterou z něj pobral braniborský Pavel Beruth: (byla zde) *uložena velká zásoba obilí, vína, uzenin a sýrů*.²²⁹ Vedle obligátních vykrmených husí, kuřat, vajec a sýrů jsou pravidelně zmiňováni beránci a vepři, kteří mohou být nahrazeni jim odpovídající částkou v penězích, přičemž v příbramském případě text výslovně zmiňuje, že o této náhradě má rozhodnout biskup (tedy spíše jeho správce: *quod in nostra optione consistit*). Je tedy patrné, do jaké míry musela probíhat komunikace mezi pražským biskupským centrem, kde zřejmě působil jakýsi temporální správce, a jednotlivými distrikty, přičemž tímto prostředníkem zřejmě byl správce tamního dvora (biskupský *villicus noster*) nebo jacísi *alii nuncii nostri*, zmiňování v souvislosti s vesnickými soudy, konanými třikrát do roka v (Jenišově) Újezdě u Bíliny. Případně, a to zejména v případě roztržštěných distriktů, mohl oním prostředníkem být rychtář, který jistě shromažďoval odváděné platy a postupoval je výše, *camere nostre*.²³⁰

Osoba, která odpovídala za zdárnou realizaci smluvně sjednaného rozměření (*laneos mensurati*) a osazení *bonis hominibus*, se zpravidla, pokud jím již nebyla (Příbram, Roudnice, obdobně Pelhřimov), stávala rychtářem a držela tedy dědičně rychtu s jistými výsadami – vedle svobodných lánů a jiných provozů je zmiňována třetina výnosů ze soudních poplatků a pokut; v jednom případě vyjma *tribus culpis criminalibus, quas iuxta terre consuetudinem nostro iudicio ac camere reservamus*.²³¹ Ačkoli tak přímo neříká žádný z formulářových kusů, je zřejmé, že rychtáři náležely tyto nižší soudní povinnosti. Vedle toho je rychtář, stejně jako noví osadníci, povinen residencí a rozsah držby v jedné rukách bývá omezen na dva lány, jde tedy o zřejmé opatření za účelem racionalizace vesnického

²²⁶ NFTB, č. 2, s. 24-25; FTB, č. 256, s. 197; DRC, s. 104-106; NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 221.

²²⁷ FTB, č. 39, s. 36; DRC, s. 105 (Nová Ves) a Tamtéž, *passim* (ostatní doklady). Novoveský převod na německé právo se zřejmě uskutečnil aktivitou kouřimských měšťanů, kteří ve snad biskupské kolonizační vsi drželi jakési podíly, jež pak (zřejmě celé) r. 1287 biskup odkoupil.

²²⁸ Nadstandartní příjem dvou hřiven z k městečku přiměřeného lánu vycházel biskupově komoře z Českého Brodu, což předřčenému odpovídá. Ostatně rovněž deklarované příjmy ze samotného městečka i celého distriktu byly v závěru 14. století nejvyšší, ať sumárně, tak rovněž v přepočtu na jedno sídliště (Účet pokladníka, s. 19-21, sumy ostatních distriktů pak *passim*). Chaloupecký odhaduje celkový roční příjem komory na 3500 kop gr. (včetně desátků a jiných příjmů mimo vlastní zboží), pak by příjem z brodského distriktu činil necelých 5 % (Tamtéž, s. 17).

²²⁹ *Zlá léta*, in: FRB II, s. 346 (k r. 1279, podle Pokračovatelé Kosmovi, BLÁHOVÁ, M. – FIALA, Z. (ed), s. 210-211 šlo až o rok 1282, což zde ale není podstatné.).

²³⁰ FTB, č. 164, s. 130-131 (Jenišov Újezd), ostatní zmínky přehledně v Tabulce I v příloze.

²³¹ Na jejich místě lze uvažovat o vraždě, znásilnění a žhářství, podobně jako svá práva v této věci vymezil král Jan vůči kolínským měšťanům (CIM II, č. 144, s. 240-242), nebo je (od krále získané) výslovně jmenuje Boreš z Rýzmburka v podmínce ke svému daru korunským augustiniánům (RBM II, č. 988, s. 413-414), jde ale o pouhé, sice analogiemi podložené dohady. Určité indicie přibližuje srovnání se situací klášterních institucí – VANĚČEK, V., *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě. Část třetí: imunita soudní*, Praha 1939, s. 45nn. K soudním a hospodářským imunitám biskupského zboží kap. 2.5.

prostředí, pravděpodobně by totiž nebylo v silách vlastníka nadlimitní polnosti ji obdělávat. Jak soudí J. Dobiáš, ukazuje toto pravidlo na obtížné zajištění dostatečného počtu kolonistů, kterým bude přidělena půda.²³² Při obnově zpusťosené Příbrami a okolních vsí složil rychtář zákupní sumu, *quod podaczye nuncupatur* a spolu s jakýmsi Řehořem a dalšími *cives* ručil za zdárné dokončení purkrechtního vysazení svým movitým i nemovitým majetkem ve výši šesti hřiven zlata, tedy trojnásobku podacího. Tam, kde dochází k obnově zpusťoseného zboží, je pevně určena lhůta, po kterou jsou tamní *lidé* osvobozeni od jakýchkoli poplatků, snad vyjma *collecta generalis*, od níž je biskup nemůže osvobodit – tak to alespoň zmiňuje formulářový kus pro Pelhřimov.²³³

Nově se rychtářem²³⁴ stává lounský měšťan Konrád Enikel, příbramský rychtář, roudnický a pelhřimovský purkmistr svou pozici lokací, resp. zakoupením na německém právu pouze upevňují. Je ale rovněž znám zřejmě častěji užívaný, a proto strohý kus, jímž je v nejmenovaném městečku, a obdobně by tomu zřejmě bylo i pro ves, ustanovován rychtář za již zmíněných podmínek. Zmíněné záležitosti rychtáře, jeho práv a povinností platí zejména pro obnovy zničených vsí (snad s výjimkou Veltěže a Obory; Grausův typ B), odlišné jsou případy, kdy jsou příjemci německého práva přímo poddaní, ať už na vsi (Újezd, zřejmě i Onomyšl), nebo ve městečku (Č. Brod), kteří se sami zakupují; tj. Grausův typ C.²³⁵ Zdá se, že minimálně jistou dobu se taková vesnická komunita obešla bez rychtáře, čemuž by nasvědčovala především zmínka o *tria iudicia comunia* v Jenišově Újezdě, na které přicházel biskupův vilik nebo jiní jeho poslové a kde onen vilik rovněž disponoval soudními pravomocemi. Biskupský vilik je pravděpodobně správcem biskupova dvora a k němu se váží, ať už jakkoli pevně, vsím – zastává tedy zřejmě roli předchůdce purkrabího, jehož úřad je doložen až pro pokročilé 14. století. Přesnější vymezení vilikových pozic je ale vzhledem k nedostatku pramenů takřka nemožné; lze uvažovat o jistých paralelách s funkcí královských viliků.²³⁶ Poněkud odlišnou pozici měl rychtář některého z biskupských městeček, těm se ale bude, obdobně jako imunitním záležitostem, věnovat další podkapitola, ačkoli jde o okolnosti s *melioratio bona episcopalis* bytostně spojené.

Naopak závěrem této ještě připomeňme několik obecnějších úvah stran biskupské kolonizace na sklonku 13. století, tedy rámcově v době Tobiášova episkopátu. Nakolik jsme totiž konstatovali, že přesný postup zavádění a užívání německého práva na biskupském (ostatně ani jiném) zboží nelze přesně sledovat, potom totéž ještě v hojnější míře platí pro kolonizační procesy.

Zatímco roztržštěná a výše naznačenými způsoby scelovaná držba v rámci *staré sídelní oblasti* biskupské kolonizaci zřejmě téměř nepodléhala; a pokud ano, pak šlo o jednotlivé případy v drtivé většině neregistrovatelné. S napřimováním tzv. *trstenické stezky* v předpolí Českého Brodu lze velmi opatrně spojovat biskupské založení Nové Vsi, kde biskup Tobiáš zakupuje od (zde předtím zakoupeného) kouřimského měšťana dva lány. Vedle změny vedení této česko-moravské spojnice pro založení hovoří jednak ono lánové rozměření, jednak samotné pojmenování.²³⁷

²³² Připomíná DOBIÁŠ, *Dějiny*, s. 192.

²³³ Přehled jmenovaných případů Tabulka I v příloze.

²³⁴ Obecné vybavení rychty – svobodné lány, lázeň, masný a chlebný krám a mlýn, bude-li jej schopen vystavět na břehu říčky. FTB, č. 268, s. 208

²³⁵ Přehled jmenovaných případů Tabulka I v příloze; třídění do čtyř obsahových typů emfyteuze GRAUS, *Dějiny, Díl II*, s. 129–130.

²³⁶ Tobiášův formulář obsahuje jedinou zmínku o biskupském vilikovi, znovu je *villicus* ve významu správce n. šlechtice použit ve formuláři FTB, č. 240, s. 182. K tomu dále X.4.

²³⁷ FTB, č. 39, s. 36; SEVERIN, K., *Trstenickou stezkou cestou necestou*, in: Pomezí Čech a Moravy č. 4, 2000, s. 353–388, zde s. 353–362 reviduje starší nekritické závěry I. Vávry. Na základě archeologické situace analyzuje průběh trstenické stezky FROLÍK, J., *Archeologický výzkum Českého Brodu v letech 1994–1995*, in: Archeologické rozhledy roč. 48/4, 1996, s. 737–747.

Naopak když r. 1144 získal pražský biskup Ota rozsáhlé *predium Selev*, tehdy rozsáhlou pomezí krajinu, lze (v patrné shodě se starším bádáním) předpokládat, že šlo o krajinu jen velmi řídkou osídlenou a nedotčenou staršími majetkovými vztahy. Pak by ona část Želivska, která nebyla věnována tamnímu klášteři (tj. pozdější Řečicko), prošla zásadní kolonizací v druhé polovině 12. století s dozvuky ještě na počátku století následujícího; vždyť tzv. rynárecká listina (1203) popisuje již existující, byť zatím nepřilíživě stabilní osídlení již v nejvyšších polohách při rozvodí. Tato základní sídelní síť pak byla ustálena a zahuštěna; kolonizační postup je pak předpokládán především okolo Nového Rychnova, pozdějšího biskupského městečka s tvrzí. Výrazným způsobem se zde, stejně jako v případech jiných, rozsáhlejších zboží promítla emfyteuze, přičemž se zdá, že by v této *rychnovské skupině* bylo lze na základě rozměření jednotlivých statků odlišit dvě skupiny sídel – nově emfyteuticky založené a starší, na emfyteuzi převedené. A sice tak, že ony starší lze tušit tam, kde nejsou jednotlivé statky zaokrouhleny na obvyklé lány, resp. jeho části, ale naopak jsou udávány přesněji, tj. v jitrech; což předpokládá přeměření starší situace. O jejich současné a poměrně jednotné organizaci svědčí totožné poddanské povinnosti, evidované v arcibiskupském urbáři (z lánu ročně 32 grošů, 2 kuřata, džber ovsu, svazek lnu, robotní povinnosti vyjma honné reluovány za 3 groše). Mladšímu založení odpovídá většinou také rozsáhlejší lánová výměra, naopak půdorysné typy se v tomto případě nezdají být příliš jistým klasifikačním prostředkem.

Srovnání se sousedním Štěpánovskem ukazuje, že k důslednému zavedení lánové soustavy na biskupských statcích docházelo postupně a pozvolna – poměr lánů a starších plošných jednotek je zhruba vyrovnaný. Nakolik této transformaci napomohlo plenění biskupského zboží v neklidném prvním dvanáctiletí Tobiášova episkopátu a nakolik měl tento biskup na onom převodu podíl, nelze přesně říci; je ale více než pravděpodobné, že jeho nejen formulářovými kusy doložená činnost tyto procesy uspíšila. Zároveň ale podotkneme, že tyto zmiňované převody nutně nemusely znamenat ad hoc přijetí emfyteuze, ale častěji šlo zřejmě o implementaci jednotlivých institucí – lánové výměry a rychtářů; zatímco nákup (arrha) je doložen až na počátku 15. století. To ale neznamená, že by nemohl být uplatňován, jak o tom svědčí i doložené nákupy v několika případech Tobiášových vysazení městeček; v tomto kontextu by ale dle mého soudu bylo vhodné oslabit apriorní Dobiášovy soudy o úplné absenci emfyteuze, především nákupu, na vsi. Mnohem pravděpodobnější je, jak Dobiáš dále podotýká, u řady vsí jejich vysazení, u jiných pak splývání prvků starší *iure hereditario* a emfyteutických modernizačních vlivů (vlivů německého práva).²³⁸

Obdobně zřejmě probíhala transformační aktivita i v ostatních pohraničních distriktech (Štěpánovsko, Chýnovsko, Horšovotýnsko), které však na kompletnější zhodnocení dosud čekají.²³⁹

Je patrné, že se Tobiášův světitel a starší kolega na olomouckém stolci, biskup Bruno podílel vzhledem ke svému holštýnskému původu na podstatném modernizačním transferu kulturních, právních a hospodářských inovací do moravského a potažmo i českého prostoru. Výrazná kolonizace do té doby pustých lesnatých krajů, budování lenní soustavy opírající se často o biskupovy blízké ze sasko-holštýnského prostoru a výrazné hospodářsko-právní upevnění olomouckého biskupství, a tím i pozice olomouckého biskupa jako významného politického hráče snad mohla být Tobiášovi určitým

---

²³⁸ DRC, *passim*; Účet pokladníka, *passim*; DOBIÁŠ, *Dějiny Pelhřimova I*, s. 40-78; KLÁPŠTĚ, *Proměna*, s. 240-242. Za spolehlivé považuji rovněž Dobiášovy výklady o povaze osídlení regionu (snad vyjma pojmů *slovanská* a *německá kolonizace* samotných), pro jehož zmínku zde, stejně jako řadu dalších podnětných úvah zde není prostor.

²³⁹ Výjimkou je souhrnná Šimákova práce, která je zde ale nepřilíživě věrohodná a dostatečná, vzhledem k přílišnému důrazu na souvislost první písemné zmínky a založení (původ) lokality. Srov. ŠIMÁK, *Středověká kolonizace*, s. 596-601, 1169-1175 a 1180-1185.

ideovým vzorem a (nedostižným) příkladem. Podstatným motivem Tobiášovy aktivity ale jistě byly neklidné roky po jeho nástupu, nejen nutnost obnovy statků, ale také snaha předejít jejich potenciálnímu plenění – jak aktivně, tak pasivně. Pokud hledáme inovační transfery v jeho působnosti, pak půjde spíše o otázky církevně-správní v souvislosti s würzburgskou synodou a jeho tamním pobytem.²⁴⁰

2.4 *Ut villa sit locus forensis. Dvory, městečka a správa.*

Když byl někdy na přelomu let 1283 a 1284 sestavován urbář biskupského zboží, blíže neznámý úředník, snad jeden z Tobiášových kancelistů (písař A)²⁴¹ uvedl v oddíle věnovaném řečické vilikaci (*possessiones et redditus in villicacione Rechycensi*) nejprve centrální správní lokalitu, tj. trhové místo Řečici, kde, krom jiného, k tamnímu purkrabskému oficiu náležejí dva purkrabské lány a z mlýnů na říčce Trnavě náleží jeden rychtáři, další purkrabímu a jeden k biskupskému dvoru. Tato zdánlivě nepřilíš zásadní zmínka naznačuje systém správy biskupských statků. Řadu dalších, torzovitějších zpráv přináší jednotlivé formulářové kusy a originály listin. Určité, ale stále pouze rámcové kontury lze rovněž sledovat v mladších pramenech arcibiskupské provenience. Na rozdíl od Václava Chaloupeckého se naopak nedomnívám, že by byl roudnický urbář příliš příhodným pramenem pro rekonstrukci těchto skutečností, neboť tyto augustiniánům věnované statky biskup daroval *de bonis nostre persone intuitu acquisitis*. A sice šlo o koupi od několika drobných zemanů, o čemž svědčí i na potenciálně jednotné zboží přemrštěný počet tvrzí (*munitio cum castellano*).²⁴²

Pokusme se zde tedy rekonstruovat správní systém biskupských statků, neboť zhodnocení jeho efektivity umožňuje ověřit obecnější soudy o povaze Tobiášova hospodářství jako rozvinuté a fungující soustavy. Ačkoli tento správní aparát jistě nebyl výhradně dílem Tobiášovým – o čemž svědčí mj. již zavedené výše jmenované úřady – zdá se, že za jeho episkopátu získal základní kontury tak, jak jej lze postihnout ve vícekrát zmíněných pramenech.²⁴³

Zatímco více či méně jasné náznaky existence biskupských dvorů jsou patrné již v 11. století a lze je, ve srovnání s obdobnými, v řadě případů specializovanými knížecími dvory, považovat za základní strukturu nepřilíš dokonalé biskupské hospodářské sítě, do značné míry podřízené knížecím (hradským) úředníkům – jak to připomíná i řada královských imunit pro Tobiášovy poddané – ve 13. století lze sledovat určitou změnu důrazu.²⁴⁴ Je totiž zřejmé, že vedle již zmíněných režijně hospodařících dvorů (*curia*), které vedle samotné zemědělské produkce sloužily jako (mikro)regionální správní centra, se v závěru 13. století v písemných pramenech objevuje skupina lokalit – *locus forensis*, *oppidum forense* – které nabývají charakteru jakýchsi *městeček*, tedy sídlišť sice stále dominantně agrárních, plnicích vedle toho ale roli regionálních hospodářských (zejména trhových) a komunikačních

²⁴⁰ K Brunově činnosti především HRABOVÁ, *Ekonomika*, passim; JAN, L., *Věrně po boku svého krále. Bruno ze Schaumburku*, in: JAN, L. – DRAHOŠ, Z. (ed.), *Osobnosti moravských dějin (1)*, Brno 2006, s. 63–76.

²⁴¹ K otázce písaře A a jeho pozici v rámci biskupovy kanceláře uvažuje NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 210-218; nově v kontextu biskupovy kanceláře FÜHRER, *Listina*, zejména s. 126.

²⁴² Tamtéž, s. 223. – K roudnickému urbáři DRC, s. 4-19; RBM III, č. 2008, s. 781; CHALOUPECKÝ, V., *Jan IV. z Dražic, poslední pražský biskup*, Praha 1908, s. 30-31. Proti tomuto užití se stavím spíše z hlediska metodického, neboť lze předpokládat, že biskupský a zemanský dvůr byl, co do obecných kategorií, jednotkou značně podobnou.

²⁴³ Na okraj těchto úvah snad jen připomeňme, že z celkového počtu 65 známých listin jeho předchůdce Jana III. se biskupským statkům věnují pouze dvě, v obou případech jde o jisté majetkové transakce. Přehledně FÜHRER, *Listina*, s. 34-40 a tabulka registů s. 342-345. Rekonstrukce správního aparátu je tak vzhledem k pramenné základně relevantní až pro Tobiášův episkopát.

²⁴⁴ Srov. kap. 2.1 a dále 2.5.

center. Ačkoli se, vyjma Slavětína (r. 1268),²⁴⁵ tyto přímé zmínky vztahují až k Tobiášovu episkopátu, je v obecnějším kontextu patrné, že tato *trhová místa*, resp. *trhová městečka* svůj status získávala někdy v průběhu 13. století – na mladším příkladu Václava II. se takové udílení soudních imunit, trhových a snad i jiných práv ukazuje jako jedna z poměrně efektivních a královskou komoru v tu chvíli příliš netíživých cest odškodnění za zcizená zboží. Když totiž biskup Ondřej r. 1216 rozhojnil biskupské podbrdské državy, zakoupil od tepelského probošta *predio dicto Příbram*, tedy rozsahem blíže neurčené zboží v ceně tří set hřiven stříbra, jehož centrem byl onen dvůr s náležitostmi. O sedmdesát let později (r. 1289) pak Závišovi straníci vypálili a vyplenili *oppidum forense et XIII villis ad ipsum spectantes*, o další století později již známe Příbram jako *civitas* s řadou práv, privilegií a povinností vůči arcibiskupovi, správu distriktu pak vykonává purkrabí tamní tvrze.²⁴⁶ Analogický vývoj sledujeme v případě řady dalších *trhových míst*.

Některé z nich (mj. Mladá Boleslav,²⁴⁷ Rokycany, Český Brod, Roudnice, ale zřejmě také Trhový (sic!) Štěpánov) mají, jak se zdá, značnou kontinuitu a navazují na nejstarší správní a hospodářské rozvrstvení přemyslovského státu, jiné (názorně Příbram výše) neurčitá práva trhu teprve v průběhu 13. století získaly. Při jaké příležitosti a jaká lze pouze odhadovat; je ale zřejmé, že biskup sám právem trhu nedisponoval a musel se tedy spolehnout na krále. Jen do jisté míry lze jako vzorovou číst listinu krále Václava II. (1292) pro biskupem nedávno nabyté Božetice na Sepekovsku. Král formulí, jež byla přebrána i do názvu této podkapitoly, vyjadřuje vůli povýšit onu ves na trhové místo s každodenním úterním trhem, krčmami a všemi poplatky a soudními pravomocemi náležejícími biskupovi tak, jako je biskup má v jiných *trhových místech*. Obdobná jurisdikční práva získal biskup i pro Běchary a Blíževedly (*villas*), kde se již pravidelné trhy konaly, ačkoli statut trhového místa získaly až tímto aktem.²⁴⁸

Zastavme se ještě krátce u jednotlivých termínů označujících tato *trhová místa*, z nichž některá lze na základě nepřímých důkazů považovat za jakási *městečka*, jak jsou také v textu označována. Jedná se zejména o ta, která byla znovu a poměrně bohatě vysazena *iure theutonico*, jsou v nich doloženy krčmy a další řemeslné provozy a rovněž bývá zmiňován tamní rychtář (příp. purkmistr – *iudex* – v případě Pelhřimova i *iurati ipsius civitatis*, tedy konšele²⁴⁹) – tedy v případě biskupských středisek takto označují (Český) Brod, Pelhřimov, Příbram, Roudnici a s jistými pochybnostmi Týn nad Vltavou s malou kapitulou a Chýnov; tj. střediska nejrozsáhlejších obvodů. Jmenované lokality pak Tobiášův formulář zná jako *oppida forensia*,²⁵⁰ případně pouze bez trhového přívlastku. Do této skupiny by snad –

²⁴⁵ Slavětín získal od krále biskup Jan III. již jako *opidum forense* (RBM II, č. 620, s. 240-241).

²⁴⁶ CDB II, č. 126, s. 115-116; FTB, č. 29, s. 26-27; DRC, s. 145 (Příbram); SMOLOVÁ, V. A KOL, *Příbram*, Praha 2016, s. 40-57. Obecně KEJŘ, *Trhy*, s. 9-44.

²⁴⁷ Zde jsou desátky z každého trhu přímo jmenovány v biskupském urbáři (NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 221). Při prodeji je Boleslav jmenována *locus forensis (...) et forum decimum* (NFTB, č. 5, s. 27-28).

²⁴⁸ RBM II, č. 2742, s. 1199 (Božetice); NA Praha, Řád křižovníků s červenou hvězdou, inv. č. 99, sg. ŘKř 21 – regist KLL I, č. 624, s. 243 (Blíževedly a Běchary). Obecně opět KEJŘ, *Trhy*, zde s. 20-22.

²⁴⁹ FTB, č. 232, s. 176-177. Městská privilegia ale získal Pelhřimov až v druhé polovině 14. stol., zde šlo zejména o jeho obnovu a obranu (hradby). DOBIÁŠ, *Dějiny*, s. 236-238. Obdobně ale i v případě Příbrami a Českého Brodu (BERÁNEK, K. – DVOŘÁK, M., *Nejstarší privilegia města Českého Brodu*, in: SSH roč. 25, 1999, s. 3-47, zde s. 3-12).

²⁵⁰ Výjimkou je zde opět Pelhřimov, který je ve dvou formulářích emfyteutické smlouvy jmenován (zřejmě bez hlubšího významu) jak jako *opidum*, resp. *opidum forense*, tak i jako *civitas* a vedle purkmistra (*iudex*) své povinnosti při obnově přijímají i *iurati civitatis* (FTB, č. 231 a 232, s. 175-177). Naopak zřejmě podstatně logičtější se zdá užívání označení *opidum forense* a *civitas* v případě přiměření 20 lánů a stanovení poplatků a podmínek vůči biskupu v Brodě. Zatímco jak v případě vyplenění, tak i když druhý formulář popisuje stav lokality před emfyteutickou lokací, užívá písař termínu *opidum forense*, o budoucím stavu se hovoří jako o *civitas* (FTB, č. 30, s. 27-28 a č. 156, s. 124-125). Termín *cives (nostri)*, jindy *cives oppidi*, nikdy ale *oppidani*) označuje v rámci formulářových kusů poměrně obecně obyvatele výše jmenovaných městeček, zatímco v ostatních případech jsou to nejčastěji *villani* a *homines*. Neboť jsou ale oba případy ojedinělé, chápou předešlé řádky spíše jako

vzhledem k centralitě a existenci biskupského zázemí – patřil i Horšovský Týn a Rokycany.²⁵¹ Nejpozději kolem r. 1390 jsou tato městečka označována v arcibiskupském urbáři pojmem *civitas*.²⁵²

Vedle nich figuruje řada drobnějších lokalit již disponujících právem trhu, případně právě tohoto práva nabyvších. Tato *trhová místa (loca forensia)* doplňovala z jedné strany síť hospodařících dvorů, z druhé zajišťovala základní tržní směnu – hotových peněz bylo třeba minimálně při každoročních odvodech na sv. Jiří a Havla. Jak plyne z výše zmíněných zakládacích listin, šlo o vhodně vybraná místa s právem týdenního trhu a někdy krčmou, z nichž biskupovi plynuly jisté poplatky – jednou souhrnně *decimas forum*, jinde *solutionibus ac iuribus (...) ab omnibus venientibus et visitantibus forum ipsum* – a král se v jeho prospěch vzdával soudních pravomocí nad oním místem. Zdá se, že povýšení těchto trhových míst (jmenovány Běchary, Blíževedly a dále obecný formulářový kus) je pro Tobiášovu hospodářskou politiku příznačné. K tomu vede zejména již vícekrát připomenuté povýšení jihočeských Božetic, které Tobiášovi připadly jako náhrada za újmy způsobené Vítkovci a jejich straníky před hlubockou popravou a obratem (v průběhu jednoho pololetí) je král na biskupovu žádost učinil *trhovým místem*. Zdá se, že pro božetický trh tu nebyly příhodné podmínky – královo potvrzení tohoto zboží (1306) jmenuje nejprve sousední *oppidum Sepekow, Scalicz loco munitonis a Bozeticis* jsou pouze jedna z k němu náležejících vsí. Jak Sepekow, tak i Božetice připojením zboží k přiběnickému hradu tratila ve prospěch blízkého klášterního Milevska – rožmberský urbář z r. 1379 hovoří jen o vsích již v obou případech. Jak ale tentýž pramen prozrazuje, toto nepřilíš úspěšné povýšení se odrazilo v lánové výměře vsí – zatímco se průměrná výměra vsí v regionu pohybuje okolo 15 lánů, k degradovanému Sepekovu jich náleží 31 a k Tobiášovým Božeticím dokonce 38 ½. Rozložení vsí v nivě říčky Smutné lze opatrně rovněž spojit s těmito událostmi roku 1292; o nezdaru svědčí také fakt, že ve vsi nikdy nestál kostel.²⁵³

Trhová místa s podstatně starší tradicí nacházíme rovněž na českomoravském pomezí – zlomek nejstaršího urbáře jmenuje výnosy *in locis forenses* (Trhový) Štěpánov a (Červená) Řečice, obě lokality se ale pohybují na nejisté hranici mezi trhovým místem a městečkem – ostatně Řečice je ve formuláři jmenována *Recicz opidum forense* s tvrzí. Jejím emfyteutickému vysazení napovídá existence svobodných rychtářských lánů a mlýnských kol. Mladší hospodářské záznamy o obou hovoří pravidelně jako o městečkách; obdobně jako o Vyskytné a Novém Rychnově, které v rámci rozsáhlého řečického

---

hypotetickou úvahu, nehledě na povahu formuláře jako specifického pramene, ačkoli se v případě těchto pojmů jednotlivé rukopisy neliší. Podobně viz pozn. 252. – Obecně se zdá, že termín *civitas* v pramenech biskupské proveniencí Tobiášovy doby není tak docela vyhrazen výhradnímu použití ve významu biskupova sídla, ačkoli v řadě případů jistě; naopak *oppidum forense* je pro závěr 13. stol. termínem biskupské kanceláře. Srov. KEJŘ, J., *Vznik městského zřízení*, s. 69-110 (obecnější úvahy k terminologii) a s. 207, pozn. 106 (k výskytu pojmu *oppidum forense*). – Psaní *opidum* vs. *oppidum* se v textu řídí pramenem, resp. edicí, v případě obecnějšího významu užívám spíše druhého tvaru.

²⁵¹ Je velmi podivná úplná absence jakýchkoli pramenů k biskupským statkům – to je zřejmě dáno relativní stabilitou regionu v čase Tobiášova episkopátu; intenzivní stavební aktivita v Horšovském Týně a jeho okolí probíhala již za Jana III., za Tobiáše sice bezpochyby pokračovala, nesouvisela ale přímo s neklidem domácí války (DURDÍK, T. – BOLINA, P., *Hrady pražského biskupství (arcibiskupství)*, in: AH 21, 1996, s. 291-306, zde s. 295-298 a KUTHAN, *Česká architektura*, s. 117-118; za povšimnutí stojí propojení tamního hradu a městečka). Určité stavební aktivity lze snad sledovat v téže době i v Rokycanech, Tobiáš měl podle Stránského (STRÁNSKÝ, V., *O klášteře Matky Boží v Rokycanech, o jeho způsobu stavebním a poloze*, in: Plzeňsko 5, 1926, s. 81) tamní kostel r. 1295 opevnit, spíše ale šlo o stavbu biskupské tvrze – na základě starší vlastivědné literatury ANDERLE, J. – KAREL, T. – ŠVÁBEK, V., *Městský hrad v Rokycanech*, in: AH 19, 1994, s. 71-77).

²⁵² DRC, s. 104-105, 110, 113-114, 125, 134, 141-142 a 145.

²⁵³ Prameny viz pozn. 143 a 144 a dále FTB, č. 263 a 264, s. 202-204 (obecný formulář); RBM II, č. 2070, s. 893-894 a *Urbář zboží rožmberského*, s. 16 (sepekovské zboží; k tomu ještě s. 45, pozn. 159); indikační skica TAB042018300 (Božetice). KEJŘ, *Trhy*, s. 16-18.

distriktu plnily zřejmě obdobnou roli. Prvé snad vzniklo v souvislosti s neurčitými a nepříliš úspěšnými hornickými aktivitami, které snad lze hledat již v závěru 13. století; v Humpolci se již r. 1252 v souvislosti s kolonizačním podnikem připomíná mincmistr. Ačkoli již za Tobiáše, a mnohem patrněji pak ve 14. století naznal rozvoje Pelhřimov, správním centrem již etablovaného distriktu zůstávalo původní trhové místo Řečice; obdobného charakteru byl ovšem i Starý Pelhřimov, předchůdce pozdějšího biskupského města.²⁵⁴

Z předchozích odstavců vyplývá jistá nejistota, resp. nevyhraněnost právního postavení těchto lokalit, označovaných ať už jako trhová *loca* anebo *oppida*. Jistě ale jejich existenci můžeme považovat za výrazný krok vpřed ve smyslu hospodářsko-správního a právního ukotvení stabilizujících se biskupských statků. Tomu nasvědčuje především zmíněné povýšení jihočeských Božetic krátce poté, co Tobiáš tyto sepekovské statky získal; ačkoli motivace výběru Božetic, které s městečkem bezprostředně sousedily, není příliš jistá. Zároveň ale obsah označení Sepekova jako *opidum* je značně nejistý – tato konfirmace je prvá, která vůbec povahu Sepekova uvádí, ostatní zmínky se váží pouze k predikátu *de Sepecow* jednoho z vítkovských rodů. Je tak hypoteticky možné, že božetický trh a sepekovská privilegia (byla-li jaká) si vzájemně nekonkurovaly.²⁵⁵

Tato biskupská městečka tak zřejmě částečně přebírala roli starší sítě hospodářských dvorů, aniž by je plně nahrazovala. Ačkoli jsme tyto lokality rozdělili do dvou základních skupin, tato systematizace plně neodpovídá skutečné povaze, a především předpokládá existenci jednotného právního vzoru. Obě Václavova privilegia se sice odvolávají na práva, která *habuerunt et habent alia loca forensia episcopatus*, už vzhledem k drobným odlišnostem obou listin – vedle formulací jde zejména o záležitosti krčem – se zdá, že sice existovalo určité, snad právně zakotvené povědomí o obsahu těchto práv, jejich konečný obsah a realizace se ale akt od aktu lišily a závisely na toho, kdo je uděloval. V případě těchto trhových lokalit se na vyzdvižení podílel jak biskup jako bezprostřední vrchnost, tak král z pozice zeměpána, jenž mohl ono privilegované postavení zaručit, jak to připomíná znění jednotlivých listin.²⁵⁶

Vysazení Pelhřimova, Příbrami a Brodu již nespočívalo v králem potvrzených výsadách, ale šlo již o realizaci biskupova (vrchnostenského) práva. Ačkoli zřejmě přesné hodnoty v případě formulářových kusů nemusí odpovídat skutečnosti, kusy samotné svědčí o, zdá se úspěšné, snaze o rozvoj *městského charakteru* oněch lokalit. Každý akt pak nabýval poněkud jiné povahy. Příbramský

---

²⁵⁴ NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 221-223; DRC, s. 110, 113-114, 397; FTB, č. 33, s. 30-32. – Jak Vyskytná, tak Nový Rychnov jsou poprvé jmenovány až r. 1352 v souvislosti s tamními farními kostely (RDP, s. 53-54), vznikly zřejmě v průběhu 13. stol. v rámci zřejmě biskupem řízeného osidlování regionu; zejména Rychnov se předpokládá jako jedno z kolonizačních jader. DOBIÁŠ, *Dějiny*, s. 66-68, 78-84 a 101-103; k Pelhřimovu Tamtéž, s. 95-101. – K dolování na Pelhřimovsku s další literaturou ŽEMLIČKA, *Království*, s. 351 a 505 (pozn. 24). V těchto souvislostech je vhodné připomenout rovněž počátky příbramského hornictví, vážící se k počátkům episkopátu Jana IV., což ovšem nevylučuje starší, avšak zřejmě velmi skromné pokusy (RBM III, č. 11, s. 5; Summa Gerhardi, č. 89, s. 410-411).

²⁵⁵ Srovnej terminologické úvahy KEJŘ, *Vznik*, s. 81-86. Zmínky o Sepekovu přehledně uvádí PROFOUS, *Místní jména IV*, s. 46. Zde je vhodné upozornit, že *oppidum* nutně nemuselo disponovat trhem (starší diskusi shrnuje KEJŘ, *Vznik*, s. 115-116, zejména pozn. 4 a 5.

²⁵⁶ Viz pozn. 145: RBM II, č. 2742, s. 1199 (Božetice); NA Praha, Řád křížovníků s červenou hvězdou, inv. č. 99, sg. ŘKř 21 – regest KLL I, č. 624, s. 243 (Blíževedly a Běchary). Obecně opět KEJŘ, *Trhy*, zde s. 20-22; TÝŽ, *Vznik*, s. 119-122 a NOVÝ, *Poddanská města*, s. 72-76. O součinnosti biskupa a krále vypovídá nejlépe božetické: *Wenceslaus rex (...) Thobixæ (...) in villa Bozhetice licenciam forum habendi confert, aby dále vyjádřil vůli ut villa sit locus forensis.*

formulář je příkladem vysazení existujících i nově přiměřených lánů²⁵⁷ na německém právu se všemi výhodami, které pro obě strany z převodu plynou. Ačkoli to brodský kus explicitně nezmiňuje, i zde jde o purkrechtní převod, tedy vysazení 20 lánů a stanovení jednotlivých poplatků a povinností, včetně již zmíněné možnosti *habitationes suas ad alium locum transferrent*. Konečně v případě Pelhřimova šlo zřejmě o sice vypálené, ale již efektivně fungující městečko,²⁵⁸ které biskup nechal osadit dobrými lidmi (*a bonis hominibus*) a obehnat hradbou a příkopy; zřejmě v této souvislosti rovněž došlo k přeložení jeho polohy.²⁵⁹ Zde se jedná o zajímavý soubor dvou navazujících kusů – a sice smlouvu²⁶⁰ a dále závazek jejího naplnění ze strany purkmistra. Biskup městečko (*civibus seu pauperibus*) osvobozuje po dobu čtyř let ode všech poplatků, *ab eisdem valeamus nec possumus indulgere*, tj. ode všech odvodů plynoucích biskupově komoře – jediné *collecta generalis* není v jeho rukou. Vyjma toho si vyhrazuje, aby byl ve městě jednou ročně – explicitně v oněch čtyřech letech, zřejmě však i později – na náklady obce se svým doprovodem (*nos et nostra familia*) pohoštěn, přenocoval zde a bylo se mu postaráno o koně. In margine ještě doplňme, že sjednané opevňovací práce mají být vykonány *per pauperes* (tj. poddané – D.T.) *eiusdem circuitus nostri*. Nemohu s jistotou říci, zda se jednalo o robotní povinnosti, případně mimořádné povinnosti uložené okolním vesnicím (*subsidium*), obdobně jsou ostatně zachyceny v pozdějším arcibiskupském urbáři. Zlomek Tobiášova urbáře sice v některých případech robotní zatížení zná, to se ale omezuje na výpomoc při žních.²⁶¹

Když se Závišův bratr Vítek z Hluboké vrátil někdy v roce 1289 se svými komplici po vypálení Pelhřimova na své jihočeské statky, vyplenil ještě cestou (*redeundo*) *opidum forense Thin* a sedm okolních vsí, jak to biskup žaluje králi. Snad po r. 1289/1290 přesunul Tobiáš městečko do nové polohy ke kapitulnímu kostelu sv. Krištofa a sv. Jakuba, pravděpodobně po vzoru jiných, již zmíněných lokací; biskupský dvorec nabyl alespoň zčásti hradního charakteru zřejmě již dříve. Že šlo o dobu značně nestabilní a nejistou svědčí připomínka rovněž králův list, kterým v červnu 1287 slibuje, že, až zdolá odboj Bohuslava ze Zvíkova, vrátí biskupovi jeho *castrum* v Týně a případně uhradí náklady spojené s rozšířením tamního opevnění. Ani v tomto případě ale nešlo ale o první zničení městečka, ležícího při podstatném komunikačním uzlu – nedlouho předtím (v březnu 1287) totiž Tobiáš slibuje na podporu zpusťšených týnských kostelů udělit odpustky a žádá věřící o podporu; zřejmě k těmto zbožnému účelu udělil téhož roku bamberský biskup Arnold odpustky všem poutníkům a dárcům, kteří ony kostely o jmenovaných svátcích navštíví.²⁶²

---

²⁵⁷ Nejedná se po mém soudu o *přeměření lánů*, tj. nikoli neobvyklý způsob zvýšení vrchnostenských příjmů, ale spíše o rozšíření pozemkové výměry městečka, tedy o snahu přilákat nové osadníky. Srov. GRAUS, *Dějiny II*, s. 182.

²⁵⁸ Zvláště v případě Pelhřimova je užívání *opidum forense* – *opidum* – *civitas* pohříchu zmatené (s. 63, pozn. 250).

²⁵⁹ K validitě a důvěryhodnosti formuláře jako pramene jinde, přímo k těmto kusům KEJŘ, *Vznik*, s. 129. – Příbram: FTB, č. 266, s. 205-206; Pelhřimov: FTB, č. 231 a 232, s. 175-177; Brod: FTB, č. 156, s. 124-125 (Český regist zde nevystihuje dostatečně povahu aktu a je poněkud zavádějící – *Tobiáš dává vs. nos locavimus*). Počátky a nejstarší vývoj včetně dvojího přesunu centrální lokality zevrubně shrnuje DOBIÁŠ, *Dějiny*, s. 236nn a přehledněji MARTÍNEK, *Pelhřimov*, s. 63-70.

²⁶⁰ FTB, č. 231, s. 175-176 je uvozeno zavádějícím původním latinským nadpisem *Episcopus dat libertatem hominibus suum opidum muniendi*, český regist výstižněji hovoří o smlouvě biskupa s purkmistrem s konšely.

²⁶¹ NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 221-223; DRC, s. 125 (přímo Pelhřimov), ostatní lokality dle rejstříku. Připomeňme v této souvislosti výše (odkaz!) zmíněná *subsidia*, která pro sebe, resp. dvory biskup vyhrazuje v rámci podmínek řady emfyteutických vysazení. Jsem ale dalek usuzovat na základě této zmínky na *dosti časté ukládání mimořádných povinností*, jak soudí GRAUS, *Dějiny II*, s. 184.

²⁶² FTB, č. 1, s. 1-2 a č. 18, s. 15-16 (kostely Panny Marie na Starém Týně, kapitulní sv. Krištofa a neznámý sv. Jakuba (toto patrocinium pak jako farní přebírá sv. Krištof, snad jde o jeden kostel) – obě indulgenční listiny lze důvodně spojit s Tobiášovým pobytem na würzburgské synodě v březnu 1287; KLL I, č. 295, s. 114 (výklad k listině podává DOBIÁŠ, *Dějiny Pelhřimova I*, s. 454-455); k biskupskému hradu v Týně BOLINA – DURDÍK, *Hrady*

A dále, když autor *Katalogu biskupů a arcibiskupů pražských (Series)* vypočítává Tobiášovy zásluhy, zmiňuje vedle jakýchsi zbožných darů pražskému kostelu opevnění farních kostelů v Roudnici, *in utroque Tyn*, Rokycanech, Řečici, Štěpánově, Křivsoudově, Vyskytné a Herálci. Pokud tyto inkastelace opravdu proběhly²⁶³ – a nešlo by v nestabilní době braniborského správcovství o ojedinělý jev – muselo k tomu dojít někdy na počátku 80. let, vzhledem k pozdějším synodálním zákazům. K tomuto vyplenění se pak váží i téměř decennium se táhnoucí snahy o obnovu kostelů a i městečka.²⁶⁴

Vzpomenutý příklad Vltavského Týna v neposlední řadě názorně ukazuje celou řadu překážek, jimž byl Tobiáš téměř nepřetržitě vystaven, ale i nástrojů jejich překonávání, jimiž jim s rozdílnou úspěšností čelil. V této souvislosti nelze opominout hrozbu, resp. vyhlášení biskupské klatby, jak to dokládá řada formulářových kusů.

Ani roudnická emfyteutická smlouva není dochována v originále, ale až v několika pozdějších konfirmacích – snad *pro svou prostotu (per simplicitatem et ignorantiam)* Roudničtí od Tobiáše ani žádnou listinu nepřijali, jak připomíná nejstarší konfirmace Jana IV. z r. 1302. Vývoj Roudnice, stejně jako Tobiášovo emfyteutické vysazení potvrzuje trendy naznačené výše především na základě Formuláře. Při křižovatce labské vodní cesty a suchozemských cest z Prahy do Lužice a na Litoměřice nechal zřejmě kníže-biskup vystavět kamenný hrad, jeden z nejstarších svého druhu v Čechách, jemuž předcházela zřejmě poměrně významný biskupův hospodářský dvůr; jeho vesnické zázemí známe až pro závěr 13., resp. až 14. století – zdá se ale, že jeho podstatná část dvůr zajišťovala podstatně dříve. Počátky trhu a formování městečka lze předpokládat někdy v průběhu 13. století – jistě ale před r. 1279, kdy víme o obsazení biskupova hradu a města (*civitas*).²⁶⁵ Purkrechtní vysazení městečka (*oppidum forense*) se příliš, alespoň podle znění listiny, neliší od ostatních, výše zmíněných aktů, ale

---

pražského biskupství, s. 299 a podrobněji DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie*, s. 567. K týnské kapitule HLEDÍKOVÁ, Z., *Kapituly s biskupskou kolací* s. 45-51, ke kostelům podrobněji SAKAŘ, J., *Dějiny města Týna nad Vltavou a okolí. Díl I.*, Týn n. V. 1935², s. 50-51. BOHÁČ, *Pozemková držba*, s. 173 ony útoky shrnuje poněkud zmateně do jediného, jež datuje k r. 1289.

²⁶³ *Series episcoporum et archiepiscoporum Pragensium*, in: MonHB III, s. 38 (obdobně, z jiného rukopisu SRB, s. 439), jde o katalog pražských biskupů a arcibiskupů z počátku 15. století (viz BLÁHOVÁ, M., *Středověké dějiny pražského biskupství jako pramen dějin církevní správy*, in: XXVII. Mikulovské sympozium 2002, Brno 2003, s. 77-89). Jisté pochybnosti naznačuje zmínka o opevnění kostelů v Křivsoudově a Herálci, které k biskupskému zboží připojil až Jan IV., a to směnou s Jindřichem z Rožmberka r. 1307. Obě místa ale opevněna byla – *castrum Krywsudow et municio in Heracz*, o kostele, natož opevněném, ani o patronátu v celé řadě příslušností není jediné zmínky (RBM II, č. 2134, s. 919-920, obdobně i k r. 1305: RBM II, č. 2028, s. 877-888). Jakým právem by kostel nechal opevnit, není jasné. Nikoli nepravděpodobné ovšem je, že autor zaznamenal Tobiášovy zásluhy pouze na základě jakési mlhavé tradice a obě zboží k výčtu jednoduše připojil tak, jak to odpovídalo jeho současnosti. Tomu nasvědčuje i absence jakékoli zmínky o této poměrně podstatné transakci tamtéž, přičemž koupě Supí Hory a Herštejna *Series* připomíná. – Druhý kostel *in utraque Tyn* je zřejmě kostel sv. Apolináře v Horšovském Týně.

²⁶⁴ K synodálnímu zakazu inkastelace HLEDÍKOVÁ – POLC, *Pražské synody*, s. 14-15 a s. 95; k jeho porušování FTB, č. 89, s. 75 – obdobným způsobem se ovšem – neznámo, zda proti výslovnému zakazu (viz KRAFL, *Synody a statuta*, s. 250-253) – choval Tobiášův bratr Milota z Dědic, toho času zástavní držitel biskupského Kojetína (FTB, č. 172, s. 136-137 a č. 184, s. 144-145).

²⁶⁵ RBM II, č. 1933, s. 833 (konfirmace Janem IV., konfirmaci Jana Očka uvádí LE II, č. 271, s. 148-149); Zlá léta, s. 346; TOMAS, *Počátky města Roudnice*. – J. Tomas dovozuje, že se na jeho vývoji podílel poněkud nestandardně i panovník. Není neobvyklé, že král uděloval, případně potvrzoval privilegia nekrálovským městečkům, přestože se ale Tomášem nastíněná situace zdá poměrně absurdní, nelze králův zásah do majetkových poměrů vznikajícího městečka vyloučit. Přemysl II. totiž měl biskupovi zcizit vsi *Narwaczowe* a *Bezdiekow* a darovat je k majetku Roudnice (a nikoli Berouna, jak tvrdí Václavova reivindikační listina) – tomu odpovídají totožná místní jména, poprvé připomínaná krátce po husitských válkách. Jak ale bylo naznačeno výše (s. 35, pozn. 109), toto řešení z více výše zmíněných důvodů nepřijímám. – Na okraj připomeňme, že často zmiňované královské privilegium udělující Roudnici litoměřické právo z r. 1237 je podvrhem, zřejmě z doby poděbradské – CIM IV/1, č. 2, s. 13-14 (česky, s komentářem o falzu; latinsky, jako pravou RBM II, č. 2824, s. 1236).

ani od obecného soudobého trendu. Rychtář Pavel platí z každého ze 43 vysazených lánů podací 4 hřivny stříbra a za to získává obvyklé výhody – svobodný lán, masný krám, krčmu. O soudních pravomocech se nehovoří, ale lze je předpokládat. Rovněž povinnosti – platy z lánů, krčem a krámů, stejně jako záležitosti podsedků odpovídají.²⁶⁶

O stále ještě výrazně agrárním charakteru biskupských městeček svědčí platy z přiměřených lánů, ale nikoli z městských parcel (*area*, resp. *domus*) a takřka absence nezemědělských provozů (vyjma početných krčem a masných krámů) – jak v textech lokačních listin, tak ve zlomku Tobiášova urbáře. V tomto ohledu je tedy patrný vývoj (arci)biskupského zboží jak v oblasti neagrární výroby, tak i vrchnostenských dávek.²⁶⁷ Síť biskupských městeček (méně i trhových míst) v rámci jednotlivých majetkových celků tak vytváří síť center lokálního významu – správních a rovněž hospodářských center těchto distriktů, často ve spojení s purkrabskou tvrzí; ačkoli tyto jsou přímo doloženy až od pol. 14. století. Emfyteutické převedení drtivé většiny poddanských platů na peněžní dávky – nejčastější naturální platy, tj. vejce a kuřata lze považovat spíše za svého druhu symbolické *uznávací poplatky*, jež ale zároveň vhodně zásobily biskupův dvůr a správní aparát – vedl pochopitelně k rozvoji tržního života, a tedy těchto center. Připomeňme rovněž králem několikrát zmíněné poplatky *ab omnibus venientibus et visitantibus forum* a další biskupovy příjmy z trhů (explicitně např. desátek z boleslavského trhu, jež prodal Zdislavu ze Zvířetic). Veden sérií vícekrát vzpomínaných útoků na vlastní statky měl Tobiáš vedle připomenuté inkastelace několika kostelů (zřejmě v době braniborského ohrožení) získat od krále právo opevnit (resp. spíše ohradit) příkopem a dřevěnou kolovou hradbou svá městečka Příbram, Rokycany, Roudnici, Týn (zde Vltavský) a Pelhřimov, tedy tak, jak taková městečka názorně zobrazuje známý výjev z bible Václava IV. Snad v souvislosti s tímto privilegiem byl opevněn i strategicky položený Český Brod, jehož dřevěnou hradbu nechal, mimo jiných stavebních podniků, nahradit hradbou kamennou Arnošt z Pardubic. Právě existenci hradby, byť dřevěné, považují vedle zmínek o vznikající samosprávě (předně Pelhřimovští *iurati*, v druhé řadě také všichni *iudices*, s nimiž byly smlouvy uzavírány), narůstajícím objemu řemeslné výroby, nabývaných privilegií a nárůstu správní role (mj. Český Brod je r. 1310 připomínán jako *sessio pro berna generali colligenda*) za charakteristické znaky postupného vývoje *oppidum forense* v *civitas* arcibiskupských pramenů závěru 14. století. Pochopitelně, každá ze jmenovaných lokalit prodělala do jisté míry odlišný vývoj a dosáhla nestejného výsledku, ale uvedené ilustrativní zobecnění je po mém soudu příhodné.²⁶⁸ Jejich zázemí a spádovou oblast tvořily více či méně kompaktní biskupské distrikty; tam, kde šlo o držbu pohřichu rozdrobenou (zejména Českobrodsko, příp. Roudnicko) lze spíše tušit i volnější vazby vsí jiných držitelů – viz této souvislosti již vzpomínaný objezd vsi Bylan a jeho svědky (s. 42 a 43). Jak ale poukazují níže, nelze klást automatické rovnítko mezi rozsah Tobiášových distriktů a situaci o století mladší, byť rámcové charakteristiky odpovídají.

²⁶⁶ RBM II, č. 1933, s. 833. Užítí *civitas* (1279) je dáno spíše než charakterem sídliště autorovou neznalostí. Totožnost jména rychtáře a zřejmě braniborského dobyvatele městečka Pavla Beyrutha je zřejmě jen náhodná.

²⁶⁷ Příslušné pasáže DRC; NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 221-223; HOFFMANN, *Středověké město*, s. 115-119. Rozborem arcibiskupských hospodářských pramenů ze závěru 14. stol. se důkladně zabývá NOVÝ, R., *Poddanská města a městečka*, s. 73-109.

²⁶⁸ Po řadě RBM II, č. 2742, s. 1199; NFTB, č. 5, s. 27-28. K deperditnímu privilegiu o opevnění DOBIÁŠ, *Dějiny Pelhřimova I*, s. 110, pozn. 144 podle AMK rkp. XXV, fol. 9v *Privilegium super muniendis fossato et blancis* (jmenuje ona městečka). Dobiáš klade na základě posloupnosti registů v rukopise jeho vznik mezi říjen 1293 a srpen 1295. Srov. dále již zmíněné formuláře smlouvy o opevnění Pelhřimova (FTB, č. 231 a 232, s. 175-177) a obdobné privilegium z r. 1290 pro Kojetín (RBM II, č. 1518, s. 653-654; k moravským statkům dále). – FROLÍK, J., *Archeologický výzkum městského opevnění v Českém Brodě v roce 1997*, in: ASČ 2, 1998, s. 385-394. – K samosprávě KEJŘ, *Vznik*, s. 235-236. – CIB II/3, s. 123 a 125-126. – Rozhodně však nelze ona *civitates* považovat za rovná královským městům. Ke kontextu opět NOVÝ, *Poddanská městečka*, passim.

Přestože v řadě sfér sít těchto útvarů přebírá funkci starší a jen nepříliš zřetelně patrné soustavy dvorů, kumulujících vedle hospodářských také správní a soudní funkce (vilikace), nelze ve výkladu o hospodářsko-správní soustavě biskupských zboží tato menší střediska opomenout. Jistou omezenou představu o této jejich roli v době *předtobiášovské* lze získat na základě analogických srovnání se zřejmě obdobně fungujícími klášterními (a případně knížecími) dvory a dále z nemnoha přímých pramenných zmínek.²⁶⁹

Pokus o rekonstrukci sítě okolo dvora v Počedelicích na Lounsku byl již učiněn výše, zde ještě věnujme pozornost řečickému distriktu, který pro svou velikost zahrnoval dvorů několik. S ohledem na to, že evidovat rozložení a výnosy dominikální půdy a dvorového režijního hospodaření nebylo, na rozdíl od urbáři sledovaného rustikálu, pro biskupskou ekonomiku podstatné, vycházejí jakékoli takové rekonstrukce jen z nečetných zmínek. Tak arcibiskupský urbář jmenuje v řadě vesnic robotní povinnosti vůči nespecifikovaným dvorům, spočívající nejčastěji ve výpomoci při žních, senách a s orbou, méně často pak svážení obilí a sena, případně dřeva na stavbu a na hrad. Nakolik ale tato poměrně pestrá škála úkonů odpovídá situaci o století starší, lze spíše dovozovat. Tobiášův urbář sice připomíná v několika málo lokalitách robotní povinnosti (na rozdíl od arcibiskupského urbáře ale stanovené množstvím odvedené práce – např. pokosit 20 kopek sena – a nikoli v odpracovaných dnech), jde ale ve srovnání s výše jmenovanými povinnostmi o roboty značně symbolické, a je tedy pravděpodobné, že zatížení postupně narůstalo; zřejmě nerovnoměrně, v souvislosti se vzdáleností od jednotlivých dvorů, na jejichž polích a lukách bylo vykonáváno. Ona *subsidia*, která si biskup v emfyteutických listinách vyhrazuje, byla zřejmě podobného charakteru. Vzorovým příkladem jsou platy, odváděné z jednotlivých nově vysazených lánů v Oboře a Veltežích na Lounsku počedělickému dvoru Formulář počítá vedle obilí (po třech stryších pšenice a ozimů a čtyři strychy ovsa) a zmíněné *uznávací dávky* kopy vajec a šesti kuřat ještě s odvodem beránka a dvou sýrů, případně s ekvivalentem v denárech. Podobně vyznívá poplatek z každé příbramské krčmy – tedy ročně hřivna stříbra (tj. dvojnásobek platu z tamního lánu) nebo vepř v téže hodnotě, výběr záleží *in nostra optione*, tedy zřejmě v intencích správce tamního střediska. Jistou část takto shromážděných naturálií spotřeboval provoz dvora samého, zbytek putoval k biskupovu pražskému stolu – tak totiž mohl braniborský samozvanec Pavel Beruth pobrat z biskupova malostranského dvora množství obilí, vína, uzenin a sýrů.²⁷⁰

Formulářový kus ze závěru 80. let připomíná dočasné udělení jisté tvrze u trhového městečka Řečice jistému H., snad příslušníku některého z lokálních vladyckých rodů, aby chránil tamní biskupské zboží. Za svou službu (*in melioratione et fortificatione municionis*) mu byly spolu s tvrzí uděleny *zimní a letní* (tj. zřejmě svatojiřské a svatohavelské) výnosy z jakéhosi biskupova dvora. Tobiášův urbář v Řečici uvádí pět mlýnů o celkem sedmi kolech, z nichž dvě náleží ke svobodné rychtě, po jednom purkrabímu a hospodářskému dvoru; k purkrabství náležely tamtéž rovněž dva svobodné lány. Je zřejmé, že snad s výjimkou dvora v Počedelicích a některých drobnějších statků zejména v okolí Prahy byla správní a soudní role biskupových viliků přenesena na purkrabí biskupských tvrzí, které vedle toho plnily funkce případných refugií, obdobně jako několikrát připomenuté opevněné kostely. Dvory

²⁶⁹ CDB I, č. 303, s. 272-273. ČECHURA, J., *Dvě studie k sociálně ekonomickému vývoji klášterního velkostatku v předhusitských Čechách*, in: Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie 42, 1988, č. 1, s. 1-72; PETRÁČEK, *Darování lidé*, s. 97-105 a 144-158 a dále příslušné studie k jednotlivým řeholním domům. NOVÝ, *poddanská městečka*, s. 75 roli dvorů v rámci (nejen biskupského) hospodaření a správy přelomu 13. a 14. století podceňuje. Roli komunikačního centra připomínají *Zlá léta*, s. 354.

²⁷⁰ Počedělický dvůr s. 61-62; základní popisný přehled k řečickému hospodářství DOBIÁŠ, *Dějiny Pelhřimova I*, zejména s. 179-186. Řečicko bylo vybráno pro příznivou pramennou základnu. – RBM IV, č. 1915, s. 753; DRC, s. 92-150; NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 221-223; NFTB, č. 1, s. 23-24; FTB, č. 266, s. 205-206; *Zlá léta*, s. 346; GRAUS, *Dějiny II*, s. 167-172.

samotné pak, jak je patrné, sloužily jako hospodářské zázemí jednotlivých okrsků a rovněž samotného biskupova dvora.²⁷¹

Vedle purkrabího, který spravoval zejména praktické stránky biskupského hospodářství a zřejmě – alespoň tak lze předpokládat podle Účtu pokladníka – skládal biskupské komoře (snad každoročně) účty a odváděl vybrané poddanské dávky, se zdá, že v rámci každého distriktu působil jeden nebo více duchovních, kteří se kromě *cura animarum* věnovali rovněž notářským a písařským povinnostem. Když v únoru 1300 potvrdil patron řečického kostela biskup Řehoř tamní bohatě nadanou faru pražskému kanovníku Vojslavovi, vyjmenoval vedle běžné duchovní péče povinnosti písařského úřadu, který je s farou spojen. Jednalo se v první řadě o asistenci při výběru úroků a subsidií, v řadě o druhé výpomoc při veškerých soudech (jak civilních, tak trestních) a právních jednáních týkajících se řečické provincie. Za to faráři náleželo výmazné (*utilitas delencialium*) a úplný desátek ze všech biskupových příjmů z distriktu; ostatně ani fara nebyla chudá – patřily jí čtyři celé vsi a v páté čtyři lány k vikářství. Obdobným způsobem zřejmě biskupská správa využívala i další faráře při svých kostelech – podobné nadání fary je patrné i v Příbrami, odkud jmenovaný Vojslav do Řečice přibyl. Toto oboustranně výhodné zapojení vzdělaných kleriků-farářů do biskupské temporální správy by ostatně nebylo neobvyklé; bohatá obročí – zde spojená i s dalšími povinnostmi – kanovníci nezřídka spojovali *na věčné časy* se svými kanonikáty, resp. vyššími posty, obdobně jako řeholní domy inkorporovaly své fary. Doklady pro to pocházejí ale až ze 14. století. Tak byla i řečická fara již následující rok připojena k pražskému kustodství, Vojslava a jeho nástupce pak zastupoval *vicarius perpetuus*. To je také jeden z důvodů, proč nebylo řečické děkanské officium spojeno s tamní farou.²⁷²

V řadě případů rovněž známe biskupovy nápravníky, kteří drží půdu v jednotlivých vesnicích (nebo celé vsi), a na oplátku jsou povinováni blíže nespecifikovanou pomocí – o sto let mladší prameny připomínají službu s kopím, kuší, přilbou a méně často koněm. J. Dobiáš ukazuje, že v podstatném procentu případů šlo o drobné lokální vladyky, kteří si působením v (arci)biskupových službách přilepšovali a pochopitelně se pokoušeli ony nápravy připojit ke svým svobodným (deskovým) statkům. Již zmiňovaný pronájem jakési tvrze vladykou H. lze rovněž označit za časově omezenou nápravu; ostatně ustavení samostatného biskupského vojska spojuje František Pražský právě s neklidným episkopátem Tobiášovým.²⁷³

Drobnější svobodné pozemky – ať už počítané v lánech a jejich zlomcích, či ve starších zemích a poplužích – drželi vedle rychtářů a purkrabích mnozí služebníci náležející pravděpodobně

²⁷¹ FTB, č. 33, s. 30-32. Snad šlo o jakéhosi rytíře z Tobiášovy blízkosti, neboť onen H. biskupa jmenuje vedle obvyklejšího *pater*, také *amicus noster karissimus*. – NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 223.

²⁷² Účet pokladníka, příkladně s. 19-21, ovšem i jinde. – RBM II, č. 1915, s. 753 výslovně uvádí úplné desátky z úroku (ze všech lánů), obilí, vepřů, medu, vosku, loje, soli, z výtěžku dvorů, hříbat, z cel a pokut. Výše výmazného před grošovou reformou není známá, v pol. 14. stol. se uvádí běžná výše berně (z berní jednotky) 32 gr. + 1 gr. výmazného (GRAUS, *Dějiny II*, s. 172-173). – K přivtělení beneficií HLEDÍKOVÁ, *Pražská metropolitní kapitula*, s. 12 a obecněji TÁŽ, *Svět*, s. 62-70. Vedle řečického kostela bylo za Jana IV. obdobně naloženo s kostely v Kyjích (k beneficiu bílinského arcijáhna) a Příbrami (ke jednomu z kanonikátů u sv. Jiljí v Praze). Ke kapitulním majetkům TOMEK, *Dějepis III*, s. 50-57, k jejich povaze a užívání MAŘÍKOVÁ, *Hmotné zabezpečení*, zejména s. 132-143. K řečickým děkanům NEČADA, *Topografie*, s. 44-45.

²⁷³ NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 219-223; ukázkovou nápravnickou vsí jsou Svěpravice na Řečicku (DRC, s. 117-118); FTB, č. 33, s. 30-32. Je patrné, že větší počet nápravníků byl usazen na scelených zbožích, kde byly jejich služby platnější a kde rovněž bylo možno je dostatečně majetkově zajistit (Tobiášův formulář jich zná nejvíce na Štěpánovsku; arcibiskupský urbář rovněž v prostoru statků českomoravského pomezí). Je pravidlem, že ve vsích, které za Tobiáše držely jmenované osoby, zná o století mladší evidence jednotlivé nápravy (již jen v řádu jednotek příslušných lánů). Obecně GRAUS, *Dějiny II*, s. 200-202; pro Pelhřimovsko přehledně DOBIÁŠ, *Dějiny I*, s. 156-168. – František Pražský, FRB SN I, s. 45; k tomu obecněji ŽEMLIČKA, J., *Konec Přemyslovců. Skladba a fungování jejich pozdní monarchie*, Praha 2020, s. 434.

k jednotlivým správním centřům (tj. dvorům a tvrzím) – Tobiášův urbář jmenuje vinaře, vozky, strážce lesa, strážce biskupovy komory, hajné a jakési služebníky *ad mensam episcopalem pertinentes*. Mladší prameny znají navíc mj. rybáře, polesné, ptáčníky, biřice, lodníky, klíčnický aj., není ale možné s jistotou rozhodnout, kolik a zda vůbec podobné služebníky využíval a v biskupských vsích usazoval už Tobiáš. Je však velmi pravděpodobné, že řada z nich pramenům závěru 13. století jednoduše uniká. Jiné, biskupově osobě bližší služebníky (potažmo dvořany) dobové prameny náhodně zachycují – mj. biskupův komorník pro sebe najímá jakýsi hospodářský dvůr.²⁷⁴

Předtím, než se pokusím sumarizovat a zhodnotit temporální strukturu biskupského zboží a jeho správu, bude vhodné připomenout otázku označení jednotlivých správních obvodů. V této souvislosti běžně užívaný *districtus* se zdá být pro závěr 13. století anachronismem, v praxi je užíván až v arcibiskupské hospodářské agendě závěru 14. století; Tobiášův urbář (1283/4) naopak jednotlivé celky označuje jako *villicatio*, tedy vilikace. Stejně upřesňuje biskup polohu prodávaných vsí – *in villicatione Thinensi, Bechynensis provincie*. Ono označení odráží, jak se zdá, správní realitu biskupského zboží 13. století, kdy jednotlivé obvody byly spravovány viliky, odpovědnými biskupově komoře. Tak hovoří rovněž Tobiášův lokační formulář pro Jenišův Újezd: Třem každoročním obecným soudům (shromážděním) má být přítomen biskupův vilik nebo jiný biskupem vyslaný člověk (*nuncius noster*). Pro otázky *předtobiášovské* biskupské temporální správy je žel příznačný zásadní nedostatek pramenů – jak zde potvrzuje i rejstřík druhého dílu Regest, který pod hesly *villicatio, villicus* zná, s výjimkou zmíněné vltavotýnské vilikace, pouze viliky a vilikace královské. Ve srovnání s jejich relativně širokými (ačkoli v průběhu 13. století proměnlivými) pravomocemi se biskupský vilik zdá být příslovečným chudým příbuzným, jehož pozice však zřejmě pozitivně korelovala s nárůstem královských výsad pro biskupovy lidi a statky. Není rovněž patrné, zda šlo o biskupovy služebníky, anebo šlo, obdobně jako v případě královských vilikací (zejména Václava II.), o výnosný post krátkodobě zakupovaný. Příkladím se spíše k první možnosti. Zdá se, že úřad biskupského vilika se vyvinul z předpokládaných správců episkopálních statků zřejmě po vzoru viliků králových, a sice v souvislosti se svobodami, které si na králi vymohl biskup Ondřej. Podrobné zhodnocení a ověření těchto hypotéz však zůstává předmětem jiného výzkumu; vzhledem k značně odlišnému správnímu systému statků olomouckého biskupa, založeném od doby Bruna ze Schauenburka na lenním právu, nelze se při hledání indicií tímto směrem ohlížet. Nejistý je obdobně územní rozsah jedné vilikace i vztah vilika a purkrabího.²⁷⁵

Je možné – a prameny tomu napovídají – že v rámci rozsáhlejších, a zejména kompaktnějších obvodů došlo k splynutí obou úřadů v jeden – tj. purkrabství – a na něj pak přešly veškeré pravomoci, včetně soudních, o kterých se zmiňují podmínky držení řečické fary. Naopak tam, kde byla držba rozdrobená a soustředěná ke staršímu dvorovému systému, vilik své pravomoci (případně jejich díl) dosud vykonával; jeho postavení je ovšem poněkud degradováno do pozice pouhého správce jednotlivého dvora, tak, jak se s ním jako s *vladařem* setkáváme ve 14. století. Zmíněnému částečnému splynutí nasvědčuje rovněž fakt, že podrobně známe zajištění řečického purkrabího, o tamním vilikovi ovšem není řeč. Fakt, že je tento okrsek krátce po sobě v závěru 13. století označován jako *villicacio Rechycensi, provincie Recziczensis* a rovněž (*in partibus*) *provincie Siloensis*, nasvědčuje nepřilíh ustálenému užívání těchto v dobové praxi zaměnitelných pojmů; záleželo zřejmě i na zvyku daného

²⁷⁴ NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 221-223; DRC, s. 92-150; FTB, č. 45, s. 40-41.

²⁷⁵ RBM II, č. 1293, s. 557 a rejstřík, s. 1483; FTB, č. 164, s. 130-131. – Ke královským vilikům přehledně JAN, L., *Královské vilikace za vlády Václava II.*, in: BOROVSÝ, T. – JAN, L. – WIHODA, M. (edd.), *Ad vitam et honorem: profesor Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*, Brno 2003, s. 247-259. – ŽEMLIČKA, *Spor*, s. 719-728.

písaře. Že kterýkoli ze zmíněných pojmů bylo možné opsat připomíná jeden ze *stížných formulářů*, když jmenuje plnění svých zboží: *et villas, quas circa ipsum Thin habeamus*. Není ovšem jisté, zda se jedná o celou vltavotýnskou vilikaci, anebo zda má písař na mysli pouze některé, centru blízké vesnice. Je tedy poměrně zřejmé, že urbářové označení jednotlivých okrsků jako vilikací je, co do obsahu, spíše anachronické; na druhou stranu ale ani v druhé polovině následujícího století běžně užívaný *districtus* do slovníku biskupské kanceláře pronikal velmi zvolna a jistě v ní dosud nezdomácněl. Tobiášova formulářová sbírka jej zná pouze jednou, a to ve významu jisté skupiny (vyplněných) statků náležejících k Benešovu (*Bensow et districtus ipsius*); to, že šlo o Tobiášovy rodové majetky, zde není podstatné. Nehledě tedy na značně variabilní užívání jednotlivých označení lze sledovat základní rysy těchto celků – ať už budou označovány jako *okrsek*, *distrikt* nebo méně vyhraněně *zboží*.²⁷⁶

Biskupská správní struktura *in temporalibus* tedy fungovala v několika úrovních, které vzájemně více či méně interagovaly; jak je patrné, nelze spirituální a temporální záležitosti považovat – minimálně na úrovni zapojených osob – za zcela oddělené. Jak bylo řečeno, jde pouze o rámcovou analýzu, neboť vzhledem ke značně torzovitě základně nelze zachytit jak jednotlivé procesy (např. průběh výběru poddanského úroku), tak i praktické provedení teoreticky (v řadě případů smluvně) zakotvených úkonů.²⁷⁷ V této souvislosti nemůže být opominuta pražská kapitula, reprezentovaná proboštem a děkanem, která si udržela svůj vliv v otázkách spolurozhodování o dispozici biskupským zbožím z pozice jakési konstituované konsistoře, ale – jak podotýká R. Nový – vedení urbáře a ostatní hospodářské agendy v rámci biskupské kanceláře, tedy výhradně biskupova orgánu mělo snad demonstrovat (spíše jen formálně) oddělení kapitulních a biskupských záležitostí.²⁷⁸

Na vrcholu pomyslné pyramidy sledujeme biskupskou komoru, řízenou skupinou úředníků – z Tobiášova okolí prameny zmiňují biskupova komořího (*camerarius*) a písaře biskupské komory (*notarius camere episcopalis*), což je vlastně jinde zmíněný biskupův písař.²⁷⁹ Není příliš patrné, nakolik lze dovozovat povinnosti jednotlivých biskupových úředníků na základě analogií s královským dvorem, jehož součástí ostatně biskup byl. Základní kontury hospodářské správy v nejvyšším patře jsou zřejmé až za Arnošta z Pardubic, přičemž není jisté, do jaké míry lze předpokládat starší analogie – biskupovi úředníci se v pramenech 13. století téměř nevyskytují.²⁸⁰ Tobiášův *camerarius* je připomenut formulářovým kusem o pronájmu jakéhosi dvora, což k poznání jeho kompetencí a pozic nijak nepřispívá; podruhé jej známe z dalšího formuláře, kdy si biskup *per camerarium nostrum et notarium eiusdem camere* půjčuje od nejmenovaného Žida 120 hřiven. Tato zmínka by nasvědčovala tomu, že komorník byl vrchním představitelem biskupovy temporální správy, zřejmě totožným s pozdějším

²⁷⁶ Řečické zmínky po řadě: NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 223; RBM II, č. 1915, s. 753; FTB, č. 33, s. 30-32. K Týnu FTB, č. 235, s. 178-179. K Benešovu FTB, č. 189, s. 149-150. Na značně proměnlivé užívání těchto pojmů upozorňuje na příkladu označování krajů (ty byly mj. označovány také jako *villicatio*) ŽEMLIČKA, *Konec*, s. 144-145.

²⁷⁷ Šablonovitě strukturu naznačuje BOHÁČ, *Pozemková držba*, s. 180-181.

²⁷⁸ Srov. NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 212.

²⁷⁹ To vyplývá především z paleografického rozboru R. Nového (NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 211-212), který ztotožnil písaře B urbáře s písařem biskupských listin, tj. biskupovým notářem písařem T 12 (FÜHRER, *Listina*, s. 287-288 a 312-313).

²⁸⁰ Jednotlivé jmenovité zmínky – dochované ovšem až pro období arcibiskupské – o úřednicích komory a správního systému uvádí TOMEK, *Dějepis II*, s. 42-50. Zajímavé postřehy k arcibiskupské komoře uvádí CHALOUPECKÝ, *Účet pokladníka*, s. 6-11. K úřadům přehledně DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D., *Královský dvůr Václava II.*, Praha 2011, s. 30-46. K předhusitskému (arci)biskupskému dvoru a jeho hodnostářům HLEDÍKOVÁ, Z., *Biskupské a arcibiskupské centrum*, s. 15-23. – Konfirmace a obnovy starších privilegií arcibiskupovým poddaným – zejména městům a městečkům – nejčastěji z přelomu 14. a 15. století připomínají nejrůznější povinnosti vůči řadě arcibiskupských úředníků, mnohá z nich *ab antiquo* – není však jisto, jak dlouhá tato věčnost byla. K jejímu dlouhému trvání se stavím značně skepticky. Pro ilustraci mj. povinnost Rokycanských (zde zřejmě nově) jednou ročně odvést arcibiskupskému pokladníku med (CIM II, č. 805, s. 1051-1054). – HLEDÍKOVÁ, *Arnošt*, s. 174-184.

magister cameræ, jemuž byl k ruce pokladník (*thesaurarius*). Jediná osoba biskupovy temporální správy, kterou známe jménem, je *Peregrinus miles camerarius noster*, tedy nižší šlechtic v biskupových službách. Jistě nebyl jediným.²⁸¹

Čtveřice úředníků analogických královskému dvoru – komorník, maršálek, číšník a stolník – svědčí založení roudnické augustiniánské kanonie o necelé půlstoletí později (1333). Biskupův maršálek Herman z Tauenberku (*de Tawemberch*) je rovněž purkrabím na Řečici, i ostatní lze počítat k nižší šlechtě (*nobili viri*, jinde *milites strenui*) – komorník Uho z Hrádku (zř. u Brandýsa n. L.), stolník Dluhovej z Ptíc a číšník Leonard z Braškova. Šlo zřejmě již opravdu – jak soudí Chaloupecký – spíše o čestné úřady udělované biskupovi blízkým osobám; ostatně za Janova nástupce se s biskupským komorníkem nesetkáme a ostatní tři úřady nabývají jiného, soukromého charakteru.²⁸²

Bylo by tedy lákavé předpokládat jistou proměnu komorníkova úřadu v době Janova avignonského pobytu, resp. po jeho návratu v souvislosti se snahou o jisté restrukturalizační pokusy spojené s restitucí biskupských zboží; jedná se však spíše o hypotézu.

Tobiášův komorník tak – téměř jistě – stál na vrcholu oné správní pyramidy, k níž se po předešlé vsuvce vracíme. Jemu pak byly podřízeny jednotlivé správní celky vedené z jednotlivých center (vesměs tvrzí, jež byly součástí trhových míst, resp. městeček) purkrabím, jemuž byla k ruce nevyhraněná skupina služebníků. Jemu podléhaly výběry veškerých dávek a platů, on také řídil záležitosti obrany, správy lesů a jiných podniků a zřejmě i vznikající nápravnickou soustavu – *custodes episcopalis camere* Tobiašova formuláře, resp. pozdější arcibiskupští *provisionarii*.²⁸³ On také zastupoval biskupa při majetkoprávních jednáních, jak to připomíná vymezení hranic kojetínského zboží vůči majetkům hradištského kláštera.²⁸⁴ Jak ukázala řečická listina z r. 1300, významnou roli – předně díky své gramotnosti – pro správu a evidenci v jednotlivých distriktech hráli faráři držící beneficium v centrální lokalitě, resp. jejich vikáři. Jejich písařské a notářské služby byly nedílnou součástí komunikace purkrabího oběma směry – jak k biskupské komoře, tak při jednání s rychtáři a poddanými. Na základě výše řečeného usuzuji, že pozice vilika (vladaře) byla postupně omezována; v Jenišově Újezdě se měl účastnit pravidelných třech ročních soudů, které řešily zřejmě závažnější kauzy, později se s ním setkáváme výhradně jako se správcem jednotlivých dvorů. Soudní pravomoci tedy nejpozději v polovině 14. století zcela připadly k purkrabství.

V případě emfyteutického vysazení nejmenovaného tržního městečka biskup vymezuje soudy a trestání tří zločinů (zřejmě těch nejtěžších – zabití, žhářství a znásilnění) *iudicio ac camere nostre*, ostatní pak náleží rychtáři, resp. purkmistru. Specializovaný úřad soudce biskupova dvora (později *iudex curie episcopalis*) byl vyčleněn v rámci Václavova privilegia z roku 1289, jímž král vyjímá

²⁸¹ CDB VI/1, č. 90, s. 143-145.

²⁸² FTB, č. 45, s. 40-41; č. 57, s. 51-52; RBM III, č. 2008, s. 781-782 a RBM IV, č. 101, s. 32-34; Cancellaria Arnesti, č. 14, s. 529. CHALOUPECKÝ, *Jan IV.*, s. 27-29; HLEDÍKOVÁ, *Arnošt*, s. 174-176 a 220-223; TÁŽ, *Biskupské a arcibiskupské centrum*, s. 10-12. Komorník tak, jak se znovu objevuje na biskupově dvoře v 60./70. letech 14. stol., je již pouhým služebníkem. – Ani náznak řešení v tomto ohledu zřejmě nenabízí dar dvacítky selských usedlostí v Ptících pražským sakristou Vlkem k tamnímu oltáři Panny Marie r. 1328; náš Dluhovej byl snad jeho příbuzným (RBM III, č. 1500, s. 586-587). – Ačkoli Chaloupecký zmiňuje řadu zajímavých podnětů, je nutné jeho výklad přijímat opatrně, neboť jej s přímo nevyřčeným důrazem na neměnnost opírá o škálu pramenů od Tobiašova formuláře až po hospodářskou agendu závěru 14. století bez toho, aby reflektoval jednotlivé vrstvy. Ty velmi přesvědčivě v osobní rovině ukazuje HLEDÍKOVÁ, *Biskupské a arcibiskupské centrum*, passim.

²⁸³ CHALOUPECKÝ, *Jan IV.*, s. 26-27 předpokládá, že biskupské vsi byly sdruženy po třech až čtyřech k řadě drobných tvrzí. To byl ale až výsledek systematické snahy biskupů Tobiaše a Jana IV. o zajištění obranyschopnosti hospodářského zázemí, oba měli své zkušenosti s jeho pleněním. Tak ostatně i František Pražský, FRB SN I, s. 58-60.

²⁸⁴ CDB VI/1, č. 90, s. doplň. K tomu dále kap. 2.7.

biskupovy poddané z moci svých úředníků vyjma pražských beneficiářů a podřizuje je biskupovu soudu. Privilegium hovoří ještě nikoli o soudcích, ale o komorníkovi.²⁸⁵

Nejstabilnější se zdá být nejnižší úroveň hospodářské správy – prameny zmiňují lesníky a hajné, rybáře, vozky, posly, ptáčníky, biřice, brtníky a jiné služebníky.²⁸⁶ Ti zřejmě již za Tobiáše drželi za své služby svobodné lány, resp. jejich zlomky; řadu prací – zejména v rámci žní – obstarali robotující poddaní. Srovnání dostupných urbářů dovoluje předpokládat, že toto zatížení v průběhu 14. století narůstalo.

V souvislosti se správou biskupského zboží by bylo vhodné ještě připomenout zajištění arcijáhenských beneficií na těchto statcích.²⁸⁷

S rozvojem biskupské kanceláře a správního aparátu vznikl, příznačně krátce po nástupu mladého krále, nejstarší (dochovaný) urbář českého původu, a to za účelem evidence feudálních rent, ale rovněž zjištění stavu krátce po skončení *zlých let* – jak napovídá řada poustek, zejména na Žerčicku a Běcharsku a snad i na Roudnicku, položeném při severozápadním, braniborském směru. Jeho vznik lze spolehlivě datovat do let 1283/1284, pozdější glosy a úpravy byly připsány po překonání dalšího krizového období, tedy bezprostředně po r. 1290. Rámcové srovnání známých údajů pro obě zmíněné vrstvy ukazuje, že ve většině případů k výrazným změnám nedošlo, spíše šlo o drobnější korekce a obnovu zpustlých statků – zásadnější změnu pozorujeme v Běcharech, kde je z 22 ½ lánů a 9 pustých po revizi evidováno 36 lánů. V obdobných případech by bylo namísto opatrně uvažovat o přeměření polností, resp. o vysazení nových lánů, či celé vsi na německém právu. Žel dochované zmínky o lokacích nelze s urbářem jakkoli geograficky konfrontovat. Je ovšem patrné, že, bez ohledu na právní postavení, je peněžní renta z lánů fixována na jedné, resp. v méně příhodných oblastech na ½ hřivně, zatímco platy z pozemků rozměřených v jitrech, zemích a poplužích jsou rozmanitější. Statistické zpracování ztěžuje navíc užití řady starších měrných jednotek, o jejichž převodu mnoho nevíme.²⁸⁸

Srovnáním s arcibiskupským urbářem (ca 1390) naznačuje naopak některé obecnější trendy. V první řadě obě zachycená městečka – Štěpánov i Řečice – zůstávají k r. 1390 v takřka stejné podobě (rozdíl ½ lánů) jako za Tobiáše, což svědčí o jejich rozvoji již v závěru 13. století; nemluvě však o řemeslnických provozech. Vedle toho je patrný nárůst robotních povinností, zatímco peněžní renta zůstává v obdobné hladině a naturální až na drobné výjimky mizí. Rámcovou validitu osvědčuje srovnání Tobiášovy emfyteutické lokace Onomyšle na Uhlířskojanovicku s údaji arcibiskupského urbáře – 17 takto vysazených lánů zhruba odpovídá 40, které podle urbáře drží arcibiskup v Onomyšli a sousedních Nepoměřicích. Obdobně naturální dávky, jež si biskup vyhrazuje – jehně (nebo 12 denárů), vykrmená kachna, šest kuřat, kopa vajec a dva sýry (nebo 4 denáry) – jsou o století později reluované a zde je, jako v řadě jiných případů, odvádí celá jednotka, tj. dvě vsi, *in summa*; navíc je každý lán zatížen robotou k liblickému dvoru (pokosit 20 kopek) a platy z lesů, které náleží purkrabímu. Pokud platí, že podýmnné činilo ½ groše, pak na oněch 40 lánů připadlo 32 domů. Zda tato nerovnost platila i při

²⁸⁵ FTB, č. 264, s. 263-264.

²⁸⁶ Ačkoli je většina těchto služebníků doložena až kol. r. 1390 (DRC, s. 92-150), není důvod, na rozdíl od vyšších úřadů, se domnívat, že by potřeba jejich práce vznikla až ve 14. století.

²⁸⁷ FTB, č. 269, s. 208-209. Boleslavský arcijáhen (zároveň sadecký kanovník) pronajímá pod speciálním biskupovým povolením své tři lány v biskupských Žerčicích jakémusi pražskému měšťanu Bet. za 4 ¼ hřivny ročně (s výjimkou postižení ohněm, krupobitím nebo nepokoji v zemi), cokoli tam vybuduje, má právo na základě odhadu *spolehlivých mužů* prodat. Pokud by arcijáhen v průběhu dvou let zemřel, mají být jemu dluhy splaceny z výnosu sadecké prebendy. – Ke vzniku a zajištění arcijáhenství na zboží pražského kostela NOVOTNÝ, *České dějiny I/3*, s. 398-404 a HLEDÍKOVÁ, *Venkovské děkanáty*, s. 112-113.

²⁸⁸ Zde vycházím z analýzy NOVÝ, *Nejstarší urbář*, passim, srovnávací tabulky Tamtéž, s. 224-227.

vysazení, stejně jako zda měli tamní sedláci povinnost za sebe v případě opuštění lánu sehnat náhradu, jak bylo obvyklé, nelze zjistit.²⁸⁹

2.5 *lura et iniuria*. Privilegia, právo a bezpráví

Imunity, které získal pražský biskup pro své statky, a byly mu potvrzeny při jednáních na Šacké hoře (1221) obsahovaly především složky hospodářsko-právní a méně soudní. Přemysl uděluje biskupovi a pražskému kostelu a jejich lidem veškerou svobodu, a především je osvobozuje od řady jmenovitých dávek a zemských břemen. Případné trestání poddaných má vykonávat král – nikoli ovšem jeho hradští úředníci, příjmy z pokut pak mají náležet biskupovi. V obdobné rovině šlo o otázky vlastnických práv k jednotlivým kostelům, kde důsledné prosazení biskupových (potažmo církevních obecně) požadavků bylo dovršeno, a to stále nikoli s konečnou platností až v závěru episkopátu Jana IV. – ovšem zdá se, že alespoň v případě královských a zřejmě i klášterních patronátů byly kanonické zásady dosazování farářů respektovány za Tobiáše a i jeho předchůdce Jana. Do jaké míry se ovšem tyto teoretické základy uplatnily v praxi, není zcela zřejmé, ovšem fakt, že jen nepříliš bohatší privilegia udělil pražskému kostelu (1286) a v širší míře biskupovi (1289) král Václav, svědčí o jejich dosavadním přehlížení. V. Vaněček situaci trefně komentuje: „*Nemůžeme se zbavit vtíravé představy (...), že vydáním obou těchto privilegií (tj. z r. 1222 a rozšiřující r. 1253, viz pozn. – D. T.) nemělo být docíleno ničeho jiného než formálního uspokojení požadavků kladených opětně kurií.*²⁹⁰

Zisk posledně zmíněného privilegia souvisí zřejmě s nestabilní situací domácí války a obsahuje prolnutí civilního a trestního práva, tj. jednak vyjímá biskupovy poddané z moci všech královských úředníků s výjimkou pražských beneficiářů a, jak bylo řečeno výše, podřizuje je biskupovu soudu. Vedle toho je zbavuje pokuty *nestanné* (300 denárů za nedostavení se k soudu),²⁹¹ stanoví podmínky pro zadržení biskupových poddaných při spáchání přečinu a jejich souzení (mj. po uspokojení žalobce připadá majetek odsouzeného, stejně jako zbytek soudních pokut biskupovi), stejně jako souzení dlužníků záležitostí; tedy mj. zakazuje plenit biskupské statky tam, kde jejich držitelé propadli hrdebním trestům. Zda mělo jít o snahu eliminovat plenění biskupského zboží a reakci na Tobiášovy časté stížnosti, nelze s jistotou tvrdit. Vedle toho připomeňme privilegia ryze hospodářská – tak r. 1290 král povoluje opevnit biskupské městečko a hrad Kojetín (a obdobně i některá městečka v Čechách), o rok později zakazuje vymáhat na biskupských statcích nocleh pod trestem zbavení úřadu, resp. 12 týdnů

²⁸⁹ NOVÝ, *Nejstarší urbář*, zejména s. 221-223; DRC, s. 106; NFTB, č. 2, s. 24-25; NOVÝ, R., *Dýmné*, in: Časopis Společnosti přátel starožitností roč. 68, 1960, č. 1, s. 1-9. K obecnému kontextu dále GRAUS, *Dějiny II*, s. 317-338 a NOVÝ, *Poddanská města*, s. 75-86.

²⁹⁰ ŽEMLIČKA, *Spor*, s. 719-729; TÝŽ, *Návrat českých pánů*, s. 31-45; VANĚČEK, *Základy II*, s. 88-119 a *III*, s. 56-83; HLEDÍKOVÁ, *Svět*, s. 14-16. O potvrzování farářů k beneficiím svědčí řada listin a formulářových kusů (mj. FTB, č. 135, 140, 142, 210-212, 214 a 219; k Janovi III. tamtéž, č. 207), ilustrativně též ŽEMLIČKA, *Návrat*, s. 37-38. O farách bude řeč ještě dále. – Imunita pro pražský kostel HLEDÍKOVÁ, *Pražská metropolitní kapitula*, s. 45-46 (= KLL I, č. 205, s. 84); biskupství RBM II, č. 2727, s. 1191-1192 (= KLL I, č. 415, s. 164) a níže. – Vyvázání ze zemských robot, tj. zánik dvojí robotní povinnosti (biskupovi a zeměpánu) spolu s poněkud volným výkladem Přemyslova povolení užívání lesů duchovními osobami ke svým potřebám (1222: CDB II, č. 227, s. 211) snad podnítilo kolonizační vlnu na některých biskupových statcích – především Řečicko, snad i Chýnovsko, Vltavotýnsko a Horšovotýnsko. Tak i DOBIÁŠ, *Dějiny I*, s. 85-86. – Dalšího rozšíření privilegií z let 1221 a 1222 se ujal na počátku své vlády Přemysl II. Otakar, které ovšem obnášelo všeobecné rozšíření hospodářsko-právních imunit na všechny církevní statky, tj. i nadání farních kostelů. VANĚČEK, *Základy II*, s. 124-125, tamtéž závěrečná citace. – O tom, že biskupovi lidé krátce před vydáním privilegia podléhali soudu, svědčí i FTB, č. 29, s. 26-27, který připomíná, že Švihovcem zajatým biskupovým lidem byly mj. působeny *rozličné tresty ve vaší jurisdikci k odsudku a posměchu vaší královské vážnosti*.

²⁹¹ RBM II, č. 2727, s. 1191-1192. Viz heslo „nestanné“ Vokabuláře webového (vokabular.ujc.cas.cz).

královského žaláře a povoluje tyto narušitele trestat církevními tresty – čehož biskup hojně užíval i v předešlém období. Připomeňme ještě privilegia trhovým vsím.²⁹²

Vedle královských privilegií je ovšem třeba připomenout i privilegia udělovaná biskupem na základě zeměpánem postoupených práv, tedy privilegia hospodářská, o spirituálních imunitách již byla řeč. Ostatně *německé právo* samo o sobě je rovněž vrchností udělovaným (v případě zákupu prodáváním) privilegiem, vedle toho připomeňme jakési starší *právo české*, resp. *právo dědiců*.²⁹³ Jen v jediné zmínce známe biskupovo právo *noclehu* v Pelhřimově, biskupovy dvory ale – zejména ty, které sloužily jako jakési *cestovní stanice* – poskytovaly biskupovi nocleh poměrně často.²⁹⁴

Podstatnými privilegii nejen hospodářského rázu, jimiž biskup mohl podporovat a také podporoval církevní ústavy a kostely, jsou odpustkové listiny a privilegia. Tato podpora biskupa navíc mnoho nestála a, jak je patrné, rozhodně s nimi nešetřil – jde jednak o soubor 17 dochovaných indulgenčních listin spoluvydávaných říšským klášterům v souvislosti s würzburským koncilem, jednak o velmi početné formulářové kusy pro české kláštery a kostely – v rámci biskupových statků známe již zmíněnou podporu zrušených vltavotýnských kostelů. Poměrně četná je ovšem i vlastní podpora nevýznamných farních kostelů (mj. Košice u Kutné Hory, shořelý kostel sv. Petra a Pavla v Načeradci a *in Rasic*²⁹⁵), resp. confirmace odpustků jiných biskupů (jmenovitě Vysoká) a jednotlivé kusy zmiňující jiné příležitosti – podporu výstavby špitálu (Ústí), jmenovaných osob na okraji společnosti (slepého jáhna, pokřtěné židovky aj.). Získávání těchto odpustkových privilegií, slibujících nejčastěji čtyřicetidenní zproštění časných trestů v případě pouti k oné svatyni (někdy omezeno vyjmenovanými svátky, zřídka vážících se k účasti na mši sloužené určeným prelátem), resp. v případě finančního příspěvku (almužny) k rekonstrukci, vybavení nebo podpoře daného kostela, dokládá komunikaci lokálního kléru (někdy snad společně s patronem) a biskupské kanceláře. Přesné komunikační kanály pochopitelně známé nejsou, ovšem tato spolupráce – nezastírejme, že si patron jistě část výnosu mnohdy vyhradil pro sebe – ukazuje jednu z možných cest kooperace obou složek moci, a to napříč

²⁹² Po řadě RBM II, č. 1518, s. 653-654 (= KLL I, č. 515, s. 204-205) a viz výše; 1. 9. 1291: RBM II, č. 1552, s. 666-667 (= KLL I, č. 592, s. 229).

²⁹³ GRAUS, *Dějiny II*, s. 119-158; ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar II.*, s. 71-76; TÝŽ, *Království*, s. 168-196.

²⁹⁴ To je patrné zejména z datačních formulí listin jeho předchůdce Jana III., jehož *bodový itinerář* zná biskupův pobyt ve Vltavském Týně (2*), Počedělicích, Liblicích, Štěpánově a Roudnici. DYKASTOVÁ, *Jan III.*, s. 108-125; FÜHRER, *Listina*, s. 342-345 a obecně HLAVÁČEK, I., *Poznámky k itinerářům a mobilitě pražských a olomouckých biskupů konce 13. století*, in: DOLEŽALOVÁ, E. – SOMMER, P. (edd.), *Od knížat ke králům : sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*, Praha 2007, s. 209-218. Tobiáš oproti tomu drtivou většinu listin vydává v Praze a na Würzburském koncilu, v druhém případě jde výhradně o indulgenční listiny. Z biskupových zboží takto předpokládáme pobyt v Kojetíně r. 1280, kdy smírně uzavíral spor o hranici mezi biskupským a hradištským zbožím a v Kolíně r. 1295 (FÜHRER, *Listina*, s. 345-350) – není ovšem důvod předpokládat, že by byl Tobiáš méně mobilní, což ostatně dokládají i některé formuláře, svědčící o jeho pobytu mimo Prahu. – FTB, č. 231, s. 175-176.

²⁹⁵ FTB, č. 5, s. 4, jednotlivé rukopisy jmenují *in Rasic*, *in Basic*, *in Bazich* (tamtéž, pozn. b), oba kapitulní rukopisy místo neznají, tak s odkazem na ně i Emler (RBM II, č. 2530, s. 1089-1090). Editor J. B. Novák předpokládá, že jde o ves Razice u Bíliny, kde by měl držet bílinský arcijáhen jakýsi dvůr. Budto z jakéhokoli důvodu k výstavbě kostela *ke cti Panny Marie* nedošlo, anebo jde o jinou lokalitu, neboť v Razicích nikdy kostel nebyl (Srov. rejstřík RDP, s. 100-108 a dále SEDLÁČEK, *Místopisný slovník*, s. 758). Domnívám se, ovšem jen na základě toponymické blízkosti, že by mohlo jít o kostel v Rejšvicích (u Dobrovic) nedaleko biskupského zboží žerčického, kde patronát náleží v pol. 14. stol. místním vladkům (KURKA, *Archidiakonáty*, s. 261-262; LÍBAL, *Gotická architektura*, s. 427). Mariánské patrocinium sice neodpovídá zasvěcení sv. Jiljí, které ale známe až z počátku 16. stol. a není vyloučena jeho změna. Oba zbývající kostely (v Košicích a Načeradci) se rovněž nacházely v blízkosti biskupových statků, v prvním případě se vladkové z několika nepříliš vzdálených vsí účastnili připomenutého objezdu vsí Rataje a Bylany, resp. vystupují jako jeho svědci (RBM II, č. 1687, s. 725). Vzhledem k tomu, že několik dalších formulářových indulgenčních listin zní na nejmenovaný kostel, zdá se, že tyto výsady nebyly tak docela výjimečné a zřejmě předřečený geografický kontext nelze příliš přeceňovat.

jejími strukturami. Přiznáním odpustků se rovněž Tobiáš snažil motivovat věřící k návštěvě pražského kostela, což rovněž připomíná ve své formulářové odpovědi mohučskému Jindřichovi, proč nezakázal svým diecézanům putovat ke klášteru v saském Grünhainu. Nutno závěrem podotknout, že zatím nejde o *kupčení s odpustky*, o století později pranýřované.²⁹⁶

Nakládání s biskupským zbožím bylo, jak jsme již poznamenali, omezeno, resp. kontrolováno souhlasem kapituly, jmenovitě probošta a děkana – a to snad oprávněně. Připomeňme alespoň Jarlochovy stesky, že Daniel II. Milík (kromě jiného) rozdal a zastavil řadu statků, ale ovšem i nebezpečí nepotismu v případě Tobiáše i jiných biskupů především šlechtického původu. Podobně měl ovšem biskup, jak připomíná několikrát zopakované ustanovení IV. lateránského koncilu (1215), biskup dbát na to, aby nebyly kráceny farní statky a důchody ze strany patronů. Ještě František Pražský připomíná v *předavignonském období* episkopátu Jana IV. poměrně běžnou praxi přisvojení si kostelního majetku (včetně desátku) a najímání farářů jako jiných služebníků zpravidla na rok (od sv. Jiří). Tato praxe ovšem platí pro část světských patronů, král a rovněž církevní patroni v souladu s vizitačními statuty mohučského Sigfrieda III. z Eppsteinu (1244) nechávají své nově nastolované faráře konfirmovat biskupem, který v některých případech přenáší tuto pravomoc na příslušného arcijáhna – doklady známe již pro episkopát Jana III., početnější pak vzhledem k Tobiášovu a Svatopavelskému formuláři. Mnohdy neúspěšnou snahu o integritu kostelních majetků sledujeme ještě v rámci konzistorních soudních akt z 2. pol. 14. stol., kdy je povolení odprodeje jeho části vyhrazeno generálnímu vikáři.²⁹⁷

Vždyť církvi (kostelu, resp. klášteru) věnovaný majetek byl nejen ve 12., ale rovněž hluboko do 13. století a nezdídky i později vnímám jako, jak trefně podotýká J. Žemlička, jakási *kampelička*, kterou si formující se široká vrstva šlechty svůj majetek zajišťuje a osobuje si jeho výnosy. Rovněž ještě Václav II. neváhal dočasně zabrat biskupův Vltavský Týn jako jeden z opěrných bodů proti vzbouřeným posádkám Bohuslava ze Zvíkova na Zvíkově a Bechyni. Na druhou stranu ale, vzhledem k Tobiášově pozici a postavení, král se tam, kde mohl, snažil jeho (ať už soukromým – rodinným, nebo biskupským) zájmům vycházet vstříc. Tak zní, jistě lichotivé, biskupovo četné dovolávání se spravedlnosti od krále, jakožto „*obránce, ochránce a zvláštního pána pražského kostela, jenž mu je matkou nejsvětější.*“ Ten naopak některé Tobiášovy kroky schvaluje „*s laskavostí příslušející králi.*“²⁹⁸

Prolínání kanonického a světského práva připomínají jednak již zmíněné záležitosti patronátů, jednak dva, Tobiášem výrazně užívané obranné prostředky – a sice církevní (kostelní) azyl a pohrůžka, resp. vyhlášení klatby. Prameny – především Tobiášův formulář – připomínají zejména druhou možnost – tedy širokou paletu od pohrůžky klatbou, přes interdikt samotný až po odepření církevního pohřbu. Biskupem, resp. jím pověřenou osobou (arcijáhmem, děkanem) prohlášený interdikt – ať už nad osobou pustošitele statků, nebo nad jeho majetkem a poddanými obecně – byl zpravidla sňat v případě zadostiučinění biskupově komoře. Podobně pokud dědici pustošitele církevních statků škody nahradili,

---

²⁹⁶ Po řadě FÜHRER, *Listina*, s. 346-348; FTB, č. 17, s. 15, č. 7, s. 5, č. 5, s. 4, č. 8, s. 6, č. 167, s. 133 a č. 175, s. 139. K odpustkům *ad personam* a k podpoře svatovítského chrámu ještě dále. K biskupským odpustkům přehledně PAULUS, *Geschichte des Ablasses, Teil I*, s. 69-85. K obživě židovského konvertity GRAUS, F., *Mor, flagelanti a vraždění Židů*, Praha 2020, s. 181-182.

²⁹⁷ JARLOCH, in: FRB II, s. 514; CDB II, č. 23, s. 20-22 a č. 31, s. 28-30; NOVOTNÝ, *České dějiny I.3*, s. 235-238 a 246-248 a dále FIALA, Z. (ed.), *Letopis Vincenciův a Jarlochův*, Praha 1957, s. 234-236. K zákazu zcizování církevního zboží RBM III, č. 1767, s. 691 (Jan IV. potvrzuje *constitutionem editam per (...) d. Thobiam (...), qua cauetur, ut nullus preter licentiam episcopi sub pena excommunicationis late sententie presumat concedere laycis potentibus possessiones ecclesiasticas, I o c a r e aut obligare.*) Podstatné je proložením (D. T.) naznačené vnímání lokace jako *de facto* zcizení. Srov. kap. 2.3.

²⁹⁸ ŽEMLIČKA, *Čechy*, s. 243. – KLL I, č. 295, s. 114. Bohuslav ze Zvíkova ostatně předtím (mezi 1284–1288) od biskupa zakoupil jakési statky ve dvou vsích (FTB, č. 233, s. 177). – Podle FTB, č. 29, s. 26-27.

bylo jim umožněno zesnulého se všemi obřady pochovat v posvěcené půdě. O součinnost v tomto případě byli žádáni vedle farářů, jimž provedení bylo nařízeno, rovněž mendikantské konventy; praktické provedení přesněji žel neznáme. Klatba je prohlašována jak nad jednotlivými osobami (především dlužnými faráři nebo pustošiteli), tak rovněž nad celými statky a kostely. Připomeňme na tomto místě papežskou klatbu nad celou diecézí kvůli neplacení papežského desátku, sňatou z ní v únoru 1286 pro špatný stav za domácí války a znovu o rok později pro nedoplnění prokurace (1287–1288), tj. sumy určené k vydržování přítomného hodnostáře, v tomto případě papežského legáta.²⁹⁹

Inkastelace kostelů, užívaná zřejmě i Tobiášem v době *zlých let*, následně někdy v 80. letech synodálně zapovězená, obnášela jistě v první řadě výhody opevněného opěrného bodu – zejména tam, kde nebyla k dispozici tvrz – není ale možno pominout rovněž právní otázku kostelního azylu, ačkoli spíše v rovině teoretické. Ačkoli snaha o likvidaci, resp. eliminaci církevní účasti při výkonu ordálů je zakotvena v dekretch IV. lateránského koncilu, v českém prostředí je poprvé patrna až o století později (1312). Obdobně další kompetenční styky světského a církevního práva (mj. inkvizice) lze sledovat až ve století následujícím.³⁰⁰

2.6 Desátky a další výnosy

Je velmi pravděpodobné, že, slovy J. Kadlece, *bezohledné vymáhání takových platů* (papežského desátku, prokurací, servicií aj. – D. T.), *ač země trpěla bídou, budilo pohoršení, hněv a odpor*; podobné nevoli musel ovšem čelit i Tobiáš, když si, nikoli výjimečně, vypomáhal při vymáhání neodvedených poplatků tresty nejvyššími – klatbou, zřídka i exkomunikací.³⁰¹

Ostatně sporů o výnosy vedl celou řadu; jejich průběh a povaha vykazují jisté obecnější tendence. Bílinskému arcijáhnů Havlovi (zároveň držiteli prebendy u sv. Jiljí a kostela v Hradci) biskup z blíže neznámých důvodů odňal jakési statky, desátky a jiné poplatky náležité k arcijáhenskému a prebendě. Ve sporu, vedeném na jaře 1278 před papežem stanoveným prokurátorem opatem vídeňských Skotů, rozhodli pražský a sadský probošt o náhradě tak, že arcijáhenskému přičkli desátek z biskupské vsi Vtelno, arcijáhnů pak dvůr *in Somezich* příslušný k hradeckému kostelu³⁰² a polovinu

²⁹⁹ Po řadě reprezentativně FTB, č. 88-93, s. 74-78, č. 85, s. 71-72, č. 73-75, s. 64-66, č. 70-71, s. 62-63 (klatba – exkomunikace), č. 40, s. 37, č. 48, s. 44, č. 124, s. 100-101 a č. 56, s. 51-52; RBM II, č. 1372, s. 590-591 (= KLL I, č. 178, s. 74-75). KRAFL, *Církevní právo*, s. 95-123. K prokuraci podrobněji dále, k některým případům rovněž dále.

³⁰⁰ HLEDÍKOVÁ – POLC, *Pražské synody*, s. 14-15; KRAFL, *Církevní právo*, s. 121-123.

³⁰¹ KADLEC, *Přehled I*, s. 152-153. K problematice prokurace TÝŽ, *Bischof Tobias*, s. 150-152, k těmto záležitostem rovněž dále v kapitole 1.3.

³⁰² Jde o kostel sv. Vojtěcha (dn. sv. Jiří) v Hradci u Stoda na královském zboží (r. 1284 směnou choťšovskému klášteru; RBM II, č. 1318, s. 570-571). Kostel náležel (*unita et annexa prebendæ* (k. 1341) a dále RDP, s. 22 a 89) ke svatojilské prebendě spolu se zmíněnou polovinou desátkového výnosu z horšovského děkanátu (horšovské arcijáhenské sestává z jediného děkanátu), ke kostelu rovněž patřil dvůr (později dva) v Semošicích u H. Týna (ca 15 km). V roce 1341 nejen tyto majetky (podstatně jsou zde ještě dvory v blízkých Honezovicích) připomíná Jan IV. ve výčtu hmotného zajištění horšovského arcijáhna; je tedy patrné jisté sepětí svatojilské kapituly pod biskupovou kolací a majetkovým zajištěním některých arcijáhňů (RBM IV, č. 1011, s. 403). Starší literatura závislá na Tomkovi (TOMEK, *Dějepis III*, s. 76-77) uvádí, že šlo o prebendu vázanou ke kostelu v Hradci u Ledče nad Sázavou, kde ovšem nikdy kostel nebyl, navíc tuto lokalizaci potvrzují i zbývající jmenované lokality; jedinkrát je spolu s Hradcem (r. 1367: RDP, s. 22) připomenut jakýsi *Quietenov*. Výše řečené ovšem nijak nemění tezi o úzké vazbě mezi biskupským zbožím a majetkem kapituly, jímž ji biskup (snad již Jan II.) zajistil. HLEDÍKOVÁ, *Kapituly s biskupskou kolací*, s. 42-45. – Podobně ostatně k jiné prebendě Jan IV. inkorporoval kostel v biskupské Příbrami (RBM II, č. 2217, s. 963-964).

biskupského desátku z horšovského arcijáhenství a dále osvobodil Havla jako faráře od téhož desátku. Konečně mu měl biskup zaplatit do dvou týdnů 10 hřiven, to vše pod pokutou další kopy hřiven.³⁰³

Spor připomíná dvojí desátek – a sice farní (ze vsi Vtelno), náležející faráři a v ideálním případě dělený na čtvrtiny (kostelu, faráři, chudým a biskupovi)³⁰⁴ a biskupský. R. Nový soudí, že právě v neklidném období 80. let 13. století přistoupil biskup – vzhledem ke sníženým příjmům z popleněných vlastních statků – k transformaci tohoto *starého biskupského desátku* v tzv. *podýmné (fumales)*, tzn. vedle poplatných lánů zpoplatnění rovněž i městských parcel (ohnišť), odpovídalo by to též obecným správně-hospodářským tendencím Tobiášova episkopátu.³⁰⁵ Tuto úvahu podporuje řada formulářů, které připomínají výběr desátku,³⁰⁶ resp. dluh na jeho odvodu, arcijáhny a děkany a zřejmě i případ pražského krejčího B., nad nímž ústy pražských farářů nechal biskup prohlásit klatbu pro násilné odpírání placení desátku. Takový závěr podporuje rovněž srovnání listiny biskupa Mikuláše pro křižovníky, přejatá s drobnými vynecháními (zejména vlastních jmen) do Tobiášova formuláře. Jak si totiž povšimla již S. Dušková, v původní listině je řeč o poplatcích, které vycházejí *de quolibet manso*, formulářové znění pak na témže místě *de quolibet fumo*.³⁰⁷ Jak ovšem připomíná případ arcijáhna Havla, a snad nejen jeho, část tohoto desátku byla, až do husitských válek, postupována k příjmům jiných beneficí. To ovšem v době, kdy byly příjmy z biskupského zboží konsolidované, nečinilo biskupovi obtíže. S výjimkou počátku Tobiášova episkopátu (a snad části avignonského pobytu Jana IV.) tak biskupský desátek byl spíše jakousi *uznávací dávkou*.

V kontextu připomenuté diskuse (pozn. 304) o povaze desátku ovšem připomeňme Tobiášovu instrukci svým výběřčím (*decimatoribus suis*) o zákazu výběru biskupského desátku (tj. podýmného) od lidí břevnovského kláštera, přičemž toto osvobození se odkazuje na staré privilegium (*privilegio ab antiquo*) – zřejmě na později confirmovaný dar svatého biskupa Vojtěcha.³⁰⁸

Otázky farního desátku na biskupském zboží budou pojednány v příslušné kapitole (2.8). Odvodům desátku se v rámci snahy o reformu a emancipaci církve věnuje rovněž několik kánonů IV. lateránského koncilu, zde je vhodné vyzdvihnout kánon 54.: „*Proto ve snaze zabránit tomu, aby kostely utrpěly ztrátu a duše se ocitly v nebezpečí, ustanovujeme, aby s ohledem na přednostní postavení*

³⁰³ FTB, č. 15 a 16, s. 12-14. K soudním otázkám viz kap. Biskup. Případ jako ilustrativní připomíná a shrnuje rovněž KADLEC, *Bischof Tobias*, s. 158-159.

³⁰⁴ Viz Das Homiliar des Bischofs von Prag saec. XII, s. 82: *quartam partem usu Romanorum pontificum (...) ut una sit episcopi, altera clericorum, tertia pauperum, quarta restorationi ecclesie servetur*. Farní desátek jsou zřejmě ony ¼ původního biskupského, které byly postoupeny farní síti; jde ovšem o dávku značně variabilní výše. GRAUS, *Dějiny II*, s. 176-179. – Diskusi o povaze a počátcích vybíraného desátku, zejména v kontextu knížecích Čech a sousedních zemí, vede P. Bolina a D. Kalhous – srv. alespoň BOLINA, P., *Konec, nebo začátek diskuse o problematice desátků v českém středověkém státu?*, in: SMB 2, 2016, s. 291-298 a KALHOUS, D., *K otázkám desátků v českých zemích doby přemyslovské*, Tamtéž, s. 299-308 s reflexemi starších prací. P. Bolina se ovšem domnívá, že se vznikem pražského biskupství došlo k zatížení obyvatel již platících církevní desátek (zřejmě k velkofarním kostelům) ještě desátkem biskupským. Tj., pak by byl farní desátek dělen jen na třetiny, z čehož by dvěma (chudým a na opravu kostela) disponoval patron a třetí by užíval farář (BOLINA, *Konec*, s. 291-292).

³⁰⁵ NOVÝ, *Dýmné*, zejména s. 4-6. Zřejmě šlo o postupné prosazení biskupova nároku. Moravská situace se zdá být velmi podobná (Tamtéž, s. 5, pozn. 26).

³⁰⁶ Nově jako *fumales* (FTB, č. 144 a 146, s. 113-116), ale rovněž postaru *decimas* (mj. FTB, č. 104, s. 87-88). Obdobně získává arcijáhen Havel *decimarum episcopatum* (výše).

³⁰⁷ FTB, č. 48, s. 44. Ke kompetencím děkanů a arcijáhnu shromažďovat poplatky od farářů mj. FTB, č. 78, s. 67-68, přímo biskup pověřuje děkana mj. FTB, č. 104, s. 87-88. DUŠKOVÁ, *Formulář*, s. 54-55.

³⁰⁸ KLL I, č. 97, s. 51; PRAŽÁK, J., Břevnovská deperditá z doby Přemyslovské, in: SPFFBU C 9, 1960, č. 12, s. 109-123, zde s. 116-117. Není tak příliš pravděpodobná interpretace P. Boliny, že biskup tento svůj (tj. biskupský – šestidenárový) desátek klášterním lidem odpustil z příčiny zpusťování klášterního zboží (BOLINA, *Konec*, s. 296-297). Širší kontext desátkových sporů připomíná ŽEMLIČKA, J., *K hodnověrnosti listiny Jana XV. pro klášter v Břevnově (31. V. 993)*, in: Milénium břevnovského kláštera (993–1993), Praha 1993, s. 25-39, zde s. 26 a 33-34.

*univerzální moci placení desátků předcházelo před vymáháním daní a poplatků, nebo alespoň aby (...) byly církevním trestem z takových příjmů (tj. daní a poplatků – D.T.) z takových příjmů přinucení odvést desátek kostelům, jimž podle práva náleží.*³⁰⁹ Jak obtížné bylo toto chápání společenské role a pozice církve prosadit, již bylo ukázáno; ohlasy desátkových sporů v synodální praxi pražské, ale i olomoucké diecéze konce 13., ale i 14. století ovšem nejsou patrné. S dikcí zmíněných předpisů se rovněž neshodovaly četné spory o placení biskupského desátku z klášterní půdy a v záležitostech výběru farního (a tedy i přeneseně biskupovy ¼) desátku se ukazuje podstatná provázanost drobného kléru a jejich patronů, která předpokládá mnohdy jiné, nekanonické, chápání vzájemného vztahu, a tedy i povinnosti desátek odvádět. Jeho kanonické (re)formování je patrné nejčastěji v případě předání spirituálních pravomocí biskupovi.³¹⁰

Dalším pravidelným (*de iure*) příjmem biskupské komory bylo *cathedraticum*, tedy jakýsi uznávací poplatek (*in signum subiectionis*) farářů biskupovi (katedře), odváděný jednou ročně. Je pravděpodobné, že se tak dělo společně s ostatními poplatky skrze síť arcijáhnů a děkanů; obecný Tobiášův formulář nařizuje děkanům, aby se tak dělo při vizitacích. Částka měla – spolu s prokurací (není jisté, zda legátskou, nebo jinou) – činit půl hřivny stříbra od každého faráře. Celkový výnos tak lze odhadovat v řádu stovek hřiven stříbra, tedy na nikoli nepodstatnou sumu.³¹¹ Vzhledem k tomu, že tento poplatek, resp. jeho vymáhání připomíná jediný formulářový kus, lze opatrně předpokládat, že výběr kathedratika nebyl příliš problematický.

To ovšem neplatí o výběru prokurací papežskému legátu Janu Tuskulskému,³¹² který v diecézi působil v letech 1286–1288, tj. v době probíhající domácí války. Ačkoli se Jan v Čechách příliš nepohyboval, na což také Tobiáš poukazuje ve snaze vyhnout se platbě, vyžadoval prokuraci za roky 1287 a 1288. Vedle zřejmě poměrně četných případů opoždění či zadržení rozvržených odvodů ze strany farářů a opatů situaci komplikovalo přepadení a oloupení biskupova kaplana mistra Rapoty, který byl odvedením pověřen. Zadlužení, nedostatek hotovosti a neutěšený stav diecéze vedly v obou letech až k vyhlášení papežské klatby nad diecézí, k jejímuž snětí biskup pokaždé ustanovoval své legáty z řad domácích (kanovník Martin) i kurii blízkého kléru (generální prokurátor Tomáš de Ponte Curvo a Bartoloměj z Anagni).³¹³ Výběr *lyonského desátku* (jako šestiletý vyhlášen 1274), pro jehož neodvedení byl biskup s celou diecézí v roce 1286 trestán klatbou, se protáhl až do prvního desetiletí století následujícího; nutno poznamenat, že nejen v pražské diecézi. Bula Honoria IV. z února toho roku

---

³⁰⁹ Jde o kánony 32 (O dostatečném zajištění farních kněží) a 53–56 (O vyhýbání se placení desátku, O přednostním placení desátku, O placení desátku řeholníky a O dohodách ohledně placení desátku) IV. lateránského koncilu. Podle českého překladu lateránských konstitucí ANTONÍN, *Čtvrtý lateránský koncil*, s. 375-376 a s. 387-389.

³¹⁰ HLEDÍKOVÁ – POLC, *Pražské synody*, passim; KRAFL, *Synody a statuta*, s. 164-165; ANTONÍN, *Čtvrtý lateránský koncil*, s. 182-185; ŽEMLIČKA, *Návrat*.

³¹¹ FTB, č. 78, s. 67-68.

³¹² Záležitostí jejího výběru je věnováno 18 formulářů, tj. 6,5 % Tobiášovy formulářové sbírky. – Jan Boccamazzi, biskup tuskulský byl r. 1286 jmenován kardinálem-legátem pro rozsáhlou oblast střední a severní Evropy papežem Honoriem IV., zejména ve věci výběru *lyonského desátku* (*Lexikon für Theologie und Kirche* V., 3. Auflage, s. 477).

³¹³ Shrnuje KROFTA, *Kurie a církevní správa VI*, s. 427-430; KADLEC, *Bischof Tobias*, s. 150-152. K uměřenímu výběru prokurací vyzývá 33. konstituce IV. Lateránu (KONSTITUCE IV. LATERÁNU, čl. 33, s. 376.). – Tomáš de Ponte Curvo byl zřejmě příslušníkem v Praze usazené italské rodiny a příbuzným Petra II. Angela (zv. Bradavice), olomouckého biskupa.

nařizuje výběřčím tohoto desátku sejmout klatbu a po šest let desátek nevybírat pro neutěšený stav diecéze.³¹⁴

Vedle těchto pravidelných, přijímaných i odváděných platů, připomeňme celou řadu spíše jen předpokládaných jednorázových příjmů – vedle soudních pokut a dalších poplatků od biskupových lidí jde o příjmy z odpustkových privilegií a případně za jejich vydání, z pokut církevního soudu, poplatky *v den vysvěcení chrámu* a další, až ve 14. století doložené poplatky (za svěcení, confirmaci, resp. vidimaci privilegia a podobné úkony).³¹⁵

Neboť pravidelné poplatky byly komoře odváděny jednou (v době vizitace), resp. častěji dvakrát ročně (na sv. Jiří a sv. Havla) a příjmy nepravidelné tvořily jen nepříliš značný podíl, je patrné, že biskupovi, ačkoli co do rozsahu nemovitého majetku jednomu z nejbohatších feudálů, nezřídka chyběla hotovost. Příkladem, v neklidné době zřejmě nikoli *ad absurdum*, je biskupova půjčka 120 hřiven od jakéhosi pražského Žida z května 1287 (tj. měsíc po sv. Jiří – sic!), aby mohl umožnit starší výpůjčku hotovosti na cestu k březnové synodě ve Würzburgu. Zástavou tomuto Židu je stříbrný kalich, snad z pokladu, chovaného při katedrále, přestože se proti takovým zástavám obecně vystupovalo; půjčku prostředkoval biskupův komorník a notář.³¹⁶

2.7 Moravské zboží pražského biskupa

Zatímco zboží olomouckého biskupství na území Čech vznikalo od počátku 12. století především s jasným úmyslem vytvořit síť opěrných bodů (cestovních stanic) při cestě z Moravy do Prahy a jeho správa reformou Bruna ze Schauenburka fungovala obdobně jako na moravských statcích, tj. jako drobná léna (a to včetně manské kolonizace jezbořického újezdu), pražský biskup v sousední diecézi snad podobně, ovšem méně nápadně držel zboží na Moravě.³¹⁷

Spory o Podivín, dvůr Sekyřkostel a ves Slivice s trhem, vše v nížině mezi Moravou a Dyjí, lze s různou intenzitou sledovat již od obnovení moravského biskupství (datováno k 1063), neboť šlo o zboží (resp. výnosy), jehož ponecháním vojtěšskému stolci měl biskup Šebíř podmínit svůj souhlas s obnovou moravské diecéze. Konečně v průběhu již zmíněného sporu biskupa Daniela Milíka a kanovníka Arnolda (ante 1201) měl být mezi neoprávněně zastavenými statky pražského biskupství také Podivín. Milíkův nástupce pak získal roku 1221 od krále příslib, že mu budou tyto statky předány. Když o rok později olomoucký biskup Robert nadává kostel v Přítlukách farním právem, vymezuje při té příležitosti vůči němu podivínskou farnost s kostelem, jenž přináležel olomouckému (biskupskému) kostelu. Tedy zřejmě velmi brzy po zmíněných jednáních na Šacké hoře se oba biskupové dohodli na odstoupení v té době již majetku, jehož hodnota tkvěla spíše v rovině symbolické – mj. připomeňme právo mincovní ražby. Snad měl hypoteticky připomínat jakousi starší tradici *předvratislavovského* moravského biskupství, a tedy byl-li v rukách pražského biskupa, pak jeho nadřazenost. Nutno ovšem

---

³¹⁴ KROFTA, *Kurie a církevní správa VI*, s. 24-28; KADLEC, *Bischof Tobias*, s. 149-150. Je zřejmé, že se další poplatky kurii, společně s posílením vlivu na biskupskou volbu v českých zemích, prosadily až v závěru první poloviny 14. století – jde zejména o *servitia*. Stále užitečnou v této věci je studie KROFTA, *Kurie a církevní správa III*, s. 19-22.

³¹⁵ FTB, č. 159, s. 127.

³¹⁶ FTB, č. 57, s. 51-52. Rámcový přehled katedrální klenotnice připomínají Zlá léta, s. 341 a 343-344. K zástavě bohoslužebných předmětů MÜLLER, J. R., *Zur Verpfändung sakraler Kultgegenstände an Juden im mittelalterlichen Reich: Norm und Praxis*, in: HIRBODIAN, S. – JÖRG, CH. – KLAPP, S. – MÜLLER, J. R. (hrsg.), *Pro multis beneficiis: Festschrift für Friedhelm Burgard*, Trier 2012, s. 179-204.

³¹⁷ VOREL, P., *Česká léna olomouckého biskupství ve 12. – 16. stol.*, in: *Východočeský sborník historický 1*, 1991, s. 49-106, zde do s. 62.

poznámenat, že v rámci Tobiášovy hospodářské, ale i obecně církevní politiky tyto potenciální spory o primát již nejsou patrné.³¹⁸

Významnější roli lze i pro pozdější 13. století přisoudit kojetínskému zboží a Jaroměřicům na Malé Hané, jež jako biskupskou držbu známe z listiny markraběte Přemysla (prosinec 1233), tedy z confirmace dnes deperditního privilegia Přemysla I. pro moravské statky pražského biskupství vydaného v souvislosti s událostmi let 1221–1222. Král Přemysl osvobodil biskupské statky od zátěže zemských robot a veškerých berních zátěží ze strany jeho úředníků; soudní pravomoci nad tamními lidmi náleží královým soudcům, biskupovi, zde zastoupenému jakýmsi úředníkem, pak výnosy z pokut a zadostiučinění. Jedním ze svědků je jmenován *Wok Benessouiz*, tedy Tobiášův otec Vok z Benešova.³¹⁹

Zboží soustředěné okolo Jaroměřic, nacházejících se na *konické stezce*, spojující Čechy s Moravou, patřilo snad k nejstarším majetkům vojtěšského stolce. Zdá se totiž pravděpodobné, že když docházelo k vícekrát zmíněným sporům o majetkové vyrovnání mezi olomouckým a pražským biskupem (po r. 1075), bylo toto zboží rozděleno ve dvě, a sice na Jaroměřice náležející pražskému biskupu a severněji položené Biskupice biskupa olomouckého.³²⁰ Neboť zřejmě šlo, na rozdíl od připomenutého Podivína, o držbu zjevně nespornou, není dále v průběhu 13., ale ani 14. století výrazněji zmiňována; není tedy příliš s podivem, že obě moravská zboží přehledy (arci)biskupského majetku opomíjí. S přihlédnutím k mladším listinám se zdá, že Jaroměřice správně náležely k většímu biskupskému zboží v Kojetíně a spolu s ním byly králem Zikmundem definitivně zastaveny r. 1436 Jiřím ze Šternberka.³²¹

Circuitus Cogyetin byl, jak se zdá, zbožím perspektivnějším – ostatně potenciálnímu rozvoji Jaroměřic bránily sousední državy olomoucké kapituly, hradištského kláštera a královské Jevíčko.

---

³¹⁸ CDB II, č. 31, s. 28-30, zde s. 28: *quoddam nobile castrum*. Průběh a podstatu sporu až po privilegium biskupu Ondřejovi zevrubně shrnul WIHODA, *Causa Podivín*, polohu Sekyřkosteje a Slivic jako osídlení následující velkomoravské Mikulčice předpokládá RICHTER, V., *Podivín, Zekirkostel a Slivnice*, in: SPFFUB ŘU 7, 1958, č. 2, s. 68-87. Jiní autoři (shrnuje WIHODA, *Causa*, pozn. 12 a 44) obě lokality hledají spíše na území města Podivína, který byl ve středověku označován také jako (*oppidum*) *Kostel*.

³¹⁹ CDB III/3, č. 278, s. 394-396; KRISTEN, Z., *Známá – neznámá listina markraběte Přemysla pro moravské statky pražského biskupství z r. 1233*, in: Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci č. 88, 1960, s. 129-139, který v této věci precizuje závěry ZAPLETAL, F., *Listina o Kojetíně z r. 1233*, Tamtéž č. 79, 1959, s. 11-14.), druhou confirmaci pak provedl v lednu 1288 Václav II. (KLL I, č. 336, s. 129; To vyvrací starší mínění o daru Kojetína biskupu Mikuláši z Riesenburka, formulované na základě jakýchsi výpisků z dnes ztracených Rozličných pamětí Jana Tovačovského z Cimburka (1442). Viz HOSÁK, L., *O nejstarších dějinách Kojetína: (příspěvek k metodologii historicko-vlastivědné práce)*, in: VVM 12, 1957, č. 2, s. 47-51, zde s. 49. – Zdá se, že tato znojemská confirmace zmiňuje obě zboží zkrátka proto, že byla jedinými državami pražského biskupa na Moravě. Jak bylo ukázáno výše, Podivín byl již ztracen. – ŽEMLIČKA, *Počátky*, s. 569-570.

³²⁰ Shrnuje PIŠTĚLÁK, J., *Úsobrná a úsobrná provincie*, in: Sborník Muzea Blansko 2003, s. 3-21, zde s. 3-5. – Biskupice zapadají do připomenuté sítě cestovních stanic mezi Prahou a Olomoucí; ves r. 1262 biskup Bruno inkorporuje olomoucké kapitule (RBM II, č. 351, s. 136: *villa Biscopiz sita iuxta Ghewitz*, což vylučuje úvahy o jiných moravských Biskupicích). – Zatímco tato Pištělákova úvaha se zdá správná, při hledání Vincentiovy *úsobrné celnice*, kde měl být přepaden r. 1145 Jindřich Zdík, je jeho výklad spíše nepravděpodobný, viz BOLINA, P., *Kde byl přepaden biskup Jindřich Zdík roku 1145*, in: ČMM 122, 2003, č. 2, s. 343-373. To zde ovšem není příliš podstatné. – Kladené rovnítko mezi toponymem Jaroměřice a osobou, resp. jménem biskupa Jaromíra, tedy iniciátora sporu je velmi hypotetické. – Z. Kristen (KRISTEN, *Známá–neznámá listina*, s. 135) se naopak na základě slovních shod domnívá, že v privilegium markraběte Přemysla explicitně jmenované statky získal pražský biskup někdy mezi léty 1222 a 1224, což se mi zdá o něco méně pravděpodobné.

³²¹ Nejčastěji s odkazem na BOHÁČ, *Pozemková držba*, passim; je ovšem nejasné, proč tyto statky unikají arcibiskupské hospodářské evidenci. – BÁRTA, S., *Zástavní listiny Zikmunda Lucemburského na církevní statky (1420–1437)*, Katalog č. 181, s. 188; AČ XVI, č. 40, s. 99-100. K prvnímu zastavení došlo ovšem již r. 1415 Konrádem z Vechty.

Zatímco tedy Jaroměřice zůstaly zřejmě pouhou cestovní stanicí, Kojetín s příslušnými vesnicemi – pro 14. století je jich známo šest – fungoval jako drobný biskupský distrikt.³²² Trhovým místem se stal Kojetín, podobně jako jiná drobnější centra v Čechách, v průběhu 13. stol., jistě však před rokem 1280, kdy je tak již jmenován. Jde o v Kojetíně zlistiněné osvědčení o vymezení hranic (*super metis et finibus*) biskupského zboží a hradištské vsi Bezvěrov, jemuž byly (měli být) přítomni jednak mnozí čelní představitelé obou institucí, jednak lokální znalci – ze strany biskupského zboží jsou jmenováni tři snad konšelé (*iurati* Světek, Hostěc a Benek), lesmistr Ospel a *omnes ministeriales de Popowicz* (dn. sousední Popůvky). Krátce se zastavme u těchto svědků, jejichž skladba je diametrálně odlišná od již zmíněných objezdů biskupských vsí (*circumitito*) v Čechách, tj. aktů obdobné povahy a významu; v těchto případech šlo více o symbolický charakter oněch objezdů, a nikoli o řešení lokálních majetkových sporů. Tedy byla účast lokální šlechty adekvátní.³²³

Do jaké míry se na rozvoji městečka Kojetína podílel Tobiáš, resp. v jakém stavu jej spolu s celým zbožím získal, nelze s jistotou posoudit; jediným spolehlivě doloženým hlediskem je existence trhu. Stejně jako kojetínští *iurati* jsou totiž jmenováni i tři reprezentanti klášterního Bezvěrova, tedy vsi; otázkou rovněž zůstává vliv emfyteuze. Jistý vliv sousedů – tedy olomouckého biskupa a hradištského kláštera ovšem předpokládám; ostatně Bezvěrov vykazuje typické znaky na německém právu vysazené vsi. Správa distriktu byla někdy v osmdesátých letech svěřena – formulář připouští rovněž čtení *zastavena* – Tobiášovu bratru a pozdějšímu olomouckému purkrabímu Milotovi z Dědic. Jeho počínání pak, alespoň tak, jak je líčeno olomouckou kapitulou, opravdu spíše odpovídalo zástavě než správě v pravém slova smyslu.³²⁴

Zřejmě na přelomu 70./80. let, ačkoli na Moravě situace nebyla tak dramatická jako v Čechách, nechal Tobiáš opevnit kojetínský hřbitov a přebudovat tamní kostel na tvrz, pravděpodobně společně s inkastelací jiných českých kostelů; zda již tehdy byl jeho držitelem Milota, není jasné. Každopádně vznik biskupské tvrze si vyžádal nutnost zajištění *cura animarum* v novém kostele (*oratorium*) a na novém hřbitově, o což Tobiáš žádá olomouckého kolegu, resp. příslušného děkana. Tehdy zřejmě regionální vztahy obou nebyly ještě příliš napjaté. Majetkové zajištění tohoto kostela vzhledem k absenci adekvátních pramenů je neznámé; patrně jej ovšem zajišťoval biskup.³²⁵

---

³²² Počátky Kojetína se s dílčími nedostatky zabývá HOSÁK, *O nejstarších dějinách*; ZAPLETAL, *Listina*; TÝŽ, *O nejstarších dějinách Kojetína*, in: VVM 17, 1965, č. 2, s. 232-237. Nové zpracování dějin města přináší výčet těchto hypotéz bez zaujetí zásadnějšího stanoviska (ŘEZÁČ, F. – SVAČINOVÁ, H. – SÍREK, J. *Kojetín v proměnách času: (1233-2008)*, Kojetín 2009, zde s. 37-41.

³²³ CDB VI/1, č. 90, s. 143-145; FÜHRER, *Listiny pražského biskupa Tobiáše*, s. 83-85 a dílčí zmínky viz pozn. výše (Hosák listinu považuje za falzum z pol. 14. stol., Zapletal za pravou). K hraničním sporům hradištského kláštera přehledně NOVÁK, J., *Kopcovité útvary z hlíny a kamene jako prostředek k vymezení hranic území v písemných pramenech kláštera Hradisko u Olomouce*, in: AH 45, 2020, č. 1, s. 255-277 a DP téhož autora obhájená na FF UPOL. – K objezdům kap. X.2. – Intenzivní proměna nedovoluje tuto hranici v krajině podrobně sledovat a rekonstruovat, přesto ale sled vodních toků, cest, mokřadů a hraničních znamení (*mete, que vulgariter Kopczí dicuntur*, listina je několikrát označuje jako *cummulus*) přináší zajímavé postřehy k biskupovým hospodářským záležitostem. Jistou hranicí je řeka Haná, oddělující obě sídla, s potenciálem výstavby mlýnů a jezů – obě strany se shodují na omezení jejich budování při společné hranici. Budování mlýnů ostatně, jak ukazují zmínky z distriktů v Čechách, bylo podstatnou součástí proměny a meliorace nejen biskupských zboží. Viz indikační skica MOR104018330 (Kojetín) a MOR007918300 (Bezvěrov), ovšem zde není cílem pokusit se o podrobnou rekonstrukci zmíněných bodů.

³²⁴ FTB, č. 184, s. 144-145. Milota z Dědic byl olomouckým purkrabím jmenován na biskupovu žádost r. 1289 (FTB, č. 192, s. 152); jeho kariéru shrnuje JAN, *Milota z Dědic*, s. 258-265.

³²⁵ FTB, č. 172, s. 136-137. Kapitulní rukopis J jmenuje místo Kojetína Roudnici, což je ovšem, vzhledem k obsahu formuláře, mýlka. Obecně k moravské situaci ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, s. 45-54; VÁLKA, *Dějiny Moravy I*, s. 51-53. Přikláním se ovšem k tomu, že se Milota na inkastelaci sám nepodílel, neboť by zřejmě tuto (formulářovou)

Jaké pohyby vedly Milotu k výpadům proti bezprostředně sousedícím vesnicím olomouckého biskupa někdy v rozmezí let 1282–1289 není příliš jasné; zdá se ovšem, že šlo o osobní spory mezi Milotou a biskupem Dětrichem spíše než o rozbroje mezi stranou Tobiášovou a Závišovými straníky, jak vzhledem k tradované Dětrichovy vítkovské příslušnosti (páni z Hradce) uvažuje především starší literatura. Olomoucká kapitula si biskupovi stěžuje, že na jejích vesnicích Milota napáchal škody za 300 hřiven a část jedné byla zatopena stržením biskupského rybníka, což jistě neodpovídalo způsobu správy tak, jak si Tobiáš představoval.³²⁶ Zmíněná noticka je ovšem první zmínkou o existenci biskupských rybníků, neboť rozvoj této soustavy je spojen zejména s hospodářskou činností Arnošta z Pardubic.³²⁷

V kontextu králových náhrad škod, které utrpěl biskup a jeho straníci v čase domácí války, nepřekvapí následující dvě listiny z konce 80. let. V roce 1288 potvrdil Václav II. zmíněné privilegium pro biskupovy moravské statky (1233) a o dva roky později udělil Kojetínu plná práva tak, jak je užívají jiná města moravského markrabství (tj. brněnský právní okruh), jmenovitě biskupu povoluje vystavět hradby. Součástí pak zřejmě byl i onen opevněný kostel-hrádek, přímo doložený ještě za markraběcích válek (1399). Ve stejném roce jsou ostatně připomenuty i opevňovací práce v blízké Kroměříži olomouckých biskupů. Těžko říci, zda ono *munitione civitatis* Kroměříže, kojetínská *facultas muro muniendi* a pelhřimovské *spatium plancis circumdare et fosato*, nota bene jen v mladším opise doložené opevňovací práce dalších biskupových měst, resp. městeček, obnášela tytéž obranné prvky, lze ovšem očekávat, že alespoň v některých případech šlo spíše o dřevěné hrazení. Zatímco v případě všech ostatních hradeb, pokud je to vůbec známo, se jako důvod jejich stavby připomínají obecně nepokoje v zemi, zde jsou to nájezdy *per Comanos el alios barbaros*, známé na Moravě k roku 1278.³²⁸

Strategická poloha Kojetína při cestě mezi Olomoucí a Kroměříže znamenala rovněž existenci mostu přes Hanou; ten je doložený stejně jako cesta samotná jako jeden z hraničních bodů připomenuté hranice Bezděřova a na jeho opravu plynuly příjmy z tamního cla. Vývoj městského charakteru Kojetína tak, obdobně jako v případě většiny českých center, vrcholil v průběhu Tobiášova episkopátu, a to díky příznivé konstelaci vztahu biskupa a krále, který mu byl zavázán.³²⁹

Ministeriales, kteří svědčí vymezení hranic r. 1280 a znovu jsou ve 14. století několikrát zmíněni k jednotlivým vesnicím, lze zřejmě považovat za služebníky (nápravníky), vykonávající jakési služby k biskupskému středisku.³³⁰

žádost podával biskupovi sám; především pokud by šlo ještě o Bruna (+ 17. 2. 1281), neboť v jeho blízkosti se pohyboval.

³²⁶ FTB, č. 184, s. 144-145, k dataci tamtéž. Původ biskupa Dětricha z jihomoravského rodu pánů z Plavče dovozují NOVOTNÝ, D. – ŠKVRŇÁK, J., *Původ olomouckého biskupa Dětricha aneb příklad středověkého nepotismu*, in: Jižní Morava roč. 53, 2017, sv. 56, s. 232-236; jako mladší doplněk jeho predikát dokládá KOMÁROVÁ, M., *Olomoucký biskup Dětrich a jeho dvůr*, DP MU, Brno 2011, s. 11-15.)

³²⁷ HLEDÍKOVÁ, Arnošt, s. 178-180 podle Viléma z Lestkova (FRB I, s. 394).

³²⁸ Po řadě KLL I, č. 336, s. 129; RBM II, č. 1518, s. 653-654 (= KLL I, č. 515, s. 204-205) a č. 1502, s. 645-646; FTB, č. 232, s. 176-177; DOBIÁŠ, *Dějiny I*, s. 457; CDM XII, č. 397, s. 361. Povahu dřevěné palisádové (kolové) hradby lze tušit především v Brodě, Horšovském Týně a Roudnici, neboť je měl kamennou hradbou ohradit (*muris munivit*) až arcibiskup Arnošt (FRB I, s. 394-395). Pelhřimovské formuláře rovněž předpokládají spíše dřevohlinitou konstrukci (DOBIÁŠ, *Dějiny I*, s. 254-256). – Ke kumánským nájezdům souhrnně např. ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar II.*, s. 458-462, k pojmu kumánů-barbarů BEREND, N., *How many Medieval Europes? The „Pagans“ of Hungary and Regional Diversity in Christendom*, in: LINEHAN, P. – NELSON, J. L. (edd.), *The medieval World*, London – New York 2003, s. 77-92.

³²⁹ Clo je v Kojetíně doloženo poprvé r. 1291, kdy od něj Václav II. osvobozuje olomoucké měšťany (KLL I, č. 556, s. 217-218); nejasná zmínka o opravě mostu, zřejmě o opatřování materiálu v onom hraničním sporu (viz výše). – K charakteru městkosti zde KEJŘ, *Vznik*, s. 94.

³³⁰ Zmínky shrnuje ZAPLETAL, *O nejstarších dějinách*, s. 234-235 a spor o obcí CDM X, č. 172, s. 196-197.

Lze tedy říci, že se vývoj moravských biskupských statků od výše analyzovaných českých distriktů příliš neliší; pro pozdější vývoj ve 14. století, na rozdíl od nárůstu pramenů ke zboží v Čechách, prameny téměř chybí. Neznáme rovněž žádné (arci)biskupovy pobyty na těchto moravských statcích. Není tedy divu, že kojetínské zboží patřilo k prvním, které bylo na počátku 15. století zastaveno a posléze zcizeno.³³¹

2.8 Spirituální záležitosti biskupských statků

Pokud odhlédneme od specifické situace moravských statků, jejichž duchovní správa náležela olomouckému biskupovi, resp. jemu podřízeným osobám – k čemuž ovšem, vyjma zmíněného formuláře (kap. 2.7), není pramenů – budeme se v tomto oddílu zabývat zejména dvěma okruhy otázek. V první řadě je to úvaha o biskupovi jako jakémsi *ideálním feudálov*, snažícím se přibližovat evangelijnímu vzoru, v praktické rovině tedy především péče o *cura animarum*; porovnávat zatížení poddaných na biskupských (a obecně církevních) a profánních statcích prameny sice příliš nedovolují, ovšem v kontextu nárůstu dávek v následujícím století lze opatrně předpokládat, že jeho biskupových poddaných dosud mohlo být méně tíživé. Navíc uvažme větší stabilitu této držby. Druhou, související otázkou je pak ekonomický vztah biskupa k jeho patronátním právům a obecněji zajištění jeho kostelů.³³²

František Pražský mezi jinými zásluhami biskupa Jana IV. připomíná rovněž, že *též vystavěl mnoho kostelů ve své diecézi, a zvláště na biskupských statcích (in episcopatu)*. Nelze ovšem příliš s jistotou rozeznat kostelní fundace biskupa Jana od fundací jeho předchůdců, tedy i Tobiáše. Je ovšem velmi pravděpodobné, že mu zásadnější podíl na budování farní sítě na biskupském zboží připsat nelze. Ostatně, kvantitativní hodnocení farní sítě, mj. její hustoty podle držitelů patronátu, lze uvažovat až pro druhou polovinu 14. století, kdy jsou k dispozici *Registra papežského desátku*, tedy takřka kompletní soupis farních kostelů pražské diecéze.³³³ Především v 90. letech 13. století nelze vyloučit cílení Tobiášových stavebních aktivit od prací spíše rekonstrukčního a opevňovacího charakteru k výstavbě nových svatostánků. Formulářová sbírka dokládá výběr almužen a udílení odpustkových listin pro rekonstrukci stávajících svatyní, resp. pro obnovu pražského svatovítského chrámu a v jediném, poměrně problematickém případě i pro výstavbu kostela nového (*fundari debet*). Takové striktní rozlišení nového a obnoveného kostela nemusí ovšem být vždy relevantní; to ostatně

³³¹ MEZNÍK, J., *Vlastníci a držitelé hradů a měst na Moravě 1350–1410*, in: SPFFBU C 45, 1998, s. 51-64 jako základní přehled k moravské situaci arcibiskupské zboží přehlíží, obdobně i další autoři.

³³² Úvahy o *osvobodivém působení evangelijní zvěsti* zde vycházejí z inspirativního studia T. Petráčka. Viz PETRÁČEK, *Nevolníci a svobodní*, s. 145-158 (cit. s. 145) a obecněji TÝŽ, *Člověk, hodnoty a dynamika středověké společnosti*, Ostrava 2014, s. 87-91. – Srovnání dostupných údajů k poddanskému zatížení (arci)biskupských statků NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 224-227. Stížnosti na útlak ze strany arcibiskupské vrchnosti, resp. jejích správců sledujeme až v druhé polovině 14. století (GRAUS, *Dějiny II*, s. 268nn).

³³³ František Pražský, FRB SN I, s. 44: *Ecclesie plures in sua diocesi et precipue in episcopatu construxit*. (Český překlad dle KRONIKY DOBY KARLOVY, s. 73). Podobně biskupův kaplan a zpovědník vyzdvihuje další Janovy zásluhy o rozkvět církve, mj. problematiku konfirmací kléru a jeho závislosti na patronech. Viz ŽEMLIČKA, *Návrat*. – Ke vztahu farní sítě a patronátních pánů přináší obecné úvahy HLEDÍKOVÁ, *Svět*, s. 13-55, přičemž z tabulky o rozložení patronátních práv (podle J. M. Klassena) na s. 30 vyplývá, že světský klérus držel celkově 8 % far, přičemž vedle arcibiskupa šlo zejména o příslušníky jednotlivých kapitul (zejména vyšehradské) a v mizivé míře o faráře-(spolu)držitele patronátního práva jinde. Navíc nelze opominout ani případy, kdy je kostel inkorporován k některému z arcijáhenství a skutečné podací právo tedy drží arcijáhen (viz dále). Ke zhodnocení stavu farní sítě na arcibiskupských statcích, a tedy i případné retrogresivní analýze bude možno přistoupit až s dokončením databáze *Teritoriální církevní správa v předhusitských Čechách*. Viz SYNOVCOVÁ-BOROVÍČKOVÁ, J. – ZILYNSKÁ, B., *Databáze Teritoriální církevní správa v předhusitských Čechách*, in: HRDINA, J. – ZILYNSKÁ, B., *Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku* (CMP 8), Praha 2007, s. 9-22.

připomíná i níže připomenutá otázka biskupského kostela v Kyjích. V řadě případů není patrné, zda jde o kostely biskupské, či jiných patronů.³³⁴

Postava biskupa Tobiáše, vyvedená někdy na přelomu 80. a 90. let 13. století na východní (tj. liturgicky nejvýznamnější) straně presbytáře kyjského kostela má připomínat Tobiáše jako patrona a dobrodince tamního kostela, který v době domácích válek sloužil velmi pravděpodobně jako jeden z biskupových opevněných bodů v pražském předpolí. Fresková galerie pražských biskupů na stěnách presbytáře zde rovněž připomíná úskalí výkladu *fundator* v úzkém smyslu jako *zakladatel*. Tak je zde totiž označen biskup Jan IV., který ale zároveň *eiusdem ecclesie restauravit*. Je tedy patrné, že není možné jednotlivé Tobiášovy fundátorské (v širším smyslu) aktivity přesněji sledovat. Obecně ovšem, ve světle předřčeného, lze tvrdit, že svou aktivitou přispěl k jistému zlepšení stavu farní sítě, a to jak v rámci diecéze, tak i v rámci biskupského zboží. Nakolik pak byla poměrně nákladná ideová výzdoba kyjského kostela v kontextu jeho statků ojedinělá, není možno s jistotou posoudit; obecněji se ovšem zdá, že ačkoli v druhé polovině 14. století patřily kostely pod arcibiskupským patronátem k těm chudším a méně nadanějším – mj. zde nebyla potřeba zajištění zádušních mší a obecněji uspokojení potřeb *ekonomiky spásy* – v Tobiášově době to bylo často naopak. A sice právě proto, že při biskupských kostelích byla poměrně jistá stabilita farářovy pozice a jeho finančního zajištění – je nepravděpodobné, že by Tobiáš ve výraznější míře porušoval svá vlastní nařízení ohledně výživy farářů a vikářů.³³⁵

Pokud ovšem známe – většinou spíše rámcově – vybavení jednotlivých kostelů, pak jsou to spíše kostely bohatší, jejichž příjmy byly nezřídka krátce po r. 1300 připojovány k výživě arcijáhnů (mj. Kyje) a obrocí kapitul pod biskupovou kolací (Příbram), příp. jiných příslušníků biskupského správního systému (Řečice). Když poslední jmenovanou faru udělil roku 1300 biskup Řehoř pražskému kanovníku Vojslavovi, vyjmenoval při té příležitosti vedle povinností písařského úřadu při správě řečického distriktu také velmi štědré nadání – připomínají se čtyři celé vsi a v páté několik lánů, desátek ze všech biskupových příjmů z distriktu a výmavné. Následující rok byla fara připojena pražskému kustodství; Vojslav a jeho nástupci tak, zřejmě skrze své vikáře, byli samostatnými feudálními pány – v kontextu rozdrobené držby drobných zemanů a nápravníků na širším Pelhřimovsku nikoli zanedbatelnými.³³⁶

Drtivá většina farářů byla zajištěna spíše opačně – jediným či nízkými jednotkami lánů a jinými drobnými náležitostmi, či častěji příjmy z nich a byla významně odkázána na příjem z farního desátku, odváděného v ideálním případě všemi farníky. To předpokládalo již vymezené hranice farních obvodů, což je pro závěr 13. století s drobnými výjimkami nově zakládaných osad a kostelů poměrně zřejmé. Ani jasně stanovený okruh poplatných venkovanů neznamenal automaticky neproblematický výběr tohoto desátku; obtíže lze předpokládat především tam, kde se farní obvod skládal z několika vsí různých vrchností – v případě biskupských statků tedy typicky Českobrodsko, Žerčicko a Roudnicko.

---

³³⁴ Příspěvky na obnovu mj. FTB, č. 1, s. 1 a č. 9, s. 7; na výstavbu FTB, č. 5, s. 4. – k identifikaci této fundace *in Rasíc* viz. pozn. 195, s. 38 (kap. 2.5). – Již barokní tradice Tobiášovi přisoudila založení řady výslovně jmenovaných farních kostelů, a sice na základě chybného čtení biskupského katalogu z poč. 15. stol., který hovoří o inkastelaci těchto svatyní (*Series*, s. 38; srv. kap. 3.5). Tuto interpretaci pak přejímá celá řada i poměrně nových publikací, často spíše syntetického charakteru.

³³⁵ Ke kyjskému kostelu s řadou postřehů obecnějšího charakteru PRIX – VŠETEČKOVÁ, *Středověký kostel sv. Bartoloměje* – K zajištění arcibiskupských kostelů alespoň NEČADA, *Řečický děkanát*, příslušná hesla a TROJAN, *Kouřimský děkanát*, příslušná hesla. Zajištění farního kléru a souvislá opatření jsou pojednána jinde, proti krácení důchodů FTB, č. 204, s. 159-160.

³³⁶ Kyje k bílinskému arcijáhenství: RBM II, č. 2775, s. 1214 a k této příslušnosti dále PRIX – VŠETEČKOVÁ, *Středověký kostel*, s. 246, pozn. 49; Příbram: RBM IV, č. 1964, s. 773-774; Řečice: RBM II, č. 1915, s. 753 a č. 1928, s. 759. Majetkové rozložení na Řečicko a Pehřimovsku viz DOBIÁŠ, *Dějiny I*, s. 401-451.

Nedatovaný formulář dokonce vyzývá nejmenované šlechtice, aby nebránili svým poddaným odvádět desátek, neboť by to ohrožovalo jejich věčný život; z formulace ovšem vyplývá, že biskupovi jde spíše o jeho podíl na tomto příjmu. Není rovněž patrné, zda v případech zcelenější držby hranice farností tyto poměry respektovaly.³³⁷

Jaký byl biskupův vztah k *jeho* rodovému minoritskému klášteru v Benešově je rovněž velkou neznámou; stejně tak ani nevíme nic, a to ani v náznacích, o vztahu biskupa a jeho příbuzných ve spirituální rovině, tj. v otázce prezentace farářů. Sledujeme sice jasně patrné projevy nepotismu vůči biskupovým nejbližším a straníkům, respektování biskupových práv je tak z jejich strany možné jen důvodně předpokládat.³³⁸

Že ani biskup nebyl vždy ideálním patronem, připomíná suplika pražského kanovníka a příbramského faráře Vojslava (známého nám již z confirmace k řečické faře) biskupu Řehořovi, resp. jeho rozhodnutí z ledna 1296. Příbramský farář úspěšně žádá o navrácení desátků z městečka Příbrami a šesti vsí v biskupském držení, který ke kostelu měl *ab antiquo* náležet a byl mu z neznámého důvodu biskupem Tobiášem odňat. Není jasné, co k tomuto, zřejmě protiprávnímu jednání – tak alespoň svědčí *testes ydonei* – vedlo, snad ovšem takových případů nebylo o mnoho více. Rovněž není příliš zřejmé, o jaké desátky (*perceptio decimarum*, resp. *census decimarum*) šlo, neboť k příbramské faře ze sporných náležely jistě blízké vsi Dubno, Tisová a Kozičín, zbylé tři (Horosedly, Krsice a Rosovice) byly od centra vzdálenější (20, resp. 10 km), a tedy jistě farním desátkem poplatné jinde. V druhém případě tedy šlo zřejmě o jakousi část biskupova příjmu z tamních vsí postoupenou příbramskému faráři k výživě, neboť ten se velmi pravděpodobně podílel na správě příbramského distriktu; obdobně jako tyto povinnosti známe explicitně v případě řečického kostela.³³⁹

Je tak patrné, že čtvrtým lateránským koncilem vyžadované reformy se prosazovaly nejsnadněji na statcích biskupa samého a dále na statcích královských. Přestože se na neduhy české církve 13. století nesčetněkrát naráží – připomeňme alespoň Brunovu relaci papeži Řehoři X. (1273) – zboží pražského biskupství mělo být a zřejmě i bylo v těchto sporných záležitostech jakýmsi vzorem. Připomenuté spory ovšem upozorňují, že nikoli vzorem ideálním.³⁴⁰

2.9 Shrnutí

Když v zimě 1296 Tobiáš umíral, opouštěl biskupský stolec, a to jak po stránce *spirituální*, tak zejména v záležitostech hospodářských a správních v poměrně dobré kondici; tak, že jeho nástupce Řehoř (z Valdeka), spíše vzdělanec a intelektuál, se v těchto záležitostech, a to i vzhledem k soudobé situaci, nemusel příliš angažovat. Biskup Jan IV. pak na tento stav mohl plynule navázat a opřít se o toto zázemí nejen v nestabilní době po olomoucké vraždě. Předešlé stránky tak dávají zapravdu již vícekrát vysloveným obecnějším soudům o ekonomické stabilizaci biskupství a dovršení přerodu (emancipace) pozice pražského biskupa v rámci českého království.³⁴¹

Nestabilita *braniborského správcovství* a takřka bezprostředně navazující *domácí války* Tobiášových straníků se stranou Záviše z Falkenštejna paradoxně umožnila biskupu Tobiášovi zaujmout

³³⁷ K vybavení far, v drtivé většině případů ovšem na základě o řadu desetiletí mladších pramenů GRAUS, *Dějiny II*, s. 398-405. – FTB, č. 213, s. 166.

³³⁸ VLČEK – SOMMER – FOLTÝN, *Encyklopedie*, s. 175-177. K Tobášovým rodinným vazbám kap. 3.1.

³³⁹ RBM II, 1765, s. 763. Na rozdíl od A. Profouse (PROFOUS, *Místní jména III*, s. 516) se domnívám, že ves *Rocziziechs* označuje spíše Rosovice než jím předpokládané Radětice. Obě varianty ovšem předpokládají výše zmíněné. K poloze vsí BOHÁČ, *Pozemková držba*, mapa 11. – Řečice: RBM II, č. 1915, s. 753

³⁴⁰ Srv. ANTONÍN A KOL., *Čtvrtý lateránský koncil*, passim.

³⁴¹ HLEDÍKOVÁ, *Biskup Jan IV.*, s. 17-27. – Obecné soudy vyslovil mj. KADLEC, *Bischof Tobias*, passim; TÝŽ, *Přehled I*, s. 145-147; ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, passim.

přední místo v rámci zemské obce a takřka dovršení emancipačních snah. A to z jedné strany na králi, jehož mocenské postavení po návratu do Čech bylo výrazně provázáno s biskupovou pozicí, a z druhé strany na šlechtě, mezi kterou ale svým původem a zajištěním náležel. Právě biskupův původ a relativně stabilní postavení v rámci šlechtické obce bylo podstatným, avšak spíše nevyřčeným důvodem jeho volby a kariéry v průběhu 80. let. Blízký vztah k panovníkovi a královy závazky vůči němu mu pak umožnily řadu efektivních kroků pro majetkovou stabilizaci, resp. posílení vlivu ve spirituálních záležitostech.³⁴²

Připomeňme jednak řadu reivindikací a nahrazení utrpěných škod, ať už skrze získané statky, nebo potvrzená a udělená privilegia, jednak samotnou Tobiášovu aktivitu na poli meliorace biskupského zboží. Spíše, než o kolonizaci v pravém slova smyslu šlo o stabilizaci tohoto osídlení a jeho převedení na oboustranně výhodnější německé právo. Ačkoli známe tyto purkrechtní převody až z doby Tobiášova episkopátu – ostatně doba jim byla příznivě nakloněna – lze předpokládat, že snad již jeho předchůdci mohli německé právo v menší míře zavádět. A dále, převod biskupského zboží probíhal ještě po celé 14. století – poslední explicitní zmínkou, kterou se mi k emphyteutickému vysazení podařilo dohledat, je znovuvysazení (již alespoň částečně na německém právu fungující) Nové Vsi na Českobrodsku arcibiskupem Olbramem ze Škvorce roku 1397.³⁴³ Zároveň je patrné, že vedle německého práva bylo v řadě vsí uplatňováno méně jasné právo české, resp. právo dědické (*ius hereditario*). Zatímco zlomek Tobiášova urbáře (1283/1284), který je přímým dokladem biskupova zájmu o hospodářskou a ekonomickou stabilizaci jeho statků, zná řadu měrných jednotek půdy – vedle moderních lánů jsou to země, jitra a popluží, o století mladší prameny znají, snad s výjimkou Příbramska, jen výměry v lánech a jejich zlomcích. Rozsah polností, přiměřených podle obou urbářů Řečici a Štěpánovu ukazuje, že v případě již jednou lokovaných sídel k dalšímu rozšiřování docházelo spíše zřídka; naopak obnova městečka Příbrami připomíná tendenci rozšířit lánovou výměru na německém právu vysazovaných lokalit. Jak bylo poznamenáno, situace 80., a snad i raných 90. let 13. století se ukázala těmto převodům příznivou. Celá řada těchto lokalit totiž byla popleněna a s purkrechtním vysazením spojované svobodné *lhůty*, tj. několikaleté osvobození osadníků od vrchnostenských platů, tedy biskupovi nepůsobily přílišné škody, neboť, jak opět upozorňuje Tobiášův urbář, řada vsí byla pustých, a tedy nevyňosných. Prosazení purkrechtu je patrné navzdory spíše teoretickým úvahám o vysazení na německém právu jako o zcizení.³⁴⁴

Vedle rezičně hospodařící sítě biskupských dvorů, jejichž správní význam postupně degradoval na pouhou organizaci zemědělských robot a odvod naturálních dávek, byla většina půdy obhospodařována skrze na ní usazené poddané, kteří k ní byli zpravidla částečně vázáni – pokud ji chtěli opustit, museli za sebe zajistit dostatečnou náhradu. Část této rentovní půdy byla užívána k výživě biskupova aparátu – jak arcijáhnů, jejichž síť do jisté míry odpovídá rozložení biskupských statků, a méně členů pražské kapituly a kapitul pod biskupskou kolací (zejména sv. Jiljí na Starém Městě a Týn n. Vltavou), tak také farářů, popř. jejich vikářů a dalšího farního kléru, často vedle *curæ animarum* vykonávajícího nejrůznější služby. Další část sloužila k výživě správců, purkrabích a sítě nápravníků, jejíž rozsah lze pro závěr 13. století spíše jen tušit. Zmíněné srovnání obou předhusitských urbářů dovoluje opatrně předpokládat mírný nárůst půdy v poddanských rukou a v rukou nápravníků, zřejmě na úkor rozsahu dvorů, ale také nově získané vykloučením lesních porostů.

³⁴² Podrobněji viz příslušné kapitoly této práce.

³⁴³ LE IV, č. 639, s. 463. To ovšem nevyklučuje i mladší vysazení, ačkoli je vzhledem k situaci spíše nelze předpokládat. Viz ŠMAHEL, F., Husitská revoluce, díl I: Doba vymknutá z kloubů, Praha 1995², s. 233-246.

³⁴⁴ Viz příslušné pasáže v kap. 2.3 a dále NOVÝ, *Nejstarší urbář*, passim.

Srovnání s olomouckou diecézí a se situací v sousedních polských biskupstvích ukazuje rozdílné přístupy tamních biskupů k formování hospodářského zajištění toho kterého stolce. Rozložení statků svatovojtěšského stolce poměrně výrazně kopíruje, jak si povšiml již V. Chaloupecký,³⁴⁵ významné komunikační trasy mezi Prahou a zahraničními centry, snad s výjimkou rozsáhlého zboží na českomoravském pomezí a jednotlivá centra (dvory, resp. městečka) tak vedle hospodářských funkcí byla také jakýmsi cestovními stanicemi, obdobně jako jimi byl vybaven olomoucký biskup pro cesty do Prahy. Tobiášův konsekrátor Bruno ze Schauenburku oproti tomu využil svých zkušeností, zahraničních kontaktů a vztahu k Přemyslu II. a nechal tak vzniknout rozsáhlé soustavě na biskupa vázaných lén, jež se ukázala být ve středoevropském prostoru nadčasovou, a to pro svou stabilitu a efektivitu – připomeňme alespoň tzv. *bona emptitia*, tedy zboží, která ke svému lénu přikupoval smluvně vázaný biskupův vazal.³⁴⁶ Základem majetkového zajištění jednotlivých polských biskupství byly spíše *majetkové kastelanie*, které se od jiných biskupských majetků spíše než rozsahem lišily specifickým právním postavením formovaným do poloviny 13. století.³⁴⁷ Ostatně imunitní privilegia byla rovněž v českém a moravském prostoru hojně využívána; v Tobiášově případě šlo jednak o confirmaci starších imunit a jednak o hospodářská privilegia.

Nápravnická soustava, o níž se pražský (arci)biskup opíral jistě v druhé polovině 14. století, tak do jisté míry odráží výhody (kvazi)leního vztahu, jak jich v čistší podobě plně využíval olomoucký biskup již o století dříve. Podstatným rozdílem je ovšem rozsah takto udílené půdy; zatímco olomoučtí manové drželi poměrně rozsáhlá území a řadili se mezi ně i významnější šlechtici (např. Franko z Hückeswagenu), pražští nápravníci a jiní služebníci drželi jedinou ves a častěji jen několik svobodných lánů. Jisté nadstandartní vztahy udržoval Tobiáš zřejmě i s lokální drobnou šlechtou, jak to připomínají jednotlivé svědečné řady.³⁴⁸

Sít biskupských správních distriktů – vsí, trhových míst a městeček, dvorů a tvrzí, v některých případech spíše hradů – zvýhodněných celou řadou hospodářských, soudních a správních imunit patřila na pomyslné mapě pozdně přemyslovských Čech k majetku srovnatelnému s formujícími se dominii předních panských rodů. Vzhledem k takřka úplné absenci pramenů v druhém případě nelze jejich správní strukturu podrobit dostatečnému srovnání,³⁴⁹ lze, myslím, předpokládat, že správa biskupského zboží by v této komparaci jistě nebyla zostuzena. Biskup – jak Tobiáš, tak někteří jeho předchůdci – byli s to uplatnit poměrně efektivně řadu modernizačních trendů spojených s připomínanou *středověkou proměnou dlouhého 13. století*, ať už jde o *melioratio terre*, efektivitu správy nebo právní kulturu. Podstatným rozdílem ve vnímání vlastnictví a práva je, jak podotkla Z. Hledíková, fixace právního importu (kanonického práva) skrze jeho naplnění, zatímco v případě

³⁴⁵ CHALOUPECKÝ, Jan IV., s. 24.

³⁴⁶ Viz alespoň rozsáhlá analýza HRABOVÁ, *Ekonomika, passim* a TÁŽ, *Biskup Bruno ze Schauenburgu a hospodářské přeměny na Moravě ve XIII. století*, in: *Sága moravských Přemyslovců*, Olomouc 2006, s. 145-152.

³⁴⁷ MODZELEWSKI, K., *Chłopi w monarchii wczesnopiastowskiej*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, s. 194-207. Na podobném principu snad mohl fungovat i Podivín s vlastní mincovnou, srv. PROCHÁZKA, R., *K vývoji a funkčnímu rozvrstvení hradů 11.-12. století na Moravě*, in: MOZDIOCH, S. (red.), *Lokalne ośrodki władzy państwowej w XI-XII wieku w Europie Środkowo-Wschodniej*, Wrocław 1993, s. 109-141, zde s. 126.

³⁴⁸ Připomeňme zejména početné důvěryhodné svědky při objezdech nově získaných vsí, resp. ty, kteří se jich z jakýchkoli důvodů neúčastnili. Viz kap. 2.2. – SOVADINA, M., *Lenní listiny biskupa Bruna*, in: SAP 24, 1974, č. 2, s. 426-460.

³⁴⁹ Nutno ovšem také upozornit, že předkládaná analýza biskupského hospodářství se opírá o enormně příznivou pramennou situaci, která by zřejmě nebýt nestability po smrti Přemysla Otakara II. nenastala – značné množství detailních informací čerpáme z biskupových stížností na poplennění statků a zřejmě i Tobiášův urbář vznikl v rámci snahy o obnovu statků vojtěšského stolce.

šlechtické obce dochází k *nalézání* (zemského) práva na základě zvyklostí.³⁵⁰ Biskup se tedy řadil mezi nejbohatší zemské feudály, navíc mu nebylo zapotřebí řešit otázky zajištění vlastních potomků a případné dělení rodového majetku.

Bohatá církevní kariéra, rodový původ a zázemí a příhodná politická situace 80. let umožnily Tobiášovi, aby s definitivní platností dovršil emancipaci svatovojtěšského stolce a úspěšně se zasadil o realizaci řady reformních požadavků, postulovaných již biskupem Ondřejem v desátých a na počátku dvacátých let 13. století; jak v záležitostech spirituálních, tak církevně-právních, správních a hospodářských. Stručně řečeno, Tobiáš zanechává pozici svatovojtěšského stolce dostatečně zakotvenou ve struktuře zemské společnosti, opírající se jak o konsolidované majetkové zázemí – které jeho nástupci, snad s výjimkou fundace roudnických augustiniánů, jen rozšiřovali – tak o společenské postavení a vlastní hotovost, založenou zřejmě alespoň z části na zmíněných nápravnicích. Biskup tedy přestává být pouhým kaplanem pražského vládce; zásluhy ovšem nenáleží jen Tobiášovi. Biskup a král pochopitelně i nadále spolupracovali, ovšem spíše již jako oboustranně výhodná spolupráce; vždyť král měl být mimo jiné garantem spásy svých poddaných, ochráncem bezbranných (vedle vdov a sirotek i kléru) a slovy Tobiášových listin i *obránцем, ochráncem a zvláštním pánem pražského kostela, vaší (královny – D.T.) matky nejsvětější a našich (biskupových – D.T.) lidí*. Václav II. tento model *zbožného krále*, alespoň v zrcadle Zbraslavské kroniky, naplňoval měrou vrchovatou.³⁵¹

Pokud tedy J. Kadlec tvrdí, že „*Král (Václav II. – D.T.) církevní majetek chránil, ale zároveň s ním počítal jako s rezervou, když dojdou důchody jeho komory*.“ a dále, že ze zmíněného důvodu bránil církevní majetek proti šlechtické obci, znepokojené nárůstem a stabilitou „*majetku mrtvé ruky*“, neplatí to o dostatečnými imunitami nadaných státcích biskupských.³⁵² Jak bylo ukázáno, nakládání s biskupským majetkem – zejména tedy jeho prodej, ale i emfyteutické vysazení – podléhalo spíše než královi kontrole souhlasu katedrální kapituly, jmenovitě jejího probošta a děkana; na druhou stranu ovšem není patrné, že by se ze stejného *práva a povinnosti rady* podílela na samotném výkonu církevní správy diecéze.³⁵³

---

³⁵⁰ HLEDÍKOVÁ, *Svět*, s. 56-57.

³⁵¹ Citováno podle FTB, č. 29, s. 26-27: *ad vos tamquam ad Pragensis ecclesie, matris vestre sanctissima, ac nostrum patronum tenemur recurrere, tutorem et dominum specialem* (...). Proměnu postavení pražského biskupa nově zevrubně shrnuje ANTONÍN, *Čtvrtý lateránský koncil*, s. 72-82; ideál zbožného panovníka připomíná mj. TÝŽ, *Ideální panovník*, s. 317-333; JAN, *Václav II.*, s. 523-551.

³⁵² KADLEC, *Přehled I*, s. 147.

³⁵³ Srv. HLEDÍKOVÁ, *Pražská metropolitní kapitula*, s. 10-12. Hospodářské a správní vztahy a vazby biskupa a kapituly dosud čekají na důkladné zpracování; ilustrativně zde snad jen připomeňme spor biskupa Jana III. s kapitulou o desátky z několika biskupských vsí na Roudnicku (CDB V/1, č. 209, s. 327-328).

3. POLITIK

3.1 Šlechtic

Podstatným rysem mnohočetné Tobiášovy osobnosti, rysem, který výrazným způsobem usměrňoval jak počátky jeho církevní kariéry, tak i biskupské působení, byl šlechtický původ a kořeny, k nimž se hlásil a o které se opíral. Provázanost jeho činnosti a rodinných zájmů je patrná v řadě momentů jeho života. Šlechtický původ a s ním spojené přiměřené osobní ekonomické zajištění ostatně zmiňuje i autor *Zlých let*; i v případě, že by tento popis doby po smrti *železného a zlatého krále* a svým způsobem také oslavná připomínka Tobiášova státoporného působení, vznikl v prostředí pražské kapituly na jeho, přímou či nepřímou, objednávku,³⁵⁴ a tedy by mu nebylo lze upřít jistou tendenčnost, je patrné, že biskupův mocenský kapitál pramenil vedle bohaté církevní kariéry především právě z příslušnosti k rozrodu erbu zavinuté stěly.

Tobiášův otec Vok z Benešova (+ po 1250), ale zřejmě i jeho děd Beneš (I.) z Benešova (jediná jistá zmínka mezi 1219–1222)³⁵⁵ patřili mezi přední představitele (*barones terre*) šlechtické zemské obce první poloviny 13. století; druhý jmenovaný je považován za prapředka rozrodu, který historiografie tradičně označuje jako *Benešovice* podle charakteristického rodového jména, nebo spíše podle společného předka. Benešov, podle kterého se psal biskupův děd, není zřejmě, jak nedávno poukázal T. Baletka, totožný s tím, kde jeho syn a biskupův strýc pražský děkan Tobiáš (starší) založil minoritský klášter a v jeho kostele měl, podle zpráv tzv. Beneše Minority shromáždit ostatky svých příbuzných. Zdá se totiž pravděpodobnější odvozovat jejich původ z širšího prostoru *Holasicka*, kde pak působila podstatná část příslušných rodů, podle (Dolního) Benešova.³⁵⁶ Držiteli středočeského Benešova, jakožto zřejmě jednoho z vedlejších sídel rodu, by pak byly vesměs příslušníci určení církevní dráze – Tobiáš (starší) z Benešova,³⁵⁷ jeho synovec biskup Tobiáš³⁵⁸ a po krátkém intermezzu (za snad nedospělého syna) Miloty z Dědic v závěru století jej drží další kanovník Tobiáš, tentokrát Milotův syn.

³⁵⁴ Hypotézu o vazbě *Zlých let* obšírně viz MENDL, B., *Z předzvěstí českého humanismu: pořadatel letopisů pražských*, in: MENDL, B. – JENŠOVSKÝ, B. (red.), *Sborník prací věnovaných Janu Bedřichu Novákovi k šedesátým narozeninám 1872–1932 : k dějinám československým v období humanismu*, Praha 1932, s. 60-85, zde s. 71-81 a 83-84 a dále FIALA – BLÁHOVÁ, *Pokračovatelé Kosmovi*, s. 211-214. J. Kadlec předpokládá autorství pozdějšího biskupa Řehoře (z Valdeka), což by vzhledem ke vztahu obou jmenovaných hypotézu jen potvrdilo (KADLEC, *Bischof Tobias*, s. 117).

³⁵⁵ Podle DVORSKÝ, F., *O starožitném panském rodě Benešoviců. Část I, O Benešovicích – vyjímaje rod pánů z Kravař*, Brno 1907, s. 18-19 se k jeho osobě váže též několik zmínek o jakémsi Benešovi mezi lety 1201 a 1213 a zmínka k r. 1217 o budyšínském purkrabím Benešovi; tyto úvahy zatím nelze ani potvrdit, ani vyvrátit. Připomeňme ovšem, že podle Beneše Minority měl jistý Beneš přinést z bojů u Milána (1158) jakousi bibli a pasionál a věnovat je benešovskému kostelu. Tuto historku lze chápat spíše jako rodovou legendu – srv. podobné příběhy tzv. Dalimila.

³⁵⁶ Obecně BALETKA, T., *Páni z Kravař : z Moravy až na konec světa*, Praha 2003, s. 11-26 a 426-427, případně příslušné pasáže DVORSKÝ, *O starožitném panském původu*, tam zejména výčty jednotlivých pramenných zmínek, často ovšem pochybných (mj. Bočkova falza). Doplněný rodokmen podle T. Baletky viz Příloha II, obr. 2. Pro Tobiášův moravský původ je zde podstatná svědečná řada královského privilegia hrobnickým johanitům z r. 1263, kde vystupují *testes de Moravia Benessius, Milota, Tobias (...)* item *Boemi (...)* a dále noticka Jindřicha Heimburského (...) *eligitur Thobias Moravus frater Benesskonis et Milothe*. (CDM VII/3, č. 125, s. 13; *Henrici de Heimbura Annales*, MGH SS XVII, s. 716).

³⁵⁷ Od 1229 pražský kanovník, 1235 pražský arcijáhen, po 1237 boleslavský probošt (obročí fixní kanovníckou prebendou), 1238–1260 děkan a později probošt pražské kapituly (TOMEK, *Dějepis I*, s. 589, 591). Poslední jmenované datum uvádí *Kronika* tzv. *Beneše Minority a její pokračování*, DUŠEK, L. (ed.), in: *Minulostí Západočeského kraje* 26, s. 7-112, zde s. 80 jakožto rok, kdy se stárnoucí vzdal všech svých obročí, vstoupil mezi menší bratry v Benešově a snad r. 1261 zde zemřel.

³⁵⁸ K jeho předbiskupské církevní kariéře níže.

Jako pochopitelně bezdětný daroval hrad Konopiště, městečko Benešov a několik vesnic Zdeslavovi ze Šternberka.³⁵⁹ Připomeňme ještě Tobiáše (Dobeše) z Bechyně, jinde z Kamenice, tedy biskupova bratrance;³⁶⁰ vedle jména Vok a Beneš tak patřil Tobiáš k nejčtenějším jménům prvních čtyř generací, později se s ním takřka nesetkáme. S jistou dávkou nadsázky bychom tak mohli hovořit o *Tobiášovcích*; není potom příliš s podivem, že v těchto genealogických zákrutech mnozí starší autoři tápali a jednotliví Tobiášové mnohdy splývali. Ony historiografické zkratky pak, především na základě mladší zmínky v *Series episcoporum*, přiřadily biskupu Tobiášovi predikát z *Bechyně*, který jej doprovází zejména v širším obecném povědomí dodnes.³⁶¹

V průběhu dvou generací se oddělila celá řada jak v Čechách (z Bechyně, z Benešova), tak na Moravě, resp. na Opavsku (z Kravař, z Tvorkova, ze Štráleka a rovněž Milota z Dědic) působících rodů, které ovšem vedle společného erbovního znamení spojovaly jisté rodinné vazby; určitou, avšak nepřilíživě úspěšně realizovanou roli rodové paměti měl hrát Tobiášem starším snad r. 1246 založený minoritský klášter na místě původního sídla ve středočeském Benešově. Tam také nechal shromáždit ostatky svých příbuzných, podle zřejmě přesných záznamů Beneše Minority sem měli být někteří příslušníci rozrodu pohřbívání i po jeho smrti, tj. v době, kdy byl pánem na Benešově již budoucí biskup Tobiáš. Vztah všech tří Tobiášů ke svému klášteru, stejně jako bližší okolnosti vzniku a otázka panovnické podpory zůstávají zřejmě jen těžko řešitelnou otázkou.³⁶²

Jistě podstatnou roli sehrál na počátku Tobiášovy slibné kariéry jeho stejnojmenný strýc, pohybující se jako pražský kanovník a po r. 1238 i děkan a později probošt jak na širším panovnickém dvoře,³⁶³ tak pochopitelně velmi důvěrně v prostředí kapituly, kam budoucího biskupa uvedl pravděpodobně on. Tamní katedrální škola, obnovující se po dočasném zániku za Přemyslova odboje, mu zřejmě poskytla nutné vzdělání, ačkoli nelze s jistotou vyloučit ani nějaký zahraniční pobyt. Na rozdíl od svého nástupce ovšem nedosáhl žádného gradu a rovněž prebendy, které v průběhu své kariéry vystřídal, vyžadovaly spíše praktické zkušenosti než hluboké teologické znalosti – to ovšem nevylučuje Tobiášovu podporu takových aktivit.³⁶⁴

Poprvé Tobiáše prameny připomínají v únoru 1262 jako pražského a zároveň pasovského kanovníka – nabízí se považovat pražskou prebendu jako jakési, jistě neformální, dědictví po nedávno zesnulém strýci. Zisk pasovského kanonikátu naopak zastihuje Tobiáše jako objekt královny politiky – sporu s pasovskou kapitulou o patronátní právo k hollabrunskému kostelu; kompromisně se jej král

---

³⁵⁹ Tobiáš mladší byl pražským kanovníkem a hradeckým arcijáhnem; k r. 1318 jako *Tobias de Konopiscz* (RTT I, s. 33). Dar Tobiáše *de Benessow* potvrdil r. 1327 král Jan (RBM III, č. 1248, s. 486). Dále viz JAN, *Milota*, s. 261-262. – Bylo by tak velmi neobvyklé, že by se příslušníci rozrodu, vedoucí jinak poměrně pragmatickou majetkovou politiku, zbavovali svého rodového sídla. Pokus Tobiáše staršího o zřízení rodové nekropole tak zřejmě nenašel většího ohlasu. Obdobně lze jen spekulovat o důvodech předání tohoto majetku mimo širší rozrod, jehož členové si ale, jak mj. ukazuje L. Jan výše, nebyli odcizeni. Tyto úvahy ovšem až příliš přesahují rámec předkládané studie.

³⁶⁰ K jeho osobě ještě dále.

³⁶¹ Mj. heslo na Wikipedii jej zná jako *Tobiáš z Bechyně, též Tobiáš z Benešova*, Bubnova encyklopedie jej rovněž připomíná jako z *Bechyně (z Benešova)*, *Tobiáš* (viz BUBEN, M., *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, Praha 2000, s. 22) a obdobně i bibliografická databáze HiÚ AV. K predikátu a historiografii dále kap. 3.5.

³⁶² Předpokládaná Tobiášova donace FTB, č. 265, s. 204-205 viz pozn. 15 níže. Nutno podotknout, že se opíráme vesměs o tradici zachycenou o století později Benešem Minoritou, ovšem verifikovanou archeologickými výzkumy. V kontextu vývoje s odkazy na další literaturu ANTONÍN, *Mendikanti a české země*, s. 25-26.

³⁶³ Mj. je připomínán jako stoupenec markraběte Přemysla po boku biskupa Mikuláše a později na Přemyslově dvoře. NOVOTNÝ, *České dějiny I/III*, s. 798nn.

³⁶⁴ Srv. BLÁHOVÁ, M., *Pražské školy předuniverzitního období*, in: Documenta Pragensia 11, s. 26-39. – V návaznosti na starší ustanovení má být podle XI. konstituce IV. Lateránu při každé katedrále a jiných dostatečně zajištěných kostelích zabezpečeno místo scholastika (viz KONSTITUCE IV. LATERÁNU, s. 365-366).

vzdal a Tobiáš obdržel kanonikát, namísto původně navrhované fary – šlo mu spíše o zajištění než o samotnou péči o duše, k níž by zřejmě zajistil námezdního vikáře.³⁶⁵

Jeho *předbiskupskou kariéru* dostatečně shrnul J. Kadlec, proto se zde omezíme pouze na základní údaje – ostatně více jich ani není známo. V letech 1269–1270 je připomínán rovněž jako mělnický probošt, přičemž toto proboštvství bylo fixně spojeno s jednou z pražských kanovníckých prebend.³⁶⁶ A dále k roku 1275 je připomenut jako pražský probošt, o dva roky později jako probošt vyšehradský, v tomto případě šlo zřejmě o poměrně běžné mnohoobročnictví.³⁶⁷ Připomenutá kariéra ukazuje poměrně běžné zajištění mladšího šlechtického syna, jenž byl z příznačných důvodů zasvěcen církevní dráze, a sice nejen pro zajištění jeho životních potřeb – Tobiáš byl se svou soukromou držbou spíše výjimkou – ale rovněž za účelem budování jakési širší sítě vazeb a v neposlední řadě též z hlediska duchovního. Tobiáš-šlechtic tak vstupoval do prostředí kapituly jako jakýsi přímluvce celého rodu.³⁶⁸

Zatímco tedy bylo Tobiášovo šlechtictví tohoto *předbiskupského období* realizováno zejména budováním sítě kontaktů ve společnosti nejen sobě rovných (tj. v rámci kapituly, církevní hierarchie obecněji a rovněž snad na širším královském dvoře),³⁶⁹ jeho biskupská volba (k té podrobněji kap. 1.2) a především vůdčí role, jíž sehrál v době *klopotných let osmdesátých* (1279–1290), jeho šlechtické zakotvení přímo předpokládala. Jen s širokou oporou jednotlivých panských rodů a vzhledem ke svému původu mohl být a byl uznán vůdčím představitelem země. Tato mocensky navýsost příhodná pozice mu vedle toho umožnila uskutečnit rozsáhlé reformy v hospodářských a správních oblastech biskupského zboží. Z. Hledíková v této souvislosti výstižně hovoří o *panské mentalitě*, která se skrze připomenuté reformy přenášela skrze převzetí těchto statků i na jeho nástupce. Připomeňme zde alespoň obtížný přerod *služebně šlechtické mentality* biskupa Jana IV. v *mentalitu panskou* na počátku jeho episkopátu; jen tak se mohl postavit šlechtickým oponentům v klíčové otázce obsazování farností.³⁷⁰

Vedle z hlediska postavení církve jistě pozitivních reforem ovšem Tobiášovo *šlechtictví* provázely rovněž sklony k nepotismu a nadstandartním vazbám blízkých příbuzných, kterým tak plynuly nejrůznější výhody. Nešlo jistě o nic neobvyklého; zdá se, že ve většině případů tyto úlitby nebyly páčány na úkor biskupství, v některých případech snad i naopak. Ve většině případů je rovněž nejisté, nakolik tak činil jako biskup a nakolik jako jeden z předních mužů země. Je ovšem zajímavé, že podobné vazby není možno sledovat i ve vztahu k dalším přívržencům Tobiášovy strany po návratu krále Václava, což je dáno spíše torzovitostí pramenů než absencí biskupovy vůle.

Když v roce 1289 získal na biskupovu přímluvu jeho bratr Milota olomoucké purkrabství, vzpomíná Tobiáš v děkovném formuláři přičen *k nám, našim přátelům a příbuzným*; tehdy již zřejmě

³⁶⁵ CDB III/1, č. 172, s. 212-213.

³⁶⁶ HLEDÍKOVÁ, *Pražská metropolitní kapitula*, s. 34, pozn. 66.

³⁶⁷ KADLEC, *Bischof Tobias*, s. 125, tam výčet všech zmínek s odkazy.

³⁶⁸ V souvislosti s *rodovou memorií* připomeňme rovněž četné donace anniversarií movitějšími příslušníky rozrodu; Tobiáš takto podpořil část svých statků pod podmínkou připomínání strýce Tobiáše a posléze i jeho samého zádušní mší a udílením almužen chudých nejmenované bratry, snad benešovské minority. Šlo o poměrně bohatý dar, jenž obsahoval část trhového místa (zřejmě Benešova) s tamním patronátním právem, podíl na příjmech z trhu, krčmy, polnosti, louky, lesy a vody, rybníky a veškerá práva (FTB, č. 265, s. 204-205); ostatní vzpomenu dary většinou nebyly tak nákladné (mj. CDM VI, č. 378, s. 292 nebo srovnatelný RBM II, č. 1446, s. 622). Nejasná formulace ovšem připouští i dar nějakým světským osobám. K širšímu zakotvení přehledně VAŠEK, Z., *Zbožné dary v českém středověku*, disertační práce FF UK, 2016, s. 112-149

³⁶⁹ Z. Hledíková přesvědčivě ukazuje, že nejvyšší beneficia pražské kapituly byla téměř bez výjimky v rukou příslušníků nejvyšší zemské šlechty, o běžných kanovnících to pochopitelně říci nelze, v jejich případě je jejich původ značně nejasný. HLEDÍKOVÁ, *Svět*, s. 67 a šířeji 84-97.

³⁷⁰ HLEDÍKOVÁ, *Svět*, s. 88-89; TÁŽ, *Jan IV.*, s. 26-27. *Klopotná osmdesátá* podle ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, s. 99.

Milota z Dědic působil jako kojetínský purkrabí. Jak jsem již naznačil, tento případ nepotismu, a snad i jiné obdobné, které ovšem nejsou doloženy, nebyl biskupství nikterak nevýhodný – naopak Milota se zde mohl opřít o své moravské zázemí.³⁷¹ Purkrabí ostatních distriktů neznáme, snad by bylo možné uvažovat o uplatnění jinak příliš neznámého biskupova bratrance Čeňka z Kamenice³⁷² na jeho statkům blízkém Řečicku, důkazy pro to ovšem nejsou; spíše ale předpokládám – i s přihlédnutím k pozdějším analogiím – uplatnění lokální drobné šlechty.

Dva další formulářové kusy rovněž upozorňují na podstatné hledisko rodové politiky, a sice na přímluvné listy, jimiž biskup, ať už vydaných jím přímo, nebo za svou přízeň vyžádaných na panovníkovi, podporoval své příbuzné – zde konkrétně svého synovce Tobiáše (mladšího) z Benešova;³⁷³ nezdá se ovšem, že by tento *rytíř krále Václava* tyto jej templářům doporučující listy zužitkoval. Obdobnými přímluvami Tobiáš snad ovlivnil i kariéru řady vzdálenějších příbuzných. Jiným se skrze biskupovo stranictví podařilo vylepšit svou majetkovou pozici – nejlepším příkladem je Dobeš (Tobiáš) z Bechyně, pozdější nejvyšší zemský maršálek ubitý později shodou okolností roku 1307 v biskupově malostranském domě. Jemu Václav II. udělil, na základě věrných služeb a jistě i Tobiášových přímluv, jádro Závišova konfiskátu, tedy Svojanov, Poličku a hlubocké purkrabství. S biskupovým souhlasem a snad i přímluvou získal Dobeš v roce 1293 do doživotního nájmu několik vsí svatojiřského kláštera na Netolicku.³⁷⁴

Řadu výhod, především biskupových přímluv, prameny zřejmě nezachycují; i tak je ale patrné, že Tobiášovy nepotické snahy nepoškozovaly biskupství a jeho majetek, ale spíše byly cíleny vůči králi. Hledat obdobný rozsah rodinné politiky v případě jiných pražských biskupů by bylo značně obtížné, a to jak pro nedostatek pramenů, tak ale především proto, že jejich nepříliš významné rody nedisponovaly osobami, na něž by tyto biskupovy prosby mohly být vztahovány. Je ovšem dostatečně prokázané, že jimi byly protežovány zejména duchovní osoby, a sice v rovině kapitulních a jiných obročí. Řada Tobiášových příbuzných se tedy svého postavení domohla skrze zaujetí správné, tj. protizávišovské pozice v průběhu druhé poloviny 80. let, přičemž, jak bylo ukázáno, jistou roli sehrál biskup sám, jistou roli potom věrnost a zásluhy. A konečně, když v roce 1289 posílá biskup ke králi svého posla, je jím jakýsi jeho příbuzný Z., *králův věrný a zvláště oddaný služebník*, snad se pohybující v biskupově a zároveň Václavově okolí.³⁷⁵

3.2 *Patriæ liberator et vindex*

Pokud předchozí oddíl připomněl především soukromou a rodovou roli Tobiášova šlechtického (panského) původu, zde bude věnována pozornost zejména jeho veřejné, tedy politické roli a zásluhám; vždyť právě je vyzdvihl Balbín, když biskupa označil v názvu podkapitoly uvedeným titulem *Osvoboditel a obránce vlasti*.³⁷⁶ Ačkoli Tobiášově politické roli byla věnována zdaleka největší

³⁷¹ FTB, č. 152, s. 192; k Milotově kariéře dále JAN, *Milota*, passim. Biskup se zde dále přimlouvá za zajatého bratrance (*frater!*) Čeňka z Kamenice (viz níže), který byl ale ve vítkovském zajetí popraven odplatou za Závišovu popravu (František Pražský, FRB SN I, s. 17-19).

³⁷² Čeněk sídlil v Kamenici nad Lipou, podrobněji DVORSKÝ, *O starožitném panském rodu*, s. 111-112 a 121.

³⁷³ K jeho kariéře Tamtéž, s. 102-103.

³⁷⁴ Dobešovu životní dráhu viz DVORSKÝ, *O starožitném panském rodu*, s. 111-114; ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, viz heslo v rejstříku s. 545. CIM II, č. 35, s. 93-95, jenž je ale připsán biskupu Tobiášovi a mylně k r. 1284 – viz ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, s. 170. – NFTB, č. 6 a 7, s. 28-30.

³⁷⁵ FTB, č. 194, s. 154.

³⁷⁶ BALBÍN, *Epitome historica rerum Bohemicarum*, s. 299, citováno podle KADLEC, *Bischof Tobias*, s. 172.

pozornost,³⁷⁷ a to především v době braniborského správcovství a počátků vlády krále Václava II., nebylo by vhodné ji vynechat. Uvedené shrnutí je tak především kontextem ostatní biskupově činnosti.

O neutěšeném stavu českého království v době jeho volby a vysvěcení dostatečně hovoří letopisec *Zlých let*, když mj. připomíná útlak, jemuž se biskupovi dostávalo ze strany braniborské správy; jmenování jsou zejména pražští purkrabí. Zde se ukázaly nevýhody propojení mocenského a duchovního centra království, tedy královského hradu a biskupské katedrály; biskupova rezidence samotná se nacházela mimo toto centrum na Menším Městě, ani tady ale neunikla plenění. Vyhrocená situace ve *dví rozdělené zemi*, rabování a plenění království a na počátku 80. let propukající přírodní pohromy, neúroda a hladomor jistě Tobiášovy biskupské začátky neusnadnily, umožnily mu ovšem zaujmout vůdčí postavení mezi předními šlechtici při jednáních s představiteli braniborské správy. Tristní stav vyhladovělého a drancovaného království zároveň jen stěží umožňoval jakákoli systémová sociální a hospodářská opatření. Připomeňme ještě letopiscův povzdech nad značným selháním řeholního i světského kléru, neboť tisíce lidí zemřelo bez zaopatření.³⁷⁸

České šlechtice a společnost obecně nelze jednoduše rozdělit na dva vyhraněné tábory, ale mnohdy jsou patrné spíše jednotlivé partikulární zájmy; pokud bude dále řeč o *stranictví*, pak je nutno jej také takto poměrně volně vnímat. Zdá se, že vztahy mezi Tobiášem a braniborskou stranou byly značně vypjaté již od jeho vysvěcení – pražští purkrabí omezením vstupu ochromili takřka po dva roky chod kapituly a katedrálního kostela, kostelní vybavení i zboží bylo častým terčem zcizování. Biskup kolem sebe soustředil jakousi neformální skupinu přívrženců, která postupně přebírala stabilizační iniciativu v zemi; jeho moravští příbuzní zaujali podstatnou pozici na opavském dvoře královny-vdovy Kunhuty. Ta biskupa pověřila jednáním v jejích záležitostech s markrabím Otou.³⁷⁹

Faktickým zástupcem Oty V. v Čechách byl nejpozději od konce roku 1279 braniborský biskup Gerhard; vztahy obou biskupů byly velmi vypjaté – letopisec připomíná zřejmě fiktivní biskupovu odpověď pražskému děkanu (pozdějšímu biskupu) Řehořovi: „*Nejen statky probošta Gotfrida budou vypleněny, ale i ostatních kanovníků, především těch, kteří se drží královny a jí kaplanují. A dodáváme k tomu: i na statcích biskupových, kdekoli budeme moci činiti škodu nejen na věcech, ale i na lidech, učiníme to.*“ Pokusem o řešení mělo být zřejmě tažení krále Rudolfa do Čech (1280), výsledek spíše potvrzoval rozdělení vlivu. Krokem ke smíru měl být na přelomu let 1280 a 1281 do Prahy svolaný sněm; příznačně je na prvním místě jmenována účast biskupa Tobiáše. Ten zde byl pověřen správou země a dále měl být jedním z předáků, do jejichž ochrany se měl v květnu 1281 vrátit král; jak ovšem známo, Václav se do Čech vrátil až o dva roky později.³⁸⁰

Symbolicky bylo ovšem Tobiášovi umožněno konečně se ujmout svých práv ke katedrále a celé kapitule alespoň rámcově obnovit liturgický provoz. Iluze návratu stability netrvala dlouho, nejpozději s pozdním jarem se ona *guerra* země opět podstatně dotkla; to připomínají četná svědectví o plenění zejména církevních zboží. Známe z této doby řadu biskupových souhlasů s odprodeji drobných částí

³⁷⁷ Za všechny alespoň KADLEC, *Bischof Tobias*, s. 126-146; JAN, *Václav II*, s. 23-63; ŠUSTA, *České dějiny II/1*, s. 285-319; VANÍČEK, *Velké dějiny III*, s. 359-404; ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, s. 43-112.

³⁷⁸ Zlá léta, FRB II, s. 338nn; BLÁHOVÁ, M., *Hladomor v Čechách roku 1282 a jeho reflexe v české středověké historiografii*, in: DP 16, 1998, s. 161-170. – HLEDÍKOVÁ, *Biskupské a arcibiskupské centrum*, s. 5-6 a dále kap. 3.4.

³⁷⁹ Formelbuch Königin Kunigunde, in: PALACKÝ (ed.), *Über Formelbücher I*, č. 105, s. 314-315; ke Kunhutinu opavskému dvoru a pobytu WIHODA, M., *Facta est autem distractio regni Bohemiae. Opavsko v čase interregna 1278–1283*, in: AH USO, řada C, 2000, s. 170-180. – Dále byly v politických otázkách rodové vazby mezi Tobiášem a moravskými příslušníky zřejmě rozvolněny; moravští Benešovi byli plně zaměstnáni svými spory.

³⁸⁰ Citováno podle Pokračovatelé Kosmovi, BLÁHOVÁ – FIALA (edd.), s. 167. DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D., *Braniboři v Čechách a zajetí Václava II. (česko-braniborské vztahy ve 13. století)*, in: Korunní země v dějinách českého státu II., Praha 2005, s. 129-158, zde s. 130-140; obšírně s reflexí literatury ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, s. 56-69.

jejich majetku, aby bylo možno zajistit alespoň nuzný provoz klášterů; snad již tehdy získal biskup již připomenutý kapitulní souhlas na odprodej drobných biskupských statků.³⁸¹

Další shromáždění podstatné části zemské obce, tentokrát již z iniciativy biskupa-správce, bylo za účelem obnovy míru svoláno na květnové dny 1281 k pražským dominikánům. Přítomní se zavázali ustoupit od svévolného opevňování, zcizování královských a církevních zboží a stíhat rušitele míru; idealistické závazky se ovšem dařilo prosazovat jen velmi omezeně. J. Kadlec hovoří o oběti ponížení se před Otou, již biskup přinesl; jistě by to nebyla oběť poslední. Májové dohody vyzdvihly biskupa do pozice předního reprezentanta zemské obce, věrně po boku s Purkartem z Janovic a nejvyšším komorníkem Děpoltem z Rýzmburka a dalšími pány. Podle letopisce takřka apokalyptické hrůzy let 1281 a 1282 jakoukoli nápravu značně ztěžovaly, nikoli ale paralyzovaly.³⁸²

Hlavní cíle tohoto procesu, a sice stabilizace země a návrat nezletilého krále, mohly být realizovány jen na základě věcného jednání všech zainteresovaných stran. Nutno konstatovat, že ani jedno se Tobiášovi, stále se ještě pokoušejícímu o spolupráci s markrabětem, příliš nedařilo. Vyjednávání o kralevicově návratu do Čech připomínalo spíše kupecký handl; konečný Václavův návrat v květnu 1283 představoval jistý mezník politického vývoje země i biskupova politického postavení. Lépe připravená Tobiášova *strana* se rozhodujícím způsobem podílela na konečných ujednáních s braniborským správcem, a tudíž také stanula ve Václavově bezprostřední blízkosti. To ale v konečném důsledku vyvolalo další pnutí – dalších šest let latentního napětí mezi o moc usilujícími Vítkovci (Závišem z Falkenštejna) a *stranou* okolo biskupa Tobiáše a Purkarta z Janovic.³⁸³

3.3 Králův biskup a biskupův král?

Závišovi, pišícímu se podle hornorakouského Sokolího Kamene, se do královy přízně podařilo dostat prostřednictvím královny-matky Kunhuty; podle Oty Durynského s jejím souhlasem převzal starost o královský dvůr. Svůj vliv na královo strategické rozhodování dovedl prosadit již na počátku roku 1284. Přesně rok (24. 5. 1284) – snad symbolicky – po návratu krále do Čech jsou datovány smířčí listiny, vyhlašující mír a poslušnost králi na čtyři následující roky; obě listiny jmenují nejvýznamnější straníky. Mezi *Závišovci* nacházíme vedle Vítkovců také jeho příbuzné Hroznatu z Úžic a Hynka Krušinu z Lichtenburka, kteří vytrvale plenili biskupovy statky jistě v letech 1288–1290, a dále řadu šlechticů zejména ze západních a východních Čech. Naopak z řad jejich odpůrců připomeňme biskupovy příbuzné Dobeše z Bechyně a oba zvíkovské purkrabí, dále Purkarta z Janovic a další příslušníky Benešoviců, Buziců, Markvarticů a další, méně významné šlechtice, později též Zbyslava z Třebouně; určité sympatie této straně patřily i ze strany římského krále Rudolfa a později i opavského Mikuláše. Biskup, jakkoli jeho náklonnost jistě náležela zástupcům druhé strany, musel jako hlava diecéze zůstat (formálně) nestranným a vystupovat jako jeden z garantů křehkého příměří. I přes tuto formální pozici

---

³⁸¹ *Zlá léta*, FRB II, s. 339-341; další zmínky shrnuje ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, s. 390, pozn. 49. Ke kapitulnímu souhlasu viz *Hospodář*, s. Tyto souhlasy se rovněž odvolávají na válečný lomoz v zemi. J. Žemlička (Tamtéž, s. 69) rovněž v této souvislosti připomíná i zajímavou smlouvu o užívání prostorů opevněného kostela v Potvorově z r. 1281, tedy obecně fenomén inkastelovaných kostelů (podrobněji VELÍMSKÝ, T., *Exegi monumentum. Svědectví pozdně románského tribunového kostela sv. Mikuláše v Potvorově*, in: DOLEŽALOVÁ, E. – MEDUNA, P. (edd.), *Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odnít: věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu*, Praha 2011, s. 67-84; CDB VI/1, č. 133, s. 181-182).

³⁸² KADLEC, *Bischof Tobias*, s. 131-133; ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, s. 75-79. Okruh jeho *straníků* snad lze rekonstruovat podle *přátel* Jana z Michalovic, přítomných potvrzení směny s králem (srpen 1283). Jan, dříve zřejmě braniborské správě loajální, zde již vystupuje proti jeho nárokům. Podobně budeme sledovat změnu stran i u některých Tobiášových přívrženců. (Tamtéž, s. 79-80, s. 392, pozn. 68.)

³⁸³ Shrnuje ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, s. 78-86.

je jasné, že šlo o Tobiášovu politickou prohru, nikoli ale konečnou. Vždyť vedle Závíše si Tobiáš udržel, jak mj. připomíná několik jeho formulářů, možnost udílet přístup k pražskému dvoru. Zda a případně jakým způsobem biskup vstupoval do Závíšova nepřímího mravného soužití s královnou-vdovou, není známo.³⁸⁴

V ryze reprezentativní roli biskupa Tobiáše potkáváme na královské svatbě v Chebu (leden 1285), znovu v létě téhož roku při založení konventu augustiniánů-eremitů u sv. Tomáše, nedaleko samotné biskupovy rezidence a v případě téhož řádu i v lednu 1288 v Domažlicích. V posledních dvou případech šlo ovšem rovněž o placet diecézního biskupa.³⁸⁵

Svůj politický takt a schopnosti Tobiáš opět dovedně zužitkoval v první polovině roku 1287, kdy stanul v čele vyjednávání o příjezdu mladé královny Guty do Čech, Václavovo poselstvo s Rudolfem jednalo zřejmě v souvislosti s konáním würzburgského sněmu v březnu téhož roku, kde pražský i olomoucký biskup prokazatelně pobývali a spolu vydali celou řadu indulgenčních listin. Biskup Tobiáš se spolu s českými pány měl za přijetí Guty *jako paní a královny* zaručit; v tomto kontextu je rovněž třeba připomenout požadavek římského krále, aby se přítomní šlechtici pokusili odstranit Závíše z Václavova okolí. Královna dospěla do Prahy někdy na počátku července s početnou družinou; nakolik lze přikládat důvěru Tobiášovu formuláři, jímž král nařizuje upustit od původního záměru oddělit od královny její průvod. Biskup opět vystupuje v roli jakéhosi garanta, v tomto případě spíše mediátora napětí mezi habsburskou stranou a Závíšem. Snad rovněž formulářově doložená biskupova žádost (květen 1287) o příspěvky na obnovu kostela v Načeradci, jehož držitel Vítek byl Závíšovým strýcem, by mohla znamenat určité pokusy o sblížení. J. Žemlička v souvislosti s královním příchodem do Čech a postupným usazením v souřadnicích královského dvora hovoří o jakémsi morálním spojenectví královny a biskupa – namířeného v první řadě proti Závíšovi; je snad na místě připomenout legendární historku o očarováném závoji, který Gutě měl darovat právě Závíš.³⁸⁶

V téže době biskup zahajuje jednání o již zmíněném odpuštění vymáhané prokurace, ta ovšem trvají až do roku 1289; není ovšem nijak patrné, že by se král nebo královna v této věci jakkoli angažovali. S příchodem Guty do Čech své pozice u královského dvora opouštěl Václavův otčím pokoušeje se navázat značně pochybné vztahy v Uhrách, spolu s jeho odchodem je ovšem opět patrné vzrůstající napětí mezi oběma stranami.³⁸⁷ Ještě na sklonku ledna 1288, před odjezdem za uherskou nevěstou, Závíš svědčil potvrzení již zmíněného privilegia pro biskupské moravské statky. Ačkoli se obě strany (Purkart z Vimperka/Janovic a Jaroslav ze Šternberka a za druhou stranu Jindřich z Rožmberka) do králových rukou zavázaly, že budou vzájemně zachovávat smír, zažíval biskup v následujících letech jemu již dobře známý pocit zmaru. Ačkoli chronologie jednotlivých plenění a excesů není vždy jistá, je patrné, že v letech 1288–1289 trpěla pleněním, vypalováním a drancováním především jižní část biskupových statků; tedy ty, které byly snadno dosažitelné Vítkovci a jejich straníky – Tobiášovy formulářově stížnosti králi připomínají Vítko ze Skalice, Hynka Krušinu, Dětricha Švihovce, Hroznatu z Úžic a jeho potomky, Ondřeje z Říčan, bratry z Altenburka a v neposlední řadě také Zdeslava ze Šternberka a Zbyslava Zajíce z Třebouně. Posledně jmenovaní se posléze za náležitou odměnu přiklonili

³⁸⁴ KLL I, č. 52 a 53, s. 33-34; FTB, č. 10, s. 7-8, č. 96-97, s. 79-83 a č. 100, s. 85. KADLEC, *Bischof Tobias*, s. 134-137; ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, s. 103-117.

³⁸⁵ FTB, č. 132, Mladší zpráva Beneše Minority o součinnosti Falkenštejna a biskupa při této fundaci jejich vztah značně idealizuje.

³⁸⁶ RBM II, č. 2263, s. 983; FTB, č. 7, s. 5, č. 243, s. 184. Nejpodrobněji JAN, *Václav II.*, s. 90-93; dále ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, s. 124-125. – Ke vztahu biskupa a královny budiž poznamenáno, že formulářová přání k narození potomka a podobné zdravice jsou v kontextu FTB oprávněně považovány za pouhá písarská cvičení.

³⁸⁷ K Závíšově kariéře vedle již klasického Šustova článku v ČČH 1 příslušné kapitoly václavovských syntéz – pozn. 24; k prokuraci Hospodář, kap. 2.6.

na biskupovu stranu; ten byl jmenován pražským purkrabím, onen se stal podkomořím – obojí jistě ve spolupráci krále a biskupa, který se na královském dvoře opět důrazněji hlásil o slovo. Králova častá nepřítomnost – o poslech mezi ním a biskupem svědčí řada formulářů – a jeho slabá pozice v jižních Čechách, kde královské hrady vesměs ovládaly válčíci strany, stabilitě země a ochraně biskupských statků jistě nepřidala.³⁸⁸

Není v tomto kontextu zásadní, kdy a jak přesně došlo k Falkenštejnovu uvěznění, zřejmě šlo o závěr roku 1288; obměna struktur kolem krále na sebe nenechala příliš dlouho čekat – již při lednovém lenním ceremoniiálu, kdy se králi poddal Kazimír Bytomský, zachycujeme mezi svědky řadu nových hodnostářů, vesměs dříve patrných na straně Purkarta z Janovic a biskupa Tobiáše. Ani tato obměna ovšem bojůvky a plundrování nezastavila, ale naopak jej spíše eskalovala. Václavova pozice v království i na poli mezinárodních vztahů se postupně upevňovala a s ní i pozice jeho pražského biskupa. Jakousi definitivní tečku za připomenutými spory a ozbrojenými půtkami symbolicky sehrálo podrobení se Vítkovců a Závíšova poprava pod Hlubokou (srpen 1290). Na oplátku ovšem životem zaplatil rovněž již dříve zajatý Tobiášův bratranec Čeněk z Kamenice. Král statků získaných na protivné straně obratem využil, východočeské Závíšovy državy připravoval ještě před jeho smrtí ke smělé výměně za drážďanskou část wettinského markrabství s Fridrichem Klementem; řadou dalších konfiskátů, získaných de iure vesměs skrze zemský soud, uspokojil biskupovy požadavky na náhradu škod. Je také patrné, že většina biskupových výzev k porovnání a odškodnění, adresovaných přímo jeho škůdcům se minula účinkem, Hroznata z Úžic nadto zemřel pod interdiktem; některé formuláře ovšem naznačují, že k jakémusi vyrovnání, snad s méně významnými škůdci, došlo a církevní tresty z nich byly sňaty.³⁸⁹

Po otřesech 80. let je patrná stabilizace království, a tudíž i biskupových záležitostí jak duchovních, tak i světských. Bylo by totiž chybné se domnívat, že tam, kde trpěla biskupova temporální a politická autorita, nebyly kráceny jeho spirituální pravomoci. Tobiáš však paradoxně v posledních šesti letech svého episkopátu spíše mizí ze světla dobových pramenů; zejména v souvislosti s oživením zájmu o slezské a polské záležitosti je na Václavově dvoře aktivní Bernard z Kamence, míšeňský probošt a dříve kancléř Jindřicha IV. Probuse (+ červen 1290).³⁹⁰ Ota Durynský připomíná, že Bernard „řídil s královým svolením po mnoho let záležitosti celého království“; politický vliv Tobiáše a jeho starých

---

³⁸⁸ RBM II, č. 1430, s. 617. O sestavení chronologie jednotlivých formulářových kusů se pokusil J. B. Novák v předmluvě k edici Tobiášova formuláře (s. XXXIV-XXXIX) a TYŽ, *K nové literatuře a nově nalezeným pramenům o Václavu II., Část druhá*, in: ČČH 12, 1906, č. 2, s. 149-169, zde s. 164-167, po něm VYSTYD, *Zbyslav Zajíc a konečně HRUBÝ, Kritické poznámky*. S jistými výhradami jeho vývody lze přijmout; další zpřesnění především pro léta 1288 a 1289 provedl JAN, *Proces se Závíšem*, zde zejména s. 14-17. – Ojedinelá zmínka se vztahuje ještě k 1287, přičemž král Václav tímto listem slibuje biskupovi navrácení Týna až potlačí odpor Bohuslava ze Zvíkova a jeho přívrženců okupujících královské hrady Zvíkov a Bechyně. J. Žemlička předpokládá, že zde šlo o Závíšovu kličku k převzetí obou královských hradů do rukou své strany (KLL I, č. 295, s. 114; ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, s. 127). – Do jisté míry problematický je v této věci kus z formulářové sbírky Zdeňka z Třebíče (RBM II, č. 2441, s. 1052-1053), jenž připomíná králův zábor *munitionem, quam* [Tobiáš – D.T.] *habet in Benessow* za účelem zkrocení nepřátel, jmenovitě Jindřicha z Rožmberka. Vzhledem k tomu, jak volně tato formulářová sbírka nakládá s vlastními jmény, nelze vyvrátit, že se kus vztahuje právě k Týnu, a to vzhledem k blízkosti rožmberských statků. Spojení s Benešovem je ovšem rovněž možné.

³⁸⁹ K náhradě škod šířeji viz kap. 2.2; dále JAN, *Proces*, passim a ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, s. 126-135, s. 148-159 a s. 163-165.

³⁹⁰ V širší souvislosti se sluší připomenout jeho aktivní účast ve sporu knížete a vratislavského biskupa Tomáše II. Zaremby vrcholící rozsáhlými imunitami biskupskému zboží a lidem, udělenými ovšem až na Jindřichově smrtelné posteli. Šlo o osvobození ode všech platů a dávek knížeti, a navíc značné soudní imunity, tedy o postavení srovnatelné se statky a imunitami pražského biskupa. Srv. JUREK, T., *Testament Henryka Probuse. Autentyk czy falsyfikat?*, in: *Studia Źródłoznawcze, Commentationes* 35, 1994, s. 79-99; politický kontext T. Jurek zpřesňuje v *Historia Polski do 1572*, Warszawa 2013, s. 159-161.

straníků, kteří si získali vlivné postavení v průběhu bojů minulého decennia postupně slábl. Na pražském dvoře se, vedle Bernarda, významně prosadil rovněž bamberský biskup Arnold, silně spjatý s prostředím a zájmy Václavova tchána římského krále, a dále říšští johanité (Herman von Hohenlohe) a velmi specifickou pozici si vydobyli cisterčtí opati. Biskupovi straníci ovšem podrželi purkrabství významných královských hradů, potažmo některé úřady u dvora; spolu s Tobiášem se tedy podíleli na vnitropolitických záležitostech.³⁹¹

Biskupova kancelářská produkce 90. let v několika kusech připomíná jeho politickou aktivitu, patrně je ovšem zmnožení počtu listin vydaných ve spirituálních záležitostech; opomenout zde nelze ani jeho přítomnost a svědectví v případě závažných politických aktů. Je ovšem patrné, že se biskup v politických záležitostech chopil příslovečných *druhých houslí* a věnoval se zejména otázkám duchovním, k čemuž konečně nastal příhodný čas, a dále temporálním záležitostem jemu v rámci diecéze příslušejícím (mj. konfirmacím majetkových transakcí).³⁹²

Zájmy českého krále byly na počátku 90. let napřeny mimo jiné ke Krakovsku a Sandoměřsku, kam měl být, podle zbraslavského mnicha,³⁹³ v čele králova vojska vyslán na počátku roku 1291 biskup Tobiáš. Jde ovšem o kronikářův omyl, zřejmě neznalost,³⁹⁴ neboť vojsko vedl již zmíněný biskup Arnold, který se – na rozdíl od Tobiáše – správě sobě svěřené diecéze mnoho nevěnoval. L. Jan v souvislosti s královými taženími do Malopolska spojuje škody, jež měly na biskupových statcích vzniknout skrze shromažďování vojenských sil, přičemž měly být kompenzovány již připomenutým zákazem vymáhání pobytu a noclehu na biskupských statcích pod trestem zbavení úřednického benefícia, resp. dvanáctidenního vězení. Zdá se ovšem, že šlo o obecnější privilegium v kontextu podobných imunit, jež biskupství získávalo na přelomu 80. a 90. let 13. století, ne nutně s výpravou spojené.³⁹⁵

Na podzim roku následujícího (1292) byl ale Tobiáš spolu s Dětrichem Olomouckým prokazatelně účasten dalšího polského tažení proti Lokýtkovi, vrcholícího obležením a kapitulací knížete pod Sieradzi. Tam (*in castris ante Sieradz*) také vedle hnězdenského metropolitů Jakuba Šwinky oba biskupové dosvědčují Lokýtkově kapitulaci a hrozí církevními tresty v případě porušení. Tobiáš zde sehrává roli poradní a ceremoniální.³⁹⁶

Když zbraslavský Ota obšírně líčil peripetie Václavova založení *Královské síně*, připomněl rovněž – místy s mírně ironickým nádechem – biskupův podíl. Není jasné, zda se účastnil jako jeden z *jiných spolehlivých mužů* prospekční cesty po Vltavě v létě 1291; kronikář na tomto místě zdůrazňuje, že král *s nejvyšší pečlivostí nejprve rozvažoval s panem Tobiášem (...) a jinými moudrymi muži, na kterém místě by založil klášter, aby náhodou neztrácel čas s náklady, kdyby ho pak mrzelo, že založil klášter na místě*

³⁹¹ Podle Zbraslavská kronika, s. 71 (FRB IV, s. 44). Souhrnně s dalšími odkazy JAN, *Václav II.*, s. 132-140.

³⁹² K listinám FÜHRER, *Listina*, s. 345-350 a příslušné pasáže k jednotlivým listinám; k záležitostem *in spiritualibus* kapitola 1.3.

³⁹³ *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, in: FRB IV, s. 44-45. Z ní přebírá údaj Pulkava (FRB V, s. 175-176 A); polský Jan Dluhoš tvrdí, že pro Lokýtkův odpor byly takové výpravy dvě. Jednotlivé verze viz ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, s. 214-215.

³⁹⁴ Nelze ovšem zcela vyloučit, že byly osoby záměrně prohozeny, neboť bamberský biskup Václavovy služby pro neshody ohledně volby římského následující rok opustil, a tedy Ota nechtěl Arnoldovi připsat zásluhy o územní zisky. To by ale pravděpodobně téhož biskupa ve XXX. kapitole nevelebil. – Biskup Tobiáš ale vlastním vojenským sborem, složeným z jakýchsi služebníků (zřejmě nápravníků) doložených mj. v biskupově urbáři, disponoval; toto vlastní vojenské zázemí je považováno za jeden z milníků emancipace pražského biskupa (*František Pražský*, FRB SN I, s. 45; HLEDÍKOVÁ, *Biskup Jan IV.*, s. 17-18).

³⁹⁵ RBM II, č. 1552, s. 666-667 (k tomu JAN, *Václav II.*, s. 145). Kontext polské situace připomíná ANTONÍN, R., *Zahraněční politika krále Václava II. v letech 1283-1300*, Brno 2009, s. 109-121; JAN, *Václav II.*, s. 129-166; ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, s. 206-229.

³⁹⁶ ACRB I/1, č. 50-52, s. 78-82. K polským záležitostem přehledově viz pozn. výše.

nevhodném. Doloženo je dále setkání biskupa a krále v Kolíně kolem Velikonoc 1292, kde měli jednat o odloženém slibu a zřejmě i o Tobiášových reivindikačních nárocích k některému Zbraslavi přiřčenému zboží. V souvislosti s těmito náhradami příliš nepřekvapí, že o nich hovoří až Václavovo potvrzení statků získaných náhradou za škody, učiněné biskupství jím a jeho otcem ze srpna 1295, zatímco narace trojice listin z léta 1292 naráží pouze obecně na Tobiášovy zásluhy.³⁹⁷

Zdá se, že po roce 1290 se Tobiáš na politické scéně objevuje spíše řídčeji, častěji zřejmě plnil roli králova rádce a duchovní garant smluv;³⁹⁸ pohybu biskupa na královském dvoře je ostatně věnována následující kapitola. Pochopitelně nelze v kontextu vztahu biskupa a krále nezmínit záležitosti uplatňování biskupových práv na královských statcích, zejména konfirmace jednotlivých farářů a méně nakládání s majetkem některých farních kostelů. Ilustrativním příkladem je vydělení původně filiálních kostelů v Kuřívodech, Krupé a Chlumu z farního obvodu kostela v Bezdězu, kde byl farářem králův kaplan Albert, děkan u Všech svatých na Hradě a jemuž král tuto ztrátu nahradil novou vsí. Je patrné, že v podobných záležitostech Tobiáš králi vycházel vstříc; ačkoli by bylo lze vnímat podobné ústupky jako pouhý pragmatismus, považují biskupovu snahu o zlepšení stavu diecéze za reálný a vskutku realizovaný program.³⁹⁹

„O šestých březnových kalendách [24. února 1296] zesnul ctihodný Tobiáš, pražský biskup a byl pochován za oltářem svatého Prokopa v kostele pražském.“ Ač krátká, přece je Pulkavova noticka nejpodrobnější a zřejmě nejpresnější zmínkou o Tobiášově skonu; je přinejmenším zvláštní, že zbraslavským opatům jeho smrt nestála ani za připomenutí. Ať už jde o úmyslné opomenutí – zapříčiněné snad nepříliš blízkým vztahem zbraslavských šedých mnichů a biskupa (ale i jeho nástupce) – nebo o převrstvení pro fixaci paměti podstatnějšími událostmi, bude namístě se k Tobiášově *memorii*, resp. *damnatio memoriae* ještě vrátit; a sice v širším kontextu.⁴⁰⁰

---

³⁹⁷ Petra Žitavského kronika zbraslavská, FRB IV, s. 37 a 42-52 (citace podle Zbraslavská kronika, s. 70); RBM IV, č. 1888, s. 745-746. Podrobněji CHARVÁTOVÁ, K., *Založení cisterciáckého kláštera Aula Regia na Zbraslavi*, in: Marginalia Historica 1, 2010, s. 12-40. – K operacím se Zbraslaví a přilehlými vesnicemi přehledně viz kap. 2.3, s. 44. L. Jan (JAN, *Václav II.*, s. 173-174) se v této souvislosti naopak podivuje, že se náhrada škod za toto zcizené zboží neobjevuje v listinách z léta 1292 (RBM II, č. 1582, 2742 a 1586); neboť se ale tyto zaobírají poněkud jinými záležitostmi – po řadě udělení konfiskátu Závíšovce Vítko ze Zálší do soukromého biskupova vlastnictví, trhové privilegium a drobná majetková transakce – je toto zařazení pochopitelné. Navíc k náhradě škod docházelo již dříve.

³⁹⁸ Připomeňme alespoň biskupovu symbolickou *přítomnost* ve svědečných řadách vazalských slibů jednotlivých slezských a polských knížat nebo přísahu krakovského biskupa Prokopa završující jakési spory s králem r. 1294.

³⁹⁹ RBM II, č. 1634, s. 701. K Bezdězsku v hledáčku královny politiky JAN, *Václav II.*, s. 182-185; zde dále kap. 1.3, s. 25.

⁴⁰⁰ Kronika Pulkavova A, in: FRB V, s. 177-178. Přesné datum naposledy rozebral JAN, *Václav II.*, s. 597, pozn. 244, kde vyvrací zmatený vývod J. Kadlece (KADLEC, *Bischof Tobias*, s. 171). Tam rovněž odkazy na další kroniky, které vesměs biskupovu smrt jen lakonicky, neurčitě konstatují a s různou nepřesností datují – je dále neuvádím. Mladší *Series* zřejmě z Pulkavy nebo jiného společného vzoru datum přejímají s chybou v roce (Dobnerova edice MHB III) nebo dni (Pelclova edice SRB II). V úvahu rovněž připadá záznam o biskupově anniversariu v tzv. Roudnickém nekrologiu z pol. 14. stol. (zápisy vznikly snad nedlouho po smrti Jana IV.), který jeho úmrtí datuje na XI. březnové kalendy, tj. 19. února; pro validaci tohoto data by bylo mj. vhodné ověřit i denní data úmrtí ostatních pražských biskupů. Vzhledem k předřečenému se ovšem přikláním k Pulkavovu datování. (NK ČR, sg. XIX B3, fol. 75^r, k tomu alespoň HLAVÁČEK, I., *Zum Alltagsleben in böhmischen Klöstern des Spätmittelalters mit besonderer Berücksichtigung der Augustiner-Chorherren. Die Aussagen des Raudnitzer Nekrologs*, in: Klösterliche Sachkultur des Spätmittelalters, Wien 1980, s. 169-193.) – Tobiášova nástupce Řehoře Zbraslavská kronika zmiňuje všehovšudy dvakrát; v obou případech jen jako pasivního účastníka (k tomu dále drobné postřehy CHARVÁTOVÁ, K., *Ota Duryňský, zbraslavský opat a kronikář*, in: MHB 20, 2017, č. 1, s. 39-58, zde s. 45-46) Literatura ke kronice je značně rozsáhlá, není mi ovšem známo, že by otázku biskupova obrazu některá studie reflektovala. K biskupově obrazu v kronikách a jeho druhém životě viz kapitolu 3.5.

Tobiášovu smrt, a tedy uvolnění pražského stolce pokládám za jeho poslední „vstup“ do veřejného dění. Volba jeho nástupce se ukázala být poněkud konfliktním zásahem krále Václava do práv kapituly; král se pokoušel prosadit svého nevlastního bratra vyšehradského probošta Jana (Ješka), který byl ovšem pro takovou funkci limitován svým nemanželským původem. František Pražský v této souvislosti připomíná radu sadeckého probošta Jana, aby byl biskupem zvolen starý pražský děkan Řehoř; předpokládal totiž, že vzdělaný mistr brzy zemře a uvolní místo královu kandidátu, který do té doby získá potřebný dispens. Ješkova nečekaná smrt v srpnu 1296 ovšem královny plány změnila, a když po pěti letech stolec opět osiřel, byl za královny účasti zvolen Jan (IV.) z Dražic. Jak připomíná Z. Hledíková, asi padesátiletý Jan byl vzhledem k Václavovým předpokladům určen takřka výhradně církevním záležitostem, v politické rovině podléhající králi. Paradoxně ale Jan v řadě sporných otázek dospěl k završení církevně-emancipačních snah českého *dlouhého 13. století*. Biskupské volby z let 1296, ale i 1301 ovšem připomínají, jakým způsobem si zbožný král Václav představoval poměr biskupa a krále.⁴⁰¹

Tobiášovo politické angažmá tedy vyplynulo především ze specifické situace přelomu 70./80. let a vycházelo jednak z jeho šlechtického zázemí, jednak biskupské autority. Cíle jeho působení se tehdy ovšem, zcela pochopitelně, omezily na návrat mladého krále, nastolení zemského míru a fungující zemské správy. Biskupův altruismus sugestivně líčí letopisec *Zlých let*; jak ovšem bylo naznačeno výše, byl zřejmě Tobiášovi značně blízký. Stabilita biskupství, potažmo možnost jeho emancipace a reformy závisela na stavu království. Když se Václav II. ujal vlády, biskup se svými *straníky* se pokusil zaujmout rozhodující pozice v jeho okruhu, odkud ale byli vytlačováni Závišovými přívrženci. Jak vyplynulo z kapitoly Hospodář, dvě vlny plenění biskupských statků paradoxně urychlily jejich transformaci, tedy emfyteutické vysazení. Veřejné biskupovo působení se ovšem v druhé polovině 80. let omezilo spíše na ceremoniální akty a politické působení v rámci protizávišovské frakce; určitou výjimkou je zde würzburgský koncil v březnu 1287. Od počátku 90. let potom jeho vliv zřejmě poněkud zeslábl; zdá se, že se Tobiáš zabíral spíše duchovními záležitostmi, ovšem i nadále se pohyboval na králově dvoře v roli neformálního rádce. Zásadní roli při formování Václavovy (především zahraniční) politiky sehrály osoby širšího rozhledu,⁴⁰² Tobiáš po celou dobu svého episkopátu zůstal omezen mantinely své kariéry. To ovšem nijak nesnižuje jeho objektivní zásluhy o vývoj a směřování českého království od úpadku po Moravském poli k prchavým úspěchům tří královských korun.

3.4 Dvořan a jeho dvůr

S jistou samozřejmostí se Tobiáš-biskup, ale téměř jistě i Tobiáš-kanovník⁴⁰³ pohyboval na královském dvoře; zvláště, pokud hovoříme o dvoru jako o prostoru – vždyť duchovní centrum země bylo součástí Pražského hradu. Možné obtíže tohoto propojení připomíná upření přístupu do katedrály části kanovníků a Tobiášovi, který tak byl nucen svou biskupskou primici sloužit ve strahovském klášterním kostele, kde byl také Pražany při svém návratu s jásotem a za zpěvu hymnů přivítán. Zdá se,

---

⁴⁰¹ František Pražský, FRB SN I, s. 45; HLEDÍKOVÁ, *Biskup Jan IV.*, s. 17-20. K osobě vyšehradského Ješka přehledně DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Královský dvůr Václava II.*, s. 80-82.

⁴⁰² Z osob Václavovi blízkých musí být připomenut bamberský biskup Arnold ze Solmsu, Bernard (III.) z Kamence, Petr z Aspeltu a konečně příslušníci řádového kléru. Jejich mentální výbava a rozhled byly pochopitelně značně odlišné.

⁴⁰³ Kaplanem Přemysla Otakara II. je k r. 1262 a 1265 připomínán pražský kanovník Tobiáš, téměř jistě budoucí biskup (CDB V/1, č. 311 a č. 463; DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Královský dvůr Václava II.*, s. 74-75).

že prvé dva roky svého episkopátu slavil mše zejména v některém z pražských kostelů, často snad právě na Hoře Sion.⁴⁰⁴

Sociální systém panovnického dvora lze účelně rozčlenit do tří základních skupin – a sice osob světských, duchovních a služebního personálu; to následně anticipuje biskupovu přítomnost v králově blízkosti, ačkoli se jejich vzájemný poměr v průběhu 10.–14. století značně proměnil. Zjednodušeně lze tuto změnu vnímat jako emancipaci biskupa-knížecího kaplana do pozice stabilní autority (alespoň) ve spirituálních záležitostech. Zvláště Tobiáš si byl schopen vybudovat poměrně stabilní pozici ve Václavově blízkosti, ačkoli se nezřídka – neznámo, do jaké míry dobrovolně – stahoval a opět se vracel. A dále, je patrné, že právě Tobiáš ve své osobě propojoval role spirituální a laické (politické); jistým způsobem přispíval jako přímluvce k proměně personálního obsazení některých úřadů. Jeho pravidelnou přítomnost na Hradě vyžadoval provoz katedrální kapituly a katedrály samotné, ačkoli se centrum diecézní správy, tj. biskupský dvůr nacházel již mimo hradní areál. Běžný liturgický provoz a prostředkování kontaktu s posvátnem – početné mše, Eucharistie, nejrůznější pobožnosti a zpovědi – obstarávali zejména královští kaplani a zpovědníci; biskup (případně jiní přizvaní preláti) sloužil spíše *slavné mše* ve významné svátky a v rámci významných dvorských ceremonií.⁴⁰⁵

Poprvé v této roli vystupuje v květnu 1283, kdy v čele procesí duchovních vítá dlouho očekávaného mladého krále, zatímco páni a rytíři mu z města/z Hradu vyjíždějí naproti; v podobných konturách si lze biskupovu roli představovat i u jiných králových slavnostních vjezdů (*adventus regis*), vážících se často k subtilnější dvorské slavnosti. Královu vjezdu blízké vítání vysvěceného biskupa Tobiáše podrobně popisuje letopisec *Zlých let*; J. Maciejewski takové ceremonie (zejména v rámci biskupské volby a svěcení) přílehlavě označuje za *adventus episcopi*. Jde tu ovšem o svědectví ojedinělé.⁴⁰⁶

Tobiáš je jmenován jako jeden z ručitelů financování připravované cesty mohučského arcibiskupa Gerharda II. z Eppsteinu k neuskutečněné Václavově korunovaci o Velikonocích 1292. Mohučský metropolita by byl hlavním celebrantem a korunátorem; pražský, a i olomoucký biskup by ovšem zaujali svou roli v příslušných úkonech. Václav byl ovšem korunován až po Tobiášově smrti (1297), a tedy korunovaci jako diecézní biskup nezažil; mohl se snad podílet na ideje přenesení ostatků Přemysla Otakara II. ze znojemske krypty předcházející o necelý rok samotnou korunovaci.⁴⁰⁷

D. Dvořáčková-Malá připisuje křty a kmotrovství nejstarších královských potomků (dvojčat Václava (III.) a Anežky, v úvahu navíc připadá krátce po narození zesnulší Přemysl Otakar) právě Tobiášovi, a to na základě formulářového kusu, jímž biskup králi oznamuje, že podle jeho příkazu děti navštěvuje a očekává s nimi jeho návrat. Autorka jej na základě této povinnosti považuje za kmotra (*compater*); dalším dětem měl už být, jak to připomíná Zbraslavská kronika, opat Heidenreich. Ota

⁴⁰⁴ FRB II, s. 336-338. – Strahovský klášter byl ostatně fundován za podstatného přispění pražských biskupů Jana I. a Oty. Mladší humanistická tradice (Hájek, Paprocký – viz kap. 3.5) zmiňují, že biskup po tato léta pobýval u křižovníků u paty mostu.

⁴⁰⁵ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D., *K modelu středověkého panovnického dvora jako sociálního systému*, in: ČČH 107, 2009, č. 2, s. 309-335, zde s. 309-316; TÁŽ, *Královský dvůr Václava II.*, s. 71-93; případně JAN, *Václav II.*, s. 404-412. – Biskupův podíl na pohřbu Anežky Přemyslovny přímo vyvrací Anežská legenda ze 20. let 14. stol., jenž praví, že se ze strachu z Braniborů její tělo neodvážil pohřbít ani pražský biskup Tobiáš, ani jiní preláti, ale nakonec tak učinil řádový mistr Bonagratia (*Legenda Blahoslavené Anežky a čtyři listy sv. Kláry*, VYSKOČIL, J. K. (ed.), Praha 1932, s. 122-123; KUBÍN, P., *Sedm přemyslovských kultů*, Praha 2011, s. 260). Tobiáše s Anežčiným pohřbem propojila až barokní historiografie (J. F. Beckovský, viz kap. 3.5).

⁴⁰⁶ *Zlá léta*, FRB II, s. 338-339 a 366. Obecně ANTONÍN, R. – BOROVSÝ, T., *Panovnické vjezdy na středověké Moravě*, Brno 2009; ve středoevropském kontextu MACIEJEWSKI, J., *Adventus episcopi: pozaliturgiczne aspekty inauguracji władzy biskupiej w Polsce średniowiecznej na tle evropejskim*, Bydgoszcz 2013, s. 71-120.

⁴⁰⁷ KLL I, č. 611, s. 237; JAN, *Václav II.*, s. 227-239; ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, s. 294-295.

Durynský ovšem připomíná, že Heidenreich „pozvedl z křtitelnice svatého znovuzrození všechny jeho (Václavovy – D.T.) děti“ – to Dvořáčková důvodně rozporuje opatovou přítomností u dvora až v roce 1290, přičemž jako *compater noster* je označen poprvé ještě o rok později. Biskupův podíl na formování osobnosti posledního krále z Přemyslova rodu byl ovšem, vzhledem k Tobiášově brzké smrti a výsadnímu postavení cisterských opatů, víceméně omezený.⁴⁰⁸

Chebské svatby Václava a Guty v lednu 1285 se Tobiáš zúčastnil spíše v roli králova dvořana, jeho biskupská autorita snad měla být garantem královniny bezpečnosti; královnina příchodu ke dvoru o dva roky později se účastnil již jistě aktivně. Podstatnou roli jistě hrála příslušnost Chebu k řezenské diecézi, ovšem podstatnější je fakt, že se Tobiáš, na rozdíl od dalších přítomných říšských biskupů, nepohyboval na dvoře římského krále. Udělení odpustků tamnímu nově vysvěcenému minoritskému kostelu oběma pražským a olomouckým biskupem jsou běžnou formalitou. Literatura v souvislosti se vztahem pražského biskupa a mladé královny připomíná, že onen jí byl jakousi mravní oporou na morálkou nepříliš oplývající pražském dvoře – a to především kvůli Závišovým avantýrám. Jakkoli tato úvaha není nepravděpodobná, chybí jí zásadnější opory.⁴⁰⁹

Výše připomenuté příklady dvorských ceremonií, kterých se Tobiáš účastnil v několika rolích, nejsou pouze bezúčelnou přehlídkou kuriozit. Nastiňují – bez ambicí na kompletní přehled – liturgické a politické okolnosti biskupova působení na královském dvoře. Na první straně by neměly být opomenuty *slavné mše* sloužené biskupem ve významné svátky a často propojované s nejrůznějšími průvody, procesími a jinými rituály, ovšem také záležitostmi spíše světskými – hostiny, snad i rytířská pasování. Na druhé straně je to široká šedá zóna biskupovy neformální role králova rádce, zóna patrná jen velmi mlhavě a v řadě oblastí spíše předpokládaná. V případě Václava II. navíc umenšená jemu blízkými cisterckými opaty a řadou dalších osob. To ale jistě příliš neumenší Tobiášovu roli biskupa-dvořana, ačkoli se pochopitelně v průběhu jeho episkopátu se výše připomenutým způsobem proměňovala.

Biskup byl tedy součástí králova dvora (ve smyslu *curia minor*) a zároveň hlavou svého vlastního dvora, jehož struktura byla sice upravena podle specifických potřeb biskupova postavení hlavy diecéze, přejímala ovšem základní schémata královské *curia minor*.⁴¹⁰ Stav pramenů ovšem nedovoluje takovou hloubku poznání (zejména do poloviny 14. století) jako pro dvůr královský; přesto se pokusme o postižení Tobiášova biskupského dvora – ne sice v rovině personální, ale spíše strukturální.

Je patrné, že propojení centra duchovní a světské moci v jediném centru pro středověký prostor širší střední Evropy – snad se specifickou výjimkou polského Krakova a Míšně – rozhodně není typické. Zatímco sepětí duchovního centra diecéze – románské katedrály – a centra panovnické moci formovalo panorama Pražského hradu do dnešní podoby, biskupova rezidence trvale sestoupila do

⁴⁰⁸ FTB, č. 238, s. 180-181; Petra *Žitavského Kronika zbraslavská*, FRB IV, s. 36-37 (citace podle Zbraslavská kronika, s. 69-70); DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Královský dvůr Václava II.*, s. 87. – Pochybnosti o biskupově kmetrovství (mj. MARÁZ, K., *Václav III. (1289-1306) : poslední Přemyslovec na českém trůně*, České Budějovice 2007, s. 13 a 91) nelze opřít o nepřesný překlad Zbraslavské kroniky, neboť latinský originál připomíná, že všechny své potomky král *viris religiosus baptisandos commisit*, zatímco český překlad je nechal pokřtít *muži řeholními*.

⁴⁰⁹ KLL I, č. 89, s. 48. Písařské kusy FTB, č. 160-163, s. 128-130, J. B. Novák je tamtéž připisuje okruhu Jindřicha z Isernie a považuje je právem za pouhá písařská cvičení. Vztah biskupa a královny připomíná ještě formulář dopisu zavazující biskupa a jiné české pány, aby se v případě bezdětné Václavovi smrti postarali o její návrat zpět k otci, resp. bratrům nebo norimberskému purkrabí a aby hájili její úděl (RBM II, č. 2263, s. 983). Tobiášova účast na jihlavském sňatku *pro futuro* mladičkého Václava a Guty (listopad 1278) je takřka vyloučená. Srv. ANTONÍN, *Zahraniční politika*, s. 71-74 a 81-83; JAN, *Václav II.*, s. 32-33 a 72-76 a ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, s. 52 a 114-116.

⁴¹⁰ Schéma *curia minor* a *curia maior* Konráda z Megenberka se mi zdá i pro pojetí biskupského dvora příhodné, přes všechny výhrady, které k němu – jakožto modelu pro dvůr královský – byly vysloveny. Biskupův dvůr v tomto pojetí zahrnuje též celou kapitolu a biskupské družiníky a úředníky, lhostejno zda temporální či spirituální správy.

podhradí v souvislosti s požárem Hradu (1242) za biskupa Mikuláše z Újezda. Počátky budování tamního dvora a zřejmě i stavby jednoduchého paláce na levém vltavském břehu⁴¹¹ lze hledat již v závěru 12. století, v sepětí se specifickou pozicí biskupa-knížete Jindřicha Břetislava. Podrobný popis pražské biskupské rezidence podává František Pražský, líčí ovšem až zásluhy *svého biskupa* Jana IV. na jeho zásadní přestavbě. Přesto by ale bylo iluzorní se se Z. Hledíkovou domnívat – na základě Františkovy noticky: „*Dříve totiž byla jeho brána i jiná stavení uvnitř hrubým dílem postavena z trámů a dřeva...*“ – že by v neklidné době Tobiášova episkopátu byl pouhým uskutenčením dřevěných staveb, navíc mimo hradby Menšího Města. Biskupův dvůr byl ovšem prokazatelně opevněn již v roce 1253, jak připomínají *Letopisy české* a pozůstatky románských zděných staveb byly v prostoru archeologicky doloženy; lze předpokládat, že Tobiáš svému dvoru věnoval náležitou péči, přinejmenším srovnatelnou s jinými středisky biskupského zboží.⁴¹²

Biskupská rezidence pod Pražským hradem tedy byla prostorem, kde se kolem biskupa nejčastěji shromažďoval jeho dvůr ve smyslu *curia minor*, ale zároveň centrem diecézní správy – biskupskou kurií složenou z příslušných úředníků, zajišťujících chod diecéze. Tato podoba kurie se ale plně rozvinula až s reformami Arnošta z Pardubic. Dvůr byl zároveň centrem biskupské hospodářské sítě a místem, kam byly soustřeďovány z jednotlivých hospodářských středisek vybrané dávky, poplatky a naturálie. Jako určitý rezervoár především živých zvířat pak snad sloužily hospodářské dvory vzdálené jen nepříliš daleko od Prahy – to je doloženo pro Libice u Českého Brodu a zřejmě i Kyje.⁴¹³

Uvažujeme-li dvůr ve smyslu rezidenčního objektu, je v této souvislosti vhodné připomenout i další, lokální biskupská sídla – zejména hrady v Roudnici, Horšovském a Vltavském Týně. Ty ovšem nelze pokládat za biskupské rezidence v pravém slova smyslu, neboť sloužily, stejně jako ostatní správní centra, primárně jako správní zázemí jednotlivého zboží a jako biskupské cestovní stanice. Tobiášův itinerář k poznání této funkce příliš nepřispívá, neboť drtivá většina jeho známých pobytů se váže k Praze.⁴¹⁴

Sledování personálního obsazení jednotlivých úřadů biskupova dvora, ale rovněž těchto úřadů samotných je pro druhou polovinu 13. století značně obtížné. Vzhledem k ustavení biskupské kanceláře v závěru episkopátu Mikuláše z Újezda a s tím spojeným užíváním kuriálního stylu listiny, kdy mizí,

---

⁴¹¹ Biskupský dvůr je umísťován do prostoru mezi dnešními ulicemi Mostecká, Josefská, Letenská, U Lužického semináře a Dražického náměstí. – Biskupův dům na Pražském hradě a jakousi jeho věž připomíná letopisec v souvislosti se silným větrem z prosince 1291 (Zlá léta, FRB II, s. 342-343).

⁴¹² František Pražský, FRB SN I, s. 42-43 (citováno podle Kroniky doby Karlovy, s. 73); Letopisy české 1196–1278, FRB II, s. 290-291; BOLINA – DURDÍK, *Hrady pražského biskupství*, s. 391-393; HLEDÍKOVÁ, Z., *(Arci)biskupský dvůr* s. 341-342. – J. Čiháková připomněla, že archeologicky nejlépe doložená část biskupského dvora výrazně předstupuje mimo linii hradby (obr. 33 citovaného článku). Tuto situaci pak vykládá jako hypotetickou pevnůstku strážců mostu nebo výběrčích cla v předpolí Juditina mostu; nebylo by ovšem možné tuto část pokládat za integrální součást biskupského dvora nabývající obranné funkce? (ČIHÁKOVÁ, J., *Opevnění Malé Strany od 9. do 13. století*, in: Staletá Praha 25, 2009, č. 1, s. 2-30, zde s. 18-23, obr. 25 a 33).

⁴¹³ Trojí pojetí biskupova dvora představila HLEDÍKOVÁ, *(Arci)biskupský dvůr*, s. 341.

⁴¹⁴ K itineráři ještě s. 75, pozn. 294. – Vedle biskupského domu na Hradě a rezidenčního dvora držel v pražských městech biskup ještě mlýny na vltavském ostrově vedle svého dvora, za Jana IV. je doloženo ještě osm domů v jeho sousedství; tedy nijak zásadní majetek – to rovněž potvrzuje specifickou roli Menšího Města (Prahy obecně) jako centra diecéze. Obdobně ani patronátní práva, doložená až pro pol. 14. stol., nepředstavovala zásadní (arci)biskupův vliv ve městě. Viz HLEDÍKOVÁ, *Biskupské a arcibiskupské centrum*, s. 13-15; BOHÁČOVÁ, I. – FROLÍK, J. – CHOTĚBOR, P. – ŽEGLITZ, J., *Bývalý biskupův dům na Pražském hradě*, in: AH 11, 1986, s. 117-126. – Obecné úvahy o biskupské rezidenci, ovšem s nutností vnímání odlišností Prahy a Olomouce viz BALETKA, T., *Olomoucké biskupství a proměny jeho správního organismu mezi středověkem a novověkem*, BOBKOVÁ, L. – KONVIČNÁ, J. (eds.), *Korunní země v dějinách českého státu III: Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.-17. století*, Praha 2007, s. 161-170, zde s. 161-162, pozn. 2.

s výjimkou jednotlivých významnějších donací, svědečné řady jako bohatý pramen k obsazení jednotlivých funkcí na biskupově dvoře, jsou tyto osoby známy vesměs jen z náhodných zmínek. Lákavé vztažení poměrně bohatých pramenů k situaci po návratu Jana IV. z Avignonu je poněkud problematické, neboť právě avignonský pobyt byl, jak se zdá, podstatným impulzem k reformním krokům. První kroky ke správní reformě ovšem biskup provedl již těsně před odjezdem – předně došlo ke stabilizaci biskupského soudu, kdy se pražský oficiál stal jeho stálým vykonavatelem, a to ve všech záležitostech.⁴¹⁵

Když se v únoru 1279 ubíral zvolený Tobiáš k přijetí svěcení do Brna, připomíná letopisec jeho početnou družinu, nádherně oblečenou a ozdobenou zavinutou střelou (odřivousem), tj. biskupovým rodovým znamením,⁴¹⁶ a rozděluje ji do dvou základních skupin. V první řadě jsou pražští kanovníci a jiní kaplani biskupova dvora, v druhé urození, rytíři a panoši (*nobiles, etiam milites domicellosque curiæ suæ superiores, mediocres et infimos*). Nejnižší vrstvu tohoto doprovodu snad lze považovat za biskupovy služebníky, později označované jako nápravníci, kteří figurovají v Tobiášově urbáři. Je tudíž patrné, že jádro biskupova dvora sestávalo pochopitelně z osob duchovního stavu – ačkoli mezi biskupem a kapitulou jako celkem, ale i jednotlivými kanovníky, především proboštem a děkanem panovalo často napětí, tvořila katedrální kapitula základ tohoto tělesa. Podstatnou roli zde rovněž hráli *nekapitulní* kaplani, kteří mnohdy zároveň vykonávali další úřady; v blízkém Tobiášově okolí rovněž často vystupuje děkan, probošt a méně často i jednotliví kanovníci *jeho* (pod biskupskou kolací) svatojilské kapituly, zřejmě též náleželi mezi onu početnou skupinu kaplanů, sloužící zejména jako ceremoniální doprovod biskupa.⁴¹⁷ Jednotlivé svatojilské prebendy a obediencie též sloužily k výživě jiných hodnostářů biskupova dvora (podobně i kanonikáty sadecké a vltavotýnské); pro Tobiášovu dobu je známý případ bílinského arcijáhna Havla. Pražský kustos Vojslav naopak byl zajištěn na biskupově faře v Řečici, která byla spojena s písařskými povinnostmi vůči tamnímu dvoru, ale fakticky tam nepůsobil, neboť držel zde vikáře.⁴¹⁸

Mistr Rapota, pražský a vyšehradský kanovník, biskupův kaplan, prokurátor, posel a nuncius k papežskému stolci ve věci prokurace Janu Tuskulskému je ukázkovým příkladem úspěšného biskupova dvořana-kariéristy hromadícího ke své obživě více prebend, neboť vydaje v biskupových službách jistě převažovaly potenciální příjmy. V podobné souvislosti jsou připomínáni i biskupští prokurátoři u papežské kurie.⁴¹⁹

---

⁴¹⁵ FÜHRER, *Listina*, s. 14-16; HLEDÍKOVÁ, *Biskupské a arcibiskupské centrum*, s. 9-11; NOVÝ, *Listiny*, s. 55-58, 141; KUBÍČKOVÁ-ČADOVÁ, B., *K počátkům*, s. 391-479, zde s. 403.

⁴¹⁶ (Zlaté) břevno v (černém) poli se jako neměnný znak biskupského úřadu (*Amtswappen*) objevuje až v závěru druhého decennia 14. stol. za Jana IV., předtím užíval biskup ve svém znaku – pokud jej vůbec užíval – znak rodový. NOVÝ, R., *Heraldika pražských biskupů a arcibiskupů v předhusitské době*, in: AUC HUCP 31, 1991, č. 1, s. 51-61, zde s. 55-56. Vyobrazení benešovické zavinuté střely nalezneme rovněž na praporci, jež biskup třímá na dobové fresce v kyjském kostele. Viz PRIX – VŠETEČKOVÁ, *Středověký kostel*, s. 251, reprodukce v příloze.

⁴¹⁷ *Zlá léta*, FRB II, s. 338; NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 221-223. – O spíše nepravidelných povinnostech některých kaplanů na biskupském dvoře dává tušit řada funkcí, které shromáždil *honestus vir Ho. canonicus Wissegradensis ecclesie, noster et domini nostri regis capellaneus* (FTB, č. 54, s. 48-49).

⁴¹⁸ Po řadě kap. 2. 6, s. 78-79, pozn. 306 a kap. 2. 4, s. 69-70, pozn. 272. HLEDÍKOVÁ, *Kapituly s biskupskou kolací*, *passim*.

⁴¹⁹ Tobiášův formulář připomíná Rapotu podrobně v záležitostech prokurace (podrobně KADLEC, *Bischof Tobias*, s. 150-152). Dále je jmenován jako probošt vltavotýnský (1294), r. 1295 poprvé jako *mag. Rapota decretorum doctor*, od r. 1305 ještě kouřimským arcijáhmem a r. 1307 biskupovým oficiálem (dosud spíše nesamostatným – viz níže); stručný životopis viz PODLAHA, *Series*, č. 164, s. 18-19, přehledně zmínky v rejstříku RBM II, s. 1394. – Biskupův prokurátor Jan (FTB, č. 56, s. 50-51) a pražský kanovník Martin, Tomáš de Ponte Curvo a Bartoloměj z Anagni (FTB, č. 11, s. 8-9).

Zásadní roli sehrávaly ty osoby, které zaujímali u biskupské kurie jednotlivé správní úřady. Hlavou temporální správy byl biskupův komorník, který se zřejmě jako další na základě starších analogií předpokládání feudální hodnostáři (maršálek, stolník, číšník) rekrutoval z řad drobné šlechty, snad jakýmsi lokálními vztahy spjaté s jednotlivými správními centry. Pro nedostatek pramenů ovšem tyto vztahy nelze rekonstruovat; v závěru episkopátu Jana IV. jde již spíše o čestné úřady. V jaké roli a zda vůbec bylo lze takové úřady na Tobiášově dvoře nalézt, je zatím otevřenou otázkou. Podstatně lépe jsme informováni o biskupově kanceláři, propojující obě správní roviny dvora. Je zřejmé, že se v jednu dobu v biskupově okolí pohybovalo více písařů; jedinkrát zmíněný *notarius camere nostre* je zřejmě jen jedním z běžných písařů. Nezdá se, že by se zatím jejich agenda dělila podle určitého klíče.⁴²⁰

S prostředím Tobiášovy kanceláře významně souvisí rovněž otázky biskupského soudnictví; již konstituce IV. lateránského koncilu totiž vyžadují písemné vedení církevního procesu. Soudní pravomoc, která biskupovi náležela v záležitostech církevních, Tobiáš delegoval na své, zřejmě v kanonickém právu zběhlé zástupce z řad sobě blízkých duchovních;⁴²¹ nejčastěji tito *iudices delegati* vystupují ve dvojici. Poměrně časté střídání jmen dovoluje předpokládat, že je biskup pověřoval jen jednotlivými kauzami, případně na ně soudní pravomoc delegoval po dobu své nepřítomnosti; tedy jejich činnost byla spojena s biskupskou kanceláří. K vydělení zvláštního úřadu oficiála došlo zřejmě za biskupa Řehoře, pravděpodobně jako určitý dozvuk Tobiášovy církevně-emancipační politiky. Až do návratu Jana IV. z Viennského koncilu (1311–1312) se zdá, že šlo spíše o nové označení starší skutečnosti; snad jen se zúžil okruh, z něhož byli tito zástupci jmenováni. Oficiálát jako samostatný úřad v rámci biskupské kurie s vlastní menší kanceláří a domem vznikl krátce před Janovým odjezdem do Avignonu (1318). Vedle Tobiáše a jeho zástupců své soudní pravomoci vůči farářům uplatňovali rovněž jednotliví arcijáhni, potažmo je delegovali na své děkany, resp. faráře. Tito arcijáhni se rovněž pohybovali na užším biskupském dvoře, pokud je známo, tak většina z nich byla zajištěna též některým svatojilským kanonikátem nebo jiným výnosnějším obročím. Obecně ovšem platí, že zatímco arcijáhen byl zajištěn výnosem svého benefícia, oficiál nikoli, byl tedy odkázaný na biskupa a jeho přízeň a úžejí tak vázán k pražskému dvoru.⁴²²

Pražský Tobiášův dvůr tak byl podstatným střediskem šíření právní kultury v českém prostředí, a to zejména v záležitostech kanonického práva, jak o tom pojednávají příslušné pasáže kapitoly *Biskup*. Tobiáš mj. doporučuje ústeckému faráři, aby svou při vedl v Praze, tj. na jeho dvoře, kde je dostatek zkušených právníků a rovněž tam získá vhodného prokurátora. Tyto připomenuté znalce shledáváme v blízkém biskupově okolí a jistě byli inspirátory a ideovými hlasateli probíhající reformy diecéze; vzdělané prostředí dvora bylo ostatně vlastní i Tobiášovu nástupci, biskupu Řehořovi, mistru svobodných umění a pražskému scholastikovi. Výskyt právnických rukopisů – v první řadě papežských dekretů, procesních příruček a koncilních dekret – lze na dvoře, resp. v kapitulní a katedrální knihovně jen takřka s jistotou předpokládat; jistě známe jen dar několika liturgických knih pražskému kostelu a dále tzv. Agendu Tobiášovu, tj. biskupův rituál z r. 1294. Nelze tedy vyloučit ani

⁴²⁰ Ke komorníkovu působení v rámci hospodářské správy podrobně kap. 2.4; k ostatním osobám HLEDÍKOVÁ, *Biskupské a arcibiskupské centrum*, s. 7-12. K biskupské kanceláři kap. 1.4 a obšírněji FÜHRER, *Listina*, passim.

⁴²¹ Formulářová sbírka připomíná různé kombinace pražských (katedrálních), svatojilských a sadeckých kanovníků, většina dosáhla magisterského gradu. FTB, č. 40, 43, 48, 54, s. 37, 39, 44, 48-49.

⁴²² KONSTITUCE IV. LATERÁNU, čl. 38, s. 378; FTB, č. 42 a 154, s. 38 a 124; KUBÍČKOVÁ-ČADOVÁ, *K počátkům*, s. 396-403, 410-411. Její teze nově verifikoval a rozšířil o moravský kontext ELBEL, P., *Oficiálát v olomoucké diecézi ve středověku (po počátku v 50. letech 13. století do 50. let 15. století)*, in: KRAFL, P. (ed.), *Sacri canones servandi sunt : ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV*, Praha 2008, s. 324-342, zde s. 324-327. – Vztahy arcijáhnů, biskupa a jeho kapitul, potažmo zajištění jejich výživy by především pro dobu *biskupskou* bylo namístež podrobněji sledovat; jistou mikrosondou je případ bílinského arcijáhna Havla, kap. 2.6, s. 78-79, pozn. 302.

jistý podíl biskupa, resp. jeho bezprostředního okolí na královu neúspěšnou snahu o právní kodifikaci a zřízení vysokého učení. Ostatně, určitý vliv jistě měl na biskupův dvůr i s ním takřka sousedící augustiniánský klášter u sv. Tomáše, jež Tobiáš rovněž pomáhal založit.⁴²³

Třetí skupinu osob na biskupském dvoře tvořili nejrůznější služebníci, kteří zajišťovali chod dvora; analogicky k mladší době předpokládám několik málo hierarchických stupňů počínaje šafářem (později *procurator/servitor curie*). *Custodes camere episcopi*, kteří drželi jedenáct zemí v Sedlišti na Jičínsku, vykonávali zřejmě u dvora strážní službu. Jakýsi *famulus noster Elias, civis Pragensis* se pro odpuštění svých hříchů vydal na pouť do ke Svatému hrobu; vzhledem k jeho měšťanskému původu lze uvažovat o spíše vyšším postavení v rámci této hierarchie, případně mohl být jakýmsi osobním služebníkem biskupovým, na rozdíl od *servites*, kteří se starali o provoz dvora.⁴²⁴

Vedle tohoto užšího dvora, s nímž byl biskup v takřka každodenním kontaktu, se po panovnickém vzoru formoval rovněž jakýsi dvůr širší, v biskupově případě nepříliš jasná skupina zejména drobných vladyků a rytířů a konečně oni *milites episcopi* Františka Pražského. Zde je nutné odlišit první, k biskupovi jen velmi volně vázanou skupinu, jakousi *kvaziklientelu*, a vlastní vojenský sbor, sestávající především z nápravníků (potažmo jiných leníků), držících drobné svobodné lány a jiné provozy v biskupských statcích. To ale neznamená, že by jednotlivé osoby nemohly mezi oběma skupinami postupovat. Relevantní přehled o rozsahu této sítě si ovšem lze vytvořit až na základě hospodářských pramenů ze závěru 14. století; Tobiášův o století starší urbář připomíná jen Macka, Vrativoje a Ryneše, kteří drželi jednotlivé biskupské vsi na Trhovoštěpánovsku. Lze je považovat spíše za nevyřčené příslušníky tamní zemanské šlechty, ale zároveň za příslušníky oněch *milites episcopi*. Snad také doprovázeli svého pána jako reprezentativní doprovod cestou k biskupskému svěcení.⁴²⁵

Onu širší kvaziklientelu, velmi často vázanou jen velmi volně a utilitárně, je možné hledat zejména ve svědečných řadách listin, vážících se k biskupskému zboží, jeho vytyčení a ochraně. Jednou z forem takového vztahu je i doživotní pronájem tvrze na Řečicku jakémusi, zřejmě tamnímu šlechtici H. s povinností bránit část distriktu; to znamená o řád vyšší pozice, ale též povinnosti než zmiňovaní nápravníci. Podobné vztahy snad pojily i biskupovo prostředí s některými svědky v předchozí kapitole vzpomenutých objezdů, jiní vladykové se ovšem účastnili jako sousedé. U některých zemanů, píšících se podle vzdálenějších lokalit, to je zejména případ izolovaných Bylan a Rataj, nabytých jako součást náhrady v létě 1295, je tento vztah velmi nejistý. Pomineme-li nikoli nepravděpodobnou možnost, že tito drželi své statky jinde, než kam byli vázáni predikátem, nabízí se ještě snaha „zviditelnit se“ v rámci regionu. To se navíc týká především biskupských statků mezi Českým Brodem a ratajským konfiskátem, kde nejsou majetkové poměry pro závěr 13. století dostatečně přehledné a jistě není vyloučeno, že biskupství patřilo více lokalit, než jak tento rozdrobený distrikt známe o století později. Je též pravděpodobné, že tito vladykové byli zapojeni do správy jednotlivých zboží; oporu v pramenech nacházíme již od poloviny 14. století.⁴²⁶

Pražský biskupský dvůr byl rovněž jako *biskupská kurie* místem, kam směřovaly jednak osoby a informace z metropole, příp. jiných nadřízených instancí (legátů, papeže), a zároveň duchovní celé

⁴²³ FTB, č. 128, s. 103; *Zlá léta*, FRB II, s. 367-368; PODLAHA, *Soupis rukopisů, Díl I*, č. 99, s. 60 (evangelista z r. 1293) a Tamtéž, *díl II*, č. 1671, s. 573 (AMK, rkp. P III). KEJŘ, J., *K rozšíření kanonistických rukopisů v českých zemích*, in: *Sacri canones servandi sunt*, s. 363-370; ANTONÍN, *Čtvrtý lateránský koncil*, s. 108-118; KADLEC, J., *Das Augustiner-Generalstudium bei Sankt Thomas zu Prag in der vorhussitischen Zeit*, in: *Augustiniana* 17, 1967, s. 389-401, zde s. 390-391.

⁴²⁴ NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 221; FTB, č. 183, s. 144; HLEDÍKOVÁ, *Biskupské a arcibiskupské centrum*, s. 17-19.

⁴²⁵ *František Pražský*, FRB SN I, s. 44-45; *Zlá léta*, FRB II, s. 337; NOVÝ, *Nejstarší urbář*, s. 222. Přehledně rekonstruoval nápravnickou soustavu na Řečicku DOBIÁŠ, *Dějiny I*, s. 156-168.

⁴²⁶ FTB, č. 33, s. 30-32; k objezdům kap. 2.2, s. 42-43.

diecéze, ať už za účelem řešení rozličných kauz, pro získání svěcení, dispensů atp., ale i k diecézním dynodám, jejichž počátky pro Tobiášův episkopát předpokládáme. Kurie tak byla rovněž místem navazování osobních kontaktů, šíření informací nejrůznější povahy a obecně styku celé řady osob, tedy spolu s katedrálou nejen symbolickým, ale i skutečným centrem diecéze.⁴²⁷

3.5 *Ne rerum gestarum memoria deperdiret*

Ačkoli závěrečnou kapitolu uvozující formulace byla vybrána z Tobiášova formuláře,⁴²⁸ následující odstavce budou věnovány především obrazu biskupa v textech letopisců, kronikářů a později i historiků, neboť jejich čtení osvětlí nejen mnohé okamžiky Tobiášova působení, ale odhalí též střípky z jeho *života po životě*.

První léta Tobiášova episkopátu zachycují již mnohokrát zmíněná *Zlá léta po smrti krále Otakara*, sestavená letopiscem z biskupova okolí, snad i na jeho přímý podnět. Vedle podrobností o biskupské volbě, konsekraci a stavu země staví obraz Tobiáše jako téměř ideálního biskupa, zvláště pro neklidnou dobu 80. let. Letopisec na několika místech opakovaně vyzdvihuje především jeho štědrost, ačkoli sám trpěl nedostatkem – ať už stran hmotné podpory katedrály, nebo hoštění kanovníků a jiných duchovních, méně často i ostatních příchozích, *hojností ryb, vína a medoviny* při nejrůznějších příležitostech. Zajímavý je důraz na rybí maso, neboť tak lze, vedle ryze symbolického významu, předpokládat dostatečné dodávky ryb na Tobiášův stůl, a tedy vedle říčního rybolovu snad i počátky biskupského rybníkářství. Ačkoli takřka apokalyptické líčení hrůz braniborského správcovství prokládané biblickými pasážemi budí důvěru, je patrné, že se vedle popisu událostí samotných usiluje též, zřejmě ne mimoděk, prezentovat biskupa jako zastánce vlasti a zemského správce jmenovaného, „*aby v něm měli útočiště všichni utiskovaná násilím a loupežemi a jakýmikoli křivdami tížení*.“ Běžnou figurou, doprovázející místy až legendistické líčení Tobiášových kvalit, jsou četná nebeská znamení a zázraky, předznamenávající budoucí obrat k lepšímu. Tak bylo lze kolem Vánoc 1282 spatřit na nebesích *duhu podivné krásy* a jindy jakousi třpytivou hvězdu třpytící se nad růžkem měsíce; při Tobiášově svěcení malostranského svatomikulášského kostela v lednu následujícího roku mělo dojít k uzdravení jakéhosi kulhavého a o několik dní později měly též kanout krůpěje krve z nohy křížníku na hrobě svaté Ludmily. Zmínkou o těchto podivuhodných (a zaznamenaníhodných) událostech a chválou biskupovy štědrosti vůči pražskému kostelu, „*jehož je ženichem a pánem*“, letopisec uzavírá *zlá léta*.⁴²⁹

Z podobného prostředí, tj. z okruhu pražského biskupa Jana IV. z Dražic, vyšel rovněž při koncipování své kroniky František Pražský. Ten ovšem Tobiášův episkopát zmiňuje podstatněji v jediné kapitole (bez ohledu na redakci), jako jakýsi dovětek k rozsáhlejšímu pojednání o volbě a zásluhách Jana IV.; připomíná, že „*on [Tobiáš – D.T.] se první dal do králových služeb a jím začala služba v ozbrojeném vojsku na králově výpravě, což jeho předchůdci obvykle nečinili*.“ Taková formulace je ovšem poměrně zavádějící, neboť vychází zejména z předchozího Františkova mylného spojení jednoho z králových polských tažení v roce 1291 s osobou pražského biskupa. S výjimkou drobné noticky o svěcení zbraslavské fundace tedy František Tobiáše připomíná výhradně v pozici jakéhosi králova služebníka. Tuto vojenskou službu sice připomíná i jako součást shrnutí Janových zásluh, ovšem

⁴²⁷ K záležitostem diecéze *in spiritualibus* viz kapitolu Biskup; ke kuriální povaze dvora, spíše ale až pro následující století HLEDÍKOVÁ, *Arcibiskupský dvůr*, s. 345-346.

⁴²⁸ FTB, č. 156, s. 124. Formulace odkazuje na potřebu zlistinění povinností brodských měšťanů pro věčnou paměť.

⁴²⁹ Mj. *Zlá léta*, FRB II, s. 340-341, 343; jmenován zemským správcem Tamtéž, s. 353 (citováno podle Druhé pokračování, s. 170-171); k zázrakům Tamtéž, s. 366-368. K poměru *Zlých let* a biskupa kap. 3.1, pozn. 354.

nikoli v kontextu s nepřilíh důstojným služebným postavením; není ovšem zcela zřejmé, zda šlo o promyšlené upozadění zásluh Janových předchůdců, aby zásluhy jeho samého o to více vynikly.⁴³⁰

Pro období Tobiášova episkopátu čerpal František jednak z již připomenutého Druhého Kosmova pokračování, jednak také z barvitého líčení opatů Oty a Petra. Zbraslavská kronika ovšem biskupovu osobu takřka důsledně přehlídí – ačkoli o králově náklonnosti k duchovním hovoří na mnoha místech, Tobiáše zmiňuje pouze ve třech okamžicích – a sice jako spoluzakladatele kláštera u sv. Tomáše, jako velitele vojsk při tažení do Krakova r. 1291 a konečně jako účastníka jednání o založení *Síně královské*. V prvním případě jde o pouhé konstatování, v druhém o mýlku, převzatou mj. i Františkem Pražským a jedině v kontextu barvitého líčení hledání vhodného místa a samotného založení vystupuje biskup v ostřejších konturách. S Tobiášem a *jinými moudrymi muži* král rozvažoval o vhodném místě pro nový klášter a jemu je konečně věnována i celá, ačkoli velmi krátká 41. kapitola kroniky, s jistou ironií připomínající Tobiášovy nároky na zbraslavské zboží, zcizené vojtěšskému stolci již Přemyslem II. Snad tato nevole, s níž se z biskupovy strany setkávali šedí mniši, vyvolávaná majetkovými třenicemi, ale i nevyřčeným soupeřením o postavení na královském dvoře, stojí za takřka důsledným zamlčením Tobiášovy, ale též Řehořovy osoby. Ačkoli se Petr Žitavský poměrně důkladně zabírá dnem roku 1296, na biskupovu smrt jaksi zapomíná; stejně jako na jeho předešlé zásluhy, včetně *zlých let*, kdy Ota Durynský svou pozornost soustředí zejména na krále (resp. jeho nucený pobyt mimo zemi), šlechtice, usilující o jeho návrat, a mnichy, zejména cistercké.⁴³¹

S výjimkou již zmíněné Pulkavovy (recenze A) zřejmě nejjistější datace biskupova úmrtí⁴³² další kronikářská díla žádné nové informace nepřináší, a pokud o jeho životě informují, tak spíše jen sporadicky, a to jednak o jeho nastolení a smrti, jednak především o významném podílu na správě země v době braniborského správcovství. V tomto ohledu mu vedle již zmíněného Přibíka Pulkavy věnuje povrchně pozornost Jan Marignola, podstatně zde přejímající ze *Zlých let*, jen okrajově Beneš z Veitmile. Je tudíž patrné, že pokud byl Tobiášův odkaz připomínán, pak v souvislosti s jeho politickou činností, neboť *in spiritualibus* jej pochopitelně předčil Jan IV. Obraz biskupa politika a potažmo i válečníka, jenž se fixoval v kronikářské paměti doby Karlovy, byl s osobou Tobiáše následně neoddělitelně a pohřichu často výhradně spojován.⁴³³

Existence jakýchkoli samostatných (tj. mimo vlastní sled kronikářova vyprávění postavených) biskupských katalogů zachovávajících alespoň základní povědomí o činech (a existenci samé) jednotlivých nástupců sv. Vojtěcha je jistě doložena pro episkopát Jana IV., a to především v galerii *images*⁴³⁴ jeho předchůdců, jimiž měl biskup vybavit kapli svého malostranského dvora. Poměrně rozvinutý umělecký program pražských biskupů zde reprezentuje výmalba kostela v Kyjích, náležející bezprostředně k biskupovu dvoru tamtéž. Nejstarší částí této galerie je scéna Ukřižování z pol. 13. století, pro otázku paměti jsou ovšem podstatné zejména postavy biskupů Tobiáše, Jana IV., Arnošta a snad Jana II./III. Jednotlivé malby vznikaly postupně, samotná Tobiášova postava někdy na přelomu 80.

---

⁴³⁰ František Pražský, FRB SN I, s. VI-IX a 44-45, citováno podle Kroniky doby Karlovy, s. 74. K polskému tažení František Pražský, FRB SN I, s. 22 a dále kap. 3.3, s. 98-99. – V kontextu Františkovy kroniky stojí za zmínku rovněž úvaha J. Žemličky nad jinou jeho pasáží o hrozbě českých pánů návratem k pohanství (ŽEMLIČKA, *Návrat českých pánů*).

⁴³¹ Petra Žitavského Kronika zbraslavská, FRB IV, s. 26, 37, 44-45 a 52 a dále kap. 3.3, s. 100-101.

⁴³² Kap. 3.3, s. 100-101.

⁴³³ Kronika Jana z Marignoly, FRB III, s. 573-576; Kronika Pulkavova A, FRB V, s. 177-178. Příkladem až překvapivé absence jakýchkoli zmínek (vyjma nástupu a případně smrti) je především Dalimilova kronika, kap. 93 a 94 a NEPLACH, FRB III, s. 477.

⁴³⁴ Ačkoli se tradičně uvádějí sochy, toto čtení není zcela jednoznačné. Srv. PRIX – VŠETEČKOVÁ, *Středověký kostel*, s. 254-255.

a 90. let 13. století, tedy zřejmě za jeho života a z jeho iniciativy; její umístění na východní, tj. nejčestnější stěně presbytáře dává tušit biskupovo sebevědomí. Biskup v pontifikálním rouchu (červenohnědá, na rubu modrá kasule, bílé pallium a běžně světlá alba) s mitrou stojí obrácen do chrámového prostoru, pozdvihuje pravici v žehnajícím gestu a v levici drží berlu jako symbol pastýřského povolání; potud stejný obraz připomínají obě majestátní pečeti. Berla je ovšem opatřena rodovým odřivousem, který má zřejmě zdůraznit Tobiášovu rodovou příslušnost a, co je podstatné, jeho vlastní přihlášení se k ní – podobně jako v případě vybavení svého doprovodu k brněnské konsekraci oděvem s rodovým erbem. Na druhou stranu ovšem nutno podotknout, že dosud nebyl užíván žádný jednotný znak pražského biskupství jako instituce. Vedle letopisu *Zlých let* jde o výraznou ukázkou Tobiášovy snahy, již jsme vystihli v názvu kapitoly; tedy *aby paměť nevypustila* (naše) činy.⁴³⁵

Vraťme se ovšem nazpět k psaným biskupským katalogům, zachovávajícím a kotvícím společenskou paměť a tradici instituce obecně, někdy též i jednotlivých osob. M. Bláhová v jejich poměrně početném a dosud zřejmě neúplném souboru pocházejícím zejména z 15. století rozeznává tři hlavní redakce, což ovšem pro charakteristiku Tobiášovy osoby není příliš podstatné; nejstarší takový zápis pochází z počátku století a zachycuje několik zajímavých informací. Jde v prvé řadě o písařovu notickou *Dominus in Bechyn*, která stojí na počátku dosud i v historické obci zažitého označení dvacátého pátého pražského biskupa Tobiáše přídomkem z *Bechyně*, který se ovšem, jak již bylo ukázáno, vázal k jeho bratranci Tobiášovi/Dobešovi z Kamenice, bechyňskému královskému purkrabí. Za rozšířením této neobratné konstrukce nestojí ani tak písař katalogu samotný, jako spíše jeho pozdější editoři – G. Dobner a o dekádu později F. M. Pelcl, kteří tento pramen uvedli v širší známost a užívání, případně jiní humanističtí a barokní historici přejímající informace z tohoto katalogu.⁴³⁶

Domácí středověká tradice⁴³⁷ tedy připomíná především Tobiášovu politickou roli, její odkaz mohl, na rozdíl od jeho nástupci setřeného odkazu v záležitostech správních a spirituálních, stále alespoň elementárně poučený zájemce sledovat ve veřejném prostoru předhusitských Čech – ať už to jsou opevněné kostely, jednotlivá fresková ztvárnění nebo v kapitulní knihovně přítomné rukopisy a jiné bohoslužebné předměty biskupem věnované. Neodvažuji se soudit, zda mohlo být biskupovo jméno připomínáno v souvislosti s jinými počiny, mj. postavením pražského biskupství a překonáním zlých let – takové úvahy by vyžadovaly další hlubší studium.

---

⁴³⁵ Kyjská freska viz Přílohy, obr. 1, biskupovy pečeti Přílohy, obr. 3. BLÁHOVÁ, *Středověké dějiny*, s. 79-80; PRIX – VŠETEČKOVÁ, *Středověký kostel*, s. 249-257. – Takových galerií, připomínajících ať už jednotlivé osoby, nebo heraldické figury lze v biskupském prostředí sledovat více (namátkou alespoň postava biskupa v ambitu strakonického kláštera, erbovní výzdoba kostela ve Smolnici atp.), a to především pro 14. století. KASÍK, S., *Heraldická výzdoba presbytáře kostela sv. Bartoloměje ve Smolnici*, in: Genealogické a heraldické informace XIX (XXXIV.), Brno 2015, s. 42-66. – Původně zřejmě červenou liturgickou barvu biskupova ornátu snad odkazuje na patrocinium kyjského kostela, zasvěceného sv. Bartoloměji mučedníku.

⁴³⁶ BLÁHOVÁ, *Středověké dějiny*, passim; *Series episcoporum et archiepiscoporum Pragensium*, in: MonHB III, DOBNER, G. (ed.), Praga 1774, s. 38 a mírně odlišně in: SRB II, PELCL, F. M. (ed.), Prag 1784, s. 436. – Vedle spojení biskupa Tobiáše s Bechyní připomíná katalog dále inkastelace jmenovaných kostelů a dary katedrále. – Nezdá se, že by byl vzhledem k existenci zmíněných letopisných svodů a kronikářských prací k dispozici nějaký zásadnější soupis pražských biskupů, podobně jako v případě olomouckého kostela, kde jde o několik nekrologií (viz DUDÍK, B., *Über Nekrologe der Olmützer Domkirche*, in: AÖG 65, 1884, 487-515 a NECHUTOVÁ, J., *Vitae Brunonis*, in: Časopis Moravského muzea – vědy společenské 71, 1986, s. 175-182).

⁴³⁷ V případě zahraničních pramenů pochopitelně není žádná tradice patrná, neboť Tobiáš je připomínám jen velmi ojediněle, a to i tam, kde bychom zmínek čekali více – to mj. je případ popisu *zlých let* ve Štýrské rýmované kronice (Ottokars Österreichische Reimchronik, Teil 1, MGH Dt. Chron. 5.1, s. 233-236, letmá zmínka v. 17679, s. 235; k tomu KOŠÁTKOVÁ, A., *České království v kronice Otakara Štýrského*, diplomová práce FF UK, Praha 2015, s. 63-64).

Neboť tato kapitola, a to zejména pro pohusitské období, hraje roli jakéhosi stručného přehledu Tobiášovy paměti, nejsou zde připomínány zdaleka všechny dostupné práce tohoto typu, ale jen ukázkový výběr textů hrajících významnější roli v širší recepci (zejména Hájkova kronika), či poskytující ucelenější obraz (Paprocký a níže Balbín). Mají-li být na tomto poli vysloveny jakékoli obecnější soudy, bylo by třeba jejich výklad analyzovat v širším záběru, k čemuž zde ovšem není prostor a ani to není cílem studie.

Václav Hájek ve své *Kronice české* (1541) vydatně čerpá a mnohdy celé pasáže přejímá ze *Zlých let*, Zbraslavské kroniky a jeho laudatio staví jako takřka doslovný přepis zmíněného katalogu biskupů. Snad dvě drobnosti stojí za zmínku – jednak Hájkova neobratná formulace o tom, že *bramburský biskup* Gerhard přijal správu diecéze (namísto země, jak uvádějí *Zlá léta*), a dále připomínka křtu nejstaršího Václavova syna, krátce po narození zesnulého Otakara, jemuž měl být biskup kmotrem. To by bylo možné považovat za nepřilíš spolehlivý důkaz pro v předchozí kapitole naznačené možné vztahy biskupa Tobiáše a královských potomků; výše řečené je ovšem stále nutno vnímat v kontextu Hájkovy kroniky jako spíše literárního díla.⁴³⁸

Z podobné textové tradice, ne-li na řadě míst přímo z Hájka, konstruoval biskupův medailon Bartoloměj Paprocký ve svém *Diadochu* (1602); kde líčí Tobiášovo působení jen s drobnými odlišnostmi, a to poměrně schematicky: volba – odepření přístupu ke katedrále – působení na Strahově a v křižovnickém kostele u paty mostu⁴³⁹ – křivdy na církvi, Tobiáš zemským správcem a návrat krále – fundace sv. Tomáše a Zbraslavi – biskupova smrt a laudatio. Pro sledování Tobiášovy paměti není podstatná absolutní chronologie, kterou uvádí Paprocký dosti zmateně, ale spíše znalost (či selektivní výběr) jednotlivých kamínek této mozaiky. Podstatný je fakt, že si oba humanisté všímají jeho politické role, případně dalšího působení po boku krále (obě fundace). Pokud sledujeme Tobiášovo laudatio, je poměrně příznačné, že, ač jde i v tomto případě takřka o překlad výše zmiňovaného katalogu, Paprocký, a po něm celá řada i novějších prací, jeho význam podstatně posouvá. Namísto oné inkastelace jmenovaných kostelů tak dospívá k tomu, že Tobiáš tyto kostely založil a obdaroval. Což pochopitelně paměťové rovině Tobiáše – donátora a fundátora jen prospívá; ostatně obdobně, stále ovšem okrajově vyznívá biskupova činnost i v některých dříve jmenovaných textech.

Pokud dominantní postavou Paprockého a především Hájkova líčení závěru 13. století je literárně jistě přitažlivá osobnost krále Závise, leitmotivem osmnácté kapitoly *Dubraviovy Historiæ Regni Boiemie* (1552) byla zejména otázka vnitřní a zahraniční politiky, a to především Václavovo polské angažmá, ačkoli na řadě míst z Hájka rovněž přebírá, resp. jej překládá. Snad proto také, zřejmě na základě Zbraslavské kroniky, připomíná Tobiášovo domnělé polské tažení z roku 1291; ostatně sám autor, olomoucký biskup Jan Dubravius se pohyboval v nejvyšších sférách střeoevropské politiky a jeho dílo bylo určeno jinému, vzdělanějšímu publiku než předchozí dva texty. Dubravius se navíc vystříhal celé řady ostrých zmínek o útlaku ze strany regenta Oty V., a tedy mu Tobiáš z líčení

---

⁴³⁸ HÁJEK Z LIBOČAN, V., *Kronika Česká*, KOLÁR, J. (ed.), Praha 1981, s. 345-389 (údobí Tobiášova episkopátu), především s. 345, 365 a 389 (tuto starší edici užívám pro její nepoměrně snazší dostupnost).

⁴³⁹ PAPROCKÝ, B., *Diadochos*, s. 309-311. – Křižovnická tradice, kterou zmiňuje jak Paprocký, tak i Hájek (*Kronika Česká*, s. 348), plyne zřejmě ze záměny v 16. století již takřka nefunkčního dominikánského kláštera u sv. Klimenta, který posloužil r. 1281 ke shromáždění zemské obce a volbě Tobiáše zemským správcem a obecně jako podstatné místo setkávání v přemyslovské Praze (ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, s. 70-71) za naproti stojící kvetoucí konvent křižovníků s červenou hvězdou, kde tedy měl Tobiáš *tiše sedět*. Jistým způsobem – ovšem jistě ne u Hájka – mohlo tuto konstrukci potvrzovat i fakt, že z ekonomických důvodů byl pražský arcibiskup v letech 1561-1694 křižovnickým velmistrem (KAVKA, F. – SKÝBOVÁ, A., *Husitský epilog na koncilu Tridentském a původní koncepcí habsburské rekatolizace Čech: počátky obnoveného pražského arcibiskupství 1561-1580*, Praha 1969, s. 172-173).

výrazně nevystupuje a je mu věnována, ve srovnání s jinými podobnými *historiemi*, podstatně menší pozornost.⁴⁴⁰

Pro humanistické, ale rovněž dále připomenuté barokní dějepiscectví v Tobiášově případě platí, že zná především jeho politické působení, případně roli donátora. Vyjma programového soupisu biskupů a jejich činů v Paprockého *Diadochu* se jedná spíše o nepříliš systematické přejímání a vypouštění ze starších předloh. Tobiášův šlechtický původ, jeho současníky právem vyzdvihovaly jako podstatná kvalita pro posílení pozice a zároveň propojení špiček vznikající zemské obce a církevní hierarchie již ve 14. století, nota bene později nebyl podstatný, neboť význam rozrodu, hlásícího se svým jménem k jakémusi Benešovi, upadá již v druhé polovině 14. století a definitivně po husitských válkách. Do jisté míry Tobiášův obraz mohla ovlivnit konfesní příslušnost jednotlivých autorů; výběr výhradně katolických autorů ovšem vychází z faktu, že nekatoličtí autoři se k tématu, až na naprosté a pomínutelné výjimky, nevyjadřují – typicky to sledujeme na Bílejovského *České kronice*, Kuthenově *Kronice o založení země české* nebo impozantní *Historii církevní* Pavla Skály ze Zhoře.⁴⁴¹

Programově se ke kdysi šťastné minulosti obrací jezuita Bohuslav Balbín, jehož pozornost se mj. upírá ke značně idealizované době Karlově, včetně tobiášovskému tématu poměrně blízké *Vita Arnesti* (1664). Spis, podrobně seznamující se stavem dobového poznání a nazírání Arnoštovy doby a připomínající rovněž četné arcibiskupovy zázraky, ovšem nijak neseznamuje s předcházejícím vývojem pražského stolce; to připomínají především mladší *Epitome historica*. Podrobný výtah z Balbínovi dostupných pramenů byl solidním, byť ne vždy spolehlivým základem i pro celou řadu dalších autorů, a to až po Palackého. Balbín postupně v rámci chronologického líčení doby po Moravském poli připomíná Tobiášův šlechtický původ, volbu a svěcení, žalostný stav diecéze (s oblíbenou a většinou autorů citovanou fiktivní odpovědí pražské kapitule o ničení jejích statků vycházející ze *Zlých let*). Dále se přímo vypořádává se vztahem biskupa k Bechyni, když sděluje, že jí Tobiášovi král udělil – ve skutečnosti ji naopak Přemysl Otakar II. biskupství zcizil, což je ovšem vedlejší; o několik stran dále ovšem *Tobiáše Bechyňského* (tj. biskupova bratrance a skutečného bechyňského purkrabí) vysílá k volbě Adolfa Nasavského. Biskupovi pak, s výjimkou vedení výpravy do Krakova, není po návratu mladého Václava ze Špandavy věnována pozornost, a to až do Tobiášovy smrti, kam Balbín zařazuje i na své poměry obšírné laudatio, shrnující dostatečně biskupovo působení. Zde ho rovněž nazývá oním okřídleným *patrie liberator et vindex*, což přisuzuje starší, zřejmě dobové tradici; připomíná jeho zásluhu o český jazyk (snad v kontextu braniborského správcovství), cituje výše zmíněný biskupský katalog (přisuzuje jej době Karlově) a konečně *in extenso* přetiskuje vybrané výňatky z kronik, doplňující konstatování: „*Fuit in omni vita magnificus et splendidus.*“ – ze *Zlých let* popis cesty ke konsekraci, z Františka Pražského zmínku o vojenské biskupově službě, kterou dále rozvíjí a navazuje obtížemi s Řehořovou volbou. Jak patrně, Balbín se od výše zmíněného schématu odklání především skrze absenci výkladu o odepření přístupu ke katedrále (1279–1281); rozvíjí naopak biskupovo kladné hodnocení, pro vlastenecky smýšlejícího jezuitu je rovněž typický důraz na užívání českého jazyka.⁴⁴²

⁴⁴⁰ DUBRAVIUS, *Historiæ Regni Boemiarum*, s. CX–CXVII.

⁴⁴¹ K úpadku jednotlivých větví souhrnně dosud DVORSKÝ, *O starožitném panském rodě*, passim. – K obecnějšímu kontextu humanistické a barokní historiografie přehledně KUTNAR, F. – MAREK, J., *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscectví*, Praha 1997, s. 63–113, práci dále znovu necituji. – Rovněž i jinak velmi podrobné a informované *Commentarii de regni Bohemiarum juribus* (1627) Melchiora Goldasta dějiny pražského biskupství v celém 13. století z ně nejasného důvodu vynechávají (GOLDAST, M., *Commentarii de regni Bohemiarum juribus*, Francofordiæ, J. J. Porcius, 1627, liber V, caput IV (s. 570–580)).

⁴⁴² BALBÍN, *Epitome historica rerum Bohemicarum*, s. 291–299. Jakýmsi doplňkem je dále výběrová edice listin a dalších pramenů vztahujících se k pražskému biskupství a arcibiskupství – BALBÍN, B., *Miscellanea historica Regni*

Poselkyně starých příběhů českých (1700) křižovníka J. F. Beckovského nezapře (a ani nezapírá) textovou i informační závislost na Hájkově tehdy nedostatečně dostupné kronice, kromě toho ovšem výrazně reflektuje vlastní křižovnickou tradici. Přejímá tedy bez výjimky již naznačené schéma událostí z Tobiášova života, v duchu řádové tradice důkladně pojednává osobnost sv. Anežky, pro sledovanou otázku je podstatné především její úmrtí na počátku roku 1282 a pohřeb, jež měl Tobiáš jako nejvyšší duchovní a rovněž přední představitel vlády vést. Ačkoli její smrt a pohřeb v soudobých pramenech převrstvily hrůzy hladomoru a jiných útrap – do souvislosti postavil Anežčinu smrt a bídu v království až Neplach – vyvrací ji nejstarší anežská legenda z 20. let 14. století. Pro vlastenecky, až takřka obrozenecky laděné líčení minulosti umně aktualizoval a promítl Beckovský politickou rovinu napjatého Tobiášova vztahu vůči Braniborům – ať ve vztahu k plenění, vymáhání stále dalších financí nebo *zajetí* mladého krále – do roviny jazykové. Tobiáš se tak v jeho očích stává odpůrcem jazykového vykořenění skrze Branibory: [Otovi V. a Braniborům obecně – D. T.] „*velmi mocně odporoval, když ne jenom v tom osiřelém království českém skrz brandenburský lid vštípenou řeč německou vykořenil, ale zase mnohé chvalitebné řády do téhož království uvedl; neboť on v kostelích slovo boží českou řečí (které se nazývala Řeč Svatých Dědiců – tj. Cyrila a Metoděje, D. T.) kázati, v domech soudních všechny pře touž řečí přednášeti a porovnávatí nařídil.*“⁴⁴³ Jazyková rovina především v díle Balbína a Beckovského, ale též mladší historiografie 19. a počátku 20. století Tobiáše staví do určitého kontrastu s biskupem Brunem, jehož přínos mj. Balbín připomíná v souvislosti s přivedením Němců (německých leníků) na Moravu.

Za připomenutí konečně stojí počátky kritických edic bohemikálních pramenů – především Pitrovi a Pelclovi *Scriptores rerum bohemicarum* a Dobnerova *Monumenta historica Bohemiae*. Zpřístupnění pramenů, pro tobiášovské téma jsou podstatná především *Zlá léta*, *Zbraslavská kronika*, katalog biskupů (*Series*), méně Dalimil a případně též Hájek, ačkoli jeho nejstarší vyprávění byla již Dobnerem kriticky revidována (*Annales Haggeciani* – dovedeno do r. 1198). Na tyto edice již přímo průběžně v textu odkazuje Pelcova *Nová Kronyka česká*, text samotný a ani vylíčení biskupova obrazu se od starších, především Hájka, zásadně neliší, ačkoli je Tobiášova role v některých pasážích spíše marginalizována – s odkazem na Dalimila tak Pelcl přiznává zásluhy o stabilizaci země spíše českým pánům a posléze na sebe veškerou autorovu pozornost strhuje Záviš. V pasáži věnované roku 1296 připomíná biskupovu smrt a stručné shrnutí jeho významu, opírající se opět o *Series* s tím, že jednak správně čte poznámku o opevnění, nikoli zakládání kostelů v jednotlivých centrech (a dovozuje, že tak činil pro zajištění bezpečného slavení liturgie), jednak se vyhýbá vlasteneckým konstruktům spojeným s domnělou Tobiášovou protiněmeckou politikou.⁴⁴⁴

Podstatný nárůst historiografické produkce, počínaje Palackého *Dějiny národu českého*, od poloviny 19. století s sebou, nikoli překvapivě, nepřinesl nijak zásadní proměnu Tobiášova historiografického obrazu; obecně lze sledovat spíše jeho rozptýlení v rámci podrobně pojednávaných politických dějin – ať už jde o Palackého, Tomka, Šustu nebo německy píšící autory. Rozvolnění staršího, poměrně schematického konceptu letopisu totiž vynechává ono biskupské laudatio, které je zásadním nositelem Tobiášovy paměti. *Dějiny diecése pražské* (1874) K. Borového, ale ani jiné podobné práce usilující o systematické shrnutí českých církevních dějin, příliš biskupův obraz nemění; a to platí i pro podstatně mladší a mnohdy dosud užívané přehledy J. Kadlece a B. Zlámala. Borový výše připomenuté

Bohemiae, Decadis I. Liber VI, Archiepiscopalis in duas partes distributus, Pragae, Johannes A. de Dobroslawin 1684.

⁴⁴³ BECKOVSKÝ, *Poselkyně Starých Příběhův Českých*, s. 435-460, zejména s. 435-436, 442 a 459-460 (tam i citace, převedená do moderního pravopisu). K Anežčině pohřbu NEPLACH, FRB III, s. 477; dále viz kap. 3.4, pozn. 403.

⁴⁴⁴ PELCL, *Nowá Kronyka Česká, Djl Třetj: od léta 1230 až do léta 1378*, s. 143-203, zejména laudatio s. 202-203.

Hájkovo schéma redukuje takřka na dobu *zlých let*, přičemž ke zbytku Tobiášova episkopátu jen stručně konstatuje Václavovu náklonnost k církvi a opakuje Balbínovo *patrie liberator et vindex*.⁴⁴⁵

Ačkoli byla jednotlivým stránkám Tobiášova episkopátu (v rámci širších tematických celků), ať už s ohledem na hospodářské, správní, spirituální nebo politické dějiny věnována poválečnou historiografií různě podrobná pozornost – viz úvodní Úvahu – lze obecně přijmout výše naznačenou základní kostru, kterou ovšem pomyslnými měkkými tkáněmi tu patrněji, tu jen ve velmi hrubých náznacích jednotlivé studie, tuto nevyjímaje, doplňují a usilují tak o hlubší poznání Tobiáše z Benešova jako předního muže své doby; jako biskupa, hospodáře a politika. Usilovat na základě značně kusých pramenů o Tobiášově lidské stránce by bylo přinejmenším značně nejisté a navíc, bez konfrontace s důsledky jeho *lidství* rovněž nepřilíš přínosné.⁴⁴⁶

---

⁴⁴⁵ BOROVI, K., *Dějiny diecése pražské*, Praha 1874, s. 119-125.

⁴⁴⁶ Do až takřka intimní blízkosti se dostává jeden z biskupových formulářů (FTB, č. 238, s. 180-181), jímž Tobiáš informuje krále, že se již uzdravil a že spolu s jeho dětmi, které mu byly svěřeny k opatrování, krále očekává. Je ovšem možné, že se jedná o pouhé stylistické cvičení.

Závěry

V úvodu byly připomenuty tři základní roviny, ve kterých byl Tobiášův episkopát sledován a nahlížen, a sice rovina sakrální a správní, vycházející ze samé podstaty biskupské konsekrace, a dále temporální rovina hospodářská a politická. Toto členění se ukázalo být vhodným pro sledování celé řady svým způsobem dosti vzdálených biskupových aktivit, ať už vycházely z biskupského úřadu nebo osobních schopností, zájmů, preferencí a rodového zázemí biskupa Tobiáše; jejich značnou provázanost ovšem demonstruje mimo jiného také celá řada křížových odkazů v poznámkovém aparátu.

Předkládaná studie sice potvrzuje četné starší obecné soudy o Tobiášově významu pro emancipaci pražské diecéze a po zásluze jej řadí mezi *přední z nástupců sv. Vojtěcha*, na řadě míst se ovšem neubrání jistým pochybám; a to především ve vztahu k jeho předchůdci Janu III.⁴⁴⁷ Není totiž příliš nepravděpodobné, že pokud by se dochovaly starší kancelářské pomůcky z doby jeho episkopátu, byla by taková kontinuita, především v záležitostech diecézně-správních poměrně patrná. To ovšem význam biskupa s erbem odřívouso nijak nesnižuje.

Podstatnou otázkou, jež je průběžně pokládána a připomínána, je specifický vliv politicky nestabilních 80. let 13. století na připomenuté Tobiášovy aktivity. Je příznačné, že se biskup v době braniborského správcovství postavil na stranu zemské obce (jejímž byl z rodového hlediska členem) prosazující mj. návrat mladého krále a dodržování zemského míru a následně si i přes strmý vzestup králova otčima Záviše uchoval podstatný vliv na Václava II., a tedy příznivé podmínky k prosazování (byť vždy ne dostatečně úspěšnému) temporálních i spirituálních emancipačních požadavků. Je totiž patrné, že příznivá souhra Tobiášova šlechtictví, rodového zázemí a relativně fungujícího biskupství, jak jej přijal od zvěčnělého Jana, a politických okolností po smrti Přemysla Otakara mu umožnila prosadit a realizovat řadu pro směřování diecéze podstatných kroků. To se týká rovněž snahy o prosazení purkrechtu na biskupských statcích – značná část emfyteutických lokací, jež jsme schopni spolehlivěji zachytit, se týká statků v 80. letech částečně nebo zcela popleněných. Vzhledem k formulářovému charakteru většiny takových dokladů ovšem nelze vyloučit ani Janovo modernizační působení v této oblasti; pokud k tomu docházelo, šlo ale spíše jen o drobné jednotliviny. Onen Tobiášův osobní vliv vynikne zejména ve srovnání s podobně nestabilními lety po olomoucké vraždě a pozicí biskupa Jana IV., voleného předtím ovšem ve značně odlišném kontextu.⁴⁴⁸

Řadu původně formulovaných otázek ovšem zatím nebylo možno dostatečně zodpovědět, zejména vzhledem k nutnému sledování v delším časovém nebo širším geografickém horizontu, případně pro nedostatek pramenů. To se týká jednak vztahu pražského biskupa, metropolitu a kurie, jednak též některých otázek temporálních – za všechny již starší literaturou značně obecně připomínaná otázka, zda se poddaní církevních institucí měli *lépe* než jejich sousedé na statcích světské vrchnosti.⁴⁴⁹

V úsilí o emancipaci pražského biskupa a prosazení jeho role v rámci vlastní diecéze Tobiáš mohl s úspěchem navázat na své předchůdce, především Ondřeje, Mikuláše a Jana III.; na činnosti posledního jmenovaného se ostatně mohl osobně podílet jako kanovník a zejména nejpozději od roku

---

⁴⁴⁷ Jeho osobě se nedávno souhrnně věnovala ve své diplomové práci G. Dykastová, její závěry by ovšem v řadě oblastí bylo vhodné revidovat, mj. s ohledem na analýzu hospodářských otázek a rovněž diplomatického zhodnocení Janovy kanceláře (autorka mj. nemohla znát již mnohokrát citovanou disertační práci L. Führera; DYKASTOVÁ, G., *Jan III. z Dražic*, diplomová práce PedF UK, 2017).

⁴⁴⁸ HLEDÍKOVÁ, *Jan IV.*, s. 24-27; obecně ŽEMLIČKA, *Konec Přemyslovců*, s. 401-437.

⁴⁴⁹ PETRÁČEK, *Člověk, hodnoty a dynamika*, s. 87-91.

1275 také probošt – z tohoto postu byl rovněž k biskupskému úřadu pozdvižen. Nešlo ani tak o jakékoli jednorázové akty, které by jako takové byly obtížně prosaditelné, jako spíše o jakési pozvolné prosazování své moci a pozice v otázkách kanonického práva, biskupova soudnictví a příslušnosti diecézního kléru k němu, a konečně v důrazu na kanonické dosazování jednotlivých farářů. A dále, Tobiášova role při budování farní struktury je nesporná, a to především v případě podstatné a poměrně husté sítě venkovských děkanátů. Síť arcijáhenství a zejména jim podléhajících děkanátů je sice v plném rozsahu možno sledovat až na základě rejstříků papežského desátku z poloviny následujícího století, již Tobiášova kancelářská agenda ovšem připomíná zatím jen příležitostná pověření těchto osob k jednotlivým soudním a správním aktům.

Podstatným, ne-li nejzásadnějším způsobem byl Tobiáš, ale „středoevropští“ biskupové obecně ve styku a kontaktu s *papežstvím* (a obecněji s nadřízenými) v každodenní realitě prostřednictvím koncilních dekretů, synodálních statut a kanonického práva, neboť tyto zásady byly v diecézi prosazovány (resp. být měly). Pomineme-li Tobiášovu účast na würzburském koncilu (1287), byly kontakty biskupství, metropole a kurie velmi omezeny.

Po stránce hospodářské šlo Tobiášovi, po zkušenostech s plněním zboží, ale také jeho zcizováním (zejména ze strany krále) za jeho předchůdců, o konsolidaci těchto statků, jejich obranyschopnost a scelení. Ačkoli celá řada velmi drobných držav (*bona in villa*) uniká jakékoli evidenci, je patrné, že právě Tobiáš uspořádal biskupské statky do té podoby, v níž je zachycuje podrobná arcibiskupská evidence v druhé polovině 14. století; a to bez ohledu na dosud ještě poměrně variabilní označení (*villicacio, provincia, districtus*). Výpadek příjmů ze značné části poničených statků biskupské komoře nahradilo *podýmne*, tedy upravená podoba staršího biskupského desátku odváděného z jednotlivých lánů, nově tedy z každého ohniště. Ačkoli šlo o dávku poměrně nepatrnou (po grošové reformě nejčastěji ½ groše ročně), pokud byla efektivně vybírána, mohla biskupovi výpadky v době neklidu alespoň částečně sanovat.

Biskupovo politické angažmá sledovalo především linii shodnou s jeho ostatními rolemi, tj. především nastolení, resp. zachování zemského míru; to je také důvod Tobiášova jistého stažení se z veřejného působení v 90. letech, ačkoli jinak byl poměrně aktivní. K podstatnému rozvolnění chápání pražského biskupa jako panovníkova kaplana došlo již v průběhu konce 12. a první poloviny 13. století; poměr Tobiáše a krále Václava sice jistě nelze označit za ideální, ale i ve srovnání s volbou jeho nástupců (Řehoře, ale i Jana IV.) vyznívá Tobiášova pozice z řady důvodů pokročile a stabilně.

Biskup se z podstaty svého postavení pohyboval rovněž na královském dvoře, kde zastával řadu především ceremoniálních úloh; v Tobiášově případě se o něj specifickým způsobem dělil s cisterciáckými opaty. Vzory a struktury panovníckého dvora, uzpůsobené ovšem správním, soudním a sakrálním roli, biskup přejímal; jeho malostranský dvůr se do značné míry prolínal s katedrální kapitulou. Hovořit v Tobiášově případě o biskupských mimopražských rezidencích je spíše anachronismus, ačkoli počátky některých hradů na jeho venkovských panstvích jsou patrné.

Závěrečná kapitola, snad poněkud násilně včleněná do oddílu *Politik*, připomíná biskupa v dobové paměti a jeho ohlas v historiografii posledních dvou století.

Jak ovšem již bylo naznačeno, řada témat si žádá hlubší a obšírnější pozornosti a Tobiášovu osobu, nota bene zhodnocení jeho episkopátu nelze touto prací považovat za vyčerpané.

*Kronika končí se, kdo je mrtev, pohřbí se.*⁴⁵⁰

⁴⁵⁰ *Zlá léta*, FRB II, s. 368, citováno podle *Druhé pokračování*, s. 190.

Seznam zkratek

AH – Archaeologia Historica
AH USO – Acta Historica Universitatis Silesianae Opaviensis
AÖG – Archiv für österreichische Geschichte
AR – Archeologické rozhledy
ASČ – Archeologie ve středních Čechách
AUC (PH) – Acta Universitatis Carolinae (Philosophia et Historica)
AUC HUCP – Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis
AUPOL – Acta Universitatis Palackianae Olomucensis
ČČH – Český časopis historický
ČMKČ – Časopis Muzea království Českého
ČMM – Časopis Matice moravské
ČNM – Časopis Národního muzea v Praze
ČSČH – Československý časopis historický
ČSPS – Časopis společnosti přátel starožitností
CMP – Colloquia Mediaevalia Pragensia
DP – Documenta Pragensia
FRB – Fontes rerum Bohemicarum
HD – Hospodářské dějiny
HDEM – Historická demografie
HG – Historická geografie
MGH (SS/Dt. Chron.) – Monumenta Germaniae Historica (Scriptores/Deutsche Chroniken)
MHB – Mediaevalia Historica Bohemica
MonHB – Monumenta Historica Bohemica
MIÖG – Mitteilungen für österreichischen Genschichte
PA – Památky archeologické
PaSČ – Památky středních Čech
PP – Průzkumy památek
PSH – Pražský sborník historický
SAP – Sborník archivních prací
SH – Sborník historický
SHB – Studia Historica Brunensia
SMB – Studia Mediaevalia Pragensia
SNM – Sborník Národního muzea v Praze
SPFFBU – Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské univerzity
SRB – Scriptores Rerum Bohemicarum
SSH – Středočeský sborník historický
VVM – Vlastivědný věstník moravský

Zkratky užívané pro jednotlivé pramenné edice viz níže.

Soupis pramenů a literatury

Prameny

Nevydané

NA Praha, Řád křižovníků s červenou hvězdou

NK ČR, sg. XIX B3, Statuta et necrologium canonicorum regularium S. Augustini monasterii Rudnicensis (nepříliš spolehlivou edici samotného nekrologia fol. 66^v – 117^r připravila DUCHÁČKOVÁ, I., *Roudnické nekrologium. Edice pramene*, bakalářská práce MUNI, Brno 2012, s. 17-52)

Vydané

ACRB – Archivum Coronæ regni Bohemiæ I/1 (1086–1305), HRUBÝ, V. (ed.), Praga 1935.

Beneš Minorita – Benedicti Minoritæ dicti Chronica et eius continuatio, DUŠEK, L. (ed.), in: KLOCZÓWSKI, J. (ed.), *Zakony Franciszkanské w Polsce 1/2-3*, Kraków 1993, s. 323-434.

Cancelaria Arnesti. Formelbuch des ersten Prager Erzbischofs Arnest von Pardubic, TADRA, F. (hrsg.), Wien 1880.

Cancelaria Johannis de Dražic, HLEDÍKOVÁ, Z. (ed.), in: *AUC Philosophica et historica* 2, 1991, s. 29-59.

CDB – Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiæ I (805–1197), FRIEDRICH, G. (ed.), Praga 1904–1907; *II (1198–1230)*, IDEM (ed.), Praga 1912; *III/1–2 (1231–1240)*, FRIEDRICH, G. – KRISTEN, Z. (edd.), Praga 1942–1962; *III/3. Acta spuria et additamenta*, FRIEDRICH, G. – KRISTEN, Z. – BYSTRICKÝ, J. (edd.), Olomucii 2000; *III/4. Index nominum et glossarium*, BYSTRICKÝ, J. (ed.), Olomucii 2002; *IV/1–2 (1241-1253)*, ŠEBÁNEK, J. – DUŠKOVÁ, S. (edd.), Praga 1962–1965; *V/1–3 (1253–1278)*, IDEM (edd.), Praga 1974–1982; *VI/1 (1278–1283)*, SVITÁK, Z. – KRMÍČKOVÁ, H. – KREJČÍKOVÁ, J. – NECHUTOVÁ, J. (edd.), Praga 2006; *VII/5 Scribarum manus continens*, HAVEL, D. (ed.), Brunae 2011; *VII/6 Sigilla continens*, FRIEDRICH, G. – ŠEBÁNEK, J. – DUŠKOVÁ, S. – MARÁZ, K. (edd.), Brunae 2013.

CDM – Codex diplomaticus et epistolaris Moraviæ X (1367–1375), BRANDL, V. (ed.), Brno 1878; *XII (1391–1399)*, IDEM (ed.), Brno 1890.

CIB – Codex iuris Bohemici II/3. Scripta ad rempublicam administrandam spectantia, JIREČEK, H. (ed.), Praha 1889.

CIM – Codex iuris municipalis regni Bohemiæ II. Privilegia královských měst venkovských v království Českém z let 1225 až 1419, ČELAKOVSKÝ, J. (ed.), Praha 1895; *IV/1. Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232–1452*, HAAS, A. (ed.), Praha 1954.

Concilia Germaniæ, Tom. III–IV, SCHANNAT, J. F. – HARTZHEIM, J. (edd.), Colonia Agrippina 1760–1791.

Dalimil – Staročeská kronika tak řečeného Dalimila. Vydání textu a veškerého textového materiálu, DAŇHELKA, J. – HÁDEK, K. – HAVRÁNEK, B. – KVÍTKOVÁ, N. (edd.), Praha 1998.

Das Homiliar des Bischofs von Prag saec. XII., in: *Beiträge zur Geschichte Böhmens, Abtheilung I*, HECHT, F. (ed.), Prag 1863.

Das St. Pauler Formular. Briefe und Urkunden aus der Zeit König Wenzels II., LOSERTH, Johann (hrsg.), Prag 1896.

PAPROCKÝ Z HLOHOL A PAPROCKÉ VŮLE, B., **Diadochos, id est succesio, ginák poslaupnost knijžat a králůw czeských, biskupůw y arcybiskupůw pražských a vssech třech stavůw slawného králowstwj czeského, to gest panského, rytijřského a městského krátce sebraná a wydaná**, Praha, Jan Willenberg 1602.

STEINHERZ, S., **Die Einhebung des Lyonger Zehnten im Erzbisthum Salzburg (1282–1285)**, in: *MIÖG* 14, 1893, s. 1-86.

- DRC** – *Decem registra censuum bohemia compilata ætate bellum husiticum precedente*, EMLER, J. (ed.), Praha 1881.
- Ein Bernaregister des Pilsner Kreises vom Jahre 1379**, EMLER, J. (ed.), Praha 1876.
- BALBÍN, B., **Epitome historica rerum Bohemicarum: quam ob venerationem Christianæ antiquitatis, et primæ in Bohemia collegialis ecclesiæ honorem Boleslaviensem historiam placuit appellare**, Praga, Typis Universitatis Carolo-Ferdinandee in Collegio Soc. Jesu 1677.
- František Pražský** – *Chronicon Francisci Pragensis*, Fontes rerum Bohemicarum (FRB) Series Nova I, ZACHOVÁ, J. (ed.), Praha 1997.
- FTB** – *Formulář Tobiáše z Bechyně (1279–1296)*, NOVÁK, J. B. (ed.), Praha 1903.
- HÁJEK Z LIBOČAN, V., Kronika Česká**, KOLÁR, J. (ed.), Praha 1981.
- GOLDAST, M., Commentarii de regni Bohemiæ juribus**, Francofordiæ, J. J. Porfius, 1627.
- Hamburgisches Urkundenbuch I**, LAPPENBERG, J. M. (ed.), Hamburg 1907².
- Henrici de Heimburg Annales**, MGH Scriptorum XVII, PERTZ, G. H. (ed.), Hannoverae 1861, s. 711-718 (česko-latinské vydání *Letopisové Jindřicha Heimburského*, in: FRB III, EMLER, J. (ed.), Praha 1882, s. 305-322).
- DUBRAVIUS, J., **Historiæ Regni Boemiæ, de rebvs memoria dignis, in illa gestis, ab initio Boiemorum, qui ex Illyria venientes, eandem Boemiam, in medio propemodum superioris Germaniæ sitam, occupauerunt. Libri XXXIII, ex fide tandem narrationeque historica scripti, absolutique, & in lucem iam primum æditi, sat videlicet citô, si sat bene**, Prostějov, Jan Günther 1552.
- Indikační skici** – Císařské povinné otisky stabilního katastru – indikační skici, zpřístupnil Ústřední archiv zeměměřičství a katastru v Praze, dostupné on-line z: archivnimapy.cuzk.cz.
- Kronika **Jana z Marignoly**, in: FRB III, EMLER, J. (ed.), Praha 1882, s. 485-604.
- JARLOCH** – *Letopis Jarlocha, opata kláštera milevského*, in: FRB II, EMLER, J. (ed.), Praha 1874, s. 461-516 (moderní překlad *Milevský letopis. Zápisky Vincentia, Jarlocha a Ansberta*, KERNBACH, A. – MORAVCOVÁ, M. (edd.), Praha 2013, s. 79-125).
- KANOVNÍK VYŠEHRADSKÝ** – *Canonici Wissegradensis continuatio Cosmæ*, in: FRB II, EMLER, J. (ed.), Praha 1874, s. 201–237 (moderní překlad *Pokračovatelé Kosmovi*, BLÁHOVÁ, M. – HRDINA, K. (edd.), Praha 1974, s. 37-75).
- KLL I** – *Katalog listin a listů k VII. dílu českého diplomatáře I (květen 1283–květen 1287)*, HAVEL, D. (ed.), Brno 2011.
- KONSTITUCE IV. LATERÁNU** – *Konstituce Čtvrtého lateránského koncilu*, PUMPROVÁ, A. – PSÍK, R. (přel.), in: ANTONÍN, R. A KOL., *Čtvrtý lateránský koncil a české země ve 13. a 14. století*, Praha 2020, s. 353-400.
- KOSMAS** – *Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag*, BRETHOLZ, B. (hrsg.), MGH SS rer. Germ. NS, München 1995. Český překlad Kosmas, Kronika Čechů, HRDINA, Karel – BLÁHOVÁ, Marie – WIHODA, Martin – MORAVCOVÁ, Magdaléna (edd.), Praha 2011.
- Kronika Pražského kostela** – *Cronica ecclesiæ Pragensis Benessii Krabice de Weitmile*, in: FRB IV, EMLER, J. (ed.), Praha 1874, s. 459–548 (česky *Kroniky doby Karla IV.*, BLÁHOVÁ, M. – PAVEL, J. – ZACHOVÁ, J. (edd.), Praha 1986, s. 173–269).
- LE** – *Libri erectionum archidiocesis Pragensis sæculo XIV. et XV. I (1358–1376)*, BOROVÝ, C. (ed.), Praga 1873; *II (1375–1388)*, IDEM (ed.), Praga 1878; *IV (1390–1397)*, IDEM (ed.), Praga 1883.
- Legenda Blahoslavené Anežky a čtyři listy sv. Kláry**, VYSKOČIL, J. K. (ed.), Praha 1932.
- Les registres de Nicolas IV., Recueil des bulles de ce pape, Partie 5**, LANGLOIS, E. (ed.), Paris 1891.
- PRAŽÁK, J., **Pražská vizitační statuta z roku 1244**, in: Studie o rukopisech 14, 1975, edice s. 161-163.

LETOPISY ČESKÉ – *Letopisy české od r. 1196 do roku 1278*, in: FRB II, EMLER, J. (ed.), Praha 1874, s. 282-303 (novější, avšak méně vhodný překlad *Pokračovatelé Kosmovi*, BLÁHOVÁ, M. – HRDINA, K. (edd.), Praha 1974, s. 92-102, 106-114).

Literarische Reise nach Italien im Jahre 1837 zur Aufsuchung von Quellen der böhmischen und mährischen Geschichte, PALACKY, F. (ed.), Prag 1838.

Miscellanea historica Regni Bohemiæ, Decadis I. Liber VI, Archiepiscopalis in duas partes distributus, BALBÍN, B. (ed.), Praga, Johannes A. de Dobroslawin 1684.

NFTB – *Nově nalezený zlomek formuláře biskupa Tobiáše z Bechyně (1279–1296)*, ŠEBESTA, Eduard (ed.), Praha 1905.

NOVÝ, R. (ed.), **Nejstarší český urbář z let 1283–84**, in: ČSČH 8, 1960, č. 2, edice s. 221-227.

NEPLACH – *Neplacha, opata opatovického, krátká Kronika římská a česká*, FRB III, EMLER, J. (ed.), Praha 1882, s. 451-484.

PELCL, F. M., **Nowá Kronyka Česká, Djl Třetj: od léta 1230 až do léta 1378**, Praha, Fr. Jeřábek st. 1796.

HLAVÁČEK, I. (ed.), **Nový zlomek formuláře Tobiáše z Bechyně**, in: ČSČH 6, 1958, s. 545-561.

Ottokars Österreichische Reimchronik, Teil 1, MGH Dt. Chron. 5.1, SEEMÜLLER, J. (ed.), Hannover 1890.

Petra Žitavského Kronika zbraslavská, in: FRB IV, EMLER, J. (ed.), Praha 1884, s. 3–337 (česky: Zbraslavská kronika: Chronicon Aulae Regiae, HEŘMANSKÝ, F. – MERTLÍK, R. – FIALA, Z. – BLÁHOVÁ, M. (edd.), Praha 1975).

BECKOVSKÝ, J. F., **Poselkyně Starých Příběhův Českých, Aneb Kronyka Česka, Od Prwnjho do nyněgssy Země České Přejchozu Dwauch Knjžat Charwátských Čzecha y Lecha Wlastnjch Bratřj Až do Sstiasného Panowánj Cýsaře Ržjmského, Krále Českého, [et]c. Ferdynanda Prwnjho Wždyckny Wjtěze Slawného**, Praha, J. K. Jeřábek 1700.

Pražské synody a koncily předhusitské doby, POLC, J. V. – HLEDÍKOVÁ, Z. (edd.), Praha 2002.

Protocollum visitationis archidiaconatus Pragensis annis 1379–1382 per Paulum de Janowicz archidiaconum Pragensem factæ, HLAVÁČEK, I. – HLEDÍKOVÁ, Z. (edd.), Praga 1973.

Kronika Pulkavova – *Pribiconis de Radenin dicti Pulkavæ Chronicon Bohemiæ*, in: FRB V, GOLL, J. (ed.), Praga 1893, s. 1–326, (česky *Kroniky doby Karla IV.*, BLÁHOVÁ, M. – PAVEL, J. – ZACHOVÁ, J. (edd.), Praha 1986, s. 269–445).

RBM – *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiæ et Moraviæ II (1253–1310)*, EMLER, J. (ed.), Praga 1882; *III (1311–1333)*, IDEM (ed.), Praga 1890; *IV (1333–1346)*, IDEM (ed.), Praga 1892; *V.1–5 (1346–1355)*, RYNEŠOVÁ, B. – SPĚVÁČEK, J. – ZACHOVÁ, J. (edd.), Praga 1958–2005; *VI. 1–3 (1355–1358)*, MENDEL, B. – LINHARTOVÁ, M. (edd.), Praga 1928–1954; *VII. 1–5 (1358–1363)*, IDEM (edd.), Praga 1954–1964.

RDP – *Registra decimarum papalium čili Registra desátků papežských z diecéze Pražské*, TOMEK, W. W. (ed.), Praha 1873.

Regula Benedicti, FRANCEOVÁ, A. – ENGELHART, V. – KOUPILOV, O. (edd.), Praha 1998.

RTT – *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum I*, EMLER, J. (ed.), Praga 1870.

Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, Tom. 23, MANSI, G. D. (ed.), Venetiis 1779.

Series episcoporum et archiepiscoporum Pragensium, in: Monumenta Historica Bohemica III, DOBNER, G. (ed.), Praga 1774, s. 37-42 a jiná, mírně odlišná edice in: Scriptorum rerum Bohemicarum II, PELCL, F. M. (ed.), Prag 1784, s. 435-445.

PODLAHA, A., *Series præpositorum, decanorum, archidiaconorum aliorumque prælatorum et canonicorum s. metropolitanæ ecclesiæ Pragensis a primordiis usque ad præsentia tempora*, Prague 1912.

Synodicon Herbipolense, Geschichte und Statuten der im Bisthum Würzburg gehalten Concilien und Dioecesansynoden, HIMMELSTEIN, F. X. (ed.), Würzburg 1855.

Summa Gerhardi. Ein Formelbuch aus der Zeit Johann von Böhmen 1336-1345, TADRA, F. (hrsg.), Wien 1882.

Über Formelbücher zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte. Nebst Beilagen. Ein Quellenbeitrag zur Geschichte Böhmens und der Nachbarländer im XIII., XIV. und XV. Jahrhundert, Teil I–II, PALACKY, F. (ed.), Prag 1842 a 1847.

Účet pokladníka pražského arcibiskupství z let 1382–1383, CHALOUPECKÝ, V. (ed.), Praha 1912.

Zlá léta – Vypravování o zlých létech po smrti krále Přemysla Otakara II., in: FRB II, EMLER, J. (ed.), Praha 1874, s. 335–368 (moderní překlad *Pokračovatelé Kosmovi*, BLÁHOVÁ, M. – FIALA, Z. (ed.), Praha 1974, s. 145-190.)

DOBIÁŠ, J. (ed.), *Zlomky nového rukopisu formuláře biskupa pražského Tobiáše*, in: Sborník prací věnovaných prof. Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám. Praha 1931, s. 79-92.

Viléma, děkana kapituly vyšehradské Život Arnošta, arcibiskupa pražského, in: FRB I, TRUHLÁŘ, J. (ed.), Praha 1873, s. 385–400.

Literatura

ANDĚL, R., a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy*, Praha 1984.

ANDERLE, J. – KAREL, T. – ŠVÁBEK, V., *Městský hrad v Rokycanech*, in: AH 19, 1994, s. 71-77.

ANTONÍN, R. – BOROVSÝ, T., *Panovnické vjezdy na středověké Moravě*, Brno 2009.

ANTONÍN, R., *Čtvrtý lateránský koncil a české země ve 13. a 14. století*, Praha 2020.

ANTONÍN, R., *Mendikanti a české země za vlády posledních Přemyslovců*, in: ČMM 138, 2019, č. 1, s. 3-50.

ANTONÍN, R., *S kým se přel biskup Ondřej? K meandrům v právní krajině Čech na počátku 13. století na základě „známého příběhu“*, in: NODL, M. – WECOWSKI, P. (edd.), *Právní kultura středověku*, Praha 2016, s. 45-63.

ANTONÍN, R., *Zahraniční politika krále Václava II. v letech 1283-1300*. Brno 2009.

BALETKA, T., *Olomoucké biskupství a proměny jeho správního organismu mezi středověkem a novověkem*, BOBKOVÁ, L. – KONVIČNÁ, J. (eds.), *Korunní země v dějinách českého státu III: Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.-17. století*, Praha 2007, s. 161-170.

BALETKA, T., *Páni z Kravař : z Moravy až na konec světa*, Praha 2003.

BÁRTA, S., *Zástavní listiny Zikmunda Lucemburského na církevní statky (1420–1437)*, Brno 2016.

BERÁNEK, K. – DVOŘÁK, M., *Nejstarší privilegia města Českého Brodu*, in: SSH roč. 25, 1999, s. 3–47.

BEREND, N., *At the Gate of Christendom: Jews, Muslims and 'Pagans' in Medieval Hungary, c. 1000–c. 1300*, London 2001.

BEREND, N., *How many Medieval Europes? The „Pagans“ of Hungary and Regional Diversity in Christendom*, in: LINEHAN, P. – NELSON, J. L. (edd.), *The medieval World*, London – New York 2003, s. 77-92.

BLÁHOVÁ, M., *Hladomor v Čechách roku 1282 a jeho reflexe v české středověké historiografii*, in: DP 16, 1998, s. 161-170.

- BLÁHOVÁ, M., *Pražské školy předuniverzitního období*, in: DP 11, s. 26-39.
- BLÁHOVÁ, M., *Středověké dějiny pražského biskupství jako pramen dějin církevní správy*, in: XXVII. Mikulovské sympozium 2002, Brno 2003, s. 77-89.
- BOHÁČ, Z., *Pozemková držba pražského arcibiskupství v době předhusitské*, in: HG 18, 1979, s. 165-203.
- BOHÁČEK, M., *Das römische Recht in der Praxis der Kirchengenichte der böhmischen Länder im 13. Jahrhundert*, in: Studia Gratiana 11, 1967, s. 273-304.
- BOHÁČOVÁ, I. – FROLÍK, J. – CHOTĚBOR, P. – ŽEGLITZ, J., *Bývalý biskupův dům na Pražském hradě*, in: AH 11, 1986, s. 117-126.
- BOLINA, P., *Kde byl přepaden biskup Jindřich Zdík roku 1145?*, in: ČMM 122, 2003, č. 2, s. 343-373.
- BOLINA, P., *Konec, nebo začátek diskuse o problematice desátků v českém středověkém státu?*, in: SMB 2, 2016, s. 291-298.
- BOROVÝ, K., *Dějiny diecéze pražské*, Praha 1874.
- BRAVERMANNOVÁ, M., *Hroby pražských biskupů v katedrále sv. Víta na Pražském hradě: Předběžné sdělení*, in: AH 29, 2004, s. 599-613.
- BUBEN, M., *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, Praha 2000.
- BURKHARD, R., *Das Zweite Konzil von Lyon (1274)*, Paderborn 1990.
- ČECHURA, J., *Dvě studie k sociálně ekonomickému vývoji klášterního velkostatku v předhusitských Čechách*, in: SNM řada A 42, 1988, č. 1, s. 1-72.
- ČERNUŠÁK, R. T., *Vztah diecézního kléru a dominikánů v českých zemích ve středověku (do r. 1419)*, in: Studia theologica I, 1999, s. 50-53.
- ČERNUŠÁK, T. A KOL., *Papežství a české země v tisíciletých dějinách*, Praha 2017.
- ČIHÁKOVÁ, J., *Opevnění Malé Strany od 9. do 13. století*, in: Staletá Praha 25, 2009, č. 1, s. 2-30.
- DOBIÁŠ, J., *Dějiny královského města Pelhřimova, Díl I.*, Pelhřimov 1927.
- DOBIÁŠ, J., *Zaniklé osady na Pelhřimovsku*, in: Národopisný věstník Československý XIII, 1918, s. 62-72.
- DOLEŽALOVÁ, E., *Arcijáhensství*, in: PÁNEK, J. (ed.), *Akademická encyklopedie českých dějin I*, Praha 2009, s. 75-76.
- DOLEŽALOVÁ, E., *Svěcenci pražské diecéze 1395–1416*, Praha 2010.
- DOLEŽALOVÁ, E., *Teorie a praxe svěcení kleriků v předhusitských Čechách*, in: Církevní správa a její písemnosti na přelomu středověku a novověku, Praha 2003, s. 171-181.
- DUDÍK, B., *Über Nekrologe der Olmützer Domkirche*, in: AÖG 65, 1884, 487-515.
- DURDÍK, T. – BOLINA, P., *Hrady pražského biskupství (arcibiskupství)*, in: AH 21, 1996, s. 291-306.
- DURDÍK, T., *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 2000.
- DUŠEK, L., *Kronika tzv. Beneše Minority a její pokračování*, in: Minulostí Západočeského kraje 26, s. 7-112.
- DUŠKOVÁ, S., *Formulář Tobiáše z Bechyně v světle listin pražských biskupů*, in: SPFFBU řada C 14, 1965, č. 12, s. 53-71.
- DVORSKÝ, F., *O starožitném panském rodě Benešoviců, Část I: O Benešovcích – vyjímaje rod pánů z Kravař*, Praha 1907.
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D., *Braniboři v Čechách a zjetí Václava II. (česko-braniborské vztahy ve 13. století)*, in: BOBKOVÁ, L. – KONVIČNÁ, J. (edd.), *Korunní země v dějinách českého státu II*, Praha 2005, s. 129-158.
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D., *K modelu středověkého panovnického dvora jako sociálního systému*, in: ČČH 107, 2009, č. 2, s. 309-335.
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D., *Královský dvůr Václava II.*, Praha 2011.
- DVOŘÁK, M., *Český Brod: Stručné dějiny*, Český Brod 1992.

- DYKASTOVÁ, G., *Jan III. z Dražic*, diplomová práce PedF UK, 2017.
- ELBEL, P., *Oficialát v olomoucké diecézi ve středověku (po počátku v 50. letech 13. století do 50. let 15. století)*, in: KRAFL, P. (ed.), *Sacri canones servandi sunt : ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV*, Praha 2008, s. 324-342.
- FIALA, Z., *Správa a postavení církve v Čechách od počátku 13. do poloviny 14. století*, in: SH 3, 1955, s. 64-88.
- FROLÍK, J., *Archeologický výzkum Českého Brodu v letech 1994–1995*, in: AR 48/4, 1996, s. 737–747.
- FROLÍK, J., *Archeologický výzkum městského opevnění v Českém Brodě v roce 1997*, in: ASČ 2, 1998, s. 385–394.
- FÜHRER, L., *Listina pražských biskupů v pozdním 13. století. Diplomatická analýza a její metody v době transformace*, disertační práce FF MUNI, Brno 2019.
- FÜHRER, L., *Litteræ ad beneficia ecclesiastica: sonda do fungování biskupské kanceláře na konci 13. století*, in: SHB 60, 2013, č. 1-2, s. 41-63.
- FÜHRER, L., *Prezentační právo a jeho projevy v pražské diecézi ve druhé polovině 13. století*, diplomová práce FF MUNI, Brno 2011.
- GERSDORFOVÁ, Z. – HLOŽEK, J. – MENŠÍK, P. – PROCHÁZKA, M., *Příspěvek k otázce interpretace lokalit Skalice a Hradiště u Sepekova*, in: CHVOJKA, O. (ed.), *Archeologické prospekce a nedestruktivní archeologie v Jihočeském kraji, kraji Vysočina, Jihomoravském kraji a v Dolním Rakousku*, České Budějovice 2013, s. 113-122.
- GERSDORFOVÁ, Z., *Páni erbu zelené růže na stříbrném poli*, disertační práce FF UK, Praha 2019.
- GRAUS, F., *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské, Díl II*, Praha 1957.
- GRAUS, F., *Mor, flagelanti a vraždění Židů*, Praha 2020.
- HANNAPPEL, M., *Die in Aschaffenburg tagenden Mainzer Provinzialsynoden*, in: *Aschaffenburger Jahrbuch für Geschichte, Landeskunde und Kunst des Untermaingebietes* 4, 1957, č. 1, s. 439-461.
- HANUŠ, O. P., *Vývoj osídlení osmi vsí, které tvořily bývalé panství Vršovice v okrese lounském*, in: *Lounsko : ročenka za rok 1946*, Praha 1947, s. 20-49.
- HEFELE, J. K., *Konziliengeschichte, Band IV*, Freiburg i. B. 1890.
- HEJHAL, P., *Počátky středověké kolonizace české části Českomoravské vrchoviny*, disertační práce FF MUNI, 2012
- HERBERS, K., *Geschichte des Papsttums im Mittelalter*, Darmstadt 2012.
- HLAVÁČEK, I., *Der diplomatische Verkehr der böhmischen Partner mit der Kurie bis zum Tode Wenzels I.*, in: Hlaváček, I. – HRDINA, J. (eds.), *Facta probant homines : sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Dr. Zdeňky Hledíkové*, Praha 1998, s. 165-180.
- HLAVÁČEK, I., *Poznámky k itinerářům a mobilitě pražských a olomouckých biskupů konce 13. století*, in: *Od knížat ke králům : sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*, Praha 2007, s. 209-218.
- HLAVÁČEK, I., *Zum Alltagsleben in böhmischen Klöstern des Spätmittelalters mit besonderer Berücksichtigung der Augustiner-Chorherren. Die Aussagen des Raudnitzer Nekrologs*, in: *Klösterliche Sachkultur des Spätmittelalters*, Wien 1980, s. 169-193.
- HLEDÍKOVÁ, Z. – POLC, J. V., *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, Praha 2002.
- HLEDÍKOVÁ, Z., *(Arci)biskupský dvůr v Praze do doby husitské*, DP 9, 1991, č. 2, s. 341-360.
- HLEDÍKOVÁ, Z., *Arnošt z Pardubic: Arcibiskup, zakladatel, rádce*, Praha 2008.
- HLEDÍKOVÁ, Z., *Biskup Jan IV. z Dražic*, Praha 1991.
- HLEDÍKOVÁ, Z., *Biskup*, in: NODL, M. – ŠMAHEL, F. (edd.), *Člověk českého středověku*, Praha 2002, s. 139-165.
- HLEDÍKOVÁ, Z., *Biskupské a arcibiskupské centrum ve středověké Praze*, in: PSH 27, 1994, s. 5-25.

- HLEDÍKOVÁ, Z., *Kapituly s biskupskou kolací v Čechách do doby husitské a jejich místo v církevní správě*, in: VEBR, L. (ed.), *In memoriam Zdeňka Fialy: z pomocných věd historických*, Praha 1978, s. 41-60.
- HLEDÍKOVÁ, Z., *Počátky avignonského papežství a české země*, Praha 2013.
- HLEDÍKOVÁ, Z., *Pražská metropolitní kapitula, její samospráva a postavení do doby husitské*, in: SH 19, 1972, s. 5-48.
- HLEDÍKOVÁ, Z., *Pronikání kuriálního centralismu do českých zemí (na dokladech provizních listin do roku 1342)*, přetisk in: TÁŽ, *Svět české středověké církve*, Praha 2010, s. 401-440.
- HLEDÍKOVÁ, Z., *Svět české středověké církve*, Praha 2010.
- HLEDÍKOVÁ, Z., *Venkovské děkanáty ve středověkých Čechách*, in: SOUKUP, L. (ed.), *Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc., k 65. narozeninám*, Praha 1995, s. 112-123.
- HOFFMANN, F., *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009.
- HOLINKA, R., *Sektářství v Čechách před revolucí husitskou*, Praha 1928.
- HORNÍČKOVÁ, K., *Pražský biskup Meinhard a umělecký patronát ve 12. století*, in: STUDNIČKOVÁ, M., *Čechy jsou plné kostelů: kniha k počtě Anežky Merhautové*, Praha 2010, s. 245–249.
- HOSÁK, L., *O nejstarších dějinách Kojetína: (příspěvek k metodologii historicko-vlastivědné práce)*, in: VVM 12, 1957, č. 2, s. 47-51.
- HRABOVÁ, L., *Biskup Bruno ze Schauenburgu a hospodářské přeměny na Moravě ve XIII. století*, in: FIFKOVÁ, R. (red.), *Sága moravských Přemyslovců*, Olomouc 2006, s. 145-152.
- HRABOVÁ, L., *Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století*, Praha 1964 (AUPOL Facultas philosophica 20, Historica 6).
- HRDINA, J., *Papežské odpustkové listiny pro duchovenské instituce pražské a olomoucké diecéze (1197-1342)*, in: HLAVÁČEK, I. – HRDINA, J. (eds.), *Facta probant homines : sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Dr. Zdeňky Hledíkové*, Praha 1998, s. 205-220.
- HRUBÝ, V., *Příspěvek ke kritice formulářové sbírky biskupa Tobiáše z Bechyně*, in: ČMKČ, roč. 89, 1915, s. 289–297 a 385–395.
- CHALOUPECKÝ, V., *Jan IV. z Dražic, poslední pražský biskup*, Praha 1908.
- CHARVÁTOVÁ, K., *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420, díl II*, Praha 2014.
- CHARVÁTOVÁ, K., *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420, díl III*, Praha 2018.
- CHARVÁTOVÁ, K., *Ota Durynský, zbraslavský opat a kronikář*, in: MHB 20, 2017, č. 1, s. 39-58.
- CHARVÁTOVÁ, K., *Václav II.*, Praha 2007.
- CHARVÁTOVÁ, K., *Založení cisterciáckého kláštera Aula Regia na Zbraslavi*, in: *Marginalia Historica* 1, 2010, s. 12-40.
- JAN, L., *Královské vilikace za vlády Václava II.*, in: BOROVSÝ, T. – JAN, L. – WIHODA, M. (edd.), *Ad vitam et honorem : profesor Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*, Brno 2003, s. 247-259.
- JAN, L., *Milota z Dědic. Zpráva o věrné službě a mýtu o zradě*, in: NOVÁK, F. (red.), *Campana codex civitas : Miroslao Flodr octogenario*, Brno 2009, s. 248-265.
- JAN, L., *Nezdařený pokus Václava II. o přenesení mělnické kapituly ke královské kapli Všech Svatých*, in: SPFFBU řada C 50, 2003, s. 65-74.
- JAN, L., *Václav II.: Král na stříbrném trůně*, Praha 2015.
- JAN, L., *Věrně po boku svého krále. Bruno ze Schaumburku*, in: JAN, L. – DRAHOŠ, Z. (ed.), *Osobnosti moravských dějin (1)*, Brno 2006, s. 63–76.
- JAN, L., *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*, Brno 2000.
- JIREČEK, H., *Antiquæ Bohemiæ usque ad editum sæculi XII. Topographia historica*, Prag – Wien 1894.
- JUREK, T., *Historia Polski do 1572*, Warszawa 2013.

- JUREK, T., *Testament Henryka Probusa. Autentyk czy falsyfikat?*, in: *Studia Źródloznawcze, Commentationes* 35, 1994, s. 79-99.
- KADLEC, J., *Bischof Tobias und die Prager Diözese während seiner Regierungszeit (1278-1296)*, in: *Beiträge zur Geschichte des Bistums Regensburg* 6, 1972, s. 119-172.
- KADLEC, J., *Das Augustiner-Generalstudium bei Sankt Thomas zu Prag in der vorhussitischen Zeit*, in: *Augustiniana* 17, 1967, s. 389-401.
- KADLEC, J., *Das Augustinerkloster Sankt Thomas in Prag vom Gründungsjahr 1285 bis zu Hussitenkriegen: Mit Edition seines Urkundenbuches*, Würzburg 1985.
- KADLEC, J., *Přehled českých církevních dějin, Díl 1*, Praha – Zlín 1991.
- KALHOUS, D., *Berounská sídelní komora v raném a vrcholném středověku (před r. 1419)*, in: *MHB* 18, 2015, č. 2, s. 7-68.
- KALHOUS, D., *K otázce desátků v českých zemích doby přemyslovské*, *SMB* 2, 2016, s. 299-308.
- KASÍK, S., *Heraldická výzdoba presbytáře kostela sv. Bartoloměje ve Smolnici*, in: *Genealogické a heraldické informace XIX (XXXIV.)*, Brno 2015, s. 42-66.
- KAVKA, F. – SKÝBOVÁ, A., *Husitský epilog na koncilu Tridentském a původní koncepcie habsburské rekatolizace Čech: počátky obnoveného pražského arcibiskupství 1561-1580*, Praha 1969.
- KEJŘ, J., *K rozšíření kanonistických rukopisů v českých zemích*, in: KRAFL, P. (ed.), *Sacri canones servandi sunt : ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV*, Praha 2008, s. 363-370.
- KEJŘ, J., *Trhy a trhové vsi v Čechách a na Moravě*, in: *Právněhistorické studie* 28, 1987, s. 9-44.
- KEJŘ, J., *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998.
- KLÁPŠTĚ, J., *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2012.
- KOL. AUT. *Theologische Realenzyklopädie* 5, Berlin 1980, heslo „Beichte“ s. 411–439.
- KOL. AUT., *Beroun*, Praha 2008.
- KOL. AUT., *Rokycany*, Praha 2011.
- KOL. AUT., *Lexikon für Theologie und Kirche* V., Freiburg i. B. 1993³.
- KOMÁROVÁ, M., *Olomoucký biskup Dětřich a jeho dvůr*, diplomová práce FF MUNI, Brno 2011.
- KOŠÁTKOVÁ, A., *České království v kronice Otakara Štýrského*, diplomová práce FF UK, Praha 2015.
- KRAFL, P., *Církevní právo v Čechách a na Moravě ve 13.–15. století*, in: TÝŽ (ed.), *Sacri canones servandi sunt*, s. 81-123.
- KRAFL, P., *Synody a statuta olomoucké diecéze období středověku*, Praha 2014.
- KREJČÍK, T., *Pečeť v kultuře středověku*, Ostrava 1998.
- KRISTEN, Z., *Známá – neznámá listina markraběte Přemysla pro moravské statky pražského biskupství z r. 1233*, in: *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci* č. 88, 1960, s. 129-139.
- KROFTA, K., *Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské I-VI*, in: ČČH 10–14, 1904–1908.
- KUBÍČKOVÁ-ČÁDOVÁ, B., *K počátkům pražského oficialátu*, in: *Sborník příspěvků k dějinám královského hlavního města Prahy* 5, 1932, s. 391-479.
- KUBÍN, P., *Sedm přemyslovských kultů*, Praha 2011.
- KUBŮ, E., *Pozemková držba kláštera kladrubského v době předhusitské (do r. 1420)*, in: *HG* 18, 1979, s. 205-232.
- KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl I.*, Praha 1996.
- KURKA, J., *Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký, diecéze litomyšlská. Místopis církevní do roku 1421*, Praha 1915.
- KUTHAN, J. – ROYT, J., *Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha: svatyně českých patronů a králů*, Praha 2011.

- KUTHAN, J., *Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Města – hrady – kláštery – kostely*, Vimperk 1994.
- KUTNAR, F. – MAREK, J., *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 1997.
- LALIK, T., *Pauperes w dokumentach czeskich poczatków XIII wieku*, in: *Cultus et cognitio. Studia z dziejów srednowiecznej kultury*, Warszawa 1976, s. 323-331.
- LÁNÍK, J., *Vývoj pozemkové držby pražského arcibiskupství od 10. do 14. století*, in: HG 20, 1982, s. 113–123.
- LÍBAL, D., *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, Praha 2001.
- LUTOVSKÝ, M. – PETRÁŇ, Z., *Slavníkovci: mýtus českého dějepisectví*, Praha 2004.
- LUTOVSKÝ, M., *Několik poznámek k problematice slavníkovské domény*, in: AR 47, 1995, č. 2, s. 239-245.
- MACÁK, A., *Počátky Horšovského Týna*, in: ČSPS 61, 1953, s. 43-47.
- MACIEJEWSKI, J., *Adventus episcopi: pozaliturgiczne aspekty inauguracji władzy biskupiej w Polsce średniowiecznej na tle europejskim*, Bydgoszcz 2013.
- MALECZEK, W., *Die Urkunden des päpstlichen Legaten Johannes Boccamazza, Kardinalbischofs von Tusculum, aus den Jahren 1286 und 1287*, in: *Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde* 59, 2013, s. 35-132.
- MARÁZ, K., *Václav III. (1289-1306) : poslední Přemyslovec na českém trůně*, České Budějovice 2007.
- MARTÍNEK, Z., *Pelhřimov. Historie, kultura, lidé*, Praha 2014.
- MARTÍNKOVÁ, L., *K tzv. rynárecké listině z roku 1203 a jejím konfirmacím*, in: SHB 52, 2003, s. 17-29.
- MARTÍNKOVÁ, L., *Regionální historiografie*, in: KÁBOVÁ, H. – KOUCKÁ, I. a kol., *Josef Dobiáš (1888–1972). Život a dílo*. Praha – Pelhřimov 2019, s. 98-119.
- MAŘÍKOVÁ, M., *Finance v životě pražské metropolitní kapituly: hmotné zabezpečení kanovníků optikou účetních rejstříků z let 1358-1418*, Praha 2018.
- MENDL, B., *Z předzvěstí českého humanismu: pořadatel letopisů pražských*, in: MENDL, B. – JENŠOVSKÝ, B. (red.), *Sborník prací věnovaných Janu Bedřichu Novákovi k šedesátým narozeninám 1872–1932*, Praha 1932, s. 60-85.
- MEZNÍK, J., *Vlastníci a držitelé hradů a měst na Moravě 1350–1410*, in: SPFFBU C 45, 1998, s. 51-64.
- MODZELEWSKI, K., *Chłopi w monarchii wczesnopiastowskiej*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987.
- MÜLLER, J. R., *Zur Verpfändung sakraler Kultgegenstände an Juden im mittelalterlichen Reich: Norm und Praxis*, in: HIRBODIAN, S. – JÖRG, CH. – KLAPP, S. – MÜLLER, J. R. (hrsg.), *Pro multis beneficiis: Festschrift für Friedhelm Burgard*, Trier 2012.
- MUNZAR, J. – PAŘEZ, J., *Historické povodně a jejich vliv na krajinu a sídla v dolním Poohří*, in: HG 29, 1997, s. 211-237.
- NEČADA, V., *Topografie kostelní sítě a klérus řečického děkanátu do doby husitské*, diplomová práce FF MUNI, 2020.
- NEJEDLÝ, Z., *Dějiny husitského zpěvu, Díl I. Zpěv předhusitský*, Praha 1954.
- NECHUTOVÁ, J., *Vitae Brunonis*, in: *Časopis Moravského muzea – vědy společenské* 71, 1986, s. 175-182
- NODL, M., *Pronikání kanonického práva do českého prostředí, jeho recepce nařízenímí církve a rezistence laického prostředí vůči kanonickým předpisům*, in: KRAFL, P. (ed.), *Sacri canones servandi sunt*, Praha 2008, s. 651-659.
- NOVÁK, J., *Kopcovité útvary z hlíny a kamene jako prostředek k vymezení hranic území v písemných pramenech kláštera Hradisko u Olomouce*, in: AH 45, 2020, č. 1, s. 255-277.

- NOVÁK, J. B., *K nové literatuře a nově nalezeným pramenům o Václavu II., Část druhá*, in: ČČH 12, 1906, č. 2, s. 149-169.
- NOVOTNÝ, D. – ŠKVRŇÁK, J., *Původ olomouckého biskupa Dětricha aneb příklad středověkého nepotismu*, in: Jižní Morava 53, 2017, sv. 56, s. 232-236.
- NOVOTNÝ, V., *České dějiny I/2., Od Břetislava I. do Přemysla I.*, Praha 1913.
- NOVOTNÝ, V., *České dějiny I/3., Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. : (1197-1253)*, Praha 1928.
- NOVOTNÝ, V., *České dějiny I/4., Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara : (1253-1271)*, Praha 1937.
- NOVÝ, R., *Nejstarší český urbář z let 1283-84*, in: ČČH 8, 1960, č. 2, s. 210-227.
- NOVÝ, R., *Dýmné*, in: ČSPS roč. 68, 1960, č. 1, s. 1-9.
- NOVÝ, R., *Heraldika pražských biskupů a arcibiskupů v předhusitské době*, in: AUC HUCP 31, 1991, č. 1, s. 51-61.
- NOVÝ, R., *Listiny pražských biskupů XI.-XVI. století. Diplomaticko-správní rozbor*, (AUC PH 5), Praha 1961.
- NOVÝ, R., *Pečeti pražských a olomouckých biskupů*, SAP, 1960, č. 1, s. 181-214.
- NOVÝ, R., *Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách*, in: ČSČH 21, 1973, č. 1, s. 73-109.
- NOVÝ, R., *Studie o předhusitských urbářích*, in: SH 13, 1965, s. 5-64.
- PAPADAKIS, A., *Crisis in Byzantium: The Filioque Controversy in the Patriarchate of Gregory II of Cyprus (1283-1289)*, New York 1983.
- PATSCHOVSKY, A., *Bludiště pravé víry: Sektáři, kacíři a reformátoři ve středověkých Čechách*, Praha 2018.
- PAULUS, N., *Geschichte des Ablasses im Mittelalter vom Ursprung bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts, Band I-II*, Darmstadt 2000².
- PEKSA, V., *Středověké osídlení středního Poohří*, diplomová práce FF UK, 2017.
- PETRÁČEK, T., *Člověk, hodnoty a dynamika středověké společnosti: Antropologické koncepty středověku v transkulturní perspektivě*, Ostrava 2014.
- PETRÁČEK, T., *Nevolníci a svobodní. Kníže a velkostatek*, Praha 2012.
- PIŠTĚLÁK, J., *Úsobrno a úsobrná provincie*, in: Sborník Muzea Blansko 2003, s. 3-21.
- POLÁCH, J. *Páni z Krumlova, rod Záviše z Falkenštejna*, České Budějovice 2014.
- POSCH, F., *Wernhard von Marsbach (1268-1283)*, in: AMON, K., *Die Bischöfe von Graz-Seckau*, Graz 1969, s. 40-51.
- PRAŽÁK, J., *Břevnovská deperdita z doby Přemyslovské*, in: SPFFBU C 9, 1960, č. 12, s. 109-123.
- PRAŽÁK, J., *Pražská vizitační statuta z roku 1244*, in: Studie o rukopisech 14, 1975, s. 149-163.
- PRIX, D. – VŠETEČKOVÁ, Z., *Středověký kostel sv. Bartoloměje v Praze 9 – Kyjích do počátku husitských válek*, in: Umění XLI, 1993, s. 231-261.
- PROFOUS, A., *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny, díl I-IV*, Praha 1947-1953 (IV. díl spolu s J. Svobodou).
- PROCHÁZKA, R., *K vývoji a funkčnímu rozvrstvení hradů 11.-12. století na Moravě*, in: MOZDIOCH, S. (red.), *Lokalne ośrodki władzy państwowej w XI-XII wieku w Europie Środkowo-Wschodniej*, Wrocław 1993, s. 109-141.
- RAHNER, K. – VORGRIMLER, H., *Teologický slovník*, Praha 1996.
- RICHTER, V., *Podivín, Zekirkostel a Slivnice*, in: SPFFUB ŘU 7, 1958, č. 2, s. 68-87.
- ROEDL, B. a kol., *Louny*, Praha 2005.
- ROKYCKÝ, F. S., *O bývalém dvorci biskupském a tvrzi v Rokycanech*, in: Časopis přátel starožitností československých XLVI, 1938, s. 185-191.

- ROKYCKÝ, F. S., *Z hospodářské činnosti posledního probošta rokycanského*, in: Časopis pro dějiny venkova 13, 1926, s. 145-151.
- ROUBÍK, F., *Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách*, Praha 1959.
- ŘEZÁČ, F. – SVAČINOVÁ, H. – SÍREK, J., *Kojetín v proměnách času: (1233-2008)*, Kojetín 2009.
- SAKAŘ, J., *Dějiny města Týna nad Vltavou a okolí. Díl I., Týn n. V. 1935²*.
- SEDLÁČEK, A., *Hrady, zámky a tvrze království Českého, díl XIV a XV, Praha 1927*.
- SEDLÁČEK, A., *Místopisný slovník historický Království českého*, Praha 1998².
- SEMOTANOVÁ, E. – CAJTHAML, J. (red.), *Akademický atlas českých dějin*, Praha 2016.
- SEVERIN, K., *Trstenickou stezkou cestou necestou*, in: Pomezí Čech a Moravy č. 4, 2000, s. 353–388.
- SCHIMMELPFENNIG, B., *Zisterzienser, Papsttum und Episkopat im Mittelalter*, in: *Die Zisterzienser. Ordensleben zwischen Ideal und Wirklichkeit*, Bonn 1980, s. 69-85.
- SKOPAL, M., *Series ducum et regum Bohemiae, necnon episcoporum et archiepiscoporum Pragensium: (K otázce stáří pramene Dobnerovy datace založení řádové komendy johanitů na Malé Straně)*, in: Sborník prací východočeských archivů 9, 2004, s. 13-75.
- SKOPEC, J., *Románské a raně gotické kostely na Lounsku*, in: HAVRLANT, J. (ed.), *Poohří 2. Památky a společnost, Žatec 2012*, s. 160–178.
- SMOLOVÁ, V. A KOL, *Příbram*, Praha 2016.
- SOMMER, P., *Druhá vlna christianizace české společnosti*, in: SOMMER, P. – TŘEŠTÍK, D. – ŽEMLIČKA, J. (eds.), *Přemyslovci: Budování českého státu*, Praha 2009, s. 398-418.
- SOMMER, T. – ŠRÁMEK, J., *Benediktinské opatství ve Vilémově, České Budějovice 2015*.
- SOVADINA, M., *Jindřich z Lipé, I. část* in: ČMM, roč. 120/1, 2001, s. 5–37 a *II. část* in: ČMM, roč. 122/1, 2003, s. 21–61.
- SOVADINA, M., *Lenní listiny biskupa Bruna*, in: SAP 24, 1974, č. 2, s. 426-460.
- STEINHERZ, S., *Die Einhebung des Lyonger Zehnten im Erzbisthum Salzburg (1282–1285)*, in: MIÖG 14, 1893, s. 1-86.
- STRÁNSKÝ, V., *O klášteře Matky Boží v Rokycanech, o jeho způsobu stavebním a poloze*, in: Plzeňsko 5, 1926, s. 81.
- SUCHÁNEK, P. – ŠEFERISOVÁ-LOUDOVÁ, M. – KROUPA, J., *Kláštéry ve města I. (jižní část)*, in: KROUPA, J. (ed.), *Dějiny Brna 7*, Brno 2015, s. 310-317.
- SVITÁK, Z., *Vybírání lyonských poplatků v Čechách a na Moravě v 80. letech 13. století*, in: ČMM 116, 1997, č. 1, s. 67-77.
- SVOBODA, M., *Páni ze Strakonice: vládci Prácheňska a dobrodinci johanitů*, Praha 2010.
- SVOBODOVÁ, E., *Olomoucký biskup Robert a církevní řády na Moravě*, diplomová práce FF UPOL, 2010.
- SYNOVCOVÁ-BOROVÍČKOVÁ, J. – ZILYNSKÁ, B., *Databáze Teritoriální církevní správa v předhusitských Čechách*, in: HRDINA, J. – ZILYNSKÁ, B., *Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku (CMP 8)*, Praha 2007, s. 9-22.
- ŠEBÁNEK, J., *Studie o kanceláři Dětricha, biskupa olomouckého (1281–1302)*, in: ČMM 50, 1926, s. 171-275.
- ŠIMÁK, J. V., *Pronikání Němců do Čech kolonizací ve 13. a 14. století*, Praha 1938.
- ŠMAHEL, F., *Ženy na okraji předhusitské společnosti: konkubíny vesnických farářů*, in: TÝŽ, *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002, s. 72-85.
- ŠMAHEL, F., *Husitská revoluce, díl I: Doba vymknutá z kloubů*, Praha 1995².
- ŠMELHAUS, V., *Messis shon, Shonné žetí*, in: Český lid 66, 1979, č. 1, s. 42-44.
- TECL, R., *K problematice koncentrace středověkého osídlení na Tábořsku*, in: AH 5, 1980, s. 155-164.

- TOMAS, J., *Počátky města Roudnice nad Labem*, in: Vlastivědný sborník Litoměřicko 6, 1969, s. 5-15, přetištěno in: KLÁPŠTĚ, J., - KOTYZA, O. (edd.), *Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu. (Výbor studií)*, Litoměřice 1999, s. 335-338.
- TOMEK, V. V., *Dějepis města Prahy, Díl I*, Praha 1855.
- TOMEK, V. V., *Dějepis města Prahy, Díl II*, Praha 1871.
- TOMEK, V. V., *Újezd Svatavin na řece Sázavě. Drobnůstka ze starého místopisu českého*, in: Památky archaeologické a místopisné, roč. 1, 1855, s. 320–321.
- TROJAN, D., *Kouřimský děkanát. Jeho struktura a topografie v předhusitské době*, in: SAP 2021, v tisku.
- TROJAN, D., *Vývoj středověkého osídlení Českobrodsko do roku 1437*, bakalářská práce FF UK, 2019.
- UNGER, S., *Generali concilio inhærentes statuimus. Die Rezeption des Vierten Lateranum und des zweiten Lugdunense in der Statuten der Erzbischofe von Köln und Mainz bis zum Jahr 1310*, Mainz 2004.
- VÁLKA, J., *Dějiny Moravy. Díl 1, Středověká Morava*, Brno 1991.
- VÁŇA, J., *Hynek z Dubé, Dvořan Václava II.*, bakalářská práce PedF UK, 2011.
- VANĚČEK, V., *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě. Část první: zakladatelská práva*, Praha 1933.
- VANĚČEK, V., *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě. Část druhá: Pozemková vrchnost, imunita hospodářská*, Praha 1937.
- VANĚČEK, V., *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě. Část třetí: imunita soudní*, Praha 1939.
- VANĚK, V., *Rejstříky papežských desátků a možnosti jejich využití*, in: ČČH 100, 2000, č. 3, s. 497–521.
- VANĚK, V., *Hroznata z Úžic*, in: Sázavsko. Historie – tradice – současnost 7, 2000, s. 15-21.
- VANĚK, V. – BERNAT, J., *Kamenný muž u Mrchojed a Hradiště Hroznaty z Úžic*, in: Archeologie ve středních Čechách 12, 2008, č. 2, s. 701-715.
- VANÍČEK, V., *Velké dějiny země Koruny české, sv. III (1250-1310)*, Praha 2002.
- VAŠEK, Z., *Zbožné dary v českém středověku*, disertační práce FF UK, Praha 2016.
- VELÍMSKÝ, T., *Exegi monumentum. Svědectví pozdně románského tribunového kostela sv. Mikuláše v Potvorově*, in: DOLEŽALOVÁ, E. – MEDUNA, P. (edd.), *Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odníti : věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu*, Praha 2011, s. 67-84.
- VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D., *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997.
- VLK, M., *Vlkové z Kvítkova*, in: Heraldika a genealogie 38, 2005, č. 1-2, s. 47–54.
- VON GAISBERG-SCHÖCKINGEN, G., *Das Konzil und der Reichstag zu Würzburg im Jahre 1287, ihr Verlauf und ihre Bedeutung*, Marburg 1928.
- VOREL, P., *Česká léna olomouckého biskupství ve 12. – 16. stol.*, in: Východočeský sborník historický 1, 1991, s. 49-106.
- VYSTYD, M., *Zbislav Zajíc z Třebouně a konec Závíše z Falkenštejna: (Příspěvek ke kritice Štýrské rýmované kroniky a formuláře biskupa Tobiáše z Bechyně)*, in: ČČH 20, 1914, č. 2, s. 165-187.
- WIHODA, M., *Causa Podivín*, in: ČMM 117, 1998, č. 2, s. 279-291.
- WIHODA, M., *Facta est autem distractio regni Bohemiæ. Opavsko v čase interregna 1278–1283*, in: AH USO řada C, 2000, s. 170-180.
- WIHODA, M., *Morava v době knížecí*, Praha 2010.
- ZAPLETAL, F., *Listina o Kojetíně z r. 1233*, Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci č. 79, 1959, s. 11-14.
- ZÁRUBA, F., *De provintia, que sunt circa castrum: in villa Tinec...*, in: JAROŠOVÁ, M. – LOMIČKOVÁ, R. (edd.), *Ora et labora : vybrané kapitoly z dějin a kultury benediktinského řádu*, Praha 2013.

- ZELENKOVÁ, P., *Premonstrátský klášter a kostel sv. Jiljí v Milevsku a jejich stavební a architektonický vývoj ve středověku*, disertační práce KTF UK, 2016.
- ŽEMLIČKA, J., *Bezdězsko: "královské území" Přemysla Otakara II.*, in: ČSČH 28, 1980, č. 5, s. 726-751.
- ŽEMLIČKA, J., *Čechy v době knížecí*, Praha 2007.
- ŽEMLIČKA, J., *Děkan Vít, hodnostář a dobrodinec pražské kapituly*, in: HLAVÁČEK, I. – HRDINA, J. – KALVODA, J. – DOLEŽALOVÁ, E. (eds.), *Facta probant homines : sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Dr. Zdeňky Hledíkové*, Praha 1998, s. 549-569.
- ŽEMLIČKA, J., *Do tří korun: Poslední rozmach Přemyslovců*, Praha 2017.
- ŽEMLIČKA, J., *Güterausstattung der ältesten Benediktinerklöster in Böhmen*, in: CMP 4, 2005, s. 289–301.
- ŽEMLIČKA, J., *K hodnověrnosti listiny Jana XV. pro klášter v Břevnově (31. V. 993)*, in: BLÁHOVÁ, M. – HLAVÁČEK, I. (red.), *Milénium břevnovského kláštera (993–1993)*, Praha 1993, s. 25-39.
- ŽEMLIČKA, J., *Konec Přemyslovců: skladba a fungování jejich pozdní monarchie*, Praha 2020.
- ŽEMLIČKA, J., *Krajina z lodi spatřená: inspekční cesta Václava II. z Prahy vzhůru po Vltavě*, in: CHODĚJOVSKÁ, E. – ŠIMŮNEK, R. (edd.), *Krajina jako historické jeviště*, Praha 2012, s. 23-40, přetisk in: KLÁPŠTĚ, J. – WIHODA, M. (eds.), *Návraty do krajiny českého středověku*, s. 64-76.
- ŽEMLIČKA, J., *Království v pohybu*, Praha 2014.
- ŽEMLIČKA, J., *Návrat českých pánů k pohanství? Ke zprávě Františka Pražského o křivdách na farním kléru*, in: NODL, M. – ŠMAHEL, F. (edd.), *Pohané a křesťané : christianizace českých zemí ve středověku*, Praha 2019, s. 31-44.
- ŽEMLIČKA, J., *Němci, německé právo a transformační změny 13. století*, in: AH 28, 2003, s. 33-46.
- ŽEMLIČKA, J., *Osídlení Zbraslavska od 10. do počátku 15. století*, in: PA roč. 65, 1974, s. 419-465.
- ŽEMLIČKA, J., *Počátky Čech královských: 1198-1253 : proměna státu a společnosti*, Praha 2002.
- ŽEMLIČKA, J., *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*, Praha 2011.
- ŽEMLIČKA, J., *Roudnický záznam o "zlých létech" po smrti Přemysla Otakara II.: (osudy vsi Dájova a František Pražský)*, in: ROYT, J. – OTTOVÁ, M. – MUDRA, J. (edd.), *Regnum Bohemiae et Sacrum Romanum Imperium : sborník k poctě Jiřího Kuthana, České Budějovice 2005*, s. 89-102 (přetisk in: KLÁPŠTĚ, J. – LUŇÁKOVÁ, L. – WIHODA, M. (edd.), *Návraty do krajiny českého středověku*, Praha 2016).
- ŽEMLIČKA, J., *Spor Přemysla Otakara I. s pražským biskupem Ondřejem*, in: ČSČH 29, 1981, s. 704-730.

